

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

7-9

ANUL XIX

1969

C U P R I N S U L

	Pag.
# NICOLAE Mitropolitul Banatului: Un pătrar de veac nou — —	379
† TEOCTIST Episcopul Aradului:	

BISERICA ȘI PROBLEMELE VREMII

*** „Viața nu așteaptă” — — — — —	383
-----------------------------------	-----

S T U D I I

Pr. Prof. dr. NICOLAE NEAGA: Noțiunea biblică de patrie și patriotism — — — — —	391
Prot. ION B. MUREȘIANU: Aspecte din trecutul Bisericii bănățene — — — — —	396
Prot. dr. GHEORGHE COTOȘMAN: Mănăstirea Cebza — — — — —	429
VIOREL ȚIGU: Tradiție și artă bisericească în Banat — — — — —	436
Prot. IOVA FIRCA: Elemente folclorice de ritual în Banat — — — — —	445

I N D R U M Ă R I O M I L E T I C E

Prot. PETRU BOGDAN: Omul sfînteste locul — — — — —	432
Pr. ION BUNEA: Cumpătarea — pîrghie a sănătății — — — — —	434
Prot. PETRU BOGDAN: Rostul amintirii perpetue — — — — —	433
Diacon prof. SORIN COSMA: Sensul morii creștin al crucii — — — — —	440
Diacon GAVRIL CERNAUȚEANU: Rugăciune desăvîșită — — — — —	494

P R O B L E M E L I T U R G I C E

*** Preocupări liturgice în Biserica Ortodoxă Greacă — — — — —	497
--	-----

D O C U M E N T A R E

NICOLAE CORNEAN: Protopepul Ioan Tomici — — — — —	506
Prot. PETRU OLDE: Momente din viața bisericească a parohiei Lugoj de la sfîrșitul secolului XVIII — — — — —	513
I. NEGRU: O latră importantă mai puțin cunoscută din activitatea culturală a doctorului Pavel Vasici — — — — —	516

C R O N I C A B I S E R I C E A S C Ă

Instalarea de episcopi vicari. Sosemnitatea instalării noului episcop al Bisericii Evanghelice C. A. din Republica Socialistă România. Vizita Sanciității Sale Patriarhului Nicolae VI al Alexandriei la Constaninopol. Reorganiza ea Arhiepiscopiei de Sinau riotării importante în Biserica Ortodoxă a Malindei. Noul staret al mănăstirii Zografu din Sfîntul Munte. Un prieten: Prof. Lazar Mircovici. Problema aderării Bisericii catolice la Mișcarea Ecumenică. Vizita papei Paul VI la Geneva. Inconveniente ale Concordanței. Reacții la numirea episcopilor în Biserica catolică. Criterii propuse pentru alegerea episcopilor în Biserica catolică. Poziții critice ale unor credincioși catolici față de Vatican. Investigații în rîndurile cie-

PV 1

MITROPOLIA BANATULUI

7-9

ANUL XIX 1969

P.13776

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

Biblioteca Municipală
Timișoara

COMITETUL DE REDACȚIE:

Președinți: I. P. Ș. NICOLAE, Mitropolitul Banatului

P. S. TEOCTIST, Episcopul Aradului

Membri: P. C. Pr. ION B. MUREȘIANU, consilier la
Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului

P. C. Pr. PETRU SALAGEANU, consilier la
Episcopia Aradului

C. Diacon SORIN COSMA, profesor la Semi-
narul Teologic din Caransebeș

Redactor responsabil: P. Cuv. TIMÔTEI SEVICIU, vicarul
Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului

Redacția și Administrația: Arhiepiscopia Ortodoxă
Română, Timișoara I, blv. Victoriei nr. 7.

UN PĂTRAR DE VEAC NOU

Anul pe care îl străbatem este un an deosebit, jubiliar, pentru poporul nostru, deoarece în cuprinsul lui sărbătorim împlinirea unui pătrar de veac de cînd grăuntele libertății semănat în glia strămoșească și hrănit de sîngele luptătorilor căzuți pentru înlăturarea jugului fascist și făurirea unei vieți noi, a dat rod bogat într-o zi fierbinte de august.

Anotimp al recoltelor îmbelșugate, vara lui 1944 a fost, de fapt, pentru România, primăvara unei mărețe vestiri a irezistibilei înaintări, către înălțimi abia întrevăzute de predecesori iluștri din alte vremi. Aceștia nu și-au pierdut nădejdea în viitorul Patriei și nici n-au dat înapoi, oricît de grele încercări i-au împovărat, oricît de vitrege au fost împrejurările prin care au trecut și oricît de crud le-a fost impusă jertfa.

Au trebuit să treacă însă aproape două milenii de înverșunată rezistență la valurile de asupritori dinăuntru și dinafară și apoi alți ani de luptă fără pereche prin abnegație și spirit de sacrificiu, pentru ca — după ce fusese împins într-o tragică aventură și sărăcit pînă la ultima expresie a spolierii — poporul român să înalțe iar fruntea spre soare, să se ridice împotriva dușmanului real și să-și încunună eliberarea cu o masivă și recunoscută contribuție la obținerea victoriei internaționale asupra fascismului.

Epocă a unor mari declanșări de energii, pe planuri multiple, cei 25 ani scurși de la eliberare oferă temeiuri sigure ale unui robust și realist optimism, pe care se bîzuie grandioase plănuri de viitor. Viața societății noastre a cunoscut transformări radicale, urice,

prin amploarea și conținutul lor. Totul a fost reasșezat pentru ca energia Țării să fie angajată în direcția progresului, să slujească numai intereselor omului și demnității lui.

Dacă putem vorbi astăzi — și vorbește lumea toată de altfel — de o Românie modernă, aceasta se datorește efortului constructiv, creator, desfășurat de întregul nostru popor de-a lungul sfertului de veac scurs, înțelepciunii Conducătorilor săi.

Anii aceștia, trebuie să-o recunoaștem, în-au fost cei mai ușori și nici cei mai liniștiți. Înlăturarea urmelor trecutului și ale războiului au necesitat destule renunțări și sacrificii, muncă și încordare. Am fost martorii acestei perioade de timp și nu numai martorii. Dar pe măsură ce vremea a trecut, greutățile s-au împușinat iar victoriile s-au arătat din ce în ce mai mari, din ce în ce mai pline de spor și de nădejdi.

Acum, ne uităm în urmă și ne uităm și înainte. În urmă vedem sudoarea noastră, vedem munca noastră, vedem și roadele muncii noastre. În România de azi oamenii trăiesc mai bine, iar la viitorul lor și al Patriei privesc cu multă încredere.

În vremea aceasta evenimentele s-au succedat tumultuos. Războaie au izbucnit și au bătuit, făcând multe victime, când într-o parte a lumii, când în alta. A existat apoi lungul și mult păgubitorul război rece. Poporul român și-a văzut însă de munca lui pașnică militând cu din ce în ce mai multă tărie, pentru colaborarea între toate națiunile lumii, pentru rezolvarea problemelor litigioase la masa tratativelor, pentru suveranitate și independență, pentru egalitate în drepturi, pentru neamestecul unei țări în treburile interne ale altor țări. Asemenea poziție, cea mai nobilă și înțeleaptă, a adus în jurul conducerii Statului toată suflarea românească. Zelul pentru făurirea unei vieți noi a sporit, renumele Patriei a crescut, ideile promovate au căpătat și continuă să capete noi susținători. Muncind

pentru prezentul și viitorul propriu, românii aduc o contribuție de seamă la prezentul și viitorul omenirii.

Calea luminoasă pe care a pornit poporul nostru acum 25 de ani este și a jiilor Bisericii Ortodoxe Române, ierarhi, preoți și credincioși. Identificați sincer și integral cu aspirațiile și strădaniile obștești, pătrunși de luminat patriotism, ei s-au aflat și se află constant alături de forțele angajate în munca plină de avânt pentru propășirea necurmată a Țării și pentru pacea a toată lumea.

Cu pilduitoare statornicie Biserica noastră a sprijinit deschis și cinstit, precum va face-o și de acum înainte, toate năzuințele superioare ale vrednicului nostru popor. Răsplată i-a fost împărtășirea din roadele dobândite, pe lângă care deplina libertate de organizare și activitate în conformitate cu rinduielile tradiționale, dar mai ales posibilitatea de a-și înțelege mai bine, în condiții de viață radical primenite, atît rosturile cît și misiunea ei. Așa cum arăta Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, „niciodată în viața ei... Biserica lui Hristos nu a avut prilej mai potricit pentru a-și pune în practică învățăturile Evangheliei”, ca în epoca actuală.

Nu greșim dacă vom vorbi chiar de o înnoire a Bisericii constînd în purificarea de ceea ce îi era străin și în pătrunderea de adevărurile autenticei Ortodoxii. Nu avem de-a face cu o adaptare de circumstanță la realitățile actuale, ci de o înnoire a duhului, o înnoire de viață, adăpată din izvoarele dumnezeiești ale învățaturii lui Hristos și temeinicită pe legătura istorică cu poporul și cu năzuințele lui.

Așadar în vremurile mărețe ce trăim Biserica Ortodoxă Română s-a aflat mereu alături de poporul său-ritor al vieții celei noi. De aceea putem spune, nu fără satisfacția ce o dă conștiința datoriei împlinite, că în minunata Patrie pe care o construiește poporul, se gă-

seşte şi o parte din contribuţia fiilor Bisericii. Privind marile realizări dobândite, ei se simt pătrunşi de un patriotism mai fierbinte şi îndemnaţi la fapte încă mai roditoare.

Hotărâţi a merge şi de acum înainte pe acelaşi drum, grăi-vom împreună cu poetul: „Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie, Ţara mea de glorie, ţara mea de dor? ... La trecutu-ţi mare, mare viitor!”

† NICOLAE

Mitropolitul Banatului

† TEOCTIST

Episcopul Aradului

„VIAȚA NU AȘTEAPTĂ“

La 25 aprilie cardinalul Suenens arhiepiscop de Malines-Bruxelles, a dat un interviu revistei parisiene „Informations catholiques internationales” (nr. 336 din 15 mai a.c.). Primatul romano-catolic al Belgiei s-a referit la o serie de probleme care frământă azi Biserica Romei cum ar fi: colegialitatea și raporturile papei cu ceilalți episcopi, tensiunea între Vatican și „periferie”, rolul Bisericilor locale, juridicismul excesiv, caracterul învechit al legislației canonice, modul necorespunzător în care este editat officiosul „Osservatore Romano”, procedeul de alegere al papei, cumulul funcțiilor pontificale, statutul anacronic al nunțiilor papali, criza sacerdotală, etc. . .

Declarațiile cardinalului Suenens au trezit un puternic ecou datorită atît poziției sale în ierarhia romano-catolică și rolului ce l-a jucat în dezbaterea conciliului Vatican II cît mai ales faptului de a fi renunțat la obișnuitele menajamente în tratarea unor chestiuni dificile. Ele dezvoltă de fapt teze cuprinse în cartea ce a publicat anul trecut sub titlul „Coresponsabilité dans l'Eglise d'aujourd'hui” (Coresponsabilitatea în Biserica de astăzi).

Interviul a fost preluat de toate marile publicații romano-catolice iar reacțiile ce le-a determinat au fost extrem de variate oscilînd între „stupoare” și critică negativă pe de-o parte, acceptare și satisfacție pe de altă parte. „Cardinalul-arhiepiscop de Malines, scria la 17 mai „Het Volk”, prezintă o sinteză perfectă aceea ce apasă asupra conștiinței multor catolici. Trebuia ca cineva din cercurile autorizate ale Bisericii să aibe curajul să spună toate acestea deschis, sprijinindu-le cu autoritatea sa. Iată ce s-a și făcut”. Revista „Der Spiegel” din Republica Federală a Germaniei observa: „Este vorba de o critică mai puternică decît toate cele adresate papei în ultimul secol de către un cardinal”. Iar Fabricio de Santis afirma în numărul din 31 mai al publicației italiene „Corriere della Sera”: „... E un rechizitoriu care, într-un anume sens, îmbracă caracterul unei efuziuni personale dictate de o amară frustrare”.

În cele ce urmează vom prezenta părțile mai importante ale acestui interviu, interesant prin conținutul său dar mai ales semnificativ prin tendințele ce manifestă (după textul apărut în Le Monde, nr. 7570, sîmbătă 17 mai 1969, p. 10). Pentru a-l înțelege bine va trebui însă mereu avut în vedere apartenența și calitatea autorului care, deși sincer și bine intenționat, nu în-

telege să se dezică. În plus mai e necesar să ținem seama de realitățile specifice Bisericii Romano-Catolice la care se face referire, ele justificând observațiile și aluziile din text.

„Tensiunea între centru și periferie, a spus cardinalul Suenens, este reală și ea determină o frământare gravă. Eu cred că problema fundamentală care ne divizează, în mod conștient sau nu, este o problemă de teologie, o viziune inițială deosebită asupra Bisericii, mai ales sub aspectul unității sale necesare...

„La centru, tendința care predomină în general, chiar după conciliul Vatican II, rămâne puternic influențată de o viziune formalistă, juridică a lucrurilor. Înțelegând Biserica ca o societate „desăvârșită”, cu o putere supremă bine definită, având legii universale valabile, există înclinația de a acorda prioritate Bisericii universale în dauna Bisericilor particulare; iar acestea sunt văzute ca părțile unui tot ce trebuie unificat la maximum, începând de la centru, printr-o rețea strinsă de prescripții amănunțite.

„Așadar o tendință centralizatoare, juridică, statică, birocratică și esențialistă prin natură (esențialism înseamnă concepția care pune esența înaintea existenței, n. red.); ea caracterizează pe cei mai sensibili față de ordinea stabilită și față de trecut decît față de cerințele viitorului, mai apropiați de conciliul Vatican I (ținut în 1870 n. red.) decît de anul 2000, mai grijulii să reprime abuzurile decît să înțeleagă și să promoveze valorile și aspirațiile noi care își croiesc drum în Biserică și în lume.

„Ei sînt înclinați, chiar dacă se apără, să considere Bisericile locale ca pe niște departamente administrative, episcopii ca pe niște simpli delegați și executanți ai puterii centrale, des-centralizarea puterii ca pe un preludiu primejdios al unei oarecari schisme latente.

„Cu totul alta este apropierea care se îndreaptă de la periferie spre centru... În această perspectivă, evanghelică și în același timp istorică, privirea se îndreaptă dintru început spre Bisericile locale... Și plecînd de aici, se observă structura Bisericii ca o comuniune a Bisericilor particulare, legate de un centru de unitate...

„Aceasta este și optica eclesiologiei răsăritene, linia de creștere a istoriei, teologia care singură permite adevăratul dialog ecumenic. Aceasta este, după părerea mea, singura modalitate adevărată de a înțelege lucrurile... Biserica este o comuniune de Biserici”.

PAPA ȘI COLEGIALITATEA EPISCOPALA

În legătură cu ultimul conciliu romano-catolic arhiepiscopul Suenens a declarat:

„Vaticanul II n-a stabilit nimic cu privire la consecinţele colegialităţii pentru papă în raporturile sale cu ceilalţi episcopi. Aceasta este o lipsă importantă, din pricina căreia suferim la ora actuală. Din considerente ecumenice şi nu mai puţin teologice trebuie evitată orice prezentare a rolului papei care l-ar izola de colegiul episcopilor... Atunci când se subliniază că papa are dreptul să acţioneze ori să vorbească singur, acest cuvânt „singur” nu vrea să spună niciodată „separat” sau „izolat”... Hristos a încredinţat Biserica Sa lui Petru şi celor unsprezece Apostoli, în mod diferit dar indisolubil uniţi printr-o dublă legătură: cea care uneşte pe cei unsprezece de Petru, şi cea care leagă pe Petru de cei unsprezece şi de poporul lui Dumnezeu.

„Am fost impresionat de acest text din Faptele Apostolilor: „Şi stînd Petru cu cei unsprezece a ridicat glasul” (2, 14). Cum la fel acest alt text care ar fi interesant să-l transpunem în actualitate: „Iar Apostolii din Ierusalim, auzind că Samaria a primit cuvîntul lui Dumnezeu, au trimis la ei pe Petru şi pe Ioan” (8, 14) ...

„Este în logica conciliului Vatican II ca Bisericile particulare — prin episcopii lor întruniţi în conferinţe episcopale — să fie consultate deschis şi colectiv şi să poată colabora la înlocuirea documentelor de interes vital pentru întreaga Biserică. Şi această asociindu-şi nu numai comisiile teologice proprii, ci încă şi laicii specialişti în materie.

„Aceasta corespunde spiritului conciliului (Vatican II) premum şi aspiraţiilor creştinilor noştri celor mai buni, conştiinţei de a fi membri cu drepturi depline ai unei Biserici care este: „noi toţi împreună”.

Referindu-se apoi la enciclicele papale, arhiepiscopul de Bruxelles a precizat:

„Este de o mare importanţă psihologică, pentru a asigura primirea şi adeziunea lăuntrică a credincioşilor, ca enciclicele şi documentele majore emănînd de la Sîntul Scaun, să apară în ochii tuturor ca rodul unei vaste colaborări între Roma şi Bisericile particulare”.

INFORMAREA IN SENS UNIC A OFICIOSULUI „OSSERVATORE ROMANO”

După ce în continuare a criticat concepţia „izolaţionismului” papei, primatul Belgiei s-a referit la oficiosul Vaticanului, susţinînd că „acesta aduce un prost serviciu papalităţii prin informări în sens unic sau prin triumfalismul său denunţat încă la conciliu, dar şi prin aceea că nu-şi oferă paginile decît teologiei de tip mai puţin colegial. Ar fi de dorit ca cititorul să descopere de asemenea şi alte teologii, deplin valabile şi ele,

în sinul unicei credințe. Cine nu aude decît un clopot, m-audee e decît un sunet; cîteodată se dorește a fi auzită melodia (ce-o) o crează mai multe clopote bătînd deodată”.

Cu privire la episcopi, cardinalul Suenens a declarat:

„Episcopul trebuie, el însuși, să renunțe la o oarecare izolare paternalistă. El trebuie să accepte un nou mod de a exercita autoritatea — care nu-și schimbă natura — recurgînd la metode mai democratice, explicit voite de conciliu.

„În decursul veacurilor, felul de a exercita autoritatea a variat foarte mult. E timpul suprem să înțelegem că vechiul regim s-a sfîrșit, fără însă a eșua în parlamentarism...

„Tensiunea între Biserica locală și Curie nu va putea decît să crească, în măsura în care aceasta își păstrează cu gelozie puterile și frînează libertatea de acțiune a celor răspunzători în domenii în care ei sînt cei mai calificați a le aprecia...

„E o situație dramatică care împiedică avîntul pastoraiei postconciliare și intensifică curentele contestatate, care propovăduiesc, *per fas et nefas*, politica faptului împlinit. Pe de-o parte, în Biserică sînt necesare ordinea și legi cu sancțiuni adecvate, în caz de abatere sistematică, regîndite în comun, cum este obiceiul în orice societate care se respectă. Pe de altă parte, viața nu așteaptă... Rămîne încă un drum lung de făcut pentru ca episcopul să poată să-și asigure pe loc depilimele sale responsabilități”.

METODE DINTR-O ALTA VREME

Cardinalul a deplîns „teribila rămînire în urmă a legislației (bisericești romano-catolice”).

„Omul și creștinul anului 1969 respinge anumite proceduri sau lipsa de procedură și cere în caz de contestare să fie judecat de egali săi și în văzul tuturor. Este de-ajuns, pentru a înțelege aceasta, să observăm cu ce unanimă indignare a reacționat presa mondială la publicarea chestionarului Illich care a vădit metode dintr-o altă vreme¹.

1. Nota redacției: Preotul romano-catolic Ivan Illich în vîrstă de 42 ani, este fondatorul Centrului intercultural de documentare (CIDOC) de la Cuernavaca (Mexic), asociație academică în care se învață limbi străine, se întreprind și se publică studii asupra schimbărilor social-economice, loc de întîlnire al unor profesori și cercetători din lumea întreagă. Valicamul a condamnat pe cel care a întemeiat-o. În iunie 1968, Illich a fost convocat la Roma pentru a răspunde la 85 întrebări stabilite de Congregația pentru doctrină și credință. Iată una din aceste întrebări: „Este ade-vărat că ai cerut ca femeie să se poată mărturisi nestînd în dosul zăbrelor confesionalului?”

„Acest singur exemplu demonstrează caracterul opresiv al vechiului drept canonic în materie judiciară, Cite „prescripții „talmudice”, soluții cazuistice, de neînchipuit astăzi, au fost impuse, uneori de-a lungul veacurilor, sub controlul Curiei române!”

Evocînd „opresiunea teologică care blochează unele cercetări”, cardinalul a precizat:

„Se poate întocmi o listă impresionantă a tezelor susținute la Roma, alaltăieri și ieri, ca șingurele valabile, pe care părinții conciliari (participanți la conciliul Vatican II) le-au înlăturat.

„Nu se cunoaște decît prea puțin lungul supliciu al celor mai buni teologi ai noștri, suspectați dacă nu chiar condamnați în numele acestei teologii: Rahner, Congar, Murray de Lubac, etc.”.

Primatul Belgiei a afirmat mai departe că la conciliul Vatican II lupta pentru libertatea conciliară a fost, „îmi măsoară cuvintele, un adevărat drum al crucii”.

După părerea sa, va trebui ca „într-o zi să fie revizuită modalitatea alegerii papei în lumina colegialității episcopale”.

„Felul în care se stabilește alegerea cardinalilor, a mai spus el, pune deja prin ea însăși o chestiune teologică...”

„Este necesar, pentru ca dreptul să coincidă cu adevărul situației și cu exigențele justiției distributive, ca Biserica să găsească în acest colegiu (al cardinalilor), o imagine fidelă a diversității ei: iată-ne din nou la teologia Bisericilor particulare pe care n-o mai putem ignora.

... Piramida vîrstelor — vîrsta medie a promovărilor recente este 59 ani —, dezechilibrul națiunilor — patruzeci și unu cardinali italieni față de optzecișitrei cardinali europeni, adică jumătate —, pricinuesc probleme și merită un studiu atent care să țină seama de o situație complexă, moștenitoare a unui trecut ce nu mai corespunde binelui Bisericii”.

În ce-l privește pe papă, cardinalul s-a declarat neliniștit de cumulul funcțiunilor ce deține². El și-a pus această întrebare „esențială”: „Ce este în acest ansamblu de drept divin, și ce se leagă de împrejurările istorice?”

NUNȚII APOSTOLICI

... Această degajare în vîrf, această restructurare a „sistemului” de conducere (a Bisericii), cere un vast studiu întreprins cu un larg evantai internațional de colaboratori”.

² Nota redacției: Papa este în același timp episcop al Romei, pontif suprem al Bisericii catolice, patriarh al Occidentului, primat al Italiei, arhiepiscop și mitropolit al provinciei romane, suveran al Cetății Vaticanului.

Cardinalul a constatat că la ora actuală „dacă un grup de episcopi vrea să se întrunească, ei apar ca niște conspiratori. Am suferit în timpul conciliului din pricina acestei imposibilități de a ne întruni în cadrul prevederilor regulamentului. Ce ideală ar fi Roma pentru astfel de întâlniri dacă s-ar găsi, în preajma cupolei bisericii Sfântul Petru, unele locuri unde episcopii să schimbe și să-și împărtășească ideile fără obligația de a se justifica că nu sînt toți de aceeași părere impusă, unde s-ar vorbi fără teamă cu privire la ceea ce ar trebui să se întreprindă pentru a ajuta Biserica în misiunea ei”.

Întrebat asupra statutului actual al nunțiilor, cardinalul Suenens a răspuns:

„Trebuie deosebite cele două funcțiuni ale nunțiului. Una este diplomatică: ea face din el, ambasadorul Statului Vatican; el este de drept, în fiecare țară, decanul corpului diplomatic.

„Cealaltă este religioasă. Concret, el este un membru descentralizat al Curiei, avînd sarcina de a veghea la fața locului ca legile canonice să fie respectate și să controleze episcopii. Împreunarea acestor două funcțiuni crează probleme.

„În mod deosebit funcțiunea de ambasador. De ce să fie încredințată unui preot, unui episcop; un episcop fără eparhii și fără sarcini pastorale. N-ar fi mai bine să fie încredințată unor laici așa cum au cerut-o deseori părinții conciliului?

„Pe de altă parte funcțiunea diplomatică a nunțiilor le crează acestora o situație nedorită. Ea stabilește dialogul cu Roma la nivelul puterilor politice iar glasul celor săraci nu este auzit. Uneori el este chiar înăbușit. Aceasta este una din marile plîngerii ale Americii Latine. Va trebui oare pus alături de nunțiu un alt ambasador al papei, acesta pe lîngă cei săraci și pe lîngă credincioșii de jos, un om care să aibă sarcina de a stabili contacte la nivelul poporului, de a sesiza valorile pe care el le cuprinde și de a le face înțelese la Roma?

„Funcțiunea religioasă pune probleme mai radicale, dacă e să ne referim la teologia conciliară a colegialității. Dacă sinodul stabilește în această direcție posibilități de comunicare adecvate și directe, mai e oare necesar să fie menținut un inspector pe lîngă episcopatul fiecărei țări? N-ar fi de ajuns unele persoane însărcinate cu misiunea de a rezolva problemele delicate? Oare pastorația n-ar fi mai dinamică, mai eficace și mai adaptată nevoilor existente, dacă conferințele episcopale și-ar asuma responsabilitatea ce le revine în legătură cu Roma iar nu sub un control adesea echivoc?

„Ar fi important ca fiecare nunțiu să fie pătruns de teologia conciliului. Nu o dată el judecă oamenii și situațiile în lumina teologiei Curiei pe care în general a învățat-o.

„Ar fi deci normal ca un nuntiu să aparțină prin origine acelei țări, să-i cunoască limba și obiceiurile, ceea ce ar evita neînțelegerile.

„In fine, ar trebui ca misiunea de căpetenie a nunțiului să nu fie un fel de poliție negativă, ci să tindă a menține vii și pline de încredere legăturile centrului cu periferia”³.

VREMEA CONTESTĂRIILOR

Vorbind în fine despre cauzele numeroaselor defecțiuni ale preoților romano-catolici, cardinalul a definit astfel contestările din ultima vreme:

„Chiar dacă unele plingeri (formulate de acești preoți) coincid cu cele ale răzvrătiților, e vorba de cu totul altceva. Ca și ei, dar rămânând în Biserică, acuză juridicismul nu dreptul, autoritarismul nu autoritatea, legalismul nu legea, scleroza nu ordinea, uniformitatea nu unitatea...”

„Se dorește a elibera autoritatea supremă de un sistem care — pentru a recurge la un exemplu recent — obligă pe papă să decreteze, cu toată greutatea autorității sale, amănuntele vestimentare cele mai minuțioase, canafurile, ciucurii și inclusiv glugile — sau încă noul nume pe care îl va purta de acum înaintea fabrica Sfintului Petru. Grea moștenire a unui trecut care ne învăluie pe toți, în anume momente, ca mantia ei de plumb...”

Terminând cardinalul Suenens a spus:

„Nu ni se reproșează că sintem creștini, ci că nu sintem îndeajuns de creștini. Contestarea este, înainte de orice, un apel îngrijorat de a ne elibera de tot ceea ce, în structurile noastre și în noi înșine, nu răspunde simplității, libertății, frățietății creștine.

3 Nota redacției: Oficinosul Vaticanului Osservatore Romano din 23—24 iunie a publicat un „motu proprio” al papei Paul al VI-lea intitulat „Sollicitudo omnium ecclesiarum” privitor la rolul nunțiilor. Deși nu îl numeste pe cardinalul Suenens, în mod evident răspunde obiecțiilor cuprinse în interviul acestuia. În introducere, bunăoară, se spune că „misiunea nunțiului nu se suprapune exercitării puterilor episcopilor, nu-i înlocuiește nici nu-i împiedică, ci îi respectă, chiar îi favorizează printr-un sfat frățesc și discret” În opoziție cu Codul dreptului canonic (canonul 267), documentul papal precizează: „Scopul cel dintâi și specific al misiunii reprezentantului pontifical este de a face mereu mai strînse și active legăturile care unesc scaunul apstolic cu bisericile locale...”. Iar în continuare spune: „Afară de aceasta (nunțiul) tălmăcește solicitudinea pontifului roman pentru binele țării în care își exercită misiunea; el trebuie în particular să se intereseze cu zel de problemele păcii, progresului și colaborării între popoare”. În fine se reamintește reprezentantului pontifical că are datoria „de a ajuta și de a acționa prompt și generos (episcopatul local) în spiritul colaborării frățești, respectînd totdeauna jurisdicția proprie păstorului”.

„Pentru un număr al celor care părăsesc preoția — deși nu e întru totul sigur — problema celibatului, oricât de importantă ar fi în ea însăși — nu este problema crucială primordială; ceea ce este în joc este încrederea în Biserică, așa cum funcționează ea, ca mărturisitoare a Evangheliei adevărului și dragostei.

„Deseori Biserica Romei a fost pusă în opoziție cu Bisericile protestante sau ortodoxe definindu-le ca fiind Biserica lui Petru, a lui Pavel, a lui Ioan: Petru, chezașul singur al unității și autorității supreme; Pavel, promotorul neobosit al libertății copiilor lui Dumnezeu și al deschiderii spre națiuni, dîncoko de legea și legalității timpului său; Ioan, apostolul contemplației și dragostei.

„Acest joc al antitezelor noi nu-l putem accepta. Noi voim să fim, în același timp și în mod trainic, Biserica lui Petru, a lui Pavel și a lui Ioan. Noi sîntem moștenitorii Apostolilor iar nu ai unuia singur dintre ei. Depinde de noi să aderăm la autoritatea necesară a lui Petru cum și indispensabilei libertăți a copiilor lui Dumnezeu, și de a refuza, cu Pavel, orice juridicism care amintește de sclavia Vechii Legi și sufocă viața; precum de asemenea trebuie să recunoaștem, cu Ioan, primatul rugă-cinii și dragostei, fără de care creștinismul nu există. Trebuie, mai mult decît niciodată, să fim uniți cu Petru spre a-l ajuta să scape Biserica de toate piedicile care amenință seva și pentru a strînge legăturile noastre cu el.

„Roma este ca un stejar care a crescut. Stejarul și-a întins ramurile în care se adăpostesc păsările. Dar liane parazitare îi cuprind trunchiul și îi sug seva... Tragedia este că unii înși confundă lianele cu scoarța stejarului. Scoarța face parte din pom. Trebuie ca ea să fie tare și puternică spre a apăra cît mai bine seva.

„Dar cu totul altul este cazul lianelor, adică o adunătură de obiceiuri învechite, de proceduri și interdicții care dăunează pomului și-l acoperă vederii.

„Trebuie oare să desnădăduim văzînd că triumfă viața peste toate acestea?

„Nu, un creștin este un om al credinței, iar credința duce la nădejde, precum ea duce la dragoste”.

NOȚIUNEA BIBLICĂ DE PATRIE ȘI PATRIOTISM

de: Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

Patria¹ este, în sens larg, țara în care s-a născut cineva și al cărei cetățean este. Patriotismul este dragostea față de patrie². Din această definiție rezultă că patriotismul include devotamentul de a lupta pentru realizarea idealurilor patriei.

În Vechiul Testament nu aflăm un termen tehnic pentru ceea ce noi numim patrie, ca entitate națională sau patriotism ca expresie a iubirii de patrie. Vechiul Testament folosește expresii descriptive numind patrie „țara nașterii” (ereț moledet = Gen. 11, 28; Gen. 24, 7; Ier. 22, 10; Ier. 46, 16; Ex. 23, 15; Rut 2, 11), „țara părinților” („ereț avot”) sau scurt „ereț” pământ, țară. Când Vechiul Testament se referă la „chemarea lui Avraam” zice: „ieși din țara ta!” (Gen. 12, 1) și se are în vedere patria patriarhului (Gen. 30, 25; In. 8, 8). „Ereț exprimă exact aceeași idee ca și românescul patrie. Sensul e sinonim pentru că se identifică. Tot așa Mântuitorul când zice că „nimeni nu-i profet în țara lui” (Ioan 4, 44) folosește un fel de vorbire ebraizantă, pentru că se gîndește la patria sa pămîntească, dar limba ebraică (aramaică în cazul acesta) neavînd un termen propriu îi zice: țară. Evangheliile care redau în grecește vorbirea Mîntuitorului, limbă mult mai bogată în expresii, traduc cu patrida = patrie, pe evreescul „ereț” (țară).

Cuvîntul patria obvine în Noul Testament la Matei 13, 54; Mat. 13, 57; Ioan 4, 44 și Evrei 11, 14 cu înțelesul de patrie. Întîiul loc (13, 54) numește patris ținutul unde locuia Maica Maria, Nazaretul. În Mat. 13, 57 se includ în patris rudeniile și compatrioții, consătenii. Ioan 4, 44 este oarecum un paralelism la Mt. 13, 54 iar Evrei 11, 14 consideră patris un ceva necesar, ca și cînd s-ar zice „cel ce n-are patrie, să-și caute una”.

1. De la latină „patres” = părinți, țara în care au locuit părinții.

2. Dicționarul limbii române III, ed. Academia Română, București 1957, p. 340.

În lumina Sf. Scripturi patria este nu numai un teritoriu geografic ci o realitate etnică, țara și poporul. De aceea în Vechiul Testament patria lui Israel este țara lui Avraam, a lui Isaac și Iacob, pământul părinților, al moșilor și strămoșilor.

Despre patrie și patriotism Sfânta Scriptură aduce o învățătură nouă. Această învățătură s-a născut în Țara Sfântă. Palestina devine simbolul dragostei de patrie, de când ea s-a proclama leagănul spiritual al omenirii creștine. Țara în care se aduce la expresie voința de a se crea o viață alta decât cea care era, mai bună, constituie imbold ca națiunea fiecărei țări să-și poată aduce zestrea proprie la tezaurul fericirii comune a omenirii.

În orbita acestei învățături Decalogul sintetizează ordinea civilă a cetățenilor, urnindu-se de la ideea demnității omenești și subliniind fraternitatea omenirii de pretutindeni. Înlăturarea privilegiilor în baza cărora existau superiori și inferiori, unii stăpâni și alții lipsiți de drepturi, devine primul ideal că numai unindu-se în cele bune se poate deschide o epocă nouă în istorie, care să îmbrățișeze viața în întreg complexul ei.

Viața e un bun suprem, pentru că este lucrul cel mai drag omului. Fiecare vrea să-și trăiască viața. Dacă viața este o valoare supremă omul și-o dorește plăcută, fericită și frumoasă. După Sf. Scriptură viața trebuie să îndeplinească anumite condiții ca să fie recepționată ca atare. Legătura omului cu pământul natal, cu patria, cu puterea creatoare a maselor, e o necesitate. În cuprinsul patriei poate fi adusă mai desăvârșit la îndeplinire îndrumarea biblică: „Creșteți și vă înmulțiți și sstăpiniți pământul” (Gen. 1, 28).

Fiecare popor, mare sau mic, aduce contribuția sa la marea cauză a progresului. Fără lanurile de griu, legănate în bătaia vântului, nu e meritoriu patriotismul, frumos e patriotul nu din pricina vitalității sale fizice, ci pentru că el încintă prin bunătate și gingășie, găsești în el trăsături care vorbesc despre o voință tare ca bronzul, pentru că figura lui trezește un sentiment înălțător de valoare morală. Dragălașenia și frumusețea stă în munca cinstită și în virtute, așa cum se proverbizează în vorbele: „Vrei să nu-ți fie teamă de stăpînire? Fă binele și vei avea laudă de la ea” (Rom. 13, 3).

Nu e scriitor biblic care să aprobe lenea, dimpotrivă, cu cât se ocupă mai mult de ea, cu atât mai variate sînt mijloacele de combatere: „Prin lene se dărimă grinda și prin lemevierea mîinilor plouă în casă” (Eccl. 10, 18). „Casa” reprezintă edificiul

3. Pr. prof. V. Prelipceanu, Probleme sociale în Vechiul Testament, în Studii Teologice Nr. 1—2, 1949, p. 58.

public, patria, care este o alcătuire ce trebuie neconținut și de aproape supravegheată, căci altcum se descheie și se năruie.

În lumina Sfintei Scripturi nici un cetățean nu-i eliberat de obligații. Amos a fost păstor, Daniel era un fel de funcționar, și Pavel împletea corturi.

Problema unui patriotism luminat o constituie și buna stare materială: „Să nu se afle săraci în țară”, scrie Deut. 15, 4. Sărăcia ca și răul n-are ființă proprie, ea s-a născut în urma abuzului, prin exploatare, boală, lene și nepăsare, precum ochiul a fost creat cu vedere, dar orbirea s-a produs mai pe urmă, prin pierderea ochilor din cauza bolilor.

La opera care are de scop înălțarea omului prin desființarea sărăciei, contribuie îndeosebi Isaia (11, 4; 25, 4; 41, 14, 41, 7). În privința aceasta profetul merge în pas cu progresul: sentimentul uman și realitatea.

Biblia propoveduiește egalitatea cetățenilor, respinge totdeauna exploatarea, șovinismul sălbatic, discriminările rasiale, conștientă că dragostea de oameni nu îngăduie aceste aberații: „Este bine și frumos să locuiască frații împreună” (Ps. 132, 1).

Ideea aceasta o desăvârșește deplin Noul Testament în lumina căruia „nu mai este iudeu, nici elin, nu mai este rob, nici sobod... pentru că toți sînt una în Hristos”. (Gal. 3, 28).

Pentru a se stimula virtuțile încă Moise realizează o repartizare justă a bunurilor materiale, dispunînd ca proprietățile fonciare ale patriei să fie puse în folosul binelui colectivității. Pentru a se menține dezvoltarea liniștită a patriei și pentru a o feri de zguduiri sociale Moise folosește instituția anului *sabatic* jubiliar, care ducea la perfectă îndeplinire ideea de dreptate între cetățeni. Instituția anului sabatic jubiliar sugera ideea că pămîntul patriei trebuie să aparțină tuturor, cu aceleași drepturi egale și introduce proprietatea comună a bunurilor nu numai în ce privește consumul ci și producția.

Participarea la buna desfășurare a patriei îmbracă multe forme. Ea include efortul pentru ridicarea patriei, contribuția la susținerea binelui, respectarea legilor, cinstirea stăpînirii, garantarea vieții omului prin interzicerea omuciderii, care implică și războiul și sinuciderea (Ex. 20, 13), apărarea proprietății particulare și obștești, cultivarea bunelor relații între țări ș. a.

Pe linia acestor idealuri se axează așezarea statului (mozaic), cînd se decide: mărturisirea credinței moșilor și strămoșilor, menținerea caracterului agricol al statului (pentru a asigura existența și neatîrnarea), reprezentarea poporului prin bătrîni, care erau organul politic față de potențaii zilei: „Adu-nați-mi mie 70 de bărbați dintre bătrînii poporului, care să

ducă povara și grija statului" (Num. 11, 16). Prin această lege, cetățeanul se gindește la organizarea vieții publice, după care toți cetățenii să participe la desemnarea conducătorilor.

Lupta pentru apărarea patriei a făcut ca patriotismul să devină unul dintre cele mai profunde sentimente sociale în Sf. Scriptură⁴. Ea se întemeiază pe caracterul social al omului, învățatură derivată din textul biblic: „nu e bine să fie omul singur” (Gen. 2, 8). Acest loc biblic confirmă adevărul că singurătatea și izolarea nu e după voia lui Dumnezeu și nu corespunde nici naturii omenești care e de esență socială: „Pentru aceea cel ce se împotrivesc stăpînirii se împotrivesc rînduiei lui Dumnezeu...” (Rom. 13, 2).

Importanța pe care o are familia, celula patriei, face ca Sf. Scriptură să fixeze calitățile necesare soților și părinților. Virtutea castității, dragostea și fidelitatea conjugală sînt coordonate necesare și constitutive: „Mai bine dragostea într-o viață liniștită decît ura în belșugul adunat cu zbucium și ceartă” (Prov. 15, 17).

Patriotismul nu e decît o formă a iubirii semenului. Statutul trebuie să ocrotească căsătoria și familia și să apere interesele mamei și copilului. Femeia mamă nu este numai o mîndrie a familiei, ci și o podoabă a patriei” (Ex. 24, 26). Normele formei de viață să fie în toate ocaziile binele obștesc: „Cît se poate, pe cît stă în puterea voastră fiți în bună pace cu toții oamenii” (Evr. 12, 14). „purtați sarcinile unii altora” (Gal. 6, 2), „ca toți să se mîntuiască” (1 Tim. 2, 4). În numele dreptății ultragiutate Mihea (2, 1—2) denunță exploatarea neomestă, iar Maleahi face apel la frățietate și unire. „Nu avem toți un singur tată? Nu ne-a făcut un singur Dumnezeu?”

O contribuție prețioasă la lămurirea problemei aduce psalmul 136, e vorba despre dorul de patrie al înstrăinatului. Aici e ecoul unei întâmplări, cu caracter de dramă, îmbracă într-un lirism ușor și cald adîncurile zbuciumate ale vieții stăpînite de un adevărat patriotism. Iubindu-și arzător patria i-a rămas dragă și atunci cînd lucrînd sub biciul stăpînitorilor a rămas totuși pe linia independenței naționale.

Respectul față de uzanțele internaționale este o datorie care ține tot de patriotism. Atitudinea Sf. Scripturi față de dreptul popoarelor se poate cunoaște din II Imp. 6, 12. Biblia desparte conștiința patriotică spre scopuri înalte. Ea nu se acomodează cu înrobirea, asupra și exploatarea oamenilor. Ea susține mișcarea de eliberare de sub puterea celui mai tare.

4. Pr. prof. M. Chialda, Creștinism și patriotism, în rev. Studii Teologice, Nr. 1—2, 1953, p. 51.

În favorul celui asuprit Dumnezeu intervine personal: „Vă-zut-am chinurile grele de care pătîmește poporul, de aceea am zborit să-l scap de acele chinuri” (Ex. 3, 7).

În multe ocazii Sfînta Scriptură face să se înțeleagă că stăruința pentru drepturile depline ale omului e o datorie patriotică. Locul patriotului în cadrul statului este să colaboreze la fericirea celor mulți. Prin garantarea ordinei de drept, prin lichidarea exploatarei omului, patria realizează binele suprem, le aceea activitatea cetățeanului trebuie să fie în deplin acord cu idealurile patriei.

După Sfînta Scriptură patriotismul este o misiune înaltă, aceasta trebuie însă îmbrăcată în calitățile care alcătuiesc chipul luminos al unui bun patriot; dragostea de semenii, model de înțelegere, dreptate, pace și jertfirea pentru idealurile patriei.

Deși Mintuitorul a rostit rar cuvîntul patrie, „predica sa a dat statelor pe cei mai buni, pe cei mai leali, pe cei mai devotați cetățeni”⁵.

După învățătura sa toți cetățenii patriei sînt egali îndreptățiți înaintea legilor, au nu numai aceleași îndatoriri, ci și aceleași drepturi. La temelia patriei Hristos așează dragostea care este atît de cuprinzătoare.

Idealul patriei se realizează prin urmarea dată de Hristos în celebrele vorbe: „Fiți desăvîrșiți!” (Mt. 5, 48). Principiul acesta vizează atît ordinea spirituală cît și diversele aspecte ale cetățeanului din cadrul patriei.

E permis deci a constata că Biblia își are geniul său original. Prin prisosul gîndului și îndemnul spre mai bine ea se face prezentă în nevoile unui patriotism luminos. Pentru a se deprinde anumite moravuri și forme de viață care desăvîrșesc personalitatea insului, Biblia e un factor de servire publică în calitatea ei de îndrumător spre cea plină în care se cuprind toate unitar și desăvîrșit.

5. Vezi mai pe larg: Pr. prof. N. Nicolaescu, *Sensul vieții sociale după Noul Testament*, București, 1946, p. 19 ș. u.

ASPECTE DIN TRECUTUL BISERICII BĂNĂȚENE

de: Prot. ION B. MUREȘIANU

Trecutul românilor bănățeni apare în lumina cercetărilor atente ca o permanentă luptă pentru apărarea ființei etnice, pentru dreptate, libertate și unitate politică. Despărțiți de trupu-l neamului prin forța împrejurărilor și lipsiți de conducători cu rosturi hotăritoare în ocîrmuirea de stat, lupta a fost dussă fără întrerupere, istovitor și tăcut de întreaga colectivitate, călăuzitori fiindu-i atîția anonimi din rîndurile ei. E o istorie a maselor făurită zi de zi, a mulțimilor care și-au făcut loc în paginile ei numai cînd s-au ridicat în necruțătoare învolburări. Așa au străbătut nealterate prin veacuri vrăjmașe, dar nău fără a-și da aportul la cultura, la civilizația întregului și la apărarea lor.

În acest proces de atîtea ori secular, slujitorii Bisericii Ortodoxe și-au însemnat prezența prin acțiuni și fapte.

Biserica bănățeană ale cărei etape și momente istorice în-cercăm să le surprindem în ceea ce considerăm că ar constitui esențialul, cu mărturii documentare datînd din veacul al IV-lea¹, s-a dezvoltat și organizat ca și întreaga Biserică Ortodoxă, i, sub înîriurirea Bizanțului. Credița fiind un factor de legătură și solidaritate între românii de pretutîndă, din ea a crescut încrederea în mai bine, împreună cu înverșunata rezistență, i, trecîndu-i astfel biruitori prin vremile de grea restriște ale năvălirilor, prin violentele acțiuni de catolicizare, peste asupri-rile ce s-au succedat, prin dominația turcească sfîrșită în 1716 și cea habsburgică, ce îi urmează. Ortodoxia românească a rămas credința întăritoare de suflete. Iar ceea ce a ținut pe românii bănățeni în această credință, se cere căutat în organi-zare proprie pe care au avut-o districtele românești cu autonomiile lor locale, mai puternice decît ocîrmuirea feudală. Numai așa se exp-lică zădărnicierea planurilor regelui Ludovic cel Mare (1342—1382) ce urmăreau trecerea prin silnicia a românilor din aceste părți la catolicism. Cnezii nu s-au supus poruncilor regale, ci

1 M. Moga, *Timișoara, document de piatră al continuității poporului nostru*, în ziarul „Drapelul Roșu”, Timișoara 1967, nr. 6889.

toată prigoana dezlănţuită în 1366 şi continuată stăruitor. E o împotrivire obscură, fără proteste făţişe, dar hotărîtă şi plină de dîrzenie.

Un studiu de sinteze apărut recent, subliniază: „Biserica română, prigonită de orînduirea superioară a ţării a fost salvată în Transilvania prin orînduirea autonomiilor şi imunităţilor locale, în care regii şi oamenii lor se puteau amesteca prea puţin. De aceea, Biserica română pînă la schimbarea împrejurărilor din secolul XVI, care a îngăduit crearea episcopatului român, a fost o Biserică de preoţi şi de mănăstiri, mai ales o Biserică a cnezilor, stăpîni ca şi în Tara Românească şi Moldova, peste biserici de pe pămînturile lor. Pe moşiile din Bihor ale episcopiei catolice din Oradea, în satele cîrmuite de voievozi, se aflau, din vremuri străvechi preoţi români şi biserici ortodoxe, cu îngăduinţa stăpînilor; asemenea şi în Banat”².

Stau mărturie despre acestea atitudinea preotului Mihai care înconjurat de credincioşii din mai multe sate întîmpină cu sabia în 1371 pe cei ce voiau să le încalce autonomia străvechilor districte româneşti de pe valea superioară a Begheului³ şi cea a cnezilor din districtul Almăjului de la 1430, care refuză să recunoască de ban al Severinului pe Radowitz magistrul ordinului teutonic⁴.

În aceste opoziţii ce merg apoi pînă la împotriviri, e o conştiinţă, o unitate de acţiune care se încadrează în planul amplu defensiv al Ţării Româneşti pus sub scutul Ortodoxiei. Un episod din multe altele este întemeierea mănăstirii Vodiţa în jurul anului 1370 prin călugărul Nicodim, în apropierea imediată a hotarului cu Ungaria catolică ce nu-şi ascundea tendinţele de expansiune spre răsărit şi în vecinătatea unui important grup de districte bănăţene româneşti cu cnezi şi populaţie ortodoxă nemulţumită de crai⁵. Aşezarea ei aci, are semnificaţie de avanpost cu menirea de a apăra prin ortodoxie neatîrnarea tînrului stat român şi de a păstra legătura cît mai strîns cu organizaţiile româneşti din vest. Hrisoavele vorbesc despre călugării de la Vodiţa şi Tismana, care, cu toată teroarea ce o exercitau asupra lor minorităţii din Banat, primesc din partea regelui Carol Robert (1301—1342) îngăduinţa de trecere liberă prin Ungaria. Dar acelaşi rege ordonă puţin mai tîrziu castelanului din Caransebeş să prindă pe toţi preoţii ortodocşi din

² P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 334. De asemenea pp. 332, 333, 337.

³ Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, III, Oklevéltár Budapest, 1883, p. 121.

⁴ Fr. Pesty, *A Szörényi Bánság története*, III, Budapest, 1877, p. 24.

⁵ E. Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana şi rolul său în cultura veche românească*, în „Romanoslavica” XI (Istorie), Bucureşti, 1965, p. 266.

ținut, să le confiscă averile și să nu le mai permită a se așeza în acele părți, pentru „a nu mai putea converti pe catolici”. Persecuția se continuă cu aceeași insistență și brutalitate. În ianuarie 1456 inchișitorul Capistrano venit să predice cruciada contra turcilor, trece prin Lipova, Cenad, Timișoara și Caransebeș. Surprins de mulțimea românilor „pădureți și schismatici”, dispune nobililor catolici să ardă bisericile românești de pe moșiile lor și să alunge preoții care nu primesc botezul catolic. În primăvara aceluiași an, se raporta la Roma că românii nu știu nici ritul latin, nici cel grecesc⁶.

Opoziția îndârjită față de catolicism a bănătenilor, pericolul turcesc de amenința tot mai primejdios fruntariile regatului și necesitatea de a restabili liniștea în vederea greseliilor lupte ce se anunțau, l-au determinat pe Matei Corvinul să ordoneze înfrinerea preoților catolici, dar documentele vremii nu înregistrează nici o potolire a zelului lor.

În împrejurările date ortodoxia a îmbrăcat formele sesizate în raportul menționat datînd din 1456, a coborît în adîncuri devenind o credință proprie. Distincția religioasă se menține în așa măsură, că față de catolicism iar mai tirziu față de calvinism, ortodoxia rămîne credința proprie a tuturor românilor, „legea românească”⁷.

Așa îi găsește dominația turcească (1552—1716), care a lăsat străvechile forme de organizare a districtelor din rațiunii economice și administrative, cu chinezi și cu biserica lor ce îndeplinesc aceleași funcții ca în secolele înaintașe.

Turcii n-au făcut prozelitism. Ne este cunoscut că în jurul anului 1645 au pus în lanțuri mai mulți călugări minoriți ce făceau propagandă în părțile Detei și Timișoarei și că s-a permis ființarea unei mitropolii ortodoxe la Timișoara⁸ limitîndu-i însă autoritatea.

Părțile Lugojului, Caransebeșului și Mehadie, alăturate Principatului transilvănean pînă în 1658 cînd au fost ocupate de armatele suțanului pînă după 1716, au o altă istorie, cu eforturi de catolicizare și calvinizare, cu suferință dar și cu manifestări deosebite din care izbucnește conștiința națională, la care se adaugă o permanentă legătură cu Țara Românească.

Cei 164 ani de stăpînire a semilunei în Banat au modificat structura claselor sociale. Privilegiile nobiliare nu vor mai fi recunoscute nici de Habsburgi după ocuparea provinciei în 1716

6 Gh. I. Moisesescu, Șt. Lupșa, Al. Filipescu, *Istoria Bisericii Române*, I, București, 1957, pp. 262, 263.

7 Acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, pp. 76, 81.

8 Gh. Moisesescu, Șt. Lupșa, Al. Filipescu, *op. cit.*, II, p. 98.

care o consideră proprietate personală, impunând ca urmare îndoită poveri: faţă de împărat şi faţă de proprietar.

Prima jumătate a secolului XVIII înregistrează răzvrătiri şi răscole. Cea din 1738—1739 cu un profund caracter social, a cuprins întregul Banat. Pentru potolirea ei au fost necesare două armate imperiale, printre jertfe numărându-se preotul Damaschin Brenca din Comoriştea Caraşului şi preotul din Topolovăţ⁹.

O cauză a ridicărilor de mase, şi nu cea mai lipsită de importanţă, a fost acţiunea de catolicizare cu mijloacele de odinioară, începută deja în 1716. În unul din protestele trimise autorităţilor austriace se rostea însăşi istoria: „Ne închinăm împăratului ca celui mai tare de i-au bătut şi i-au scos pe camenii cei tari din ţara noastră... dar sufletul nu ne iastă de vinzare, nici de tirguială, nici de bulendreală...”¹⁰ Iar un preot bănăţean din părţile Făgetului scria despre metodele folosite de catolici şi rezultatele obţinute, oferind posibilitatea de înţelegere a stărilor de lucruri de atunci şi de odinioară: „Preoţii erau căutaţi prin păduri, se legau şi puneau în carcere de unde nu mai ieseau, poporul între baionele era dus de oştile împărăteşti... Preoţii într-atit se răriseră încît abia la 20 de sate se afla un preot şi acela plin de bătrîneţe. Am cetit o şinghejie dată de Filaret, episcopul Rîmniceului, dată unui preot din Firdea, la anul 1743 şi bătrînii ne-au istorisit istoricul trist, cum îl putură căpăta de preot, spunîndu-mi că au adus grele jertfe şi au suferit închisori. Aşa în lipsă de preoţi se aflau prunci nebotezaţi în etate de 14 ani, miri şi mirese se cununau fără preoţi întorcîndu-se simplu după un măr dulce... Morţii se îngropau fără preoţi... În Joia patimilor trebuia un bătrîn să călătorească cu piinea pascală 4—5 staţiuni, pînă unde afla un preot, care le făcea apoi sfinţirea pîinei şi acela cuminecîndu-se acolo, aducea pasca, şi în ziua învierii o împărtea credincioşilor”¹¹.

Legăturile cu Ţara Românească păstrate de-a lungul veacurilor, întreţin ortodoxia şi prin ea conştiinţa apartenenţei bănăţenilor la marea familie românească, spre ruperea lor ţintind cu stăruinţă Habsburgii prin catolicism. Misiunea aceasta şi-o asumă acum Rîmniceul, împlinindu-o prin sfinţiri de preoţi şi în-

9 I. Stoia-Udrea, *Răscoala ţărănească din Banat de la 1738—39*, Timişoara, 1945, pp. 39, 52; P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, III, Caransebeş, 1902, p. 209.

10 B. Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat (1737—1739)* în „Studii şi materiale de istorie medie”, vol. II, ed. Acad. RSR, 1957; p. 329.

11 Parlerie Gruescu în „Albina”, Viena 1870, nr. 107; I. B. Muresianu, *Contribuţii la istoria Bisericii bănăţene din prima jumătate a sec. XVIII*, în „Mitropolia Banatului” nr. 10—12 din 1968, pp. 643—644.

deosebi prin tipografia ce revărsa în mii de exemplare cartea românească în toate bisericile din teritoriile vestice locuite de români. Se mergea pe același drum al istoriei, pentru care ortodoxia „...a reprezentat o solidaritate de luptă în apărarea împotriva coterpitorilor”¹².

Tot semnificativă e într-un sens ortodox mai larg și venirea din Serbia în 1744 a călugărului Visarion, cu urmări deosebite pentru întreaga acțiune de unire dusă de catolici în Banat și oșebit pentru cea din Transilvania.

Atunci cînd în 1779, Banatul, fără confiniul militar, este încorporat constituțional dar nu și administrativ la Ungaria, se instaurează din nou întirziatul feudalism. Jurisdicția bisericească sîrbă se exercita și asupra românilor bănățeni în virtutea privilegiilor leopoldiene din 1691, vîdînd mai tîrziu și manifestări negative.

Acest ansamblu de împrejurări ca și tendința ridicării umnei pături de intelectuali, mici meseriași și negustori ce nu se bucură de egalitate politică, socială și economică cu naționalitățile conlocuitoare, vor declanșa o luptă tot mai organizată ce va lua forme noi determinînd o anumită gîndire, concepută în spiritul unui naționalism de frondă de către preotul Dimitrie Tîchindeal, de Constantin Diaconovici Loga bănățean și el, înmînată elevilor preparandiei din Arad înființată în 1812 și difuzată apoi cu multă însuflețire și mobilizator, în lumea satelor.

Deja în primii ani ai secolului XIX, în lupta pentru drept și libertate intervine un element nou cu aspect juridic din care nu lipsește argumentarea istorică: memoriile adresate împăratului. Din lungul lor șir, reține atenția petiția de 129 pagini a protopopului timișorean Vasile George-Georgevici din care învîtătorul școlilor românești din Pesta Ștefan Niagoe, a publicat interesante date statistice în 1828¹³; petiția din 30 octombrie 1838 semnată de 35 de preoți din jurul Timișoarei, cea din același an redactată de Dimitrie Petrovici-Stoichescu, profesor de teologie, protopop în Ciacova apoi la Lipova, trimisă tot împăratului din Viena în numele clerului și credincioșilor ortodocși români din Banatul timișan. Amplă, impresionantă în expunerea realităților și scrisă într-o limbă frumoasă, reflectă mînzuinți mai vechi, fixează în șase puncte dezideratele legate de tot ce putea asigura promovarea cauzei bisericești și vizează un viitor îndepărtat. Se cerea cu multă demnitate, ceva ce nu poate fi discutat: drepturi egale la alegerea de mitropolit: episcopi români în scaunele Timișoarei și Aradului, eparhii cui o

¹² P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 337.

¹³ *Calendarul românesc pe anul de la Cristos 1829*, Buda, 1828, p. 120.

populaţie românească covârşitoare numeric; înmulţirea numărului de şcoli clericale, iar pentru „... luminarea şi cultivarea neamului românesc... prea dreapta rugare a noastră întru aceea se cuprinde, ca prin cea mai iubitoare de dreptate rivină a Maiestăţii Tale, să vă milostiviţi aspru a porunci, ca în parohiile acelea, a căror împopulaţie partea mai mare de români se cuprinde, paroh românesc să se rinduiască, slujba bisericească în limba română să se săvârşească şi în şcoală pruncilor, rumâneşte învăţăturile să se propună. Şi protopresviterii care luminării neamului mult pot folosi, în districturile a căroră pare mai mare din rumâni să cuprind; rumâni să fie...”¹⁴

Paralel cu reclamarea deschisă a drepturilor pentru popor, se folosesc în acelaşi sens şi activităţile secrete.

Încă înainte de 1830, la Lugoj apare organizaţia secretă „Constituţia”, cu program social şi naţional, având în frunte pe acelaşi preot Dimitrie Petrovici-Stoichescu alături de meseriaşi, negustori şi de preoţii Ioan Teodori, Ioan Lăpădat, Constantin Popovici şi Ştefan Bercean¹⁵. Şi tot aşa se face înţeleasă şi o altă organizaţie secretă din 1834 cu membri din rândurile slujitorilor Bisericii şi ale învăţătorilor, scopul fiindu-i unirea poporului român într-un singur stat¹⁶.

Existau deci în Banat aspiraţii naţionale şi sociale adinec pătrunse în masele largi, un conflict între clasele privilegiate şi poporul român călăuzit de intelectualitatea ridicată din mijlocul lui, stare de spirit ce se încadrează în starea de spirit generală din Europa şi care se va manifesta în toată plenitudinea, în revoluţia din 1848. Moment istoric care sintetizează vrerile de libertate şi unitate ale românilor bănăţeni, aceleaşi pentru românii de pretutindeni, confirmă o dată mai mult existenţa unei conştiinţe naţionale vii şi lucrătoare, la fraţii de pe ambele versante ale Carpaţilor.

În Banat, Biserica fiind singura instituţie în care se folosea limba română şi care se identificase cu năzuinţele poporului luptând pentru ele, cea dintii etapă a revendicărilor a constituit-o cîştigarea independenţei ei¹⁷. Chemarea lui Eftimie Murgu, adună pe Cimpia Libertăţii lugojene peste 12.000 de ţărani printre care şi 200 preoţi, cea dintii ridicare de mari

14 Dr. Gh. Ciuhapţdu: *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raf*, Arad, 1935, pp. 617—619.

15 I. Boroş, *Constituţia, Societate secretă în Lugoj (1830—1834)*, Lugoj, 1928, p. 13; Al. Rusu, C. Rudneanu: *Contribuţii bănăţene la împlinirea aspiraţiilor sociale şi naţionale ale poporului*, în „Mitropolia Banatului” Timişoara 1968, nr. 4—6, pp. 260—269.

16 C. Göllner: *Conspiraţia emigrantului polonez Adolf David (1834)* în „Revista Istorică” anul XIII, nr. 8, 1952, p. 66.

17 *Din istoria Transilvaniei*, II Ed. Acad. R. S. R. 1961, p. 15.

proporții a poporului pentru propria-i cauză. Aci se hotărăște prin glasul tuturor autonomia Bisericii române bănățene și se alege ca vicar general mitropolitan același Dimitrie Petrovici-Stoichescu, pe atunci protopop al Lipovei, iar ca vicar episcopesc la Caransebeș Ignatie Vuia, protopopul Oraviței¹⁸.

E încercarea de transpunere în faptă a unei gândiri politice definite precis de Eftimie Murgu în discursul său rostit în sedința parlamentului maghiar din 26 august 1848¹⁹.

Adunarea de la Lugoj e intrarea vijelioasă a românilor bănățeni pe primul plan al istoriei. Cei care o alcătuiesc sînt trimișii satelor și hotărăsc în numele tuturor. Impune prin disciplină și prin însușirea pentru marea cauză care era a întregului popor român. Citeva mărturii contemporane deslușesc uimitoarea amploare a conștiinței naționale ce stăpînea masele, rodul cîpt acum al vrierilor de veacuri niciodată împuținate.

În 17/29 mai 1848, în preajma largilor alegeri parlamentare la care candidează pentru prima oară români în cercurile electorale din Banat, protopopul Lugojului Ioan Marcu își vestește preoții: „Deci că să poată ști poporul de legea noastră acest drept al său nou dobîndit prețui și întrebuința, împărțîndu-vă, să sfătuiți pe adunatul popor în biserică de pe amvon, ca poporul la deputația ce are în sat fără întîrziere să se arate, și așa acest drept de care pînă acum numai nemeșii au fost părtași, să nu se lenevească a-l întrebuința...”²⁰

Despre desfășurarea alegerilor, comportarea alegătorilor și despre rezultatele obținute, preotul Partenie Gruescu însemnează: alegerea „... așa fu condusă că pe lîngă toate tendințele și practicatele în această treabă intrigi din 6 deputați în comitatul Orșovei toți 6 inși români...” Iar despre comportare, referindu-se la încercările autorităților de a cîștiga votul prin corupție, remarcă: „... mai mare degradație națională n-ar mai putea fi decît un drept așa frumos și scump ca reprezentațiunea poporului la înția sa dobîndire și regenerație a o vinde pentru dobînda ludei, care prețui pe Hristos cu 30 arginți”²¹.

În adunarea parohială din Lugoj ținută la 10/22 aprilie 1848 la care participă un mare număr de credincioși, mulți dintre ei cu rosturi hotărîtoare în mișcarea revoluționară, discutîndu-se unele legi ale dietei de la Pojon ce lezau educația

18 „Amicul Poporului”, Budapesta nr. 10 din 29/10 iulie 1848, col. 150.

19 I. D. Suciu, *Eftimie Murgu, Scrieri alese*, Buc., 1969, pp. 459—471.

20 *Protocolul înscuțarelor cu început pe anul 1842 pentru biserica parohială a Logojului*, în arhiva parohiei Lugoj, fila 52.

21 *Evenimentele anului 1848 și 1849 în ținutul Făgetului*, manuscris, Biblioteca Academiei R. S. R. nr. 1059, fila 72.

în limba maternă în preparandia și teologia din Arad „prin care se asuprește poporul român”, același protopop propune în calitate de președinte, iar adunarea hotărăște, ca cei șase deputați aleși de popor să alcătuiască, „... un protest, întru care de o parte declarînd, că din toate petițiunile pînă acum din partea românilor în Pesta și în adunarea populară din Lugoj înaltului minister subțernute nicicînd ne vom abate iar de altă parte, că nu ne-am simți îndatorați așa legi constituționale și art. 20 contrare (ca în sine vătămătoare și silitoare), a păzi...”

În aceeași adunare, tot președintele propune ca „întru ajungerea înaintării neamului românesc prin o fundație pentru învățarea a 2—3 tineri din orașul nostru, spre a cărei ridicare și biserica noastră din casa sa ar putea jertfi 1000 florinți; aici înființarea aceasta o pot efectua și jertfirile private a zeloșilor naționaliști români, dintre cari și Domnia sa (protopopul) acum e gata din al său a jertfi pe altarul nației 100 f. val. întru care chip nădăjduiește la începutul școlilor gimnaziale a introduce vreo 30 de tineri români”.

În continuare, protopopul Ioan Marcu propune și cei de față de asemenea aprobă ca „pentru adunarea gîndurilor laolaltă și pentru gonirea tuturor stîngacelor păreri, a se înființa o societate națională română în Lugoj, unde mai adeseori să se poată mădularii a strînge la olaltă despre întîmplări și despre unirea scopurilor sfătui, acolo întîmplările și metamorfozele din nuvele a citi, și așa cu aceasta poporului mai de parte cunoscute să se facă”²².

Și nu e o întîmplare că protofonul Stefan Berceanu, fost preot ortodox și membru al „Constituției” în 1830, tot în Lugoj și la aceeași dată semna procesul verbal redactat cu prilejul acelei ședințe, în care se sublinia: „Fără limbă nu e viață națională și fără viață națională nu voim a trăi nici în muntele Olimpului. După ce dară naționalitatea noastră română ne este asigurată încît prin orînduiala ministerială așa și prin deviza constituțională: libertatea, egalitate și frățietate, cerem ca limba precum în Biserică și școală așa și în guvernaria diecezană să fie cea română...”²³.

După revoluție, unora dintre ei le-a fost hărăzit să trăiască în 1865, bucuria așezării unui vlădică român în scaunul reactivatei episcopii din Caransebeș.

²² Protocolul ședințelor adunării bisericesti din Lugoj pe anii 1843—1869. Arhiva oficiului parohial Lugoj, inv. nr. 47, p. 72 și următoarele, hotărîrile 6, 12 și 13.

²³ I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 în Banat*, Ed. Acad. R. S. R., 1968, p. 185.

Lupta pentru înfăptuirea marelui ideal scump tuturor românilor a continuat cu o totală dăruire, cu posibilități și mijloace mereu îmbogățite. În această luptă, alături de intelectualitatea care-și înmulțea neconținut numărul, slujitorii Bisericii și-au însemnat prezența. Numele protopopului George Popovici al Lugoșului, a preotului Ioan Sirbu de la Rudăria, a protopopului Gheorghe Dragomir și a atîtor altor preoți, pentru abnegația cu care și-au dat obolul pentru unitate, rămîn nume ce nu pot fi uitate.

* * *

În acest cadru istoric, social și politic se desfășoară procesul cultural bănățean pe care îl schițăm în manifestările sale, manifestări care confirmă unitatea culturii românești, conținutul ei ideologic comun cum și continuitatea în timp pe întregul teritoriu locuit de români. Ne referim în primul rînd la frumusețile creației de mare valoare artistică a poporului, ce îmbrățișează din cele mai vechi timpuri toate genurile literare și care exprimă pe lîngă profundele sentimente umane, înțelepte îndemnuri educativ-morale, religioase și didactice.

Cultura va contura tot mai mult în manifestările ei noile aspecte ale unei solidarități de luptă în apărarea împotriva opresorilor.

Vicisitudinile istoriei au făcut să nu rămînă în Banat decît Octoihul manuscris de la Caransebeș din secolul XIII—XIV²⁴ două manuscrise pe pergament, Apostolul și Evangheliia din același timp, unul cu o frumoasă miniatură a Sfîntului Ioan Teologul, încă nestudiate, aflate în Colecția de obiecte bisericești a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului și un fragment de 4 file din pergament dintr-o Psaltire slavo-română existent încă în urmă cu cîțiva ani în biserica din Mehadia în legătura Îndreptării Legii (1652), azi dispărută. Semnalate de preotul Coriolan Buracu, aceste foi fac parte dintr-un manuscris folosit la legarea mai multor cărți de cult și au atras atenția specialiștilor care consideră că aparțin secolului XVI sau XVII²⁵. În privința localizării textului se socotește ca posibilă traducerea și scrierea lui la Mehadia. De fapt era aci un vechi centru ortodox cu vechi tradiții vecin cu slavonismul muntean și cu mișcarea culturală din Caransebeș. Iar întrebuintarea altor file la legarea de cărți bisericești e un argument ce nu poate

²⁴ M. Tomescu, *Istoria cărții românești de la început pînă la 1918*, București, 1968, p. 17.

²⁵ C. Buracu *Muzeul general Nicolae Ceaușescu din Băile Herculane și Cronica Mehadiiei*, Turnu-Severin 1924, pp. 43—49; M. Combiescu: *Psaltirea de la Mehadia*, în „Limba Română”, anul XVII, 1968, nr. 3, pp. 259—270

fi desconsiderat. Sîntem înclinați să credem că limba, în această zonă de interferență nu poate constitui criteriul cel mai obiectiv pentru localizarea în altă regiune.

Cele 8 pagini de manuscris frumos caligrafiate, cu ornamentații de frunze și flori, cu inițiale la începutul fiecărui vers în slavonă și română, scrise cu cerneală roșie, cuprindeau Psalmul 48, vers 9 pînă la sfîrșit, Psalmul 49 în întregime și din Psalmul 50 primele 16 versuri.

Imprejurările istorice din Banat, persecutarea religiei ortodoxe de către catolicism, n-au permis mănăstirilor ortodoxe îndeajuns de numeroase pentru a dovedi o intensă viață religioasă proprie, să desfășoare activități culturale deosebite. Banatul devine spre mijlocul secolului XVI un permanent teatru de luptă. În 1552 este ocupat de turci, rămînînd partea estică cu districtele Lugojului, Caransebeșului și Mehadiiei anexate Transilvaniei de la 1551 pînă la 1658 și sub înfrîurirea calvinismului ce face din limba poporului armă de luptă împotriva catolicismului. Iar marea deosebire care a existat totdeauna între limba română și slavonă a favorizat introducerea limbii române în cult. E în aceasta o apropiere de Apus, determinată de expansiunea turcească. Numai după 30 de ani de la căderea Banatului apusean "... Herce Ștefan propovăduitorul Evangheliei lui Hristos în orașul Căvăran Sebeșului, Zăcan Efreim dascăl de dascălie al Sebeșului și cu Peștișel Moise propoveduitorul Evangheliei în orașul Logojului și Achirie protopopol Varmejei Hunedoriei..." întristați fiind că "... toate limbile au și înfluresc întru cuvintele slăvite a lui Dumnezeu numai noi românii pre limbă nu avem", traduc, iar Șerban și Marien ucenicii lui Coresi, tipăresc la Orăștie în 1582 primele două cărți ale Vechiului Testament.

Traducătorii au folosit Pentateucul lui Heltai apărut la Cluj în 1551, un text al Vulgatei într-o ediție corectă dar și un izvor slavon²⁶ fapt ce dovedește că limba slavonă era cunoscută în Banat și spre sfîrșitul secolului XVI de către un anumit număr de preoți români, care uzează de ea și după ce au trecut la calvinism, așa cum o dovedește Psaltirea de la Mehadia.

Palia de la Orăștie se înscrie în efortul de început de a evita particularitățile propriului lor grai, cel bănățean, de a scrie pentru toți românii — numire generică pe care o folosește pentru prima dată — contribuind la formarea limbii literare. E apoi mărturia unei conștiințe a unității culturale, a unității peste granițele statelor feudale, manifestată în istoria românilor în general. Creșterea limbii și literaturii este deci o

26. V. Pamfil, *Palia de la Orăștie, 1581—1582 Text facsimile, indice*, București 1968, pp. 7, 8.

realitate unitar structurală, dincolo de limitele impuse de istorie și corespunde în evoluția ei însăși, mentalității și voinței celor ce au făurit-o²⁷.

Cartea, care încheie epoca puținelor tipărituri în românește din veacul XVI, a fost ceva mai mult decât înlocuirea unei limbi de cultură străină cu limba poporului. Nu e surprinzător deci că la Caransebeș și Lugoj ființau deja la sfârșitul secolului al XVI-lea școli românești pe lângă bisericile calvine care în fond au rămas ortodoxe, și continuau o tradiție mult mai veche, — alt factor de dezvoltare a conștiinței naționale — cea de la Lugoj fiind dată în 1657 ca exemplu pentru organizarea școlii făgărășene²⁸.

Școala continuă în Caransebeș, în 1748 preotul Lazăr Popovici din Iaz însemnând cu litere latine pe o carte bisericească faptul că a învățat clasele gramaticale în acest oraș, adică clasele inferioare liceale²⁹. La aceste școli își desfășoară activitatea dascăli Fogarași cu descendenți întilniți la Lugoj în revoluția din 1848 și Vischi, primul tipărind un catehism cu litere latine la 1648 în Alba Iulia iar al doilea, o Psaltire în 1697.

Mihail Haliciu născut în Caransebeș la 1643, cu o frumoasă cultură clasică, fost rector al colegiului reformat din Orăștie, plecat în Apus și stabilit la Londra unde e amintit pentru ultima oară în 1712, e autorul mult discutatului *Dictionarium Valachico-Latinum*, manuscris cunoscut sub numele de *Anonymus Caransebesiensis*, cea dintii operă bilingvă de acest gen cu limba de bază românească, cuprinzând 5000 de cuvinte³⁰. El scrie la 1 iunie 1674 o odă în românește publicată în același an și o semnează: „Michael Halicius Nob. Romanus cives de Caransebes”. Se exprimau cu mindrie sentimente ce vădesc mai mult decât o conștiință națională, rezultat al contactului cu Apusul și firește, în primul rînd cu Principatele. Era aci cunoașterea trecutului, o preocupare latinistă, clasicism, lexicografie, anterioare Școlii Ardelene. Mihail, continua de altfel indeletnicirile plăcute tatălui său care traducea psalmi în românește și aduna poezii din popor.

Spre sfârșitul veacului XVII s-a scris tot în Banatul estic un alt dicționar latin-român-maghiar cu o coloană rămasă pentru germană, numărînd aproape 3000 de cuvinte³¹.

27 G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București 1969, pp. 5, 6.

28 „Revista istorică” București 1923, nr. 10—12, p. 188.

29 I. Bălan, *Insemnătatea notelor vechi*, în „Lucrul”, Caransebeș 1906, nr. 2, p. 15.

30 Gh. Ivașcu, *op. cit.*, pp. 238—239; P. Cernovodeanu, *Contactele umanistului bănățean Mihail Halici cu literatura engleză* în revista „Orizont” Timișoara 1969, nr. 12, pp. 74—76.

31 C. Tanliavini, *II Lexicon Marsilianum*, București, 1930.

Catolicismul ne face cunoscut în prima jumătate a secolului XVI două nume de români caransebeșeni: George Buitul, doctor în teologie cu studii făcute la Viena și Roma, autorul unui catehism catolic tipărit la Pojon în 1636 și iezuitul Gavril Ivul doctor în teologie și filozofie, profesor cu mult prestigiu, secretar al ordinului iezuiților și autorul mai multor scrieri de largă circulație³², dintre care „Philosophia novella” (Viena 1655) prezintă un interes deosebit fiind în curs de traducere.

Tălmăcitorii Paliei, cei dintii traducători cunoscuți la noi, Mihail Haliciu cel fălos cu originea, ajuns ca și ceilalți doi caransebeșeni să-și înscrie numele în cultura Apusului, rămân ca adevărate a marilor posibilități creatoare ale poporului român.

În același context amintesc și despre mențiunea ce se face în legătură cu existența unei tipografii în Zervești lângă Caransebeș, la 1591, aparținând unui Faber Bonaventura.

Aceste frământări ce ne-au legat de Apus, cu școlile lor care au contribuit la culturalizare și au prefăcut Caransebeșul într-un important centru comercial în secolul XVI, au ajutat la înmulțirea legăturilor de asemenea natură. Nu e lipsit de interes să amintim că regele Ludovic I al Ungariei a ordonat în 1373 să se oprească la Orșova importul de sare din Țara Românească și că în secolul XVI Caransebeșul devine un centru comercial bine cunoscut peste munți cu negustorii ce ajung pînă în cele mai îndepărtate țiguri din Ardeal, din Muntenia și Moldova, de unde vin aci comercianți să-și procure marfa care se bucura de multă apreciere. Produsele caransebeșenilor concureau în același veac manufactura transilvăneană, dieta din Cluj simțindu-se obligată să ia măsuri restrictive prin limitarea desfacerii lor la cîteva orașe. Dezvoltarea industriei din Banat după 1718, continuă legăturile economice ale acestei provincii cu Transilvania și Țările Române. Și e plină de semnificație răzvrătirea bănățenilor contra turcilor condusă de episcopul Teodor, de Ioan din Lugoj și Iancu, ecoul puternic al victoriilor obținute de Mihai Viteazul³³. Petru Rareș a avut logofăt pe Gheorghe din Caransebeș apoi pe Ion Diacul Lugojanul. Laiotă pornește în 1545 din Caransebeș să cucerească Muntenia, iar în 1552 tot de aici pleacă Radu Vodă Ilieș împotriva lui Mircea Ciobanu. În 1664 Ștefan fiul lui Petru Cercel refugiat

32 N. Drăgan, în „Dacoromania” IV, Cluj, 1927, pp. 118—122; Șt. Pop. *La trecutul diecezei Caransebeșului*, Caransebeș 1932, p. 47; A. Veress, *Bibliografia română-ungară*, I, București 1931, pp. 337, 353; Al. Rusu, *Cîteva date despre istoricul tipografiei în Banat*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara 1964, nr. 4—6, p. 240.

33 I. Munteanu: *O năzuință seculară*, în volumul „Unirea Banatului cu România”, Timișoara 1968, pp. 41 și urm.; I. Stoia—Udrea, *Marginale la istoria bănățeană*, Timișoara 1940, p. 59.

la Timișoara, cere sprijinul tinărului căpitan Ion Pribeagul din Lugoj³⁴.

E apoi grăitoare intervenția pe care o face în 1604 pe lângă generalul Basta, domnul Radu Șerban al Țării Românești pentru încetarea jafurilor și crimelor săvârșite în Caransebeș de Simion Lodi³⁵, înfățișate dramatic și cu mult talent oratoric în fața dietei din Cluj de Gheorghe Giuriță, reprezentantul orașului năpăstuit, cuvîntare rămasă aproape în întregime³⁶. Nu e iarăși fără semnificație faptul că Matei Băsarab recreează în 1632 din aretul Caransebeșului și Mehadii, o întreagă armată pe care o comandă Vaida Bona³⁷.

În Banatul apusean căzut în 1552 sub turci, viața grupată în jurul Bisericii ne-a lăsat puține urme³⁸. Războiul dintre Austria și Turcia cu lupte înverșunate purtate pe teritoriul acesta și cu victorii schimbătoare ce umplu mai bine de trei decenii din prima parte a sec. XVIII continuînd în părțile răsăritene pînă spre sfîrșitul lui, au redus tot mai mult preocupările culturale. Satele fumegă, locuitorii trăiesc vremi de bejenie, sînt uciși sau duși în robie de unde nu se mai întorc. Banatul acestor timpuri e zugrăvit realist prin condeiul protopopului Nicolae Stoica: „În Mehadia pereții bisericii erau încă calzi. Plațele caselor arseseră de la intrarea turcilor, două luni. Știrul și Ioboda mari crescute nu se cunoșteau. Și nu numai cei din Almăj pînă la Mehadia la patru stații pe drumul mare atîția morți: oameni, muieri fără capete, zăceau neîngropați, ci și aici în jurul Mehadii... fugind oamenii de aici și intrînd turcii îndată Mehadia au ars-o, unde o mare mulțime de cîini, în păduri și în munți fugind, s-au sălbăticit care îndeasă înnoptînd, turme ca de oi din toate părțile în Mehadia coborau și trupurile morților mincau”³⁹. Numai în protopopiatul Mehadia au fost arse 20 de sate.

Urmează apoi o perioadă de reveniri, regăsiri și reconstrucții consemnate de preoți pe filele cărților de cult, adesea cu talent, alcătuiind o adevărată literatură în care trăiesc și oameni și evenimente. Procesul cultural în aceste împrejurări va fi înviorat de copii ca Vasile Sturze Badiul moldoveanul și de alți călugări ce străbat Bihorul, ținutul Aradului și Ba-

34 Ion B. Mureșianu, *Din trecutul slovei bănățene*, Timișoara, 1940 p. 70.

35 P. Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, II, Caransebeș, 1900, p. 102.

36 Wolfgang de Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis*, t. VI Sibiu, 1793, pp. 43—52; 68—75.

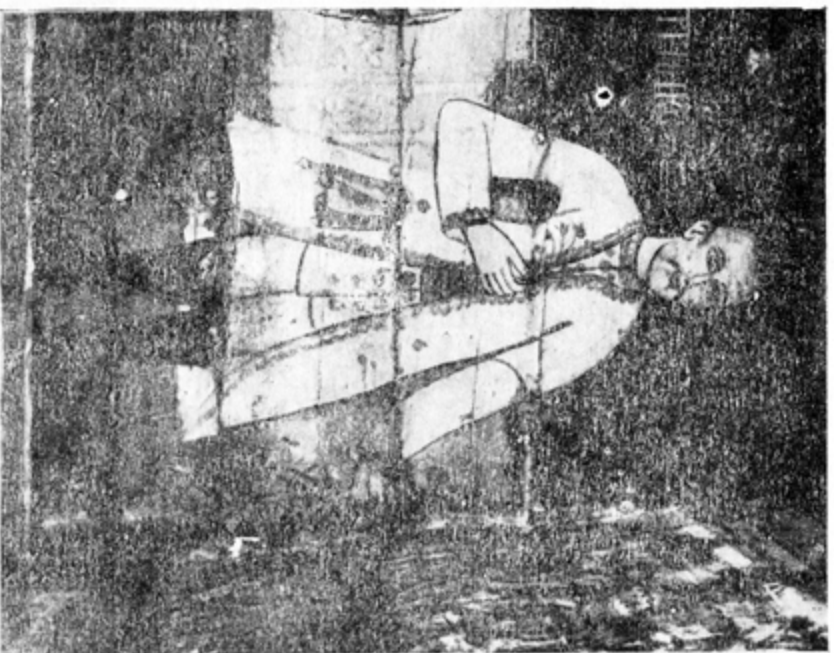
37 P. Drăgălina, *op. cit.*, p. 136.

38 G. Popovici, *Istoria Românilor Bănățeni*, Budapesta, 1904, p. 278.

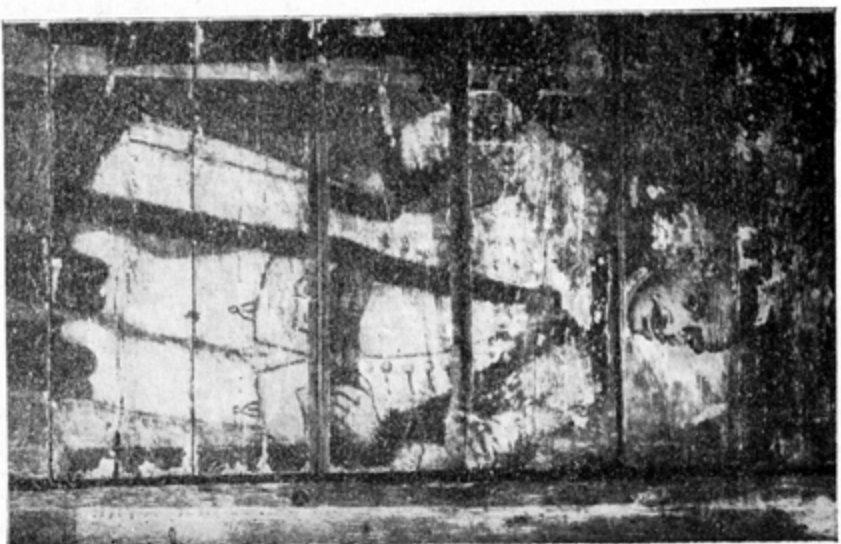
39 D. Mioc, *Nicolae Stoica de Hațeg, Cronica Banatului*, Editura A.R.S.R. București 1969, p. 256.

Biserica de lemn din Bătești, datind din secolul XVIII.

Portretul chinezului-ctor Țăran Obiadă (1781), în biserică
din Zoil.

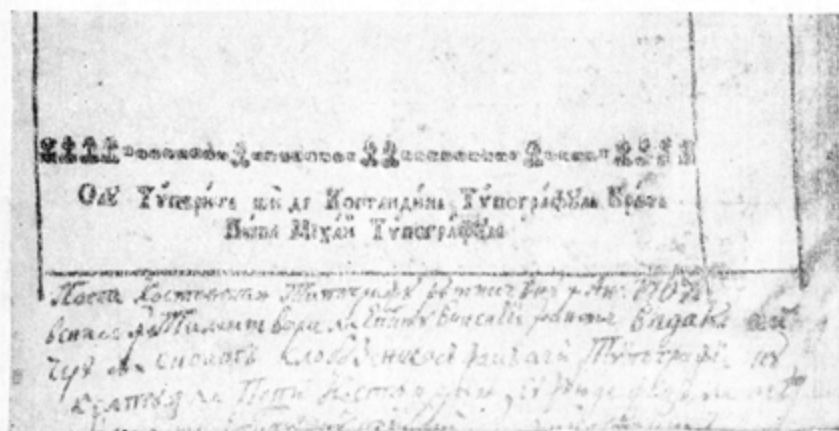
Portretul citorului Țăran Ioan Medescu (1785),
în biserică din Povergina.

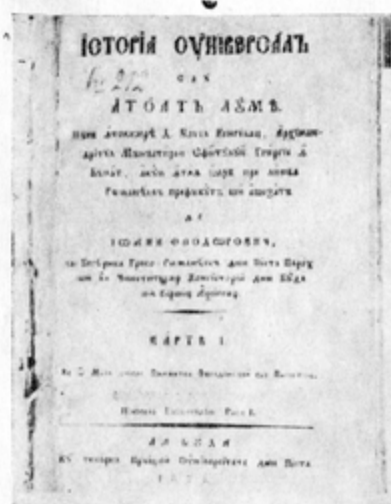
Manuscris pe pergament din secolul XIV. Colecția de obiecte bisericești a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului.

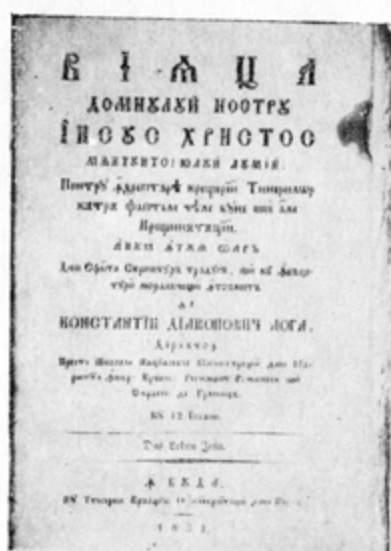
Prima pagină din manuscrisul preotului Mihai Popovici (1770).

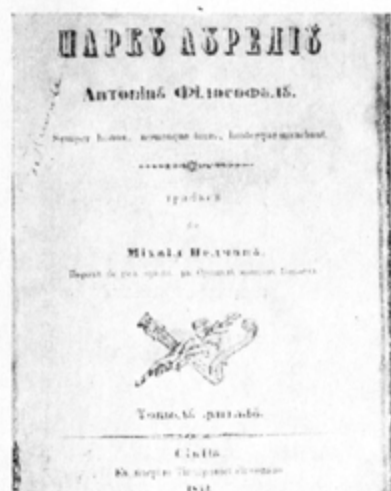
Insemnarea protopopului Nicolae Stoica din 1767 privind încercarea
episcopiei Rimnicului de a înființa o tipografie la Timișoara.
Colecția Arhiepiscopiei.

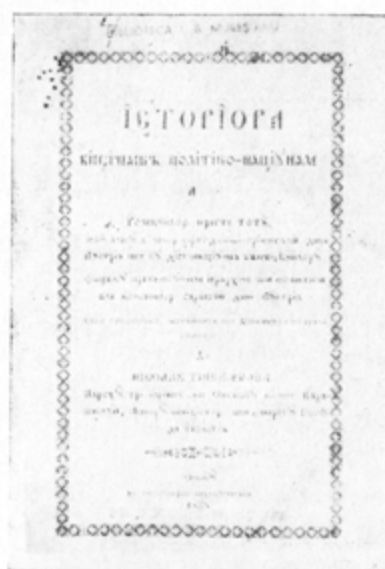
Preotul Ioan Teodorovici, Istoria Universală (1824).

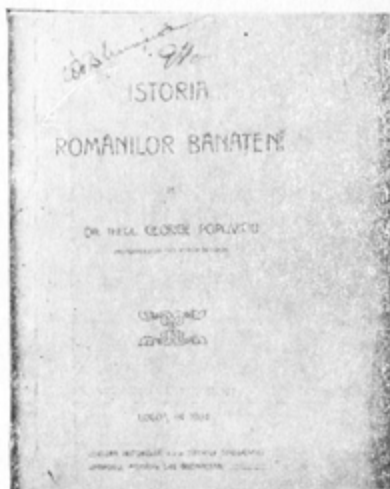
C. D. Loga, Viața Domnului nostru Iisus Hristos (1831).

Preotul Mihail Velcianu, Marc Aureliu, Antoniu Filosoful (1854).

Preotul Nicolae Tincu Velea, Istoria bisericească politică-națională (1865).

Protopopul dr. George Popovici, Istoria Românilor Bănățeni (1934).

Preotul dr. Ion Sirbu, Istoria lui Mihai Vodă Viteazul (1907).

Anul I, Caransebeș, 5. 17. Ianuarie 1886. Nr. 1.

FOIA DIECESANĂ.

Organ al Eparchiei gr. or. rom. a Caransebeșului.

Apare odată în săptămână: DUMINECA

Prețul abonamentelor: Pentru Anul-I cuprins pe an 5 fl. " " " " " 2 " " " " " " " 14 fl. " " " " " 2 " "	Prețul inserțiilor: Pentru publicarea afișelor, anunțurilor, etc. pe săptămână 5 fl. pe linie și pe săptămână 1 fl. pentru fiecare linie în plus.	Correspondența și scrisorile se adresează redacției „Foia diecesană”. Se va primi și prenumerata și se vor primi la tipografia diecesană în Caransebeș.
--	--	---

Foia Diecesană, Caransebeș, anul I, nr. 1 (1886).

natului, oprindu-se în 1705 în satul Utvin de lângă Timișoara să copieze cărți de cult⁴⁰. În 1720, popa Constantin din Șumand copiază pentru biserica din Boldur de lângă Lugoj, Apostolul și Evangheliile în limba română⁴¹. Un Octoih manuscris păstrat în Colecția de obiecte bisericesti a eparhiei, a fost copiat în 1725 de Vasile din Demsuș.

Aceste cărți scrise cu trudă, plătite scump de credincioși, cu însemnări de grele blesteme pentru cine va cuteza să le înstrăineze, au folosit altarelor și stranelor unde se slujea românește, și în aceeași măsură și pentru învățarea buchiilor în școlile care ființau pe lângă Biserică.

Ne sînt cunoscute astfel de școli sub dominația turcească. Nicolae Tincu Velia în „Istoria bisericească politică și națională” apărută în 1865 (pp. 198—199), amintește școala de la mănăstirea Săraca sprijinită de obercnezul Nicolae Lucaci din Fizeș, cea din mănăstirea Partoș susținută de obercnezul Gheorghe Laiul din Ciacova și din mănăstirea Vărădia, școli vestite în care dascăli și călugări, unii veniți din Principatele Române, pregăteau preoții și învățătorii vremii, dînd de asemenea direcțori cu rosturi de seamă în viața publică, rosturi pe care mănăstirile le-au îndeplinit prisoselnic de-a lungul vremilor, fără a-și nesocoti marea chemare ce o aveau. Însemnările de pe cărțile vechi de cult glăsuiesc despre un mare număr de școli bisericesti la începutul secolului XVIII. Un alt obercnez, Gurean, a ridicat din al său în 1769 lângă biserica mare a Lugojului, pe care a ctitorit-o și al cărei episcop a fost vreme îndelungată, o școală modernă pentru acel timp, școală ce-și sărbătorește în acest an două veacuri de existență. Preotul Dimitrie Țichindeal vorbește în primele pagini din „Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase” tipărită în 1802, despre grija protopopului Belințului de a așeza „... în protopopiatul său o școală pentru luminarea minții acelor ce poftesc de acum înainte a fi preoți”.

E de asemenea impresionant să răsfoiești cele mai bine de 200 de pagini de manuscris ale preotului Partenie Gruescu privind organizarea minuțioasă a învățămîntului românesc de toate gradele, apreciate elogios de George Barițiu și publicate în „Gazeta Transilvaniei” din 1855, sau să citești documentul semnat de Ivație Popovici parohul Coșavei, ce în 1857 propunea să se introducă în programul școlilor românești de la sate algebra, științele naturale și o limbă străină de mare circulație.

40 V. Molin, *Copiiști moldoveni în Banat la începutul sec. XVIII*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara 1964, nr. 4—6, p. 21.

41 I. Beroș, *Excursiune în parohiile gr. ori. rom. din parohiile bândțene*, în „Analele Banatului”, Timișoara 1930, an. III, nr. din iulie—septembrie, p. 39.

Cam tot în aceeași vreme, protopopul Meletie Dreghici al Timișoarei înființează un internat pentru elevii săraci.

De menționat, în privința menținerii școlilor în duhul românesc, este faptul că ele au stat cu denumirea de școli confesionale până în 1920 sub conducerea și scutul Bisericii care le-a organizat sistematic, ducând o luptă aprigă pentru a le păstra neatins caracterul românesc unitar și progresist, respingând cu neclintită hotărâre toate încercările și rezistind nenumăratelor presiuni ale oficialității exercitate în sensul de a le acapara și desnaționaliza. Iar cât a dat poporului această școală, e de la sine înțeles.

Conștiința unității neamului a fost tot mai viu întreținută în timpul dominației turcești ca și mai târziu prin cartea manuscrisă sau tipărită, prin cei ce o aduceau cu desăgă drum lung și istovitor, din Țările Românești.

După o inventariere pe care am întreprins-o recent se mai păstrează și astăzi în bisericile bănățene din tipăriturile bisericești apărute până la anul 1800 în tipografiile de peste munți, un număr de aproximativ 1200 exemplare dintre care Rîmnicul cu 17 titluri, 48 ediții și 920 exemplare; Bucureștii cu 13 titluri, 38 ediții și 243 exemplare; Iașul cu 5 titluri, 5 ediții, 9 exemplare; Tîrgoviște cu 4 titluri, 4 ediții și 7 exemplare; Buzăul cu 3 titluri, 3 ediții și 6 exemplare; Snagovul cu 2 exemplare, toate adunate azi în câte un exemplar în Colecția de obiecte bisericești a Arhiepiscopiei. Printre ele se numără Cazania lui Varlaam (1643) în 4 exemplare, Indreptarea Legii (1652) în 4 exemplare, Biblia de la București (1688) 3 exemplare, Evanghelia de la București (1682) în mai multe exemplare, neamintind nici una din cărțile tipărite la Alba Iulia, Sebeș Alba și în alte tiparnițe din veacul al XVIII-lea.

Titlurile și cifrele înșirate reprezintă numai o parte din tipăriturile ajunse aici. Multe din ele au fost arse în cursul războiului turco-austriac sau luate din stranele bisericilor de colecționari ca preotul Emilian Micu, protopopul Andrei Ghițiu, profesorul de teologie Dimitrie Cioloca și de alții, trimise apoi Bibliotecii Academiei Române, Bibliotecii V. A. Ureche în care două treimi din cartea veche provine din Banat⁴², date bibliofilului dr. Iuliu Teodorescu din Budapesta, sau păstrate în biblioteci particulare. Amintim că în colecția Vicariatului sîrb din Timișoara se păstrează două tipărituri coreșiene de curînd găsite în bisericile din Banat, cu însemnări scrise în limba română.

⁴² G. Hăncu, *Cartea românească veche în Biblioteca V. A. Ureche*, Galați, 1965, p. 7.

E mai mult decât evident că în Banat a circulat cartea românească de la cele dintîi apariții aparținînd tiparnițelor de pe întregul teritoriu locuit de români, într-un număr uimitor de mare, fapt iarăși plin de semnificație. Iar în Jebel, lângă Timișoara, un oarecare Gheorghe făcea în secolul XVIII oficiul de librar⁴³.

Majoritatea cărților din secolul XVIII începînd cu prima tipăritură, Antologhionul din 1705 al lui Antim Ivireanul găsit în 5 exemplare, se datoresc tipografiei din Rîmnic, înființată din dorința de a răspîndi cartea românească în Transilvania și Banat pentru a anihila acțiunea de catolicizare, exprimată de episcopului Damaschin în 1725 în o cerere adresată comandantului austriac prin care solicita îngăduința de a o răspîndi în Ardeal, Banatul timișan și în părțile Aradului⁴⁴.

Tipografia de la Rîmnic ocupă un loc precumpănitor în cultura românească din acel secol atît prin numărul tipăriturilor românești ce apar neîntrerupt, cît și prin larga lor răspîndire ce acoperă toate teritoriile locuite de români⁴⁵.

O însemnare a protopopului Nicolae Stoica făcută pe Cazanica de la Rîmnic din 1747 păstrată în Colecția Arhiepiscopiei, lasă să se întrevadă gânduri mari: „Popa Constantin tipograful rîmnicean în a. 1767, venise în Timișoara la episcopul Vichentie Vidac și ceru a-și scoate slobozenie să facă aici tipografie cu cheltuiala popii Constantin. Eu fui de față la aceea. Episcopu nu primi”.

Cartea bisericească ce constituia atunci singura lectură a știutorilor de buchii, prin volumul și circulația ei a asigurat o neîntreruptă comunicare între românii de pretutindeni într-o vreme cînd îi despărțeau fruntarii și erau sub mai multe asupriri. Ea a dat o conștiință a originii și a unității în predoslovii care difuzau și alte idei înaintate. Pregătește de asemenea un mediu cultural ce se va manifesta în partea apuseană ca urmare a măsurilor luate de stăpînirea austriacă după ocuparea Banatului, avînd ca scop exploatarea economică din care să se realizeze beneficii cît mai mari pentru secătuita vistierie imperială. A contribuit de asemenea la aceasta legătura mai strînsă cu Viena și cu universitatea din Pesta unde învață mulți bănățeni și unde se tipăresc zeci de cărți românești, parte din ele reprezentative pentru cultura noastră, în gândurile con-

43 V. Molin, *Aria de răspîndire a cărții, de la Rîmnic în Banat în secolul XVIII-lea*, în „Mitropolia Olteniei”, Craiova, 1964, nr. 11—12, p. 862.

44 N. Dobrescu, *Istoria Bisericii române din Oltenia în timpul ocupației austriece*, București 1906, pp. 49, 52, 59, 107, 110.

45 Al. Dușu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, București 1968, p. 122.

ducerii ascunzându-se dorința de a atrage cultural și politic pe români în orbita Ungariei. E o evoluție ce duce la ușoare diferențieri sociale, la un anumit progres. Astfel se înțelege de ce încă din deceniile ultime ale secolului al XVIII-lea, învățămîntul românesc în această provincie, continuator organizat al nenumăratelor școli ce ființau din secolele trecute în tinda bisericilor, amintite mai sus, numără școli aproape în fiecare sat — în 1795 erau 376 iar peste treisprezece ani 413, cu 11.662 elevi. Apoi cea dintîi școală pedagogică română se deschide în Arad în 1812, cu 3 din 4 profesori veniți din Banat și cu 90 din 127 elevi, din acele ținuturi⁴⁶.

În aceste școli s-a format o intelectualitate românească alcătuită din preoți și învățători care răspîndeau știința de carte în păturile largi ale poporului și prin ea cultura ce dă noi posibilități de luptă pentru emancipare socială și națională. Partea de răsărit a provinciei, prin regimentul grăniceresc întemeiat cu scopul de a întări frontiera împotriva turcilor, dă și în secolele XVIII și XIX, ca și în trecut, militari de elită care luptă în estul dar și în vestul Europei. Răspîndind noile idei de libertate, de egalitate, fac legături mai strînse cu frații de aceeași limbă, credință și aspirații, aduc, ca după războiul Crimeei steaguri lucrate la Brăila, păstrate și azi în bisericile din Daldi, Ruien și Var de lingă Caransebeș.

Manifestările culturale din Banat, urmărind aceleași obiective care erau ale românilor de pretutindeni, asimilate intereselor specifice dar unitare în fond, se adresează poporului în întregul lui, și îmbrățișează toate domeniile.

Protopopul Constantin Șuboni al Timișoarei, cel care își dăruise în 1764 casa din Jebel pentru a servi ca școală, tipărește în 1784 și 1785 două cărți în tiparnița din Viena, pentru trebuințele sufletești ale credincioșilor, răspunzînd acțiunilor de catolicizare a românilor bănățeni. La proporții astfel lupta ce va continua tenace cu alte înfățișări. Petru Șuțu (1704—1801) protopop în Vărădia de pe valea Carașului, satul său natal, a lăsat într-un manuscris folosit de Nicolae Tincu Velia, tradiții, folclor și însemnări privind evenimente istorice legate de Banat. Preotul Mihai Popovici din Sînmihaiul Român călătorește cu puțin înainte în Rusia și la Ierusalim, călătorie despre care a lăsat în manuscris interesante însemnări.

Luminismul lui Paul Iorgovici (1764—1808), fiul preotului Marcu din aceeași Vărădie, pe care l-a cunoscut la Viena, Paris și Londra, a sintetizat în „Observații de limbă rumă-

⁴⁶ G. E. Marica, ș. a., *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București 1968, p. 25 ; I. B. Muresianu, *Un mare dascăl bănățean C. D. Loga* în „Scrișul bănățean”, Timișoara, 1958, nr. 3, p. 73.

nească tipărite la Buda în 1799, principiile, îndemnurile și dragostea de neam, carte de erudiție și gândire cumpătată, multă vreme călăuza cărturarilor din Banat în ostenele lor de înaintare a poporului. Alături de scrierile corifeilor Școlii Ardelene, el rămâne unul din pionierii culturii române moderne⁴⁷.

Preotul Dimitrie Țichindeal din Becicherecul Mic de lângă Timișoara, în „Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase” (Buda 1802), își îndeamnă cititorii, după Dositei Obradovici din care prelucră și dă tiparului și alte cărți, la dragoste, fapte bune, adevăr, la înlăturarea obiceiurilor obscurantiste, distingînd pe cele cu valoare de document de cele dăunătoare care constituie o frînă în calea progresului, ridicîndu-se totodată împotriva vrăjmășilor religioase, care dezbină. „Arătare despre starea acestor nou introduse școlasticești instituturi ale Nației Românești, Sirbești și Grecești”, (Buda 1803), vorbește despre citirea cărților care nu poate fi un scop în sine și despre formarea de oameni noi, dezbrăcați de superstiții, și despre cetățeni ce nu se supun orbește. Lectura are și menire practică, însemnînd în același timp schimb de idei și înnoire.

Scrierile tipărite de Țichindeal și indeosebi „Filosofești și politicești prin fabule moralnice învățături” (Buda 1814) cu un evident îndemn lumînșt la unitate, s-au bucurat de o largă prețuire la toți românii, fapt ce confirmă că răspundea năzuinței maselor care simțeau trebuința primenirii vieții sociale⁴⁸.

Insufleșitul său îndemn, cu puternice rezonanțe în conștiința românilor e o largă popularizare a originii comune, slăvire a gloriei strămoșilor și o chemare la lupta pentru unitate cu vaste perspective în viitor: „Minte! Mărită Nație dăcoromânească în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în țara ungurească, minte! Cînd te vei lumina cu lumina faptelor bune te vei uni, mai aleasă nație nu va fi pre pămînt înaintea ta de cum tu vei fi oculiruit în trupina din care ai căzut. Că faptele bune sînt ție firească omenie; mărirea, insuflețirea cea mare, bărbăția, acestea sînt faptele cele bune ale strămoșilor tăi, adecă: ale românilor celor bătrîni, acestea sînt diamanturile cele scumpe...”⁴⁹. Iar cînd ajunge profesor, în 1812, la preparandia din Arad, alături de caransebeșanul Constantin Diaconovici Loga, pornește înversunata luptă de dez-

47 Al. Dima ș. a., *Istoria literaturii române*, II, Ediția Academiei R. S. R., București 1968, p. 105; A. Bugariu, *Insemnările unui preot bănățean călător prin Rusia în anii 1770—1771*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara 1963, nr. 1—3 pp. 95—104.

48 Al. Dușu, *op. cit.*, p. 318.

49 D. Țichindeal, *Filosofești și politicești prin fabule moralnice învățături*, Buda 1814, pp. 274, 275.

robire socială și națională ce a luat forme aprige, în care Țichindeal cade iar Loga pătimește⁵⁰.

În această luptă se încadrează o întreagă serie de memorii trimise împăratului din Viena prin care se cere autonomia Bisericii, în ele reflectându-se o stare de spirit generalizată.

Depinzind de o ierarhie străină care nu putea înțelege aspirațiile naționale și sociale românești, Biserica românilor bănățeni nu putea sluji în condiții optime poporului. De aceea, revendicarea autonomiei bisericești predomină în toate manifestările, acestea reprezentând „...singura formă de organizare națională, un succedaneu de stat românesc”⁵¹.

Același sens îl are activitatea preotului lugojan Ioan Teodorovici, venit în aceeași calitate la Pesta prin 1809, cenzor de cărți la vestita tipografie din Buda unde își tipărește în afara unor cărți de cult „Sentințele morale” (1813), „Istoria universală” cu o hartă frumos executată (1824), „Pruncii cei părăsiți” (1830) și „Adelaida” (1836), nume ce îl poartă și Petru, preot al cartierului românesc al Timișoarei, primul traducător în românește a lui Robinson Crusoe (1808), cărturar ce îl citise pe Rousseau, Mirabeau, Voltaire⁵², cum și Ioan Nica, ce vorbește în versuri, în 1818, cu multă însuflețire despre „Începutul și starea de astăzi a românilor”.

În Buda și Pesta, cu sprijinul înstăriților macedo-români ce-și preluiau neamul, ca Atanasie Grabovschi cel „învăpăiat de zelul roman” cum îl prezenta Naum Petrovici, se desfășoară o activitate culturală și publicistică, însuflețită de Petru Maior, de alți ardeleni și bănățeni cum au fost Constantin Diaconovici Loga, Eftimie Murgu, Damaschin Bojincă redactorul „Bibliotecii Românești”, cea dintâi publicație periodică la noi (1829, 1830)⁵³, autori de scrieri de luptă și mobilizare a mulțimilor. ultimii doi trecuți apoi la Academia din Iași; alți bănățeni ca timișorenii Pavel Vasici, doctorul, primul popularizator al cunoștințelor medicale, începind cu anul 1830 și de igienă, cu o bogată contribuție la organizarea Bisericii și școlilor confessionale din Transilvania și Ioan Montano Munteanu care în 1821 tipărește în nemțește o scurtă istorie a națiunii române, în 1813 „Colinde de Crăciun” și în 1818 „Străinul în Pesta”. În această

50 I. B. Mureșianu, *Insemnări despre activitatea lui Dimitrie Țichindeal*, în „Scrisul Bănățean”, Timișoara 1958, nr. 1, 2, 3.

51 G. E. Marica, ș. a., *op. cit.*, p. 299.

52 M. Avram, *Primul traducător al lui Robinson Crusoe în limba română, preotul bănățean Petru Teodorovici*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara 1967, nr. 7—9, pp. 555—557.

53 I. B. Mureșianu, *Un editor român de la începutul secolului al XIX-lea: Zaharia Carcalechi*, în „Orizont”, Timișoara, 1968, nr. 7, pp. 83—87.

atmosferă culturală ostenească cu multă rivină George Petrovici, directorul școlilor din districtul Buda și cenzor pe lângă tipografia din Buda, Naum Petrovici, autorul unei cărți de pedagogie și metodică (1818) ce laudă sau plinge în versuri diferite întâmplări, Toma Petrovici, Ioan Tincovici cu „Înțelepte învățături pentru îndreptarea moravurilor” (1815) și „Cântări dumnezeiești” (1815), tot bănățeni și slujitori ai Bisericii ce reprezentă atunci năzuințele poporului.

Aspirațiile crescute la Buda din suferințe datorate cauzei neamului, trec în drumul lor grăbit prin Arad unde se opresc, se amplifică, și sînt împărtășite sutelor de dascăli și preoți ce le duc pînă în cele mai îndepărtate sate ale Banatului și Crișanei. Preluate de lugojeni, caransebeșeni, de cei din Lipova, pătrund pretutindeni. În listele prenumerațiilor, acele liste de cititori care își dădeau anticipat obolul pentru asigurarea apariției cărților la sfîrșitul cărora se publicau, dovedesc pătrunderea tipăriturilor peste tot teritoriul locuit de români. Ele prezintă un public iubitor de carte în limba maternă, foarte diferit, începînd cu boierimea din Muntenia și Moldova, sărac reprezentată numeric, continuînd cu impresionantul număr de preoți, învățători, de meseriași cu variate și pitorești indeletniciri, plugari, diferiți slujbași și elevi ai școlilor preparandiale, din tot cuprinsul Banatului, un elocvent tablou cultural și social din cea dintîi parte a veacului XIX.

Cartea se adresează acum poporului în totalitatea lui. Apare un nou tip de cultură dată pe înțelesul tuturor și care înmănușează toate problemele ce puteau contribui la ridicarea obștească. Nu lipsesc scrierile de moralizare, cărțile de beletristică, îndrumările de economie rurală. Se afirmă tot mai evident ideea națională, conștiința unității de neam, de limbă și de origine, spiritul militant. Ce se face constituie un efort unic, un proces simultan de unificare culturală pe tot teritoriul locuit de români, o evoluție în limitele tradiției, o continuitate fără hiaturile care dezechilibrează.

În Caransebeș, unde această tradiție avea temelii din secolul XVI, unde nu mult după plecarea turcilor exista o școală gramaticală și unde la 1779, Gheorghe Constandinovici semna pe fila unei „Începeri a istoriei românești” ce pornea de la alegerea lui Mihai Viteazul ca domn al Munteniei sfîrșind cu Nicolae Mavrocordat (1595—1719)⁵⁴, activează protopopul Ioan Tomici (1772—1839) originar tot din Vărădia, fost profesor de teologie și director al districtului școlar din graniță, om cu mult spirit practic și de organizare. Popularizator al

⁵⁴ I. Radu, *Manuscrisele bibliotecii gr. cat. rom. din Oradea*, București, 1923, p. 24.

mijloacelor ce puteau duce la ridicarea bunei stări materiale a poporului, prin „agoniseală ușoară și cu bună dobândă împreunată”, tipărește la Buda în 1823 „Cultura albinelor” și „Cultura bombișelor” (a viermilor de mătăsă), problemă de care sînt preocupați Constantin Diaconovici Loga, Grigore Obradovici, Petru Lupulov și alții. Acordă de asemenea mai multă importanță educației, el fiind în 1819 și inițiatorul și organizatorul unui curs pentru pregătirea învățătorilor, la Caransebeș, dînd la lumină cu banii lui Atanasie Grabovschi, în 1827, „Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române”, în care include 30 de pagini de folclor, fapt ce îl așează printre cei dinții folcloriști români. A colaborat la „Foaia pentru minte, inimă și literatură” în care publică la 1838 trei fabule și a lăsat în manuscris „Răpirea în Parnas” și taina cu Muza română⁵⁵, „Descrierea bisericii din Caransebeș” și cîteva volume de predici.

La Caransebeș, devenit important centru cultural după 1865, anul reactivării episcopiei și a înființării teologiei, se desfășoară o bogată activitate prin această școală, prin tipografia înființată în 1885, care a tipărit în zeci de mii de exemplare cărți și publicații periodice, prin activitatea profesorilor și îndeosebi a vlădicilor, dintre care Nicolae Popea a fost membru al Academiei Române.

Între profesorii teologiei caransebeșene sînt vrednice de reținut numele preoților Mihai Velceanu din Dognoc (1815-1885), fost înainte tot profesor de teologie, care dă tiparului pe „Marc Aureliu” (1854), „Numa Pompiliu”, „Regule ortografice pentru citirea cu litere latine”, „Educațiunea de școală și casă”, „Meditații spirituale” și „Intimplare curioasă”, o piesă de teatru tradusă din limba italiană; Ioan Sirbu Mihailovici (1818-1897) originar din Sasca Română, autorul unor manuale de dogmatică și morală; George Peșteanu (1822-1886), născut în Pădurani, autor și traducător al mai multor scrieri rămase în manuscris, toți slujitori devotați ai idealului românesc.

Un rol precumpănitor a jucat Lugojul, orașul care a cunoscut frămîntări sociale și naționale încă de la începutul veacului al XIX-lea prin temeritatea lui Dimitrie Petrovici Stoichescu, profesorul de teologie, protopopul și alesul vicar al mitropoliei bănățene de adunarea din 1848 de acolo, de unde condusesese înainte de 1830 o organizație secretă și care a lăsat interesante însemnări autobiografice; prin Ignatie Vuia (1809-1852) din Voivodin, protopop al Oraviței și ales de aceeași adunare ca vicar al episcopiei Caransebeșului, sfîrșit în străini.

⁵⁵ I. D. Suciu, *Literatura bănățeană de la început pînă la Unire*, Timișoara, 1940, p. 80.

de la care ne-a rămas în manuscris un curs de pastorală; prin Ioan Teodori (1812—1865) din Lugoj, şi el profesor de teologie, autorul unei ecloge prezentată pe scena teatrului lugojan în 1834, al „Scurtei mărturisiri ortodoxe răsăritene” apărută în 1859 şi a două suplici în limba germană, şi prin Iosif Tempea (1836—1927) editor de calendare şi autor de manuale şcolare.

Protopopul Ioan Marcu pune în 1848 bazele unei societăţi culturale ce se organizează mai târziu în toate centrele mai importante din Banat, cunoscute sub denumirea de casine, cu un însemnat rol cultural şi politic⁵⁶, şi a unei fundaţii din care să se acorde burse, începutul făcându-l cu bani „din lada bisericii” şi banii proprii.

Înaintaşul său, protopopul Ştefan Atanasievici, iniţiază în anul 1840 „cîntarea pe note” cum şi un cor bisericesc organizat⁵⁷, fenomen artistic ce ia amploare în întregul Banat, din care se va dezvolta apoi teatrul sătesc, cu reprezentaţii şi manifestări culturale şi româneşti de masă.

În partea vestică a provinciei, ostenelele cărturăreşti sporesc şi rezultatele lor se răsfrîng cu aceeaşi dărnicie pentru mai binele obşteesc.

Prota Şuboni al Timişoarei tipăreşte cărţi pentru apărarea ortodoxiei. Aci activează rodnic Mihail Roşu (1756—1822) din Jadani (Corneştii), despre care Tichindeal scrie în 1802 în „Sfaturile a înţelegerii cei sănătoase”, că era „...tilcucitorul teologiei în rezidenţia episcopescă a Timişoarei. Acest iubitor de filozofia naţiei sale la anul 1776, a prefăcut Normalul depre limba sirbească în limba daco-românească, carele prin mare parte a Banatului în şcolile cele daco-româneşti înrădăcinat iaşte. Deci la anul 1784 două cărţi de suflet folositoare, care le vedem tipărite cu cheltuielile sfîinţiei sale Părintelui protopop C. Şuboniu, atunci fiind parohul cetăţii Timişoarei...” Mai târziu, protopopul Meletie Dreghici (1814—1891) de origine din Gornioşul Mare, va desfăşura o bogată activitate cărturărească şi publicistică, întemeind în 1880 ziarul „Luminătorul”.

Remarcăm, ca o dovadă a înţelegerii realiste despre rolul presei în răspîndirea ideilor înaintate în masele populare şi a dorinţei de a servi cauzei româneşti în ce avea ea mai mare, încercările făcute de Paul Iorgovici de la sfîrşitul veacului al

56 V. Curticăpeanu, *Miscarea culturală românească pentru Unire din 1918*. Bucureşti 1968, pp. 28, 29.

57 C. Brediceanu, *Date şi reminiscenţe pentru istoria reuniunii române de cînturi şi muzică din Lugoj pînă la Ion Vidu*, ed. II, Lugoj, 1942, pp. 5—6 şi 9; Ion Crişan, *Teatrul amator românesc din Lugoj*, Timişoara, 1967, p. 62.

XVIII-lea, ale lui Dimitrie Țichindeal de la începutul celui următor ca și a multora altora, de a tipări gazete de largă circulație, vreau rămasă multă vreme deziderat din pricina opreliștilor puse de oficialități.

În manifestările culturale de la mijlocul secolelor XIX se înscrie și timișoreanul Petru Lupu-Lupulov (1803—1872), profesor de teologie, avocat, directorul școlilor din districtul grăniceresc cu 24 cărți tipărite între 1834—1871. Scrie și traduce de la rețete de bucate până la cele mai pretențioase piese de teatru și studii teologice, scrieri educativ-morale, îndemnuri cooperatiste, cărți în care se simte totdeauna luptătorul pentru cauza românească. În 1845, tipărește la Buda o antologie a poeziei românești de peste munți, un valoros aport la răspindirea de gânduri între confrății bănățeni și la închegarea legăturilor cu ei. Un participant activ la dezbaterea marilor probleme pe care le-a ridicat presa vremii, a fost preotul Partenie Gruescu din Sintesti (1813—1872). Articolele publicate în „Albina” și „Gazeta Transilvaniei” s-au bucurat de multă apreciere. A lăsat în manuscris, din care s-au publicat fragmentar de Barițiu și Babeș, o istorie a evenimentelor din 1848 în părțile Făgetului folosite de Papiu Ilarian, un studiu amplu privind organizarea învățământului, o monografie a satului natal, cea dintâi monografie la noi și o dezbatere extinsă asupra unor probleme cu caracter literar, răspuns la una din cărțile lui Melctie Dregăhici.

Evoluția culturală, politică și socială la care s-a ajuns printr-un proces de gândire într-o exprimare colectivă, prefăcările de profunzime, dau un sens nou vechilor teme patriotice ce vor fi redate cu mijloace îmbogățite. Fără să-și piardă continuitatea și unitatea, ea capătă accente mai puternice, devine mobilizatoare, îndeplinește o funcție istorică și conduce spre viitor.

De la „Disertațiunea istorică, critică și literară tractînd despre originea românilor din Dacia Traiană” scrisă de lugojanul Vasile Maniu, tipărită la Timișoara în 1857, ce încearcă să răspundă exigențelor științifice, nu se înregistrează în Banat lucrări istorice de valoare, pînă tirziu.

Cu începuturi scrise pe filele cărților bisericești, istoria își găsește loc primitiv în „Observațiile” lui Iorgovici din 1799, în toate scrierile apărute pînă în 1848, puse fiind în slujba rededeptării naționale.

Un moment interesant îl constituie cronica lui Nicolae Stoica (1750—1832), protopop al Mehădiei, ce notează cu sîrguință evenimentele istorice și diferite întîmplări trăite sau povestite de bătrîni. Scrisă cu mult talent literar, oglindește fidel vremea cu restriștele cumplite uneori zguduitor redată cu

oamenii și faptele lor aspre sau hazlii, pe care ironia sa fină dar caustică nu-i cruță niciodată, constituind astfel un bogat izvor de informare vrednic de crezământ.

Abia în 1865, preotul Nicolae Tincu Velia (1814—1867), un mare entuziast, fruntăș al revoluției din 1848, și el profesor de teologie, tipărește la Sibiu „Istoria bisericească politico-națională a Românilor preste tolu mai alesiu a celor ortodocși-orientali din Austria și cu distincțiunea bănățenilor față de pretensiunile ierarhice și politice ale colonilor serbesti din Austria după tradițiune, monumente și documente istorice”, carte care a însuflețit mai multe decenii și a însemnat un aport prețios adus la înfăptuirea năzuințelor naționale.

Spiritul în care e scrisă Istoria și scopul urmărit se reflectă în versuri pline de un patriotism cald, avîntat și mobilizator tipărite cu litere latine la sfîrșitul volumului, din care cităm:

„De n-a perit românul în secele barbare
Cînd spada lui Damocle spre capu-i spînzura
Cînd legea era voia celui ce fu mai tare,
Cînd sfînta dreptate de crimă se ținea,
Acum cînd tirania se zbuciumă-n dureri,
Tu bravule române mai crezi că o să pieri?...
— — — — —

Cînd toată românimea nu va să mai servească
Altora națiuni superbe de petec și adaus,
Cînd cere după lege și vorba împărătească
Egală îndreptățire, și-o cere fără repaus,
Atunci române bune, nu-i mai de disperat,
Inchină-te la soartă, cu spirit de bărbat...
— — — — —

Pășiți dar înainte voi anteluptătorii,
Apostoli românimii, atleți încununaji!
Pliniți misiunea sacră și apoi următorii
Ferici că se nascură de jug emancipați,
Ca noi cei de acum, și ei vă vor mări.
Pîn cînd romanul nume în lume va trăi”.

Om cu o cultură bogată și cu condei înzestrat, a colaborat la publicațiile lui Barițiu și la alte periodice, abordînd marile probleme ale timpului și traducînd din Schiller. Rămîne remarcabilă încercarea lui de versificare pusă în „Cele șapte virtuți sau fapte bune de căpetenie”, apărută în Brașov în 1847 și dorința de a se face folositor poporului.

Peste patru decenii va apare „Istoria românilor bănățeni” scrisă de George Popovici (1862—1927), protopopul Lugoju-lui, membru al Academiei Române și studiile istorice de înalt

nivel științific ale preotului din Rudăria dr. Ioan Sirbu (1865—1927), distinse cu premiul Academiei Române.

E o îndreptățită cinstire a unei munci să amintim la sfârșitul acestei schițe orientative, rivna literară a protopopului Bocșei, Mihai Gașpar (1881—1929), gazetar din generația Unirii și prozator cu o bogată osteneală publicistică.

* * *

Împrejurările istorice au solicitat deci toate energiile românilor bănățeni în lupta pentru păstrarea ființei etnice, pentru dreptate socială, libertate și unitate politică. Sensibilitatea și marile posibilități de creație ale poporului dovedite în frumusețea folclorului, exprimate prin verb, culoare și linii, s-au întrupat în forme de puternică originalitate.

Biserica ortodoxă română din Banat persecutată de-a lungul veacurilor, fără averi și sprijinitori darnici, îngrădită în manifestările ei, și-a dat cu toate acestea un valoros obol la închegarea unei vieți culturale și artistice majore. Ce s-a realizat e rupt din truda și sărăcia celor mulți, e opera înzestraților ridicați dintre ei. Iar stările sociale și politice justifică de ce arhitectura bisericilor de lemn și pictura ce le împodobește, sint aici cele dintii și multă vreme singurele concretizări artistice de amploare, cu caracter public. Înfrățire a mai multor măiestrii pretențioase, în care innăscuta dăruire a poporului ce le-a creat a găsit forme superioare de exprimare pe planuri mari cu măsura unui simț estetic, căruia nu-i lipsește nimic, reprezintă un tezaur artistic inestimabil, crescut parcă din spiritualitatea și peisajul satului românesc de altădată.

Așezarea lor pe locul cel mai înalt, izolarea între crucile cimitirului în lumea tăcerii depline, între cei care au fost și de care se leagă strins; culoarea întunecată a lemnului de gorun cioplit cu iscusință din care sint construite aceste bisericuțe, turnul, partea cea mai decorativă și variată a exteriorului; jocul de umbre și lumină pe care le dau strășinile largi coborâte mult peste pereți, impresionează neobișnuit. Iar simplitatea siluetei, armonia ei, liniile maselor bine echilibrate, compoziția limpede, unitară, mișcarea spre înălțime, grația și elasticitatea, le dau o gravitate solemnă și acorduri în fața cărora sufletul vibrează profund, prilejuind empii neîntinse⁵⁸.

Planul bisericilor de lemn din Banat este cel obișnuit la construcțiile de acest tip: o preluare și dezvoltare artistică a planului caselor țărănești, în care alungirea pronaosului și naosului scoate mai pronunțat, mai expresiv, în evidență altarul

⁵⁸ Dr. C. Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, pp. 21 și urm.

poligonal sau semicircular⁵⁹. Intreaga construcție se sprijinește pe o grindă puternică așezată fie pe o temelie de piatră căreia nu i s-a acordat prea multă importanță, fie direct pe pământ. Pe ea iscusința constructorilor a fixat vertical la distanțe de aproximativ 120 cm. birne ce se leagă cu grinda superioară ce sprijinește acoperișul. Intre birnele verticale sînt așezate birnele orizontale formînd pereții uneori, ca în cazul bisericii din Topla, cu frumoase elemente decorative în relief. Invelitoarea propriu-zisă o alcătuiește șindrila. Iar din trupul elegant se ridică turnul în formă de prismă îmbrăcat în scîndură, mai scund sau mai alungit, ce continuă cu unul ori mai multe toruri, apoi cu un acoperiș piramidal prelungit de obicei cu un coif sau sferă și sfîrșind cu crucea.

Turnul bine proporționat față de întregul ansamblu, cu ferestre tăiate cu gust, adăpostește clopotele, cel din Margina datînd din 1720. Fiind partea cea mai expusă deteriorării a suferit cele mai multe modificări cu ocazia reparațiilor, fapt ce nu mai permite să se stabilească formele inițiale.

Ne este cunoscut exonartexul, asemănător cu cerdacul caselor țărănești din care de altfel au evoluat.

Pe plan orizontal, indiferent de dimensiuni, se respectă împărțirea în altar, navă și nartex, cu două intrări: la miazănoapte pentru bărbați iar la apus pentru femei.

În medie, lungimea bisericilor de lemn este de 10 m., lățimea de 6 m., înălțimea acoperișului de 5 m. iar înălțimea totală de la sol pînă la crucea turnului, între 9 și 11 metri. În interior înălțimea tavanului în nartexul adesea plat, este de aproximativ 2 m., conținîndu-se totdeauna deasupra navei și a altarului cu o boltă „a botte”.

În majoritatea cazurilor, altarul este mai îngust decît corpul bisericii marcînd de la linia iconostasului un intrînd de 25 cm. Încercînd de cele mai multe ori să descrie un semicerc, prin formarea unui hexa sau octogon, vădește tendința de-a imita arhitectura de piatră.

Fără excepții, stilul bisericilor de lemn ce ni s-au păstrat este longitudinal, cu influențe caracteristice barocului apusean în accesorii și mai ales în linia turnului, atît cît o poate permite lemnul. Cu toate acestea își păstrează specificul în stil, nefiind înrîurit de cel ardelean. Doar biserica din Crivina adusă din Ardeal, a avut unele urmări în aspectul construcției de mai tîrziu al bisericii din Coșevița, din imediată vecinătate. Nu se poate vorbi nici despre o influență sirbească decît într-o neîn-

⁵⁹ N. Iorga, *Artă românească în Banatul muntos*, Vălenii de Munte, 1940, p. 2; N. Ghidioșan, *Un monument de artă românească în „Familia”* Oradea 1967, nr. 3, p. 5.

semnată măsură și numai în partea sud-vestică a Banatului⁶⁰.

Cele mai caracteristice monumente construite între anii 1676—1798, se păstrează pe valea superioară a Begheului, în părțile Făgetului, în parohiile Crivina, Poieni, Luncani, Zolt, Brănești, Bătești, Curtea, Tomești, Românești, Homojdia, Marginea, Povergina, Lăpușnic, Remetea Luncă și Topla, azi sub ocrotirea plină de griji a Statului. Așezate la o mică depărtare și pe o arie restrânsă, permit cunoașterea vechilor mijloace și forme de construcție, cele din sudul și vestul Banatului prezentând abateri neesențiale de la acest tip și neridicându-se la valoarea celor dintii.

Odinioară constituind în această formă singurele lăcașuri de închinare, au fost înlocuite mereu cu altele în scurgerea vremii, viața lor depășind arareori 200 de ani, ca să le ia apoi locul altale, din cărămidă, ce răspund altor trebuinți. Este consecința împrejurărilor istorice, economice și sociale mai adinc simțite în a doua jumătate a sec. XVII. Acestea marchează o creștere materială și generează manifestări ale unei vieți spirituale caracterizate prin o afirmare națională ce are la bază latinitatea, prin lupta pentru dezrobirea religioasă care în fond era o luptă dîră pentru dreptate socială și națională și prin mărturisitele resentimente față de un trecut dureros. Toate acestea determină renunțarea la bisericile de lemn și înlocuirea lor cu construcții din cărămidă.

Și aici, cauze sociale și psihice înlătură formele arhaice. Venite prea brusc ca să poată fi asimilate, ele nu s-au mai încadrat în sensibilitate și tradițional, iar graba de a înlocui vechiul n-a mai găsit răgazul necesar pentru o manifestare a creației sale, decît în unele înfățișări ce se cer căutate cu grijă.

Tendința aceasta spre monumentalitate exteriorizată mai limpede în biserica din Lugoj începută în 1759, în biserica Partoșului din 1753, este conținută consecvent în cele mai diferite părți ale Banatului dar îndeosebi pe teritoriul regimentului grăniceresc și ia înfățișări mărețe pentru acel timp.

Amintirile împrejurări vor face ca din cele aproape 500 biserici de lemn de acum două secole să se găsească în 1891 mai puțin de jumătate⁶¹, în 1930, 45 din care în fostul județ

60 I. Miloia, *Bisericile de lemn din Banat*, în „Vestul”, Timișoara nr. 719 și 720 din 20 și 21 ianuarie 1933; același, *La marginea Banatului*, în „Luceafărul” Timișoara 1938, nr. 1—2, pp. 1—11; *Biserica din Povergina*, în „Luceafărul” Timișoara 1938 nr. 4, pp. 125—128; V. Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, Timișoara 1948; L. I. Opriș, *Bisericile de lemn monumente istorice din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului*, în „Mitropolia Banatului” Timișoara 1965, nr. 1—3, pp. 184—193.

61 M. Teleguț, *Două biserici de lemn la marginea cîmpiei Banatului*, în „Mitropolia Banatului” Timișoara 1968, pp. 95—104; H. P. Stahl, *Vieilles eglises en bois de Roumanie*, în „Revue des etudes sud-est europeen”, București 1965, nr. 3—4, p. 611.

Timiș-Torontal—10, în Caraș—4 iar în Severin, 40⁶². Astăzi numărul lor în întregul Banat este de 21.

De aceste biserici modeste se leagă începuturile artelor plastice și dezvoltarea lor în Banat. Din ce a fost ortodox și bizantin în trecut, s-a păstrat foarte puțin. Așezată la răscruce de istorie, provincia a devenit scena unor lupte ce nu mai sfârșeau, lăsând în urmă cenușă și mizerie. Atunci când se restabilește liniștea, tot ce se construiește poartă alte amprente. E o lume nouă, barocă în gândire și în gust⁶³ ce diformează treptat tot ce mai rămăsese străvechi. Doar împlinirea a făcut să mai supraviețuiască aici câte o construcție în întregime sau în parte. Așa e mănăstirea Săraca, unul din monumentele cele mai valoroase nu numai din Banat ci din întregul Ardeal, care datorită izolării sale a trecut prin ocupația turcească și a scăpat de influențe, rămânând intactă atât în liniile sale arhitecturale cit și în pictura brincovenească în frescă de un nebănuit preț artistic.

Tot valoroasă e și biserica Sf. Ioan Botezătorul din Caransebeș cu prima pictură probabil de la sfârșitul secolului XVII, repictată în 1787 cu talent de Ioan, fiul său Ioan și ucenicul Ioan, concepută în stil bizantin, în care artiștii au dat frâu liber imaginației mai ales în scenele înfățișând raiul și iadul, în cele apocaliptice din altar, tratate cu admirabilă vervă populară. Apoi biserica din Lipova cu al doilea strat de pictură, „se pare din secolul XVI și mănăstirea din Partoș unde se găsesc fragmente de iconostas anterioare eliberării Banatului de sub turci⁶⁴, vreme din care-ni s-a păstrat așa de puțin.

Legat spiritual de Bizanț din început, Banatul a fost încadrat în formele lui interne și externe. Atât timp cât a avut o viață fără violentări sufletești a rămas fidel concepției bizantine despre artă. Până în vremea când Austria îl încadrează politicește și-i tulbură viața religioasă prin colonizări masive de catolici și prin acțiunea de catolicizare, tot ce a produs aici această artă va purta caracteristicile comune cu Muntenia și Oltenia⁶⁵.

62 I. Miloia, *Bisericile de lemn din Banat*, în „Vestul”, Timișoara 1933, nr. 719, 720.

63 L. Blaga, *Barocul etnografiei românești*, în „Banatul”, Timișoara, 1926, nr. 1, p. 3.

64 I. Miloia, *Pentru istoria și arta Banatului*, în „Societatea de mîine”, Cluj nr. 22—24 din 1928, pp. 413—415.

65 Aurel Cosma, *Pictura românească din Banat de la origine pînă azi*, Timișoara, 1940, pp. 9 și urm.; I. Miloia, *Începuturile artei românești în Banat*, în „Analele Banatului”, Timișoara 1930, nr. ianuarie-martie, pp. 2. 3.

Zugravi veniți de peste munți au reîmprospătat formele de artă imprimând în ce se execută, personalitatea unor înzestrați ca ierodiaconul Vasile de la Tismana ajuns la 1736 în Banat unde înființează o școală de pictură. Zugrăvește mai multe biserici printre care și cea din Clopodia, lucrare în care e ajutat de fiul său Gheorghe, de Ioan Popovici, Radu Lazarevici, Raicu și Stancu⁶⁶, probabil Stancu Raicu toți, se pare, ucenicii lui.

Gheorghe Diaconovici zugrăvește după informațiile existente bisericile din Povergina, Clopodia, Bătești și Șemlacul Mare între 1774—1783, minuiind cu talent penelul așa cum a făcut-o în icoanele de pe țările împărătești de la Clopodia (1763), într-un prăznicar, aflate în Colecția de obiecte bisericesti a eparhiei și în alte patru icoane din biserica din Homojdia. Ioan Popovici originar din Oravița unde se remarcă o școală de bun gust, a împodobit în 1789 biserica din Ogradena. Alți patru Popovicești: Ștefan, Mihai, Dimitrie și Gheorghe, lucrează între 1763—1848 răspunzând cerințelor de pe valea Carașului și din partea răsăriteană a Banatului. Din ei se evidențiază îndeosebi Ștefan și Mihai prin îndemânarea arătată la caligrafierea desensul, prin expresivitatea figurii și armonizarea culorilor. Radu Lazarevici și Stancu Raicu, ultimul, autor a patru icoane de preț lucrate pentru biserica din Gherman în 1801, se înscriu în aceeași școală și dovedesc multă iscusință în tot ce realizează.

La mănăstirea Săraca cu o școală străveche, în 1730 restaurează frescele de o uimitoare frumusețe și valoare artistică Andrei, fiul său Andrei, Iovan și Chiriac.

La Petroman în vecinătatea Șemlacului au împodobit în 1753 biserica zidită cu cheltuiala obercnezelui Micu, meșterii Paul și Iancu ce au lucrat și la Hodoni. Iar la biserica din Macedonia își desfășura scripitorul talent Nedelcu Popovici⁶⁷, în 1769, zăbovind de asemenea la mănăstirea Partoșului în 1770. Nedelcu a lăsat ca rod al ostenețelor sale, în afara lucrărilor cunoscute pînă acum, iconostasul din Gad, iconostasul din Ciclova Română, icoanele din Jebel și Ciacova, expuse în parte în Colecția Arhiepiscopiei și Vicariatului sîrb și o alta din 1779 găsită recent în Caransebeș.

Tot la mijlocul secolului al XVIII-lea ostenește în ale artei Grigorie Zugravul cel care a lăsat o remarcabilă realizare în

66 I. Frunzetti, *Pictori bănățeni din secolul al XIX-lea*, București 1957, p. 13; Caius Pascu, *Din începuturile picturii bănățene*, în „Mitropolia Banatului” Timișoara 1965, nr. 4—6, pp. 351—361; același, *Stancu Raicu. Însemnări despre un zugrav bănățean din secolul XVIII*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara 1967, nr. 10—12 pp. 733—736.

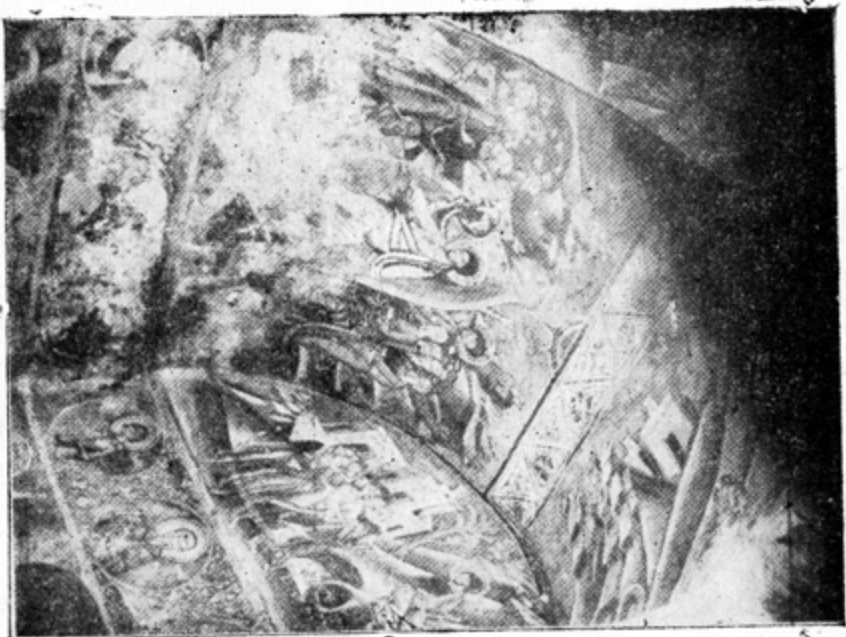
67 I. Miloia, *Patru icoane executate de zugravul Nedelcu*, în „Vestul” 1930, nr. 186; I. S. Udrea, *Zograful Nedelcu*, în „Vestul” 1930, nr. 176; I. Frunzetti, *op. cit.*, pp. 9—11.

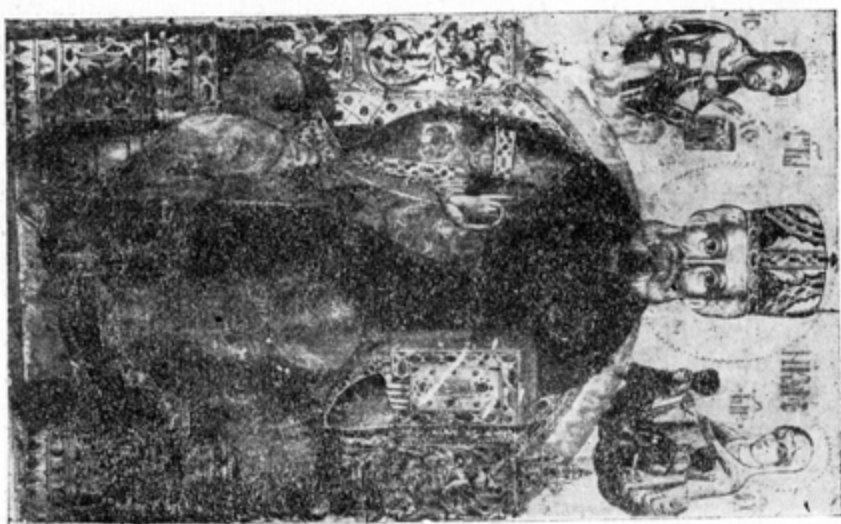
Pictor necunoscut, **Isus dormind**, Fragment de iconostas datind din secolul XVII, în Mănăstirea Partoș.

Pictor necunoscut, Fragment de iconostas datind din secolul XVIII din biserica din Vrâniuț. Colecția Arhiepiscopiei.

Frescă de la începutul secolului XVIII. Mănăstirea Săraca.

Pictor necunoscut, Sf. Nicolae, începutul secolului XVIII. Colecția Arhiepiscopiei.

Danil Lepovici, Decsis (1759). Colecția Arhiepiscopiei,

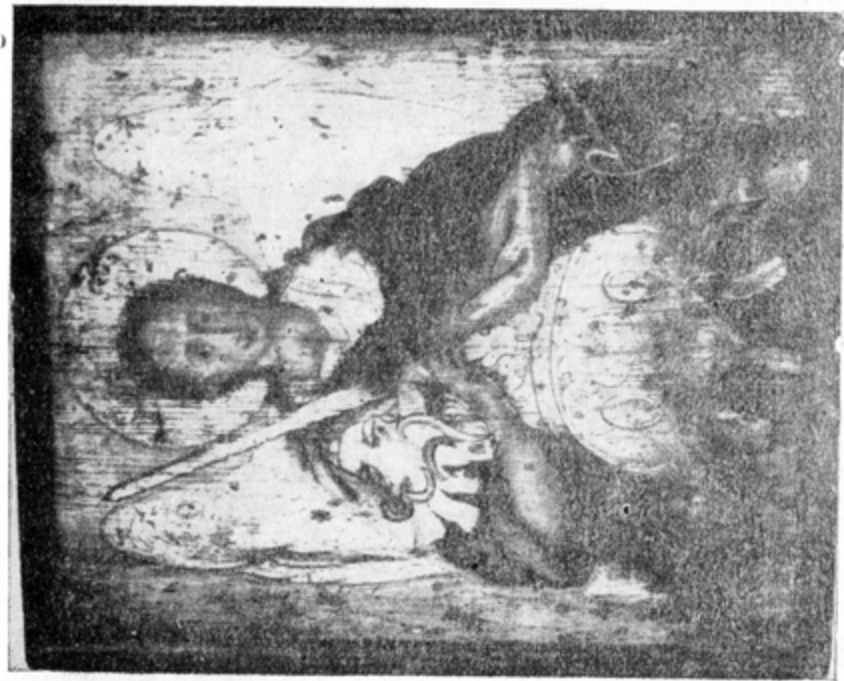
Pictor necunoscut, Iisus în fața lui Irod, secolul XVIII. Colecția Arhiepiscopiei

Pictor necunoscut, Iisus binecuvîntînd, începutul
secolului XVIII. Colecția Arhiepiscopiei.

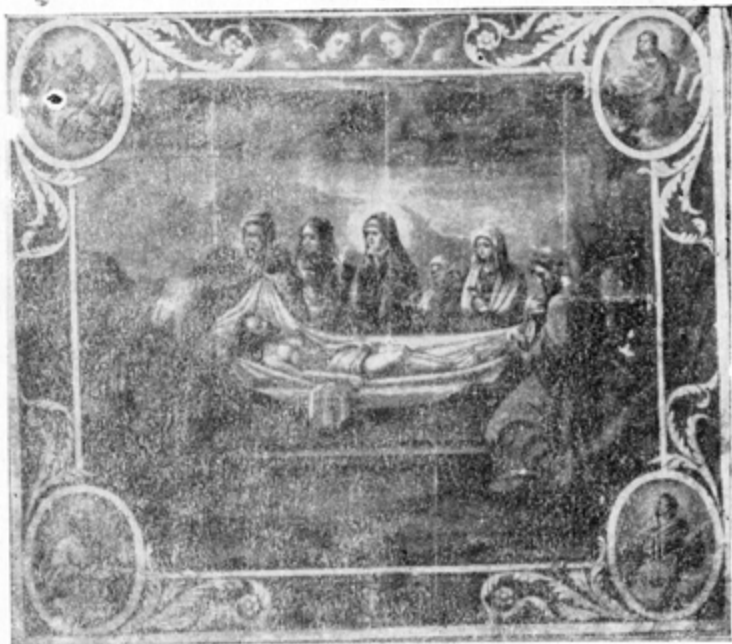
Nedelcu Popovici, Fecioara cu Pruncul (1770).
Mănăstirea Pârtoș.

Stefan Popovici, Arhanghelul Mihail (1793).
Colecția Arhiepiscopiei.

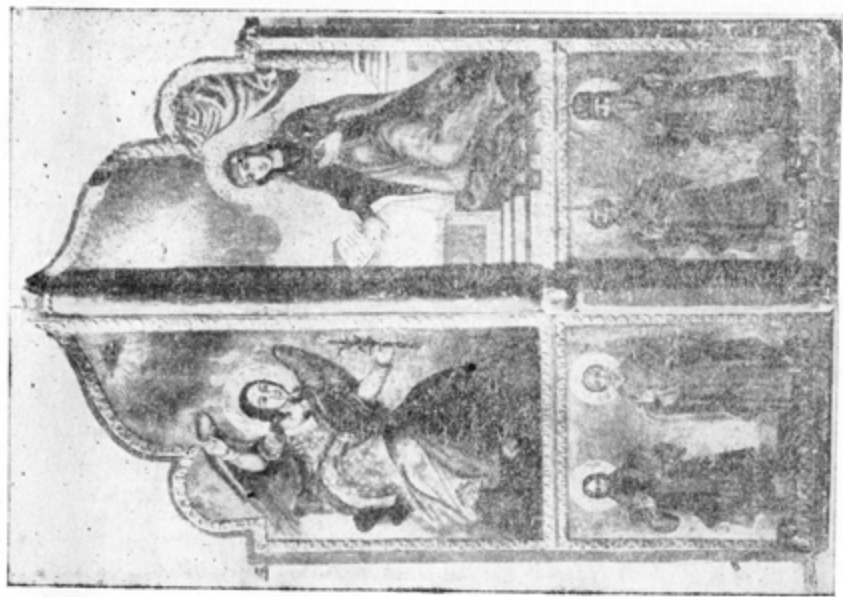
Stefan Popovici, Feciora cu Pruncul (1793).
Colecția Arhiepiscopiei.

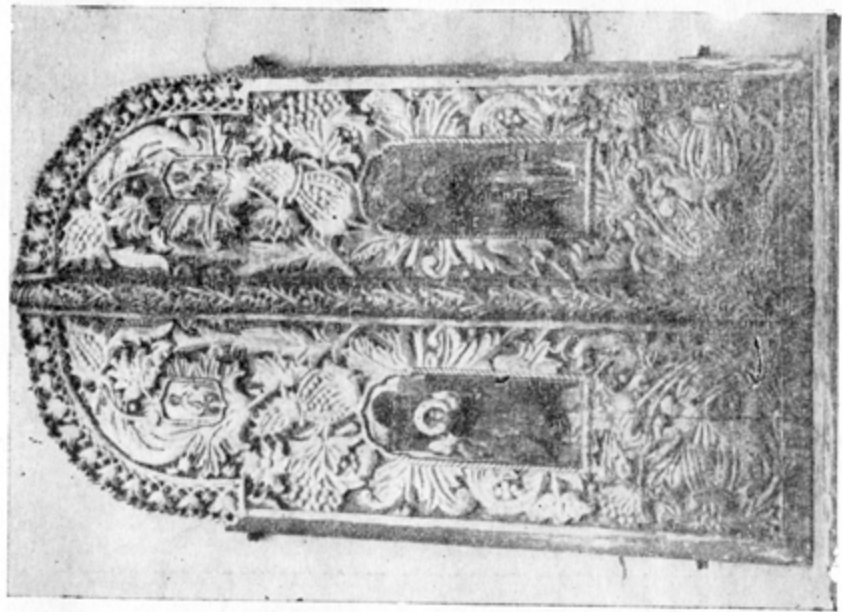
Nicolae Popescu, Epitaf, (1876). Colecția Arhiepiscopiei.

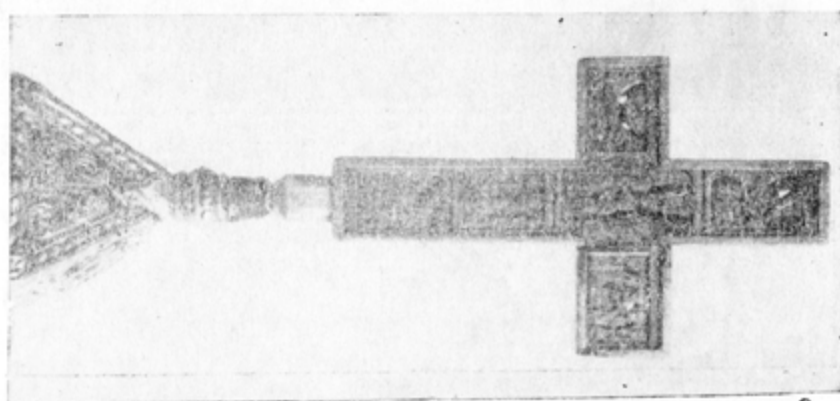
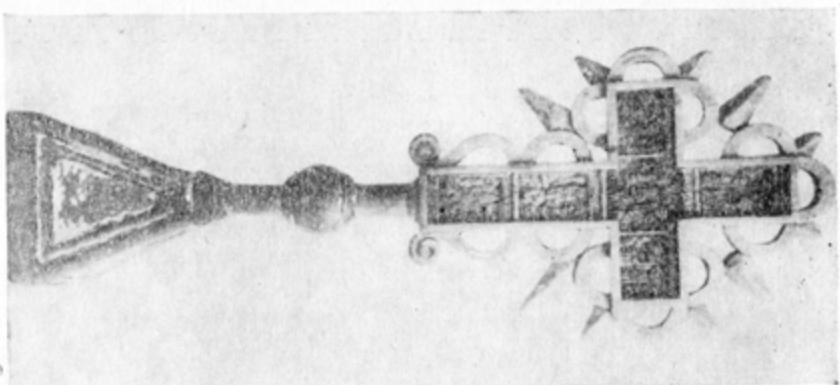
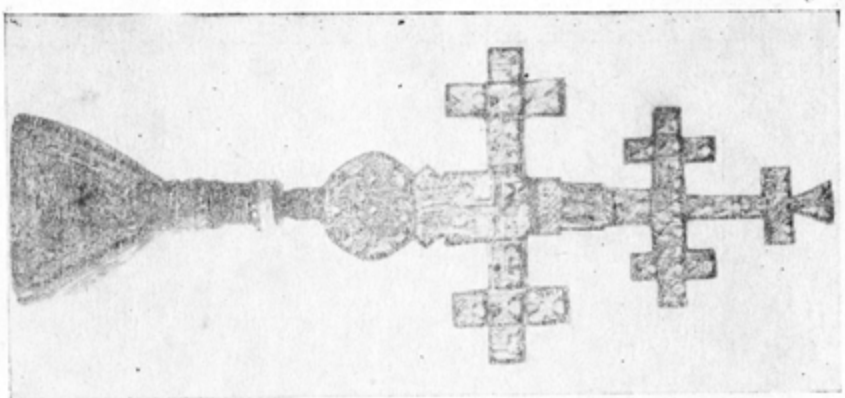
Ion Zaicu, Spălarea simbolică, (1907). Colecția Arhiepiscopiei.

Ușile împărătești de la biserica din Clopodia, cu
pictură de Gheorghe Diaconovici (1763). Colecția
Arhiepiscopiei.

Ușile împărătești de la mănăstirea Partoș.
Începutul secolului XVIII.

Cruce sculptate de preoții-învățători Marcu din Prisaca (1773) și Moisa Prisăceanul din Toager (1830 și 1857).
Colecția Arhiepiscopiei

originalele icoane de pe uşile împărăteşti de la Drinova din 1745, discipolul unei şcoli de la care s-a păstrat o icoană în biserica din Stamora Română de lângă Timişoara; Daniil Lepovici ce semnează două frumoase icoane în 1759 şi meşterii Şerban şi Stan.

Colecţia de obiecte bisericeşti a eparhiei Timişoarei şi Caransebeşului numără printre icoanele sale 8 piese anterioare secolului XVIII, o netăgăduită mărturie a vieţii artistice în timpul dominaţiei turceşti şi poate chiar mai vechi, acestea reprezentând stilul mai multor şcoli. În aceeaşi colecţie se găsesc de asemenea icoane de factură rusească ajunse prin iconari ucrainieni ce au circulat în Transilvania şi Banat, avînd şi alte misiuni atestate documentar⁶⁸.

Perioada de reconstrucţie şi primenire dă avînt picturii rămase tot în cadrul Bisericii şi atunci apar centrele artistice din Lugoj, Oraviţa, Bocşa-Vasiova şi Caransebeş. La Lugoj îşi face ucenicia în ale artei zugravul Ioan care ajunsese în 1789 la neînţelegeri cu obştea credincioşilor din Sinteşti şi de la care au rămas mai multe chivoturi ca şi o parte dintr-o icoană pe al cărei lemn se purta corespondenţa cu pricina: Toader şi Atanasie ce-şi vădesc priceperea în zugrăveala bisericii din Zolt în 1781 şi în portretul chinezului Obeadă, cel dintîi portret de ţaran, al doilea datorindu-se lui Gheorghe Diaconovici cu chipul lui Medescu de la Povergina din 1785, la care se adaugă portretul episcopului ctitor oberenezul Gurean din biserica mare a Lugojului de la 1765 şi a lui Martin Ţiapu, ctitorul bisericii din Zorlenţul Mare, datînd din 1797, a altui chinez din Tincova; cei trei Gherdanovici pomeniţi la 1819. Apoi Pefru Nicolici lucrînd la Marginea în 1836, Ioan Ştefanovici care pictează biserica din Bucovăţ în 1828 şi Lazăr Zbăgan zugrăvitorul bisericilor din Căvărăn, Tincova şi Crivina, între 1848—1854. În şcoala de la Lugoj îşi face ucenicia marele artist român Constantin Daniel stabilit apoi la Becicherecul mare, azi Zrenjanin în Jugos'avia, unul din vestiţii portretişti ai vremii, care a lăsat în biserica românească din Uzdin şi în biserica cea mare sîrbească din Timişoara, realizări pe măsura talentului său.

Şcoala de la Oraviţa, în afara Popoviceştilor, ne face cunoscut numele unui Ciolacovici împodobind biserica din Broşteni în 1800 şi a „pictorului moaier” cum semna el în biserica din Berzasca în 1836, Dimitrie Turcu (1810—1883), oraviţan de origine, cu studii academice în Germania, din al cărui penel ne sînt cunoscute 13 biserici pictate între 1834—1852, şcoală pe care o încheie Teodor Haşca, ginerele său.

68 *Néhai Mátisfalvi Gütffy László háznépének Horá porhalla miafi eset romtásba, előadta Mátisfalvy Gütffy Borbála, Pesta 1823 pp. 7—8.*

Din centrul Vasiova și Bocșa ni s-a păstrat amintirea numelui lui Dimitrie Mihailovici în biserica din Cilnic, semnat în 1830, a lui Nicolae Seiman ce zugrăvește în 1834 biserica din Valeapai cu calfa „moașer maister” Mihai Velceanu din Râmna care descoperă tainele meșteșugului la Academia de pictură din München, decoratorul înzestrat ce lasă lucrări în 12 biserici bănățene între 1824 și 1869. Tradiția e continuată și încheiată de Filip Matei, cu o prodigioasă activitate desfășurată și la începutul secolului următor.

În jurul Caransebeșului lucrează Sava Teodorovici crescând la școala din Oravița, amintit în a doua jumătate a secolului XVIII și la începutul celui următor, pictor cu mult talent și contemporanii Trifu Achimescu și Nicolae Hașca zugrăvitori între 1825—1861.

Se cuvin amintite numele zugravului Vlasici de la mijlocul secolului XVIII, a lui Petruț, Ștefan Zbăgan și Nicolae Marișescu din Timișoara.

Se bucurau de multă prețuire icoanele pe sticlă care împodobește și astăzi casele credincioșilor și bisericile, cele provenite de la Nicula și din alte centre transilvănene găsindu-se în număr destul de mare pentru a vădi nepreruptele legături ce se manifestau în trecut între provinciile românești și pe țărîm artistic. Ființa de altfel și în Banat o breaslă a zugravilor pe sticlă din care făcea parte tatăl pictorului Nicolae Popescu⁶⁹.

În a doua jumătate a secolului XIX se ridică talente reale ca Nicolae Popescu, Ioan Zaicu iar mai târziu Virgil Simonescu și Corneliu Babă, artiști cu studii superioare făcute în Italia și Germania, care prin darul cu care au fost înzestrați au depășit cu mult hotarele provinciei.

Nicolae Popescu era chinuit de dorul de a înființa pe lângă Institutul teologic din Caransebeș o academie de arte frumoase. În 1877 se înregistrează de către consistoriul diecezan din Caransebeș sub nr. 258, memoriul și planul organizatoric al școlii, nerealizat din cauza stingerii premature în toamna aceluiași an a însușeșului și valorosului artist.

Sculptura, prezentă în biserici prin decorarea iconostasului și a scaunelor, ne-a lăsat numai câteva nume de dăltuitori în lemn deși e cert că numărul lor a fost mare. Ne sînt cunoscuți învățătorii, apoi preoții Marcu de la care ne-a rămas un piedestal de cruce și o cruce bogat împodobită, plină de originalitate datînd din 1771 și 1773, cum și Moise Prisăceanu din Toa-

⁶⁹ I. Miloia, *Începuturile artei românești în Banat*, în „Analele Banatului”, Timișoara 1930, ianuarie—martie, n. 6; M. Teleguț, *Clădituri și sculpturi în bisericile de lemn din Banat*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara 1969, nr. 1—3, pp. 54—59.

ger, parohie apropiată de Timișoara, ce semna în 1830 și 1857 pe două cruci de altar pe care a săpat mai multe scene din viața Mintuitorului cu o uimitoare finețe, precizie și talent, piese existente în Colecția de obiecte bisericesti a Arhiepiscopiei.

Activitatea acestor slujitori credincioși ai artei ce continuă pe un drum bătătorit de înaintași, dovedește posibilitățile de creație ale poporului român de pe aceste meleaguri, cum și legăturile cu frații de prețutindenii.

De la Nedelcu, maestru al compoziției ce echilibrează spațiile și figurile ca în marile realizări bizantine, vrednic să fie pus alături de cei mai buni artiști, pictura bănățeană respectă formele bizantine prin Lepovici, Vlasici și zugrăvul Ioan, evoluează pe fond roz și albastru închis, în simetrizări și schematizări de talent, se afirmă prin originalitate și expresivitate ca în cele de la biserica din Lățunaș și se umanizează în căldura liniei și culorii, ca cele găsite la Gladna Română. Imbracă de asemenea forme populare ca în înfățișările zugrăvului Grigorie din 1745, a lui Toader, Atanasie și Nișolici, ca în cele din Jebel, toate pline de sinceritate și vervă; se exprimă profund social ca în pictura bisericii din Curtea, gîndesc modern despre activitatea artistică așa cum o face Gheorghe Diaconovici, iar prin apariția lui Mihai Velceanu se rup toate legăturile cu arta bizantină. Influența Apusului e tot mai puternică și ea își atinge culmile prin Nicolae Popescu și Ioan Zaicu, artiști de mare prestigiu.

În cadrul manifestărilor artistice, a jucat un important rol cultural tradiționala și frumoasa cîntare bisericască, dar îndeosebi corurile. Înfiițate cu sprijinul și sub ocrotirea Bisericii în majoritatea satelor bănățene, — multe cu o vechime ce depășește opt decenii — prin serbările publice organizate cu diferite ocazii și din care nu lipseau niciodată piese de featru, recitări și coruri cu conținut patriotic și mobilizator, au contribuit în mare măsură la întărirea conștiinței naționale în masele largi ale poporului, la culturalizarea lor și la formarea unor compozitori de valoare printre care se numără și plugari. Participarea unora dintre ele la marea expoziție din 1906 de la București, ecoul ce l-au avut succesele obținute în toate provinciile locuite de români, au consolidat sentimentul de solidaritate și au însemnat un nou pas spre împlinirea vrierilor realizate în 1918 la Alba Iulia.

* * *

Momentele înfățișate desprinse din trecutul de luptă și adînci frămîntări sociale, oglindesc, evident incomplet, schematic și nu îndeajuns de lămuritor dir cauza bogăției faptelor și

a spațiului limitat pe care îl poate oferi o revistă, numai o parte a aspectelor unei istorii cu puternic temei de adevăruri ce nu pot fi negate. În ele se reflectă slujirea Bisericii ortodoxe române din Banat închinată de-a lungul veacurilor aspirațiilor spre dreptate, egalitate și libertate obștească. Strins legată prin aceeași credință de românii de pretutindeni cu care a întreținut multiple și permanente relații, ea le-a înmulțit și fructificat alături de cei mai buni fii ai poporului, mulți la număr, contribuind la biruința vrierilor de totdeauna: unitatea de stat.

Cărturarii acestei Biserici prin scrisul și activitatea desfășurată au însuflit mulțimilor încrederea într-un viitor mai bun, au militat pentru întruparea lui și au ostenit la temeluirea și dezvoltarea unei culturi românești, a artelor, prin mulții minui-tori ai penelului și a școlilor care-i pregătesc, adevărind marile posibilități creatoare ale poporului român de pe aceste meleaguri, convinși totdeauna că îndeplinesc o datorie de conștiință, o poruncă a istoriei.

MĂNĂSTIREA CEBZA

de: Prot. dr. GHEORGHE COTOȘMAN

Pe malul stîng al Timișului, la 31 km sud-vest de Timișoara este așezată comuna românească cu nume dacic Cebza. Face parte din categoria satelor românești existente în plin ev mediu¹. La 1332—1337 în listele de zečimi papale este trecută și Cosa, numele corupt al Cebzei. În documentele de mai tîrziu figurează sub denumirea de Chevze, Chewze, Chuze, Chauze etc.². Sub stăpînirea turcească ea a fost pustiiă (1552—1716)³. În conscripția austriacă de la 1717 este trecută cu 80 de case locuite imposabile⁴. Figurează și pe harta lui Mercy din 1723—1725⁵. La 1848 proprietarul comunei este camera împărătească⁶.

Ca parohie, Cebza este considerată de cancelaria Mitropoliei Carloveșului „parochia antiqua”, împreună cu parohiile românești vecine: Tolvădia, Foeni, Ghilad, Denta, Lighet, Obad, Omor, Petroman, Barloc, Gad, Giulvăz, Macedonia, Partoș, Toager, Ciacova, Voiteg, Gaiul Mic, etc., aparținînd (la 1843) protopopiatului Ciacovei din eparhia Timișoarei⁷.

Fiind „parohie antică” întemeiată „ab immemoriali tempore”, românii de aici și-au avut și biserica lor, mai bine zis besericile lor, pe care le-au înnoit, restaurat ori le-au rezidit deseori de-a lungul veacurilor. Dacă domnul feudal își avea parohia la 1332, este de presupus că și iobagii toți români aparținînd Bisericii ortodoxe, vor fi avut și ei păstorii lor sașlețesti. Atît de bine era organizată această parohie încît la 1843 Cebza avea

1 Dr. Borovszky Samu, *Torontál vármegye*, Budapest (fără ind. de an) p. 35.

2 *Ibidem*: Bárány Agoston, *Torontál vármegye hajdانا*, Buda, 1845, pp. 86—87.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*: Dr. Szentkláray Jenő, *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből*, Temesvárott, 1879.

5 Bárány Agoston, *Torontál vármegye hajdانا*, pp. 86—87.

6 Borovszky Samu, *Torontál vármegye*, p. 35.

7 Aloysius Reesch de Lewald, *Universalis Schematismus ecclesiasticus venerabilis cleri orientalis ecclesiae graeci non uniti ritus, I. Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum ... pro anno 1834/44*, ed. II, Budae, 1844, pp. 110—112.

patru preoți: Sym. Petrovits, Tryphon, Musztecz (Musteți), Paulus Pavlovics și capelanul Euhtymius Popovits⁸, care, sub raportul numelui, au suferit influența ierarhiei conducătoare, deși toți erau, ca și parohienii lor, români.

După cum rezultă dintr-o inscripție de pe Antologhionul vechi cu litere chirilice, fără titlu, de la biserica parohială din Cebza, „biserica s-a zidit la 1758, cu turn tot de lemn”. În continuare, se precizează că „la biserica aceasta, adică a Cebzei, s-a făcut turnul și piatra și lemnul la anu 1780, iar a doua oră sau prănoit numai lemnul la anu 1815”. Inscripția se referă la biserica veche parohială, zidită, după Borovszky, la mijlocul secolului XVIII-lea⁹, în locul ei fiind zidită actuala biserică la 1880¹⁰.

II

Același istoric afirmă că, în cimitirul comunei Cebza există o veche casă de rugăciune, pe locul căreia, după tradiție a stat odinioară o mănăstire¹¹. Despre apa de la fântina din interiorul acestei case de rugăciune, sîrbii și românii din împrejurimi mărturisesc că are proprietăți vindecătoare¹².

După cite știm, Borovszky este singurul istoric strein care a înregistrat tradiția românească despre mănăstirea de la Cebza. Și este cu atât mai de preț mărturisirea lui, cu cît ea deschide o largă retrospectivă acestei mănăstiri, căreia cercetătorii trecutului Bisericii noastre bănățene nu i-au acordat atenția și importanța cuvenită.

„Casa de rugăciune” este în realitate o bisericuță de lemn, formă de navă, cu altarul hexagonal. La vest are patru stâlpi crestați, deasupra cărora se înalță turnul din lemn, avînd înălțimea de 3,10 m, pereții din birne sînt lipiți cu pămînt, interior și exterior și văruiți, fără nici o pictură. Înălțimea pereților 2,40 m. Tavanul scund și p’an, doar deasupra altarului și iconostasului este un simulacru de boltă. Lărgimea interiorului 5,60 m. Este acoperită cu șindrilă. Înălțimea acoperișului 3,10 m. Cu cerdacul din față, bisericuța are o lungime de 16,00 m, care pare exagerată față de înălțimea acoperișului și a turnului, redus în realitate la un suport de clopote¹³. Pe iconostasul de zid atîrnă cîteva icoane, pictate în ulei, aparținînd secolului XIX. Icoana Maicii Domnului poartă inscripția chirilică: „Din preună și diregere izvorului cu cheltuiala j(u)p(inilor)

⁸ *Ibid.*, p. 112.

⁹ Borovszky Samu, *Torontál vármegye*, p. 35.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ I. Miloia, *Biserica de lemn din Cebza*, în *Analele Banatului* an. IV, apr.—de-em., Timișoara 1931, pp. 121—123.

George și Arsenie Săracu"¹⁴. Pe icoana Mintuitorului: „Ctitor j(upin) Mihai Săracu din Iosefstat anu 1829"¹⁵.

Dacă sub „ctitor jupan Mihai Săracu” avem să înțelegem ctitorul bisericii, atunci am putea stabili data zidirii ei în jurul anului 1829. Singurele date certe, care se referă direct la această biserică mănăstirească din cimitirul comunei, și nu la biserica ȧarohială din mijlocul comunei Cebza, sînt însemnările ce urmează pe foaia albă, de la finea unei Evanghelii vechi, scrise în întregime cu mîna:

„In curgeria Anului 1850 sau coperit Mănăstiria cu chel-tuiala bisericii prin rînduiala tutorilor¹⁶ Vita Chirică și Păun Tradii, iară preoți Trăilă Musteți, Andrei Olariu și Ioan Petrovici și Gligorie Petco capelanu. Iar Chinez au fost Ioan Musteț. Deci eu Gheorghie Musteți grecu¹⁷ sîngur cu mînile miale am lucrat în 120 dă zile fiind eu dă 58 dă ani bătrîn cînd am lucrat cu ajutorul lui D(u)mnezeu” (cu litere chirilice).

„In curgeria anului 1850 sau coperit mănăstiria adecă cum să vede, cu chel-tuiala bisăricii, fiind preoți popa Trăilă Musteți și popa Ion Petrovici și popa Andrei Olariu și popa Grigorie Petco capelanu, iar chinez Ioan Musteți și tutori Vita Chirici și Păun Tradii prin alor rînduială sau lucrat. Iară Maisteru Gheorghie Musteț Grecu au lucrat singur în patru luni și două săptămîni” (cu chirile).

„Spre aducere Aminte. In cîrgeria Anului 1882 sau acoperit sînta mănăstire cu siandre de noui cu cel-tuiala Biserici prin preotul Alesandru Bugarin și Georgie Treta C(h)inez (18) și Simeon Treta ca Tutor la Sfînta Manestire.

„In anu 1882, 1883, 1884, 1886 fi(i)nd de betren de 66 de ani. Ieu am scris cu mana mia. ss. Simeon Treta. Și eu am cetit Sfînta Ievangelie tota din capăt pane în capăt cu luare aminte”. (cu litere latine).

„Și eu Nepotu lui Simion Treta Am scris cu mîna mea numele meu. ss. Simon Treta-și șc. de cl. II Anu 1882”.

Evanghelia aceasta, scrisă în întregime cu mîna, foarte probabil de unul din călugării care a slujit și trăit la această mănăstire, are 218 pagini, format 28×27,3 cm, grosimea 5 cm pînă la foaia 194 este scrisă românește, restul pînă la fine slavonește. Titlul în slavonește: „Sobornik 12 Tam M(ese) Tam Skazaniia”, cuprinde Evangheliile pe duminici, începînd cu luna sep-

¹⁴ *Ibidem*, p. 122.

¹⁵ Dr. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, Timișoara 1947, p. 64.

¹⁶ episcopilor

¹⁷ pînă azi comercianților, dughenarilor li se zice „greci”. Cei mai mulți sau aproape toți au fost de origine macedo-român.

tembre. Sfirsește cu „Posleadovanie Ciasovom S(via) tago i Velikago Piatici”. Scrisul chirilic vechi, caligrafic. La fiecare evanghelie este desenat un frontispiciu din motive geometrice, în culori. Inițialele înflorate cu roșu.

Fiind vorba de o carte care aparține din vechime mănăstirii, vom descifra transliterind și restul inscripțiilor din această Evanghelie româno-slavă. Inscripțiile au importanță deosebită atât pentru mănăstire cit și pentru istoria Banatului.

„In anu 1834 sau legat această Evanghelie dănou 19 fi(i)nd bătrână, iar dă când e scrisă nu să află scris, cine au scriso, pentru că nu e tipărită, ci cu mâna sau scris, în vremile dă dă mult, pre cum să vede deci. Intru acest an fi(i)nd eu Gheorghie Musteți Grecu tutor sfintei biserici. Am dat-o la mais-ter dă o legato. In Libling²⁰ sau brist” (cu chirile, pe foaia liberă de la fine).

„Insemnare despre aducerea aminte că anu 1849 sau răsculat răzmerița noastră cu unguru. In anu 1856, ss. Moisă Șepejanu, crâșnic” (cu chirile, ibid).

„In curgeria anului 1847 sau început răzmerița în Ungaria. Adecă sau împricinat unguri(i) cu sârbi(i) și sau făcut pagubă forte multă în Srem, în Bacica, în Bănat și în Ardeal și în Ungaria. Că sau fost început și țăreni asă omori, unguri cu sirbi și mulce²¹ sace²² au ars și cetăți sau vătămat²³ foarte rău, că unguri(i) adecă domni(i) varmegilor²⁴ și nemesii²⁵ de grabă adunară o mare ostă²⁶ cât să înprovi²⁷ și cu înpăratu intru atâta cât să sculară mulți spră Ungaria — osta împărătaşcă și servianii²⁸ și încă și muscali venind în ajutoriu împăratului și înfrânsără pră unguri și pră mulți unguri iau prins, ba și mulți d(o)mnii mari și Ghenerali sau prăpădiți prin Sabie și pușcă. Iară Kosut povățuitoriu ungurilor au scăpat în țara turcească. Intru aceia revoluție sau suit Franț Iosif pră scamnu²⁹ împărății, iară Iosif Raiacici fiind Mitropolit sau rădicat Patriiarh în Carlovăț. Și în Ardial sau sculat lăncu vitiaz cu romani să apărară dă răul război al ungurilor”.

18 primulul comunei, denumire și azi uzitată

19 din nou, în pronunție bănățeană

20 comuna Liebling, la sud-vest de Timișoara

21 multe, în pronunție bănățeană

22 sate, idem

23 avariat, stricat

24 ung. vármegye=județ, comitat

25 ung. nemes=nobil

26 oaste

27 împotriviri

28 locuitorii Serbiei, sau sirbii în general

29 scaun, arhaism latin în graiul bănățenilor

„Deci să știe că în anu 1847 au încetat lucru dă robotă. Că era dă un paore³⁰ --- 45 dă zile să lucre omu în tot anu. și zăciuală și porția³¹ nemțească și unguriască pe tot anu a plăti, a nemțească 11 f(lorini), și unguriască 12 f. și mai mult pe tot anu după cum porunceă vermegiia”³².

„Și iar să știe că în anu 1851 au început altă porție noo³³ pră pământ, pră un lanț³⁴ de arătură puindule în tri clasiuri³⁵. Cu 26 x (cruce) i iar lanțu dă livadă 36 x argint pă lanțu nemțesc dă 12 lanță lung, că mainainte au fost lanțu dă 16 lanță lung, iară pluș³⁶ căși³⁷ să numără un lanț. Și sau pus porția pră capece³⁸ dă la 15 ani până la bătrân, pentru gazda căși(i) 1 f(lorin) argint, iar dă ceilalți 20 x dă un cap pe tot anu.

„Așa dar tot din acest an au început a plăti și spaii³⁹ adică nemeși⁴⁰ porție asemenea cu paorii, pră cit pământ au ei, fiind că tot întru acest an au perdut ei robota, dijma, porția, carea mai mainte luau dăla supuși(i) lor pe tot anu” (cu chirile, pe fila albă de la fine).

„Venind odată, adecă în 19 Martie în simbăta lui Lazar la Florii spre a vedea Mănăstirea, am scris spre scire⁴¹, cum că eu fiind ales de învățatori în 4 Maiu s(til) v(echiu) 1875 spre vecinică pomenire îmi subscriu numele, ss. Augustin Petcu, învățatori gr(eco) or(todox)”. (Ibidem).

Pe lângă informațiile de ordin istoric, politic, social-economic, relatate de un martor al evenimentelor istorice de la 1848, reținem mărturisirea episcopului „tutorului” Gheorghe Musteți, de origine „grec”, macedo-român, comerciant în Cebza, că Evanghelia manuscrisă, aflată în mănăstire, la 1834 era considerată „bătrână” și că a fost scrisă de un anonim „în vremile de de mult”. Nu fără importanță este și însemnarea de la 1875 a învățătorului Augustin Petcu, care „în Simbăta lui Lazar la Florii” s-a dus la Cebza „spre a vedea Mănăstirea”.

30 germ. Bauer=tăran, paor în graiul local, pentru țărani înstăriți.

31 darea de poartă sau după poartă, sau impozitul, darea în general.

32 vârmegye=județ

33 nouă, dare sau impozit nou

34 jugher

35 clase, categorii

36 intravilanul, de la germ. Platz=teren, spațiu, loc

37 case, în pronunție bănățeană

38 capete, idem

39 Spahii turci, din epoca dominației turcești (1552—1716); denumirea a rămas, în continuare, pentru nemeși, nobilii, domșii feudali.

40 nobilii, domșii de pământ

41 știre, în grai bănățean

Istoricul maghiar citat afirmă că românii și sîrbii din regiune vin în pelerinaj la Mănăstirea Cebzei la sărbătoarea Sf. Gheorghe și la Rusaliu⁴². Urmind tradiția veche, credincioșii pînă azi vin aici în pelerinaj de la Singiorz, pînă la Cuvioasa Paraschiva⁴³.

III

În lumina celor pomenite aici, în lipsă de alte date istorice, să încercăm să stabilim, măcar cu aproximație, timpul cînd a putut lua ființă mănăstirea Cebzei.

După cit se pare, începuturile ei trebuie legate de acel izvor făcător de minuni, care astăzi este cuprins în altarul bisericii mănăstirești. În timpurile cînd întreaga regiune era acoperită cu păduri seculare, vreun pustnic, anahoret sau monah ascet și-a făcut, în preajma izvorului, o chilie asemenea chiliilor de pe culmile păduroase de la Arcidava, Vărădia⁴⁴. Transformată în schit cu un altar de închinare, chilie de la Cebza, cu călugărul care o locuia și la care cu timpul s-au mai adăus și ați monahi doritori de desăvîrșire, a devenit o mănăstire cu mai multe chilii și mai apoi cu biserică aparte.

Așezarea ei actuală, la vreo 300 metri nord de comună, pe o mică colină din mijlocul cimitirului, pe malul stîng al Timișului, constituie un nou indiciu în favoarea vechimei ei. Remarca făcută de Borovszky, că pe locul „casei de rugăciune”, cum considera el, la 1910, biserița din cimitir, era odinioară, potrivit tradiției, o mănăstire — a *hagyomány szerint hajdan kolostor állott*⁴⁵ —, constituie un alt judicios și concludent argument în favoarea vechimei acestei mănăstiri, din care n-a mai rămas decît singură această bisericuță construită din birne pe temelii de cărămidă arsă.

Numirea de mănăstire a primit-o nu după biserica aceasta și a celorlalte biserici vechi, care au existat desigur înaintea ei, ci după așezarea călugărească, după acea chilie sau schit, care s-a înfiripat în preajma izvorului vindecător din mijlocul pădurii. A existat deci mai înainte mănăstirea și după aceea, înmulțindu-se numărul călugărilor, s-a simțit nevoia zidirii unei biserici pentru oficierea în mod canonic a serviciilor dumnezeiești și în primul rînd a sfintei liturghii.

În lipsa documentelor e greu de precizat epoca întemeierii acestei mănăstiri. Sub imperiali, deci după 1716, n-a putut lua

42 Borovszky Samu, *Torontál vármegye*, p. 35

43 comunicarea preotului Tiberiu L. Buru, parohul Cebzei

44 *Vezi Mănăstirea Vărădiei*; Nicolae Tincu—Velea, *Istoriile bisericăscă politico-naționale a Românilor peste totu*, Sibiu, 1865, pp. 179—183.

45 Borovszky Samu, *Torontál vármegye*, p. 35

ființă, Habsburgii romano-catolici avînd interesul să micșoreze nu să înmulțească numărul mănăstirilor ortodoxe. Sub domnia turcească (1552—1716) de asemeni n-au existat condiții favorabile întemeierii unor astfel de așezăminte, sultanii ca și Habsburgii avînd tot interesul să reducă influența clerului ortodox. Nu rămîne decît timpul dinaintea dominației turcești, cînd au luat naștere și celelalte mănăstiri românești, pe care Mitropolia Carlovețului le considera antice. Printre ele este socotită și parohia Cebzei.

Dintruînceput fiind un schit, o mănăstioară, fără moșii întinse, în mijloc de pădure, mănăstirea Cebzei a putut scăpa aproape neobservată de cercetătorii trecutului. Este mai mult decît probabil că soarta ei a fost pecetluită înainte sau în cursul epocii de dominație otomană, așa încît ea n-a mai figurat printre mănăstiri, rolul ei fiind limitat la necesitățile parohiei. A dispărut mănăstirea propri-zisă, dar a rămas biserica ei, care avea să țină peste veacuri, aprinsă făclia tradiției despre existența unui străvechi așezămînt mănăstiresc în preajma parohiei antice Cebza.

Pe calea tradiției credincioșii știu că biserița, cu izvorul ei, ține locul unei mănăstiri, care probabil că întrece în vechime toate celelalte mănăstiri ale Banatului. Ctitorii ei își dorm somnul de vezi în cimitirul din jurul bisericii mănăstirii, declarată monument istoric.

46 I. Miloja, *Biserica de lemn din Cebza*, în *Analele Banatului*, nr. cit., p. 122.

TRADIȚIE ȘI ARTA BISERICESCĂ ÎN BANAT

de: Prof. [VIOREL TIGU

Manifestările de artă bănățeană trebuie să fie privite nu izolat, ci ținând seama de întreg ansamblul de împrejurări sociale, care au impus un anumit timbru manifestărilor artistice într-o epocă anumită. Din acest punct de vedere arta s-a cristalizat în jurul mănăstirilor și bisericilor, care în acele timpuri au fost focare de cultură, focare conduse cu multă dragoste de dascăli ce știau „grămăticul”, care de cele mai multe ori erau călugări. Provincia noastră atrasă în orbita spirituală a Bizanțului a fost dintru început încadrată în formele de viață spirituală a acestuia. Imprumutând, la început de la Bizanț, concepțiile artistice, iar mai târziu de la Atos prin intermediul Bulgariei și îndeosebi al Serbiei, li s-a dat o notă aparte, la granița dintre real și ireal. Relațiile dintre artă și religie au mers mină în mină. Și mult înainte ca Renașterea să fi produs o artă laică, numeroase opere de arhitectură, pictură și sculptură aveau un caracter religios. Conexiunea aceasta s-a păstrat mai multă vreme în Europa orientală.

Banatul în privința tradiției și artei a rămas curat, pînă cînd, la începutul secolului al XVIII-lea Imperiul Habsburgic caută să-l încadreze din punct de vedere politic. De atunci și în special în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, influența Apusului pune amprente tot mai puternice în manifestările artistice de aici.

Există o tradiție artistică, ce dăinuiește fără întrerupere din cele mai vechi timpuri. Ea continuă din generație în generație, găsind-o astăzi în toată splendoarea ei. Înaintașii noștri, acei plămuitori de frumuseți, care prin lut și lemn, prin penel și războiul de țesut își transmit din tată în fiu arta, cuprinzînd subtile și splendide metafore, au lăsat opere care nu sînt decît rezultatul unei simple și firești îndeletniciri spirituale a țărânului nostru. Simplitatea și profunzimea ce caracterizează munca lor, sînt elemente păstrate de la înaintași, al căror nume se pierde în negura vremurilor. Amănuntele decorative pe care le întîlnim în țesăturile, cusăturile, sculpturile și încrestăturile pe lemn, desenele pe ouă încondeiate și ceramică, pictura pe sticlă

și lemn, formează o largă gamă, armonioasă, a fanteziei, păstrată prin tradiție de meșterii populari. Nicăieri ca la noi nu vom găsi atîta discreție în culori, atîta măiestrie în combinația tonurilor calde cu cele reci și neutre, mai ales în așezarea ornamentului pe cîmpuri mari. Nicăieri ca la noi nu există atîta varietate, proporții atît de armonioase, iar linia vaselor de lut ars, a furcilor și troițelor, atît de lină și ușoară, avîntată și elegantă. Un francez — H. Facillon — caracteriza arta populară de la noi astfel: „Rozul arzător și prospăt trandafiriul amurgurilor și al florilor, albastrul adînc și ușor, alternează cu armonii mai surde și mai grave... Artă românească nu e numai bonomie ci și umanitate... Suntem la un popor de poeți și colorști, care au știut să ordoneze formele...” Această vioiciune, această varietate, aceste virtuți de decorator aparțin înzestratului nostru popor, a cărui artă respiră seninătate. Forma definitivă fiind opera unor lungi strădanii a inteligenței și gustului, originală prin caracterul nou al ansamblului care coboară ca o răsplată spre acele mase din care pornise, în adîncimile istoriei românești, se răsfrînge în mod evident, în arta religioasă din Banat.

ARHITECTURA

Banatul n-a avut așadar numai un trecut de fapte mari, prin care s-a apărut și și-a asigurat rînduiala, ci și un trecut de cărturărie și de artă. Astăzi ne găsim pe drumul mare al civilizației europene, unde sîntem așteptați pentru a ne arăta destoinicia. Altădată, în scris, ca și în meșteșugul clădirii, al zugrăvelii, al prelucrării metalelor scumpe, al cusăturilor de tot felul, aveam poteci care nu erau și ale altora și pe care noi le deschiseseam pentru folosul nostru.

Pe vremea cînd nu aveam alte legi decît datina, fără alți cîrmuitori decît judele ori cnezul, țărani ei înșiși într-un ținut de țărani, printre preoți fără o deosebită cunoștință de carte, erau numai biserici de lemn. Premisele lor, ca și a celor de zid, de mai tîrziu, au fost casa de lemn, compusă dintr-o singură încăpere, cu pereți clădiți din birne orizontale, îmbrinate la capete, lungimea de birnă determinînd lungimea peretelui și planul parat ori rectangular. Această premisă se întîlnește la popoarele care trăiesc într-un mediu geografic bogat în păduri. Acest tip de casă determină deci caracterul clădirilor eclesiastice, cel puțin pînă în momentul cînd expansiunea culturii mediteraneene favorizează răspîndirea formelor arhitectonice de piatră sau cărămidă. La noi, această pătrundere este promovată și de răspîndirea culturii feudale ortodoxe și de expansiunea feudalismului catolic.

Experiența tragică de pe urma invaziei tătare din 1241 a constituit un îndemn hotărîtor de a înlocui materialul de lemn cu un material de piatră.

Dar arta pe care românii au pus-o în construirea locuinței se reîntâlnește și la biserici. Un fapt fundamental de care e bine să se țină seama în considerarea bisericilor de lemn este apartenența lor la vastul domeniu al creației populare, continuarea unei vechi tradiții în arta construcțiilor, operă colectivă și anonimă care reflectă condițiile social-economice din vremurile trecute.

Multe din monumentele păstrate pînă azi, datate din secolul al XVII, XVIII ori XIX, reprezintă tipuri arhitectonice mai vechi cu cîteva secole, majoritatea fiind clădite pe locul pe care înainte au fost alte lăcașuri. Perfecțiunea constructivă, marea artă a compunerii volumelor, ansamblul arhitectonic, plasarea lor, presupun o îndelungată cunoaștere și practică a artei construcțiilor în lemn. Și noi am avut această cunoaștere, pentru că regii angevini ai Ungariei legiferează interdicția pentru români de a construi biserici de piatră.

Bisericile de lemn din Duboz (sec. XVIII), Butin, Iersig, Bătești, Curtea (1794) din lemn de gorun; Cebza (1758); Căpăt (1736); Hezeriș (sec. XVII); Julița (1787); Turdaș (1635); Povergina (1782); Românești, Zolt, Dragomirești (cumpărată în 1750); Margina (unde în 1740 era școală condusă de dascălul Damaschin), sînt exemple concludente care ilustrează arta construcțiilor din evul mediu de pe acest teritoriu. Sînt comune cu vechi tradiții, pomenite în documente încă în secolul XIV, comune cu veche rînduială, cu proprietari înscrîși în diplome regale, opiduri cu o organizație puternică și cu o intensă activitate în toate domeniile. Procesul de perfecționare în această artă a construcțiilor este aproape insesizabil, trecerile fiind gradate și eşalonate în timp. De-a lungul acestui proces, extrem de lung, s-au inserat și contactele cu marile curențe de artă europeană: romanic, gotic, renaștere, baroc, a căror vestigii transformate și adaptate pot fi recunoscute uneori în bisericile de lemn. Ele sînt integrate în această elaborare lentă, extinsă de-a lungul a șapte secole. Bisericile de lemn din secolul XVIII și XIX sînt o ultimă etapă, reprezentînd forme artistice superioare, ale unei lungi evoluții, ale cărei origini trebuie căutate la începuturile artei de a construi a poporului nostru.

O împrejurare esențială nu trebuie lăsată la o parte în judecarea vechimii bisericilor de lemn; avem de-a face, pe teritoriul de formare a poporului nostru, cu o lume creștină încă din veacul IV. Trăind în ținuturi de codri imenși, poporul român, a cărui formare poate fi socotită încheiată în secolul VIII— a înălțat lăcașuri pentru nevoile de cult, care nu se deosebesc de

Locuințele de lemn. Se poate presupune că în scurgerea timpului, generații de meșteri ai lemnului au ajuns la formele proprii și originale de construcție fără să aștepte contactul cu arhitectura de piatră. Un exemplu îl poate constitui biserica de lemn din Partoș, care are trăsăturile unei case țărănești, modificată pentru cerințele de cult. La fel se poate da exemplu biserica din Căpăt (sec. XVIII); biserica din Românești construită din stejar, al cărei altar este poligonal, iar turnul pătrat; biserica din Zolt a cărei navă cu absidă este prismatică, etc.

Și pentru că vechiul meșteșug al construcțiilor de lemn era strâns împletit cu cel al decorării lemnului, străduințele meșterilor populari de a ornamenta și înfrumuseța ușile, ferestrele și iconostasele bisericilor, a atins culmi de valoare artistică deosebită. La biserica din Monoroștia (sec. XVIII), adusă din Bata, ușile împărătești de la altar au fost „săpate” de Eftimie Popovici din Căpălnaș la anul 1766, meșter care, pe lângă simțul frumosului a fost și un cunoscător în problema echilibrului suprafețelor. Biserica din Topla, prin brîul sculptat, este un argument convingător al artei decorative bisericești.

În ceea ce privește influența diferitelor stiluri arhitectonice de piatră „supra celor de lemn, putem spune că construcția bisericilor de lemn de la noi a rămas în mare parte pe linia tradiției, cu trăsături originale, ținînd de filonul străvechi al arhitecturii din lemn. Influența barocului s-a limitat, în cazuri extrem de puține, la apariția bulbilor și modulațiilor de pe turnuri, exemplu biserica de lemn din Iersig (sec. XVIII). Majoritatea bisericilor noastre de lemn din Banat au fost distruse datorită acțiunii de colonizare administrativă a autorităților austriace în secolul XVIII și XIX. Acest studiu al bisericilor de lemn constituie un imens tezaur de cunoștințe nevalorificate, în domeniul arhitecturii, iconografiei și istoriei culturale de pe acest teritoriu.

Bisericile noastre din Banat, caracterizate printr-o monumentalitate mai puțin impunătoare, prin turnuri mai puțin înalte, nereușind să se valorifice pînă la splendorile arhitecturale maramureșene, rămîn, cu toată modestia lor, încadrate perfect în ansamblul construcțiilor de lemn din țara noastră, care formează o operă profund originală, cu un loc bine precizat în arta europeană.

Arhitectura de zid urmează o altă tradiție. Lumea creștină, încă din secolul IV, influența Bizanțului, au adus la găsirea sau copierea unor forme arhitecturale, la construirea și zidirea unor lăcașuri de cult, pe lângă cele de lemn, a celor de zid. La Morisena (Cenad) se pare că există o catedrală episcopală (cu baptisteriu), zidită pe la anul 500 d. Hr. În ea slujea epis-

copul Ursu, român după nume, care a luat parte la anul 787 d. Hr. la sinodul VII ecumenic de la Niceea. Se specifica că este episcop al avarișienilor (din Avaria). Această populație creștină românească din Avaria este pomenită și de cronicari persani ca Ibn Rusta la anul 913 și Gardizi în 1050, ca popor creștin de origine romană (iz Rum). Faptul că am păstrat ortodoxia bizantină sub avari, precum și după nimicirea lor, o atestă — printre altele — și comoara de la Sinnicolaul Mare din veacul IX—X, avînd pe una din cești o inscripție în greacă: „Prin apă ne introduce Doamne în viața veșnică”, formulă veche bizantină a sfințirii apei. La 1002 Ahtum voievodul Banatului timișan, după ce se creștină la Vidin, zidi cu ajutorul călugărilor ortodocși, la Morisena, mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul, care cuprindea în nartexul ei baptisteriul legat de Mureș prin apeductul roman al vechii bazilici de lângă ea¹. La începutul secolului XIII numărul mănăstirilor ortodoxe era destul de mare în Banat. Se amintește că la anul 1206, Anca fiica castelanului din Timișoara, Pota, întemeiază pe moșia ei, mănăstirea de maici de la Isău. Este cea dintîi mănăstire românească de maici ctitorită pe pămîntul Banatului². În secolul XVIII mănăstirea Isău a trecut în posesia ierarhiei sîrbe care i-a schimbat numele în Bezdin.

Cu toate interdicțiile date de regii angevini ai Ungariei, în legătură cu construirea de către români a bisericilor de piatră, experiența tragică de pe urma invaziei tătare din 1241 a constituit se pare un indemn serios la înlocuirea materialului de lemn. Dar cînviețuirea lemnului cu piatră în ambianța încă foarte strîmtoară a acestor sate este dovedită documentar într-un sat din Banat, la Valea, pe valea Carașului, unde în 1370 este amintită pe pămîntul lui Timan „de neam român”, o biserică „parte din piatră și parte din lemn”³. În decursul secolelor se ridică o seamă de monumente, unele distruse în vremile tulburi de la începutul secolului XVIII, altele, destul de puține, care mai sînt, au suferit o serie de transformări care au avut drept rezultat un original dar ciudat stil arhitectonic. Un lucru trebuie subliniat, că și aceste construcții de zid au avut ca premiză arhitectonică, casa de locuit din lemn, care de astă dată nu se rezumă la o singură încăpere. În general planul arhitectonic este cel în formă de cruce, cu absidele simicirculare. Acest plan, planul treflat (tip Vodița II) este de origine strict

1 Pr. prof. Gh. Moisesescu și alții: *Istoria Bisericii Române*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1957, pp. 104 și urm.

2 Dr. Gh. Cotoșman: „Viața Sf. Ierarh Iosif cel Nou în rev. „Mitropolia Banatului” an. VI, nr. 7+9, iulie—sept. 1956, p. 51.

3 Vasile Drăguț: „Vechi monumente hunedorene, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 20.

tați ori mai puțin talentați, dar animați de aceeași dorință — frumosul — au umplut, cu multă migală timpul pereților din bisericile Banatului, lăsând admirabile opere de artă, care sînt „o distinsă carte de vizită” a vieții artistice de aici. O extraordinară remarcă asupra picturii bizantine o face Lucian Blaga cînd spune: „În arta bizantină figurile picturale sînt elementar stilizate, ritmic clădite, înmuiate într-un aer de magnifică simplitate... Prin expresia figurilor se declară purtătoare ale unei transcendențe, un reflex de eternitate s-a coborît asupra lor. Un calm sever de dincolo de lume le pătrunde. Figurile nu sînt naturalist individualizate, nici platonice idealizate, ci sofianic transfigurate”⁴.

Așa sînt și cele cîteva urme de pictură, de o înaltă factură artistică, care s-au păstrat aici din epoca feudală, poate din secolul XVI ori XVII, cîm ar fi stratul I de pictură de la biserica ortodoxă română din Lipova, pictura de la mănăstirea Partoș. După eliberarea provinciei de sub turci, deci după anul 1718, a început refacerea în primul rînd a bisericilor distruse sau în ruină. De acuma, avem, în acest domeniu artiști consacrați, de la care ne-a rămas o întreagă gamă de lucrări, atît în domeniul picturii monumentale cît și în pictura pe lemn. În acest sens, primul care trebuie să fie menționat rămîne „zugravul” Nedelcu Popovici, care în jurul anului 1733 a pictat interiorul bisericii și iconostasul de piatră, plus exteriorul de la intrarea bărbaților a bisericii ortodoxe din Lipova. Pe lângă această pictură, care a fost distrusă în mare parte la anul 1792, s-au mai găsit pe teritoriul Banatului în puncte diferite (Lipova, Cîlnic, Partoș, Gad, Ciacova, Jebel) o serie de lucrări, parte icoane, parte iconostase, a acestui mare artist. Majoritatea lucrărilor lui au același caracter stilistic, foarte apropiat de stilizare caligrafică, geometrizantă aproape. Toate icoanele sînt reprezentate conform tradiției și canoanelor artei bizantine, provinciale, așa cum s-a cristalizat ea în arta sirbească a frescelor de la Gracianița sau Lesnovo (sec. XIII—XIV). Un contemporan al lui Nedelcu, dar care nu atinge nivelul de artă al primului este Vlăsici, al cărui nume este înscris pe „tveriiie” împărătești ale iconostasului bisericii de lemn din Surducul Mare, iconostas comandat de „chinezul Șandru Bolosin” și alții. În 1730 zugravul Andrei, un distins maeștru și un bun cunoscător al artei bizantine reface o parte din minunatele fresce de la mănă-

4 Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru literatură universală 1969, p. 169. S-au mai folosit următoarele lucrări: Tudor Vianu, *Estetica*, București, 1968; I. Miloia, *Inceputurile artei în Banat*, în „Analele Banatului” an. III, ianuarie—martie 1930; I. Stoia, *Marginale la istoria bănățeiană*, Timișoara, 1960; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959.

năstirea Săraca. Cel care deschide o școală de pictură la Sre-diștea Mare, lângă Virșeț, este ierodiaconul Vasile, bunicul cărturarului Constantin Diaconovici Loga, care a venit pe la începutul secolului XVIII cu 50 de familii românești din Tismana Olteniei. Din această școală au ieșit o serie de zugravi: Gheorghe fiul său, Raicu din Virșeț Petruț din Timișoara și alții. Din suita pictorilor care s-au distins prin măiestria penelului, face parte și arădanul Ștefan Tenețchi, pictor cu vădită influență italiană, care introduce în arta bănățeană clar-obscurul, rămânând totuși tributari artei bizantine. Printre numeroasele lucrări ale lui merită a fi menționat iconostasul bisericii ortodoxe din Lipova, pictat de el între 1785—1787. În secolul XIX, primul pictor român bănățean, din Ramna, care trece hotarele să facă studii de pictură la München și care reîntors rupe legătura cu tradiția bizantină, este Mihai Velceleanu. Lucrările sale le găsim într-o serie de biserici (Cuptoare-Secul, Cilnic, Doman, Fizeș, Ezeriș). În acest început de secol XIX, găsim o întreagă pleiadă de „moalări” cum ar fi Ciolac din jurul Oraviței, Mihai și Gheorghe Popovici, Sima moalăru, originar din Macedonia, Dimitrie Mihailovici, Gherdanovici din Lugoj și familia Diaconovici din Caranobeș, poreclită „Zugravu”. Exemplul lui Velceleanu a îndemnat și pe alții la studii. Așa este Dimitrie Turcu, care se iscălește „pictor academician”, pictând în partea sudică a Banatului. Din școala lui iese unul din cei mai fertili pictori din valea Carașului, Nicolae Hașca. În toila acestor schimbări, prin introducerea unei noi viziuni artistice în Banat, apare cel mai de seamă pictor bănățean Nicolae Popescu (1835—1877), care reprezintă de fapt gradul cel mai înalt al năzuințelor artistice din secolul XIX, năzuințe exprimate în forme mereu improspătate. Un continuator demn al străduințelor lui Popescu a fost Ioan Zaicu (1868—1914), ultimul pictor marcant al artei bănățene dinaintea de primul război mondial cu un desen robust, un cunoscător al volumelor, mișcării și echilibrului, organizează scene și compoziții largi cu o extraordinară ușurință. Dintre cele 13 biserici decorate de el, merită menționată biserica ortodoxă română din Timișoara-Fabrică.

Exceptând pe Popescu și Zaicu, tradiția bizantină a dat opere de o reală valoare. Secolul XIX a fost un secol pregătitor al unei viziuni de artă înțeleasă prin resorturile unei culturi moderne legate de Occident. Dar suflul nou și reînprospător al tradiției noastre se manifestă iar în „cîmpurile” bisericilor, urmînd, încet, încet, să se întie în vechea „albie” a picturii noastre tradiționale, pășind cu cucernic respect pe potecile cunoscute de vechea pictură bănățeană. Bisericile din Timișoara IV și Timișoara II/3 stau mărturie a „reîntoarcerii la istorie”.

Marele Constantin Brîncuși spunea: „Misiunea artei este să creze bucurii”. Cu elemente sumbre din lumea vremelniceii noastre, arta combină după legi proprii imaginea unei alte lumi de armonie. Ea ne sugerează nemurirea și fericirea, aici stă toată măreția ei. Sublima liturghie a artei arde în cadre, din flăcările culorilor, este ca un sărut pe inima lumii, e o pereche de brațe gigantice, care îmbrățișează milioane de oameni și-i smulge în extazul bucuriei pînă la pragul cerului. În orice artist se reproduce ceva din lupta lui Iacob cu îngerul, e lupta pentru cucerirea frumuseții. Înaintașii noștri muncind sute de ani pe acest teren, ne-au lăsat aceste comori, noi sîntem obligați să urmăm această tradiție de artă proprie, trebuie să păstrăm moștenirea trecutului. Ca și marea, spiritul omenesc păstrează în adîncurile sale toate bogățiile care au căzut vreodată în el. Aceasta este „marea cea adîncă” a sufletului omenesc și constituie cultura. Prezentul fără trecut este o suprafață lipsită de adîncime, de aceea cultura are adîncime, pentru că tot ce are loc într-un asemenea prezent face parte din „marea cea adîncă”.

Se împlinește un sfert de veac de cînd această tradiție această artă, aceste monumente ale trecutului au fost ridicate din praful veacurilor, redată aceloră pentru care au fost făcute, adunate cu grijă ca roua florilor, reclădite cu migala meșterilor de odinioară.

ELEMENTE FOLCLORICE DE RITUAL ÎN BANAT

de: Prot. IOVA FIRCA

Prezentă în viața poporului nostru timp de multe veacuri și ca instituție de cultură, Biserica Ortodoxă Română, prin învățatura, dar mai ales prin cultul ei prin care se exprima însăși această învățatură, a fost un factor în influențarea vieții spirituale. Cum însă lucrarea Bisericii se integrează unui fond cultural ancestral, păstrat cu scumpătate din vremuri imemoriale, în care erau suprapuse și se întrețeseau amintiri străvechi din timpuri anteistorice, cu experiențe sufletești proprii și cu înrîuriri foarte variate și complexe venite de la neamurile cu care poporul nostru a venit în atingere, acest fond la rîndul lui a modificat datele oferite de Biserică, adaptîndu-le trebuințelor spirituale de fiecare zi și pentru fiecare ocazie a sufletului popular și imprimîndu-le pecetea acestui suflet.

Ceea ce a avut ca urmare, referîndu-ne în special la cultul divin al Bisericii și la diferitele rituri aferente acestuia, cristalizarea unor rînduieli și datini care, ținînd seamă și pornind de la cele similare ale Bisericii, aveau totuși o fizionomie proprie, iar rosturile și tilcurile ce li se dădeau se îndepărtau uneori substanțial de cele ale modelului. Insușindu-și unele din rînduiele cultice ale Bisericii și aplicîndu-le în viața lor spirituală de fiecare zi, credincioșii au făcut aceasta într-un fel propriu și specific, alcătuiindu-și alături de ritualul bisericesc la care participau și pe care îl respectau și un ritual al lor propriu, în legătură cu diferite sărbători și zile de peste an ca și în legătură cu diferitele nevoi și trebuințe ale vieții lor zilnice. Dacă la unele din aceste rituri populare se poate întrevede ușor izvorul ritului ecleziastic din care au purces și semnificația lor creștină este în afară de îndoială, la altele în schimb, mai ales la sărbătorile necunoscute de calendarul bisericesc, dar și la cele care își iau numele din datele acestui calendar, s-au adăugat atîtea elemente alogene, încît nu mai au nimic comun între ele adesea, decît identitatea de nume.

Folclorul religios al poporului român e un capitol de seamă al folclorului său general și întocmai ca și limba și concepția sa generală despre lume și viață — care se răsfrînge în pri-

mul rînd în proverbe și apoi în toate celelalte genuri ale literaturii populare ca și ale culturii sale etnografice — este de o impresionantă unitate în toate părțile pămîntului românesc.

Există totuși și în folclorul religios anumite nuanțe și variante specifice diferitelor regiuni ale țării, la fel cum există asemenea variante în grai, port, cîntec și joc, ceramică, ciopliri în lemn ca și în orice alte forme pe care le îmbracă cultura populară.

Vom încerca să desprindem în cele ce urmează și să enumerăm, nu exhaustiv ci doar schematic și fragmentar, din folclorul și etnografia Banatului diferite elemente de ritual popular, obișnuite odinioară și existente în parte și astăzi, din care se va putea ilustra afirmația făcută despre întrepătrunderea și amalgamarea în unitatea unui sistem de credințe și datini proprii a unui complex de elemente și date oferite atît de învățătura și cultul Bisericii prin care se revelează transcendența cit și de nevoile și împrejurările specifice ale contingenței vieții zilnice, atît dintr-un trecut foarte nebulos în care predomina magicul și fantasticul cit și din vremuri mai apropiate de noi în care cîștigă tot mai mult teren concretul și realul.

Începem cu răsfrîngerile pe care le-au avut în viața spirituală a românilor din Banat liturghia și slujbele celelalte — inclusiv tainele și ierurgiile — pe care credinciosul le-a văzut și le-a auzit săvîrșindu-se în biserică și care au exercitat asupra lui¹, o puternică atracție și influență, nu numai asupra conștiinței sale religioase și asupra felului de cugetare, dar mai ales asupra chipului cum înțelegea el să-și exprime religiozitatea și credințele sale în legătură cu lumea tainică a altor tărîmuri și să-și arate cinstirea diferitelor zile de peste an, care toate, sau aproape toate, aveau înțelesuri și semnificații particulare.

În graiul popular din Banat, dacă serviciul divin de seară e cunoscut sub numele de vecernie sau vecernă, celelalte două servicii liturgice mai importante utrenia și liturghia sînt cunoscute sub numele de „slujba mică” și „slujba mare”, cu acest ultim termen fiind designată sf. liturghie desigur nu numai pentru lungimea ei, căci în satele bănățene și utrenia cu cîntările ei de strană poate dura două ore, cît mai ales pentru importanța ei ca parte centrală și esențială a cultului divin public al Bisericii noastre.

1 Cf. Pr. Petre Vintilescu, *Liturghia în viața românească*, București, Tip. Cărilor Bisericești, 1943, pp. 7, 16.

Importanța deosebită a sfintei liturghii în viața spirituală populară se vede și de acolo că pe cînd la celelalte slujbe participarea credincioșilor era redusă și sporadică — în unele părți de exemplu era obiceiul ca la utrenie să nu vină și femei ci numai bărbați, — la sfînta liturghie străvechea poruncă a „legii românești” ca și datina locală cereau să ia parte toți.

Mai tirziu s-a creat alt obicei, că dacă nu puteau participa la sfînta liturghie toți membrii unei familii, trebuia să meargă la biserică cel puțin unul din ei, prin care se credea să se revărsă harurile ce decurg din sfînta slujbă asupra întregii case. Acesta aduce de la biserică pentru toți ai casei „nafură” sfîntită și la masa de prînz le spunea cuprinsul evangheliei zilei și al predicii preotului, în cazul cînd se predica. Casa însăși devenea în zilele de duminici și sărbători un loc sfînt cuprins în sfera panliturgică de cinstire a lui Dumnezeu și de rugăciune, cei de acasă urmărind cu gîndul și în meditație serviciul divin de la biserică, a cărui rînduială le era cunoscută. Iar cînd auzeau clopotele sunînd de „ceasuri” sau „prerupt” adică la momentul prefacerii, se opreau din lucru și îngenunchind se rugau și ei, sau cel puțin făcîndu-și cîteva cruci-rosteau cuvintele de rugă: „Doamne ajută-ne”.

Ideea participării în ziua Domnului a tuturor credincioșilor la sfînta liturghie, pentru ca „toată suflarea să laude pe Domnul”, sentimentul integrării în ordinea liturghisirii tuturor celor ce există în ziua cea sfîntă de odihnă, e exprimată în cîteva colinde de o rară frumusețe culese tocmai din zona folclorică a Banatului, în care, după credința populară liturghia se săvîrșește nu numai pe pămînt ci și în cer. Acolo, în rai, sfînta liturghie e săvîrșită de însuși Dumnezeu, care participă prin aceasta la lucrarea sfînțitoare de lume a sfintei liturghii, nu numai prin acțiunea sa divină, ci și prin împreună lucrarea cu caracter omenesc a tuturor celor ce se unesc în rugă de binecuvîntare și sfînțire a vieții omenesti și a întregii creațiuni. La această liturghie cerească îngerii cu stîlpări și luminări în mină cîntă sfintele cîntări, iar în primul rînd al participanților e Maica Domnului cu fiuțul ei în brațe.

Desigur că poporul nostru nu a cunoscut scrierile de fină speculație teologică și filozofică ale lui Pseudo-Dionisie Areopagitul sau ale altor sfînți Părinți ai Bisericii Ortodoxe², nici ce citesc preoții în taină la sfînta liturghie despre împreună slujirea cu puterile cerești sau cu îngerii care „doresc să vadă chipul sfintei jertfe și să se îndulcească de sfînta și dumnezeiască liturghie”. A putut vedea în schimb scena liturghiei ce-

² *Ibidem*, p. 14.

reși sau a horei ingerilor reprezentată pictural pe tamburul care sprijină cupolele multor biserici și mai ales a tălmăcit după judecata și gusturile lui cuvintele rugăciunii domnești „precum în cer așa și pe pământ”.

Luind parte la serviciile divine, în conștiința și sensibilitatea religioasă a ortodocșilor din Banat, ca de altfel din toată țara s-au imprimat anumite idei și sentimente, în viața lor s-au creat anumite datini și în vocabular și-au găsit loc diferiți termeni liturgici. Așa expresia „Aliluia” sau a cînta Aliluia înseamnă sfîrșitul sau pierderea desăvîrșită a unui lucru³. Cînd i se cîntă cuiva Aleluia, aceasta e ca și „Vesnica pomenire”, aceasta înseamnă că cu acela am sfîrșit definitiv, a ieșit pentru totdeauna din orizontul preocupărilor noastre, este mort pentru noi⁴. Acest sens dat expresiei Aliluia — în Banat așa se zice, nu Aleluia — este „sugerat de întrebuintarea acestei cîntări în slujba morților”⁵. În Banat expresia are sens de rostire impoziabilă a morții care nu poate fi împiedicată în acțiunile ei nimicitoare⁶. O altă expresie liturgică trecută în vocabularul zilnic este aceea de „Amin”⁷. Acest cuvînt în ritualul popular bănățean are însă și un sens aparte, fiind considerat oarecum ca o chintesență a rugăciunii, sau ca și cea mai scurtă rugăciune posibilă. La mese rituale, cum sînt cele de la pomeni și de la „praznice” (datină specific bănățeană despre care vom da mai tîrziu amănunte), cînd nu e de față preotul care să binecuvinteze bucatele, cineva din cei de față — biserican, epitrop — înainte de a începe masa trebuia să rostească „Tatăl nostru”, iar în timpul acestei rugăciuni toți ceilalți ca și la încheierea ei, rosteau mereu: „Amin... amin”, ceea ce corespunde înțelesului genuin al cuvîntului, adică „așa să fie”.

Tipicul sau rînduiala serviciilor divine publice în Banat este aceeași ca în întreaga Biserică Ortodoxă Română. Totuși, în decursul vremilor s-au cristalizat anumite obiceiuri locale, care nefiind trecute în cărțile de slujbă ci doar în cele tipărite pentru uz local, pot fi considerate ca datini populare bănățene, deși unele din ele reprezintă tradiții străvechi ale întregii Biserici Ortodoxe și în acest caz Biserica bănățeană apare ca o păstrătoare fidelă a străvechilor rînduieli. Așa în Banat utrenia sau slujba de dimineața nu e legată, ca în alte părți de litur-

3 Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, în colecția „Miorița”, nr. 12, Edit. Tineretului, 1959, p. 431.

4 P. Vintilescu, *op. cit.*, p. 20.

5 *Ibidem*, p. 20.

6 A se vedea exemple în romanul lui Radu Theodoru, *Muntele*, vol. I Edit. pentru lit., 1963, pp. 108, 232.

7 Vezi același, p. 363.

ghie, ci e o slujbă aparte, slujbă a revărsatului zorilor și a primului ceas din zi, după cum indică însăși structura ei intrinsecă.

În Banat nu se miruie în fiecare duminică și sărbătoare, ci numai la sărbători cu polieleu, pripeală și psalm ales, la care se scoate și se pune pe tetrapodul din mijlocul bisericii icoana praznicului sau a sfântului comemorat, miruitul fiind legat de cinstirea acestora, prin sărutarea icoanei lor. Obiceiul ca miruitul de la utrenie să se facă în timpul cîntării svetilnei, laudelor și doxologiei iar la liturghie să se facă în timpul cîntării axionului sau cum se zice în Banat irmosului, cred că a fost determinat de faptul că atunci preotul are timp — spre a nu se lungi prea mult slujba — aceste cîntări durind mult, iar irmoasele cîntîndu-se la praznicile împărătești „pe mare” sau pe larg, ori pe „podobie”.

Ca o particularitate tipiconală, cel puțin a zonei de vest a Banatului, mai menționez și pe aceea că serviciul litiei, care obișnuit e împreună cu vécernia, se făcea pe vremuri și poate în unele părți și astăzi, la praznicul Crăciunului și al Botezului Domnului, la slujba de dimineață care se slujea de mai vreme ca de obicei și care începea cu rînduiala litiei.

Prin litie în Banat însă se înțelegea în mod curent, adică în graiul popular, ieșirea cu procesiune la cîmp, cu prapori și cu icoane, în mod obișnuit a doua zi de Rusalii, pentru sfîințirea grînelor ce dau în pîrgă. Esențialul ritualului obișnuit cu această ocazie era acela al sfîințirii celei mici a apei, cu care se strofeau holdele și împletirea de cununii din grâu, care se agățau de cruci și steaguri la reîntoarcerea la biserică. Cu litie sau procesiune se ieșea și la cimitir, pentru pomenirea morților, fie în ziua a doua de Paști, în unele părți, fie în ziua de Duminică Tomii în altele, fie în a doua zi de hram al bisericii, cînd acesta ținea două zile.

Cu litia se ieșea însă la cîmp mai ales în timp de secetă, cînd se făceau rugăciuni pentru ploaie, după rînduiala din molitfelnic, cîntîndu-se canonul și citîndu-se rugăciunile de îngemunchiere, în timp ce poporul participant la această procesiune se ruga mereu, cu cuvintele: „Doamne miluiește-ne, Doamne dă ploaie”. E interesant de remarcat faptul că la această solemnitate elementul creștin de care am amintit era îmbinat cu datini străvechi, ca stropitul cu apă al drumului pe care se mergea și aruncarea de grăunțe de grâu, de boabe de porumb și fasole înaintea procesiunii, ca reminiscențe ale unor fenomene de magie imitativă, prin care se urmărea atragerea ploii, germinarea semințelor și rodirea îmbelșugată a ogoarelor.

Elementul magic-păgin era prezent și în obiceiul paparudelor, cărora în Banat li se zice păpărugi sau în unele părți — cu un termen slav — duduloaie. Vara, în timp de secetă, fele se îmbrăcau cu boz și buruieni și umblau pe la casele oamenilor, cîntînd:

„Păpărugă, rugă
Ia ieși de ne udă
Cu găleata, leata
Peste toată gloata
Bumburel d-argint
Varsă-l pe pămînt
Griu pînă-n briu
Spicu cît voinicu
Secara cît scara
Cucuruzele
Cît grădinile
Rodu
Pînă-n podu
Hei, doi, doi,
Unde-i vîna seacă
Apă să se facă
Unde-i vîna lungă
Apă să s-ajungă
Ploaie, Doamne, ploaie
Pămîntu să-l moaie
Unde-o da cu plugu
Să meargă ca gîndu
Unde-o da cu grapa
Să meargă ca apa
Unde-o semănat
Să fie de secerat
Rodu pînă-n podu
Spicu cît voinicu
Hei! doi! doi!”⁸

La auzul păpărugelor, oamenii ieșeau afară cu oale de apă și le udau, dăruindu-le apoi alimente sau și bani⁹.

⁸ Varianta din Valeadieni culeasă de C. Cătană, ca răspuns la *Ceșteionariu istoric*, Parte II, lansat de N. Densușianu, ap. Oliver Velescu, *Documente privind viața spirituală a țărânului bănățean de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în „Mitropolia Banatului” nr. 10/12/1960, p. 697. Vom cita de aci înainte Cătană. Răsp. aceste variante puțin deosebite ca text din Bozovici, Girbovăț și Bănia la Nicolae Ursu, *Cîntece și jocuri din Valea Almăjului*, Edit. Muzicală, București 1958, nr. 169—172, pp. 161—165. Altele din Maciova, Budinț, Obreja, Naidăș, Oravița, în volumul „Ce-am în inimă și-n gînd, Folclor din Banat, Timișoara 1968, pp. 356—358,

⁹ Cătană, Răsp. cest, p. 697.

Cîntecul duduloaielor sau dodolelor era mai scurt, începînd de la cererea însăși pentru ploaie: „Duduloaie, ploaie (Dă Doamne să ploaie) Pămîntu să moaie...” etc.

Acest păpărugi sînt reminiscențe de vechi cîntece rituale magice, din epocile păstoritului și agriculturii primitive, asemănătoare cîntecelor de muncă de la seceriș¹⁰. Ele reprezintă și un rit arhaic al fertilității pămîntului (principele feminin) prin ploaia venită din cer (principiu masculin). De aceea în Almăj era obiceiul că „placă cu dodola numai alie grieuoanie (acele însărcinate), ălialece cîn'ă”¹¹.

Serbarea hramului bisericii îmbracă în Banat forme aparte, cu datini specifice și ziua în care cade această serbare e considerată ca unul din praznicele cele mai mari, în fiecare sat și oraș bănățean. Importanța deosebită a hramului bisericii în Banat se vede și din numele populare cu care este designată această sărbătoare. În părțile dinspre nord ale Banatului hramul bisericii e cunoscut sub numele de „rugă”, cuvînt de origine latină care subliniază ideea creștină a rugăciunii mai deosebite, mai intensive și mai călduroase care trebuie să-și imprime pecetea ei asupra acestei zile, în care se comemorează sfîntul protector nu numai al bisericii dintr-o localitate ci și al localității însăși. În Banatul de sud, hramul bisericii e cunoscut sub numele de „nedeie” (în grai local negeie), nume vechi de origine slavă, însemnînd zi de odihnă și de petrecere populară¹² (nedelia=duminică), caracteristice îndeosebi vieții pastorale și care se practică cu un ritual complet laic în regiunile muntoase din nordul Olteniei și sudul Ardealului, dar și pe întreaga linie a Carpaților, pînă astăzi. La obîrșia lor aceste nedei au constituit un prilej de întîlnire îndeosebi pentru ciobani¹³ și ele erau nu numai un prilej de cîntece și jocuri, de cunoaștere a flăcăilor și fetelor pentru viitoare căsătorii, dar și de schimburi de mărfuri și deci cu caracter de bîlciuri sau tîrguri¹⁴. Această caracteristică a nedeilor „de pe înălțimi” s-a menținut și la nedeile-hramuri bănățene, fiindcă în zilele de rugă sau nedei erau prezente și „șătre” cu diferite mărfuri, predominînd dulciurile care în asemenea ocazii aveau cea mai mare căutare. Legătura organică sau identitatea originară dintre nedeie și tîrg mai rezultă și din faptul că în localitățile mai importante în care se țineau anual cîteva tîrguri „de țară” sau „mari” unul din acestea avea loc neapărat în ziua săptămî-

10 N. Ursu, *Cîntece și jocuri din Valea Almăjului*, p. 31

11 *Ibidem*, p. 162, nr. 1.

12 *Ibidem*, *ibidem*

13 Mira Rădulescu, *Întîlnire cu folclorul*, în *Almanah turistic*, 1962, p. 71.

14 Cf. Cornel Irimie, *Nedeile*, în *Contemporanul* nr. 31 (1034), 5 august 1966, p. 1, col. g.

mînală proprie tirgurilor din localitatea respectivă care preceda sărbătorirea hramului sau a nedeii. Bilciurile de la hramuri s-au mai păstrat pînă aproape de zilele noastre și în alte regiuni ale țării și după părerea unor cercetători ele continuau un stră-vechi obicei romano-bizantin¹⁵.

Ca rînduială liturgică proprie hramului sau rugii era aceea că în această zi se înconjură biserica cu procesiune și se stropsea cu aghiasmă, ca o aducere aminte de actul tirnosirii ei¹⁶. În unele părți, cînd ruga ținea 2 sau chiar 3 zile, a doua zi se făcea, cum am spus deja, procesiune la cimitir, pentru pomenirea morților.

În după masa zilei se făcea horă, de obicei în curtea bisericii. La această horă participa nu numai satul întreg ci și oaspeții („goștii”), veniți din satele vecine ca invitați sau și alții veniți din proprie inițiativă, îndeosebi tineret, care toți erau îmbrăcați în cele mai frumoase costume — cei din satul gazdă țineau ca totdeauna de rugă să se prezinte cu haine noi — încît adunarea de la horă reprezenta o adevărată expoziție etnografică spontană. Organizarea horei era o atribuție a epitropiei parohiale și banii încasați cu această ocazie reveneau bisericii.

Tot pentru stringerea de fonduri pentru biserică, cu ocazia hramului, s-au creat cu timpul unele obiceiuri, intrate în tradiție și păstrate pînă nu de mult. Așa de exemplu în Mehala, care acum e suburbie a Timișoarei, la rugă, care acolo e la Ispas, un miel făcut cadou de un enoriaș, împodobit cu panglici, se vindea la licitație, în favorul bisericii. În Maierale Timișoarei, la rugă de la Sf. Marie Mare, se frigea un berbec, care purtat pe țargă de patru inși, era plimbat pe toate străzile cartierului. Fiecare credincios ieșea afară din casă cu un cuțit în mînă și-și tăia o bucată de carne, depunînd pentru aceasta o sumă de bani, în cheta purtată de epitrop.

În fine, în Banat, provincia care are cel mai vechi teatru clădit în țară (cel de la Oravița) și în care „cîntă tot natu” în corurile și la fanfarele dintre care sînt centenare, în multe părți, în seara zilei dintii a rugii se dădea de acestea și de echipe de amatori „concert împreunat cu teatru și urmat de dans”, sau de un bal care se continua pînă în zori¹⁷.

¹⁵ Prof. V. Brătulescu, *Fondul comun al unor reprezentări iconografice la popoarele de la Dunărea de Jos*, în „Mitropolia Banatului” nr. 10—12 1966, p. 630.

¹⁶ Pr. Victor Aga, *Simbolica biblică și creștină*, *Dicționar enciclopedic, cu istorie, tradiții, legende, folclor*, Timișoara 1985, sv. Patton, p. 240, col. s. (Vom cita de aci înainte Simb.).

¹⁷ O descriere a unei nedei bănățene se găsește în romanul amintit al lui Radu Theodoru, *Muntele*, vol. I, cap. IV, Nedeia, pp. 163—238.

O datină religioasă specifică Banatului e și aceea a sărbătoririi patronului casei. În multe din satele bănățene nu numai biserica și comuna întreagă își au patronul lor, ci și fiecare casă. În valea Carașului acest patron se numește „sînt”, formă arhiaică locală pentru cuvîntul sfînt, dar numele general e acel de praznic al casei. Sfîntii și sărbătorile bisericesti alese ca praznice ale casei sînt: îndeosebi — așa cum se pronunțau de localnici — Sîntionul, Singeorzul, Sinpetrul, Sîntămăriile, Vînge-re-a Mare, Sîmicoară și îndeosebi Arhanghelul său Arangelul, dar și celelalte sărbători împărătești sau ale sfîntilor de peste an.

Cu ocazia praznicului, preotul vine la fiecare casă de două ori, stropește casa și pe membrii familiei și face ectenia pentru cei vii și a doua oară în ziua însăși a praznicului se cîntă troparul sfîntului, se face sărutarea colacilor la care preotul zice „Hristos în mijlocul nostru” iar capul familiei răspunde: „Este și va fi” apoi se face pomenirea morților și otpustul. În unele părți se taie colacii de către preot, în altele un colac e al preotului și altul rămîne celor ai casei¹⁸. În cinstea sfîntului care e patronul casei în ziua pomenirii lui se ducea și o luminare la biserică. Tot în cinstea acestuia, dar și pentru sănătatea celor vii și iertarea păcatelor celor morți ai familiei se dădeau și două mese de ospăț quasi-rituale, una în preaseara zilei sfîntului, numită „cînișoară” sau „cina praznicului” la care erau invitați numai intimii familiei și a doua, masă de prînz din însăși ziua sfîntului, care era cea mai importantă și la care erau invitați neamurile și vecinii, mai puțini, după posibilitățile materiale ale familiei respective. Aceste mese începeau și sfîrșeau cu rugăciune și erau împreunate și cu „menirea” bucatelor de către femeile din casă, un fel de binecuvîntare a lor laică, care se făcea cu tămîiere și rostirea unor formule consacrate, deși bucatele în unele părți erau binecuvîntate și sfînite de către preot.

Sfintele taine se săvîrșesc în Banat ca în întreaga Biserică Ortodoxă Română, iar datinile și credințele populare legate de ele sînt în linii mari aceleași ca în toate părțile țării, cu unele mici variante.

În legătură cu botezul se știe că e păcat să moară copiii nebotezați și se cunoștea botezul de necesitate, care era făcut de moașă, de orice alt creștin sau și de cineva din casă¹⁹. Pinza albă în care e învelit pruncul după scoaterea din crîstelniță se numește aci crîjmă și prin culoarea ei simbolizează

18 Rînduiala binecuvîntării la hramul sau patronul unei case (praznice) se poate vedea în *Curs de tipic* preoțesc, de prof. Constantin Vladu, Caransebeș, 1943, pp. 117—122 (cu mici diferențe locale).

19 Simb., s.v. *Otrăfire*, *Botez de lipsă*, *Inchinare*, p. 231 a.

nevinovăția²⁰. Imediat după naștere preotul sfințește apă pentru înzdrăvenirea lehuzei și pentru a se pune în scaldă copilului. La 40 de zile după naștere se face mamei și copilului molitva prescrisă în molitfelnic și care aci se numește îmbiserică.

Ritualul popular cel mai important în legătură cu nașterea copilului era în Banat acela al primirii ursitoarelor sau ursitoarelor.. Imediat după naștere se pune la capul copilului o pogace și trei monede, câte una de fiecare din aceste zine, o oglindă, un pieptene și o lingură de untură, pentru că ursitoarele să mănince și să se gătească²¹. În alte părți, înspre seara a treia după naștere, moașa pregătea cinișoara sau cina ursitoarelor, care se făcea așa: când soarele era la chindie, se lua o sinie (masă rotundă de lemn) și se acoperea cu o pînză nouă. Împrejurul siniei se puneau niște brăciri noi iar la mijloc un blid curat, în care se turna de trei ori câte trei pumni de făină de grâu. Deasupra acesteia se pune o lingură nouă de sare și una de unt și un pahar nou cu apă neîncepută. De tortile blidului se prindeau trei lumini de ceară, iar împrejurul lui se puneau diferite cereale; grâu, porumb, etc. Se lua apoi măsura pruncului cu trei fire de mătase roșie, care erau înfășurate împrejurul paharului cu apă. Masa astfel pregătită o pune moașa la capul lehuzei, aprindea cele trei lumini de ceară, făcea de trei ori cruce și se ruga lui Dumnezeu să trimită ursitoarele zicînd:

„Doamne, Dumnezeule,
Trimite ursitoarele
Să vină toate voioase
Voioase și bucuroase
La sinie să gastească
Lui X bine să împărlească
X puținel să muncească
Și mult bine să trăiască”²².

După ce s-a închinat, moașa lăsa sinia să stea peste noapte unde a pus-o, avînd grijă fiecare din cei ai casei să ție minte ce vor visa. A doua zi venea moașa cu trei fete pînă la 7 ani (care reprezintă pe cele trei ursitoare) și le împărțea lucrurile de pe sinie²³.

E interesant de remarcat aci că deși ursitoarele — urmașele celor trei parce romane — sînt emisare care dau decizii

²⁰ Ibidem, s. v. Crijma, p. 79 a și Imbrăcarea pruncului, p. 142 a.

²¹ Artur Gorovei, *Datinele noastre la naștere*, București 1909, Bibl. Minervei, p. 39.

Ibidem, pp. 39—40.

²³ *Ibid*, pp. 40—41

fără apel în numele atotputernicului destin (Fatum) căruia în antichitate îi erau supuși înșiși zeii, pentru poporul ortodox român din Banat ele lucrează sub mîna și puterea lui Dumnezeu, care în ultima analiză e singurul pronietor și purtător de grijă al tuturor, și fără a cărui știre nu se mișcă nici un fir de păr din capul nimănui. Acesta e un exemplu al felului în care vechile credințe puse față în față cu „legea cea nouă” creștină au dat un produs spiritual nou, în care fondul păgîn primea un lustru și o interpretare creștină.

Spovedania și împărtășirea se făcea de obicei numai o dată pe an la Joia Mare și nu de toți enoriașii ci numai de cei mai în vîrstă. Spre deosebire de romării din alte părți, bănățenii nu au simțit prea adînc nevoia unei curățiri lăuntrice prin spovedanie și împărtășire. Se considera cel mai adesea că împărtășirea se face numai în caz de boală. Cu ocazia anchetelor sociologice făcute, cînd țaranii erau întrebați dacă s-au împărtășit răspundeau: „Mulțumesc lui Dumnezeu că nu am fost așa de bolnav ca să îmi trebuiască”²⁴ Această constatare trebuie însă completată și înțeleasă și în funcție de adevărul psihologic al sfiei de a se apropia de sînta cuminecătură, sfială izvorită și din conștiința scrupuloasă a nevredniciei de a primi²⁵, lucru constatat de altfel și de anchetatori.

În legătură cu împărtășania, care aci se zice cuminecătură, mai poate fi menționată și superstiția — înfîlînită în chip variat și în alte părți potrivit căreia preotul după felul cum se așează sînta pîine euharistică în lingurița cu vin poate deduce dacă bolnavul mai are de trăit sau va muri.

La slujba cununiei din biserică, se pot menționa ca particularități locale: legarea mîinilor mirilor cu o batistă, de obicei albă, înainte de punerea cununilor pe cap, ceea ce simbolizează că mirii au să trăiască împreună și unul pentru altul pînă la capătul vieții și să se ajute în toate împrejurările²⁶. Pe capul mirilor se pune o pinză albă numită sovon, ca simbol al fecioriei și al nevinovăției în care au trăit pînă aci²⁷. Mai nou sovonul acesta și-a pierdut înțelesul inițial și e un material de rochie, indiferent de culoare și desenele de pe el, pe care nașa îl face cadou finei și care se prinde pe spatele mirilor aturci cînd preotul le leagă mîinile cu batista. Paharul comun, din care mirii gustă de trei ori vinul sfințit și care înseamnă

24 Pr. Melentie Șora, *Observări asupra vieții religioase morale notate în comuna Sirbova*, în rev. *Instiț. Social Banat—Crișana, Timișoara*, An. VI, nr. 21/1938, p. 32 b.

25 Cf. Th. Fecioru, *Poporul român și fenomenul religios, Studiu pe marginea producțiilor folclorice*, București, Ed. *Librăriei Teologice*, 1939, p. 245.

26 *Simb.*, s. v. *Legarea mîinilor*, p. 173.

27 *Ibidem*, s. v. *Cununia*, p. 85a.

soarta comună a vieții lor conjugale²⁸ e cel prescris de euhologiu, la care nu se adaugă pîine, miere, pișcoturi, etc. și nici nu se dă decît mirilor, așa cum de altfel e și firesc, nu și nașilor. Aruncarea de zaharicale deasupra mirilor, la înconjurare cu „Isaia dănuiește” sau la ieșirea din biserică, arată belșugul darului de sus pe care l-au primit prin cununie²⁹ fiind în același timp și o urare simbolică, pentru o viață plină de dulceață și fericire. Aruncarea banilor înaintea mirilor și peste ei simbolizează urările de viață îmbelșugată ce li se fac, iar aruncarea griului e semnul fecundității, rămasiță a unei datine păgîne³⁰.

Ca datine superstițioase, locale, în legătură cu săvîrșirea cununiei din biserică, pot fi menționate: încercarea miresei de a-l călca pe picior pe mire în timpul slujbei, pentru a-i fi supus toată viața; apoi preocuparea de gîndul de a nu avea copii, una din racilele cele mai mari a Banatului de altă dată, nașterile de copii erau limitate la unul sau cel mult doi copii într-o familie. În acest scop în timpul cununiei, în Sîrbova și desigur că și în alte părți, miresele își numără ciucurii de la opreg, ca să vadă cîți ani nu vor face copii și încercau să prindă în mînă cît mai mulți ciucuri, dacă s-ar putea chiar toți³¹.

Celalalt obicei rău din Banat era căsătoria prea de vreme și care adesea avea urmări tragice, cum se vede și din următorul cîntec:

„Tot am stat și m-am mirat
De ce Dunărea-nghețat,
N-a-nghețat de frig, de ger,
Ci-a-nghețat de mare jel;
De jalea unui voinic
Că mi s-a-nsurat prea mic.
Joi maică-sa l-a făcut,
Sîmbăta l-a botezat,
Duminica l-a-nsurat...”³²

În veacurile trecute însă, pe vremea cînd nu existau acte de stare civilă și în Banat se credea ca în toate părțile că viațuirea conjugală fără cununie era un mare păcat. Și de aceea se căuta să se înlătore toate dificultățile și piedicile existente în calea săvîrșirii ei. Uneori se încerca și eludarea impedimentelor canonice, mai ales cînd doi îndrăgostiți, căsătorii voiau să fie cununați într-un loc și de un preot care nu le cunoștea

28 *Ibid.*, s. v. Paharul comun, p. 233.

29 *Ibid.*, s. v. Cununa p. 86a.

30 *Ibid.*, p. 86a.

31 Pr. Mel. Șora, *Observări asupra vieții religioase morale în comuna Sîrbova*, p. 36.

32 În vol. *Folclor din Banat. Ce-am în inimă și-n gînd*, p. 213.

situația lor familiară. Sau în cazurile cele mai frecvente, când părinții sau alte împrejurări puneau piedici în calea unirii a doi tineri, soluția la care recurgeau aceștia era aceea de a fugi și de a se cununa în altă parte, cum rezultă din cîntece³³.

Că importanță avea cununia în trecut pentru legarea pe viață a celor doi soți se vede și din împrejurarea să pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, când poporul român din Banat, întocmai ca și cel din Ardeal, a fost lipsit de preoți, din cauza prigoanei uniute, „miri și mirese se cununau fără preot, întorcîndu-se simplu pe lingă un măr dulce, din care mireasa ținea o creangă, pe care mirele prin o dătătură de cuțit o ciunta. După aceea se înveleau și se socoteau ca și cununați”³⁴. Obiceiul acesta era prin părțile Făgetului³⁵ și el a devenit datină care s-a continuat și după ce împrejurările s-au normalizat și existau preoți la fiecare biserică. În cazul cînd unii tineri nu puteau să se cunune la biserică cine știe din ce pricină, după ce făceau căsătoria civilă, se duceau la biserică, pe care o înconjurau de trei ori, socotindu-se prin aceasta a fi cununați (exemplu la Șoșdea). Inconjurarea se făcea de trei ori, asemenea aceleia de la dansul ritual al cîntării „Isaia dăntuiește” de la cununia din biserică, pe care se vede că poporul îl considera esențial pentru înfrumusețarea cununiei, mai important decît însăși punerea cununilor pe cap și rostirea formulei tainei. Coroanele sau cununile de metal în asemenea cazuri erau înlocuite cu cununi făcute din flori.

Datina de a se învîrți în jurul unui măr e o reminiscență dendrolatrică, mărul fiind îndeosebi în Banat un pom cu multe semnificații tainice, care făceau din el pomul obișnuit la Crăciun, înainte de adoptarea bradului occidental, la înmormîntări și la cununii deopotrivă. Din vremuri străvechi rămăsese și datina de a se face cununie prin învîrtirea în jurul unei salcii, copac de asemenea cu rosturi speciale în folclorul bănățean, de unde a și rămas expresia din Caraș despre cei necununați la biserică că „îs cununați la salcă”.

Tot ca rămășițe de dendrolatrie în Banat, mai poate fi socotit și obiceiul din valea Bistrei de a se bate icoane în copaci, peste care cu anii crește coaja³⁶. Fiind interzis de Biserică, cultul dendrolatric a dispărut de multă vreme ca atare, dar

33 În același volum, p. 66 (cules din Pescarii, fost Coronini).

34 Ion B. Mureșianu, *Contribuții la istoria Bisericii bănățene*, Visarion Sarai, în „Mitropolia Banatului”, nr. 10—12/1968, 643.

35 Ibidem, p. 643.

36 Mircea Teleguț, *Crucea ca element decorativ în arhitectura populară bănățeană*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 7—9/1967, p. 487.

urme ale lui s-au păstrat încă multă vreme în amintirea populară bănăţeană³⁷.

Ne oprim mai puțin asupra ritualului laic al nunții din Banat, care ca orice nuntă românească e un spectacol ce se desfășoară sub supravegherea unui regizor invizibil conform unui „program strict, neformat de nimeni niciodată, dar statornicit prin datini milenare...” și în care „nuntașii sînt niște actori, care jucîndu-și rolul, îl trăiesc implicit din plin”³⁸. În Banat erau obișnuite orațiile de nuntă sau conăcăriile, în care în versuri alegorice se spunea povestea feciorului de împărat care plecînd la vînătoare și dînd de urma unei sprintene căprioare a trimis doi mari vînători să o prindă și să i-o aducă³⁹. Și aici se obișnuia gătirea deosebită din această zi a miresei, ascunderea și în fine găsirea ei de către trimișii mirelui, luarea în brațe de mireasă înainte de plecarea la biserică sau „punerea în poală” a unui prunc, reminiscență a unui străvechi ritual favorizator al fecundității, hora miresei, cîntecele de rămas bun și de despărțire a miresei de casa ei⁴⁰ și multe altele care sub diferite variante sînt generale la toate nunțile țărănești românești și care în Banat erau supravegheate în bună și convenită lor desfășurare atît de naș, personajul cel mai important după miri, la această datină cit și de givăr, care de asemenea avea cu această ocazie o autoritate necontestată. Menționăm ca datini particulare bănăţene „hora socăcițelor” adică a bucătăreselor care au gătit mîncarea pentru ospățul de nuntă și „arătarea cinstelor” adică a cadourilor, care înainte de a se introduce moda darurilor în bani făcute mirilor, și care a dus la un fel de mercantilizare a meselor de la nuntă în cele mai multe sate bănăţene, se făcea într-un mod solemn și cuviincios deși pe ton glumeț și uneori în versuri, cînd prezentatorul avea darul stihuirilor și care prezentări, cu ocazia cărora se arătau însăși darurile aduse se terminau cu cuvintele că „N. nu s-a lăudat, numai bine s-a purtat”.

Cea din urmă din cele 7 taine ale Bisericii noastre, sf. maslu se obișnuiește și în Banat a se administra celor grav bolnavi sau celor pe patul de moarte. Și aici există datina, înțilnită și în alte părți⁴¹ că banii pentru maslu să fie strînși din

³⁷ Ibidem, p. 487.

³⁸ Dumitru Micu, *Studiu introductiv*, la volumul George Coșbuc *Versuri*, Edit. pt. lit., București, 1961, p. LXIV.

³⁹ Cf. Minerva, *Enciclopedie Română*, Cluj, 1929, s. v. Orație p. 752c.

⁴⁰ N. Ursu, *Cîntece și jocuri...*, p. 156, 157, 158, 162 și în studiul introductiv al lui Vasile Vărădean, *Fondul poetic realist al cîntecelor almu-jene*, pp. 22—23.

⁴¹ Cf. Tudor Șoimaru, *Cîntece și jocuri*, în *Scinteia*. An. XXXV nr. 686S din 22 ianuarie 1966, p. 4a.

sat. Acesta e unul din aspectele comuniunii în Domnul a creștinilor, care nu numai că se roagă împreună cu preotul pentru fratele lor bolnav (conform îndemnului Sfintului Apostol Iacob, în a cărui epistolă sobornicească se găsește textul pe baza căruia Biserica a instituit taina maslului și care zice: „și vă rugați unul pentru altul ca să vă vindecați”), dar contribuie și materialicește pentru cele necesare la facerea maslului, pentru ca prin săvârșirea acestuia de preoți, bolnavul să se facă sănătos, sau dacă voia lui Dumnezeu e alta, să primească în liniște și cu seninătate ceasul morții. În zona Orșova—Caransebeș (exemplu în Virciorova) e credința că după maslu se precizează soarta celui bolnav, fie că se face sănătos, fie că moare. Un alt obicei, care se pare a fi specific Banatului este acela ca în cazul în care cineva „se luptă greu cu moartea” sau „la ieșirea grea a sufletului” (cum e terminologia din molitfelnic) pe lângă citirea rugăciunilor prescrise de către preot, acesta după sfârșitul liturghiei să „strige” în biserică „că pe cutare, care e grav bolnav, dacă mai are zile, Dumnezeu să-l ridice, iar dacă nu să îl ierte”, la care poporul răspunde: „să-l ierte Dumnezeu”.

Ierurgiile pe care credincioșii din Banat le cer preoților sînt cele obișnuite Bisericii Ortodoxe în general, în legătură cu toate împrejurările vieții. Predominau rugăciunile pentru bolnavi și exorcismele Sfintului Vasile pentru scoaterea duhurilor necurate. Se credea în existența caselor bînuite, în care se făcea sfeștanie în fiecare cea dinții duminică din lună, un anumit timp, pînă ce locuitorii ei erau încredințați că semnele prin care se arăta puterea răului au încetat. Intrarea în casa nouă era precedată de sfințirea ei. Sfințirea obișnuită a caselor enoriașilor, sau cum se spune aci „umblatul cu crucea” se face în toate locurile din Banat în ajunul Bobotezei, în unele părți se face de două ori pe an, în ajunul Botezului Domnului și la „Ziua Crucii” (14 septembrie) aceasta în partea de deal și de la munte a Banatului, iar în partea de la șes sau „de la pustă” se obișnuiește a se sfinți casele și înainte de Crăciun și de Paști. În clipe de încercări sau de reculegere se aprindea în casele bănățene tămîie și eventual luminări, care nu lipseau din nici o casă și care țineau la noi locul candeliei, obișnuite în alte părți ale țării⁴².

Pentru tămăduirea bolilor, alături de consultarea doctorului și luarea de medicamente — pe vremuri acestea au fost precedate de „leacurile băbești” — și alături de slujbele sau molitvele făcute de preot, un loc important îl ocupau și descîntecele, prin cuvintele cărora, boala considerată ca o ființă sau

42 Cf. Pr. Șora, *loc. cit.*, p. 31a.

ca o realitate personală era somată să părăsească trupul pacientului. Cele mai cunoscute boli în Banat erau: deochiul, brinca, blindele, izdatul, frigurile, făcătura, buba rea sau buba iute, gilcile, pocitul, holera (sau colira), ciurma, oftica sau ief-tica, etc. Diferite feluri de boli și mai ales tusa ce secera cîto-dată copiii era personificată în unele părți din Banat prin așa zisa „Muere albă”⁴³. Ca boli ale animalelor, care se tratau prin aceleași metode, se amintesc: „beteșugul de gură și de picioare”, spurcatul, căpierea, mîlcile⁴⁴. În toate aceste cazuri se folosea metoda terapeuticorituală a descîntecului, cu stingerea de cărbuni în apă neincepută și cu rostirea formulei versificate a descîntecului, în care se cuprindeau nu o dată și multe elemente creștine de rugăciune sau de exorcizare, prinse după auz de la biserică de către descîntătoare. Adesea în aceste decîntece era invocată Maica Domnului, uneori și alți sfinți. În timp de boli epidemice, s-a obișnuit poate și în Banat ca în alte părți confecționarea rituală, într-o singură zi, prin muncă colectivă a „cămeșei ciumei”, dar încă după primul război mondial cînd a făcut ravagii gripa „spaniolă”, pentru împlinzirea ei, în satul Grădinarii s-a făcut „pomana ciunii”.

E interesant de menționat că încă spre sfîrșitul veacului al XIX un intelectual bănățean de seamă ca Simion Mangiuca era incredînat despre puterea magico-terapeutică a cuvîntului în tămăduirea de boli, în cazul cînd atît exorcizatorul cît și bolnavul aveau deplină credință în eficacitatea metodei⁴⁵.

Dintre toate practicile populare și diferitele obiceiuri para-religioase care s-au transmis prin tradiție din generație în generație, nici una nu are rădăcini mai adînci în sufletul poporului și nici nu s-a menținut cu atîta tenacitate ca rînduielele ce sînt observate și îndeplinite în legătură cu moartea, cu înmormîntarea și cu soarta sufletelor după moarte.

Vom încerca și aci să desprindem din mulțimea enormă de date în legătură cu problema și să le enumerăm rezumativ pe cele specifice Banatului, începînd din momentul cînd „cea cu coasa în spate” sau „cea cu dinții rinjiți” se arată omului, amintindu-l că a venit vremea să părăsească această lume, pînă cînd în memoria urmașilor s-a stins orice urmă de amintire despre înaintașii lor din generațiile ce i-au precedat.

Cînd cineva trage de moarte și sînt semne că e pe punctul de a trece în lumea veșniciei, ceea ce se deduce printre

43 Mihal Gașpar, *Blăstăm de mamă*, Biblioteca Semănătorul, nr. 9—10, Edit. Diecezană, Arad, 1916, p. 84.

44 Prot. dr. Gh. Cotoșman, *Cronica de la Ezeriș în Tara Banatului*, în rev. „Mitropolia Banatului”, nr. 1—3/1966, p. 111.

45 Vezi Calendarul pe anul 1883, nr. 84, 89—92 etc.

altele și din aceea că „vede” și vorbește cu morții, i se aprind luminările sau i se țin luminările, așa cum de altfel se face la toți românii⁴⁶. Aceasta se face și pentru ca să se știe că mortul e creștin și mai ales pentru ca să se vadă pe lumea cealaltă, unde domnește un întuneric deplin, o idee subliniată suficient în bocetele bănățene.

Cel dintîi lucru care se face cu cadavrul celui mort este spălarea lui cu apă caldă, care înseamnă curăția sufletească cu care răposatul trebuie să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu la judecată⁴⁷. După scaldă, mortul e îmbrăcat frumos, cu haine bune și curate, pe care e bine să le aibe pregătite din vreme, așa numitele haine sau „toale de moarte”. Se îmbracă cu hainele cele mai bune, întocmai ca la strămoșii romani, deoarece se consideră că pleacă într-o călătorie⁴⁸ lungă, ceea ce explică de ce i se pun în sicriu și mai ales de ce i se dau de pomană de toate, inclusiv toiag, pentru a le avea pe lumea cealaltă. Apoi e pus în cosciug și i se închid ochii și gura, indicîndu-se prin aceasta ideea creștină a deșertăciunii lumii acesteia, căci o dată cu moartea pier toate vorbele ce se rosteau cu gura și toate poftetele ce se stîrneau prin mijlocirea ochilor⁴⁹. I se încrucișează apoi miinile pe piept, ceea ce înseamnă că răposatul cere iertare de la toți și îi roagă să solicite pentru dînsul îndurarea lui Dumnezeu⁵⁰. Pe pieptul mortului se pune și o luminare deosebită de celelalte, în forma unui colac și numită stat sau toiag, pe care după credințele generale românești se reazimă mortul cînd trece peste puntea raiului⁵¹.

Ca în toate părțile pămîntului românesc i se pune neapărat așa numitul ban de vamă, fie în mină, fie în gură, fie în crucea de ceară de pe piept, fie simplu în sicriu⁵². Cu acest ban mortul ajuns la apa ce separă lumea de aci de cea de dincolo, plătește ca să fie trecut peste cea apă întunecată, sau își plătește vămile văzduhului⁵³. Banul acesta de vamă e o reminis-

46 Vezi și Marcel Olinescu, *Mitologie Românească*, Casa școalelor, 1944, p. 315.

47 Simb. s. v. Imbrăcarea mortului, p. 142 a și Inmormintarea creștină, p. 150a.

48 Vd. Damaschini T. Bojincă, *Anticile Romanilor*, Buda, 1932, p. 211 n. e.

49 Simb. s. v. Inmormintarea creștină, p. 150 b.

50 Idem, ibidem, p. 150 b.

51 Cf. M. Olinescu, *Mitologia rom.*, p. 317.

52 Cf. Simb. s. v., Inmorm. creșt. p. 150 b; Olinescu, *op. cit.* p. 315; Bojincă, *Anticile Romanilor*, p. 212 p. s. l. G. Coșbuc, *Moartea lui Fulger*, în *Versuri*, ed. citată, p. 104; M. Sadoveanu, *Păstire Blajinilor*, Ed. Cartea Românească, 1944, p. 253.

53 Simb. s. v. Inmorm. creșt. p. 151 a; Banii, p. 30 b; Minerva, *Enciclopedia Rom.*, s. v. Caron sau Charon, p. 273 c.; Olinescu, *Mit. Rom.* p. 311, 315; Pr. II. V. Felea, *Vămile văzduhului*, în *rev. Teol. Sibiu*, 1942, p. 274.

cență vizibilă a obolului cu care morții romanilor plăteau pe luntrașul infernului, Charon, ca să îi treacă peste apa Styxului⁵⁴.

Pentru a se preveni stricarea cadavrului, în unele părți din Banat, înainte de a fi scăldat, mortul se întindea pe nisip ud, se acoperea cu un cearceaf, peste care se adăuga alt strat de nisip și era ținut așa citva timp⁵⁵. Iar pentru a nu se face strigoi, după punerea în sicriu îi erau legate picioarele, ca să înțepenească așa și să nu mai poată umbla pe ele, în această lume, sau dacă cineva era bănuț că ar putea deveni strigoi după moarte, era prins în sicriu cu cuie, sau i se implintau ace în haine⁵⁶.

Ca datină bisericească, după trecerea din această viață, este aceea a tragerii clopotelor de la biserică, după cel mort. Tragerea aceasta a clopotelor se numește, după loc, zvonire sau glăsuire și se face „prerupl”, adică cu întrerupere. Dacă mortul e bărbat se sună cu întrerupere de trei ori, iar dacă e femeie de două ori, după care urmează o tragere a clopotelor de mai lungă durată. Dacă mortul e un copil mic și biserica are un clopot mic se trage acela. În decurs de trei zile cit e mortul pe masă (aceasta era regula generală), clopotele se trag în fiecare zi dimineața, la amiază și seara, ca să vestească pe cei vii că un frate al lor a trecut în lumea cealaltă și să-i cheme la rugăciune pentru sufletului lui. Sunetul clopotului e totodată și un memento, că toți vom urma odată aceeași cale⁵⁷.

E anunțat apoi preotul care vine la casa mortului, pentru a face un serviciu de panahidă, combinat cu citirea evangheliei, cunoscut sub numele de „ieșirea sufletului”, care e urmat de altele asemănătoare, făcute de obicei seara și dimineața și cunoscute sub numele de „stilpi”, sau „stilpi de evanghelie”.

La rîndul lor, femeile din casă îl tămîiază pe mort, atît la așezarea lui în sicriu, cit și după aceea cel puțin de trei ori pe zi. Sensus creștin al acestei tămîieri este ca rugăciunea pentru odihna sufletului celui mort, să se înalțe asemenea fumului de tămîie către Dumnezeu pentru ca acesta să-și reverse milostivirea asupra celui răposat⁵⁸.

54 Bojincă, *op. cit.*, p. 212, n. s. I; *Simb.*, s. v. *Inmorm. creșt.*, p. 151 a; Banul, 30 b; Orul popii, p. 230 a; Dr. I. Kiriac, *Mythologie*, București, Cartea Românească 1922, p. 15; Dr. Gregoriu Silași, *Insemnătatea literaturii române tradiționale*, în Transilvania, Brașov, 1875, p. 34a.

55 Vd. R. Theodoru, *Muntele*, I, p. 71

56 Ilie Hociotă, *Din lumea duhurilor. Credințele poporului*, Bibl. Semnat., Arad, 1923, p. 11.

57 *Simb.* s. v. *Clopotele*, p. 68 b; *Inmorm. creșt.*, 151a.

58 *Ibid.* s. v., *Căderea (tămîierea) mortului*, p. 48 a; *Inmorm. creșt.* p. 151.

Acțiunea rituală cea mai importantă executată de femei — de cele din casă, de rudenii și de vecine — este aceea a bocitului sau a „cîntatului după mort”, improvizind de multe ori poezii admirabile prin care se exprimă durerea nemărginită după cel plecat pentru totdeauna din această lume. Bocirea este o datină moștenită de la romani⁵⁹ căci ceilalți strămoși, dacii, obișnuiau să se veselească la ocazia morții.

Există însă în Banat o specie de asemenea cîntece funebre cu caracter ceremonial, cu melodii proprii și cu versuri constante pentru localitatea respectivă cunoscute sub numele de „zori”, care spre deosebire de bocetele obișnuite nu se adresează mortului ci „Zorilor”, închipuite ca niște zine, ființe mitice, personificări ale zorilor⁶⁰. Zorile se cîntau a doua zi dimineața după moarte, sau și în dimineața zilei înmormîntării, de un grup de 6—8 femei bocitoare, de astă dată quasi-profesioniiste, adică cunoscătoare a textului și melodiei și care participau nu numai la vecini și rudenii ci și în alte părți din sat. Ele veneau de dimineață la casa mortului, se împărțeau în două grupe, apoi cu părul despletit se așezau înaintea casei, unele într-un colț și celelalte în altul. Grupa primă de cîntătoare începă bocetul adresîndu-se zorilor cu cuvintele: „Zorile, surorile, mindrelor, voi zinelor” și implorîndu-le să întoarcă înapoi de pe drumul pe care a pornit cel mort. Răspunde grupa a doua de femei, în numele zorilor că ele își fac datoria aducînd lumina zilei, dar nu au căderea să schimbe destinul omenesc. Ideea e repetată de mai multe ori în acest dialog anafonic dintre cele două grupe de bocitoare și frumusețea poetică a versurilor ca și surpriza produsă de apariția și cîntatul bocitoarelor în liniștea zorilor produceau efecte din cele mai impresionante și storceau multe lacrimi⁶¹.

Se obișnuiește și în Banat a se face „paza mortului” sau „priveghiul” în nopțile cîț e în casă, dîndu-se oaspeților mai ales celor din altă localitate și mîncare și băutură. Cîteodată se mai și distrează dar veselie e potolită și discretă, fără exu-

59 *Idem* s. v. Bocitoare, p. 39 a; În morm. creșt., p. 151 a; Exemple de bocete bănățene și în vol. cit: *Ce-am în inimă și-n gînd*, pp. 389—406; N. Ursu, Cîntece și jocuri din Valea Almăjului, pp. 197—205.

60 G. Coșbuc, *Dintr-ale neamului nostru*, ep. Georghe Vrabie, *Folcloristica română*, Ed. pt. lit. București 1968, p. 264.

61 Sim. Manguica, *Călimariu iulian pe anul 1883*, pp. 129—131 (unde se dă cea mai întinsă și mai interesantă variantă a zorilor); alte variante în: *Ce-am în inimă și-n gînd*, pp. 379—388; 510—513; Sabin V. Drăgoi, *Monografia muzicală a comunei Belint*, Col. Melos, Scrisul Românesc, Craiova, f. s. p. 77—78; N. Ursu, *Cîntece și jocuri din Valea Almăjului*, pp. 175—197; Olinescu, *op. cit.* p. 318.

beranța întilnită în alte regiuni, în care străvechea datină dăcă este mai vie⁶².

La scoaterea mortului din casă e obiceiul ca toate vasele, oalele, scaunele din odaia mortului să fie întoarse cu susul în jos pentru ca păcatele celui răposat să nu treacă cu el în lumea cealaltă ci să se întoarcă (cum s-au întors obiectele de mai sus) și să rămână pe pământ⁶³. Există apoi și în Banat obiceiul de a se sparge o oală, așa cum se făcea și la vechii romani⁶⁴, pentru ca să se spargă și să se depărteze toate relele din casă⁶⁵. Apa ce rămâne prin ulcioare sau câni, după ce a fost scos mortul din casă se numește „apa morții” și nu e bună de băut, ci se aruncă afară, ca să se spele toate relele și necazurile din casă⁶⁶.

În genere, în Banat, convopiul mortuar, merge de la casa decedatului la biserică unde se face prohodul și de aici la cimitir unde se face înhumarea. După trecerea convoiului în vecime se vărsa apă în fața caselor de pe traseu, exprimându-se prin aceasta dorința ca mortul să ducă apa rudeniilor celor ce o vărsau aci, în lumea cealaltă, spre a-și stimpăra văpaia în care ard⁶⁷. În drumul său, cortegiul face anumite popasuri, numite stări, stilpi sau hodine (odihne) de obicei la răscrucea drumurilor din sat, unde se citește cite o evanghelie și se rostește o ectenie. La popasul din fața bisericii, sau mai ales la ușa cimitirului se citește evanghelia lui Lazăr, cea mai lungă dintre evangheliile funebre.

Celelalte datini, în legătură cu bocirea mortului pe drum, coborirea sicriului în groapă și pecetluirea mormintului sînt ca la toți românii. Era și în Banat obiceiul general românesc ca să se dea peste groapă o găină neagră, pentru ruperea vrăjilor ce s-ar fi făcut asupra mormintului, pentru alungarea duhurilor celor necurate din jurul groapei, sau, după alte credințe pentru ca în lumea cealaltă această găină să ricșie de ciulini potecile pe care merge mortul⁶⁸. Se mai dau și azi de pomană tot la groapă, colaci — numiți vameși — luminări, câni cu apă sau vin și bani, pentru îmblinzirea spiritelor rele de la vâmi, așa

62 O descriere literară a acestei datini se găsește în romanul lui R. Theodoru, *Muntele*, v. I, pp. 71—103.

63 *Simb. e. v.*, Oala, 224b.

64 Bojincă, *op. cit.*, p. 213, n. s. 1

65 *Simb. s. v.* Oala p. 224 b; Cf. Olinescu, *op. cit.* 319; Gh. D. Mugur — V. Voiculescu, *Cartea misionarului*, Scrisul Românesc, Craiova, 1930, p. 409.

66 *Simb. s. v.* Apa morții, p. 20b.

67 *Idem*, s. v. Apa morții, p. 19 b.

68 *Idem*, s. v. Găina, p. 124 a.; Olinescu, *op. cit.* 322, 314; M. Sădoveanu, *Baltagul*, Biblioteca pentru toți, ediția 1953, p. 200.

cum romanii împărțeau carne crudă pentru cerberus, cîinele tricefal care păzea intrarea infernului⁶⁹.

În unele părți ale Banatului era și mai există obiceiul ca anumiți rapsozi locali să cînte așa numitele iertăciuni, în care se arătau meritele defunctului și jălea celor rămași după plecarea lui.

După un străvechi obicei roman, dar și vechi-testamentar, toți cei ce au petrecut pe mort la groapă, cînd se întorc de la înmormîntare trebuie să se spele pe miini într-un lighean cu apă. Obiceiul are și o rațiune practică (vechii evrei considerau atingerea de cadavre ca semn de necurăție), căci spălarea miinilor aduce o înviorare după oboseala drumului și a emoțiilor și înlătură praful și murdăria depusă pe drumul pînă la cîmîtir, dar există și alte rațiuni pentru a se face acest, lucru, anume ca prin spălarea miinilor participanților la înmormîntare să se curețe de duhurile cele necurate și să nu se lipească de ei nimic de la cel mort⁷⁰.

Cu aceleași rosturi de curățire se face și șfeștania din casă de către preot și binecuvîntarea ei și a celor ce locuiesc într-însa, apoi se sfințește pomană sau ospățul funerar, la care participă cei ce au fost la înmormîntare. Și obiceiul pomenilor sau cum se mai zice al comîndării este de la vechii romani⁷¹.

După înmormîntare se obișnuia să se tîmîieze de femei sau fete mormîntul timp de 6 săptămîni, apoi la diferite sărbători și zile mai importante de peste an. Un alt obicei ritual era ca o fată sau femeie din casa mortului sau dintre rudeni să ducă timp tot de 40 de zile la un vecin „apă de pomană”. În a 40-a zi se făcea „slobozirea apei” ducîndu-se la rîu o cană cu apă împodobită cu flori, fructe, etc. Apa era vărsată în rîu, iar cana, la care se adăugau colaci, fructe, etc. era dată familiei la care s-a dus apa.

În unele părți din Banat e obiceiul ca timp de 40 de zile să se facă panahida pentru cel mort, în timpul luturghiei, după rugăciunea amvonului. În alte părți se fac numai parastase (zise local și părăstase), la 6 săptămîni, la jumătate de an, la un an și apoi anual la aniversarea morții. Era apoi obiceiul ca o dată cu parastasele să se dea și haine de pomană; pentru ca să aibă răposatul pe lumea cealaltă”. Se împărțeau hainele rămase de la cel mort la unul sau la mai mulți, de obicei dintre neamuri, cei ce primeau hainele de pomană mergeau la biserică îmbrăcați cu ele în ziua cînd se făcea parastasul, asistînd

69 *Simb. s. v. În morm. creșt.*, p. 153b.

70 *Ibid.*, p. 153 b; *Apa*, p. 19; *Olînescu, op. cit.*, p. 219, n. s. 2

71 *Bojină, Idem*, p. 219, n. s. 1

obligatoriu și la liturghie. În alte părți hainele de pomană se sfințesc acasă de preot, după indicațiile din euhologhiu.

Sînt localități în Banat unde nu e chemat preotul acasă să sfințească pomenile, ci o femeie duce acasă la preot puțină colivă și un colac numit și căpetel și în regiunea Caransebeșului „capul popii”, pe care preotul le sfințește și coliva e dusă la casa morțului pentru a fi pusă în mîncare să o sfințească, iar colacii rămîn ai preotului. În alte părți, în schimb, „sfințirea pomenei” sau cum se spune acolo „menirea ei” se face de către o femeie bătrînă, care tîmliind bucatele, invocă pe Dumnezeu și pe Sfîntul Arhanghel ca să fie permise aceste mîncăruri pentru sufletul răposatului să le aibă pe lumea cealaltă.

Posturile se țineau în Banat ca și în restul țării. Postul cel mai important era acela al păresimilor. La începutul acestuia, în lumea curată se spălau cu leșie toate vasele de bucătărie⁷² ca să se folosească curate în timpul postului, sau se suiau în pod vasele în care s-a gătit pînă atunci, și se coborau altele destinate anume timpului postului. Și în Banat unele femei au ținut, ca post extrabisericesc pe cel din ziua de luni, pentru sporul și binele casei. În vechime se obișnuia în zona Carașului a se ține și așa numitul „post negru” de la cruce pînă la cruce, adică între sărbătorile bisericesti ale Tăierii Capului Sfîntului Ioan Botezătorul și Înălțarea Sfintei Cruci, un post aspru numai cu pogace sau cu turtă de mîlai coaptă pe vatră. Se mîncea numai o dată în zi și cel ce postea trebuia să doarmă pe pămînt, să se abțină de orice plăceri, să meargă în fiecare duminică și sărbătoare din acest răstimp la biserică și să se roage, iar în ziua dezlegării postului la 14 septembrie să ducă la biserică daruri și să se spovedească și împărtășească. Postul acesta se ținea pentru cînsingeni, adică, fiecare membru al familiei nu îl ținea pentru el însuși ci pentru alt membru al familiei, pentru soț, pentru copil, pentru unul din părinți etc. Și anume se ținea pentru despăcătuirea de păcatul negru, adică de păcate mari ca omoruri din imprudență, avorturi involuntare, blesteme ale părinților asupra copiilor etc.⁷³

Sărbătorile ținute cu nelucrare, în special de femei care în asemenea zile nu împungeau cu acul, nu torceau, nu țesau etc. sînt în general aceleași, ca în toate provinciile românești și la cele mai multe se observau aceleași datini ca pretutindeni, dar erau și obiceiuri și semnificații diferite la unele din ele. Se țineau pe lîngă toate sărbătorile din calendarul bisericesc și o sumedenie de alte sărbători zise „băbești”, căci babele, uneori analfabete erau acelea care le țineau socoteală, știu cînd cad,

72 Cătană, Răsp. cest., loc. cit., p. 696

73 Mangiuca, Calend. 1883, pp. 103—108.

ce anume e permis și ce nu și ce trebuie să se facă cu fiecare ocazie.

La Anul Nou nu se obișnuia datina plugușorului, a buhaiului, a semănatului sau a sorcovei, ci se adresau numai urări de viață îndelungată și fericită. Unele din aceste urări erau în versuri:

„Anul nou cu sănătate,
Care pline de bucate,
Și doresc ca să aveți
Rățoi fripți de prin coteț.
După masă fiecare
Cîte patru, cinci pahare
de vin roșu, băătură
Să ziceți așa din gură
Că la anul care vine
Să dea Dumnezeu mult bine
Ca la feciori și la fete
Să vie vita să fete”⁷⁴.

Nu se umbla cu vasilica, dar se obișnuia purcelul fript la masă. La unele sate, pentru ca familiei să-i meargă bine peste an și să aibă spor în toate, în ziua de anul nou se fierbea un cap de porc sau de purcel, pentru că acesta rămă tot timpul și în nici un caz nu se fierbea o găină, care rischie tot înapoi⁷⁵.

Și aci fetele foloseau diferite metode pentru a-și cunoaște pe viitorii sofi, iar alții făceau cu coji de ceapă, calendarul anului, pentru a ști care luni din an sînt ploioase.

În ajunul Botezului (5 ianuarie) preotul umbla cu crucea și apă sfințită din căldărușă, pentru sfințirea caselor. În unele părți preotul purta cu el un fuor din care femeile smulgeau cîteva fire, de leac. În schimb îi dădeau un caier întreg — așa numitul fuor al popii — ca o dată cu el să se ducă toate relele din casă și să se facă multă cîneapă în acel an⁷⁶. Există și obiceiul general ca fetele mari să ia un fir de busuioc preotului și să-l pună sub pernă pentru a-și visa pe viitorul mire.

În ziua de Botezul Domnului, nu lipseau de pe masa pe care erau vasele pentru sfințirea cea mare a apei, ghiveciuri cu fire verzi de grîu pus ca să germineze anume în acest scop. În unele părți fiecare își pune sticla proprie cu apă ca să se sfințească și după terminarea slujbei o lua și o ducea acasă.

74 Din Ciuta, în vol. *Ce-am în inimă și-n gînd*, pp. 353—354.

75 Aurel Iana, *Din credințele poporului român din Măișan*, lângă Oravița, în „Familia”, Oradea Mare, an XXVI (1890) p. 6, ap. Sim. Florea Marian, *Sărbătorile la români, studiu etnografic, vol. I Cîrnilegile*, Ed. Academiei Române, București, Carol Göbl, 1868, pp. 147—148.

76 Ap. *Simb. s. v.*, *Futurul popii*, p. 123a.

Mamele care voiau ca feciorii și fetele lor să fie binevăzuți se duceau în ziua de Botez dis-de-dimineață și puneau sub pivă sau treasc înainte de a pocni pentru prima oară puțină unsoare zicînd că precum pocnește piva și toți o aud și vorbesc de ea așa să se vestească și numele copiilor lor. Cu această unsoare erau apoi unși tinerii în decursul anului cînd se duceau la joc⁷⁷.

Există și datina generală românească, ca 8 zile după Botez să nu se spele rufele, fiindcă apele sint sfințite⁷⁸.

Între 16 și 18 ianuarie se țineau sărbătorile cunoscute sub numele de circovii de iarnă, sau antănăsiile sau fulgerătoarele. În aceste zile nu trebuia să împungi cu acul, cu sula, să nu torci, să nu te piepteni căci erau socotite rele de lupi. Antănăsiile se țineau împotriva durerilor de cap, a amețelilor și a bolilor de „dat de rău” ale copiilor, iar fulgerătoarele erau socotite ca trei zile rele de fulgere, trăznete și vifore⁷⁹.

Sărbătoarea bisericească a Sfinților Trei Ierarhi din 30 ianuarie era numită popular Treierași, iar Intîmpinarea Domnului de la 2 februarie Stretenie sau și ziua ursului, căci dacă în această zi e soare ursul își vede umbra și sperîindu-se se întoarce înapoi în birlog, ceea ce avea ca urmare că iarna mai dura 6 săptămîni. Ca sărbătoare se ținea ca să fie vitele ferite de urși⁸⁰.

Ziua Sfințului Trifon de la 1 februarie se numea odinioară în Banat ziua omizilor, în care se cerea preotului să sfințească apă, cu care amestecată și cu unt se ungeau pomii în contra omizilor⁸¹.

Între 1 și 3 februarie se serbau Martinii sau Martinii de iarnă, căci existau două grupe de Martinii, unii care se țineau 40 de zile înainte de Crăciun, iar alții la 40 de zile după Crăciun, în grupe de cîte 3 de fiecare dată. Martinii se serbau contra lupilor pentru a fi ferite turmele de oi și în general vitele dar și oamenii. În aceste trei zile păcurarii nu scoteau oile la pășune și în prima zi posteau și făceau mai multe ceremonii asupra oilor pentru a fi ferite de lupi⁸². Puterea cea mai mare

77 Cf. Aurel Iana, Din credințele poporului român, în „Luminătorul”, Timișoara, An. X, 1889, nr. 65, ap. S. F. Marjan, *Sărbătorile*, vol. I, p. 186.

78 S. F. Marian *loc. cit.*

79 Cf. Marian, *Sărbătorile*, I, 228, 237—238. N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, trad. din l. germană de Otilia Teodoru—Ionescu, vol. I, București, Casa Școalelor, 1922, p. 296.

80 Simb. s. v. Februarie, p. 113a; Olinescu, *op. cit.* p. 380; Bizerea. Rom. din Banatul iugoslav p. 27; Mihălcescu, *Dogmele religiei creștine ortodoxe*, Ed. VII, București, P. Suru, f. n. p. 89.

81 Sim. Măngiuca, ap. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 245.

82 Sim. Măngiuca, *Calendarul pe 1883*, p. 97. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 248; Olinescu, *op. cit.*, p. 380.

a Mărtinilor era în ziua de 2 februarie, când era și ziua ursului (Moș Martin), pentru ferirea vitelor și de urși. În alte părți din Banat, Martinii se serbau la 13 februarie⁸³ sau la 15 februarie, ca reminiscență a lupercaliilor romane⁸⁴. Simeon Mangiuca afirmă că sărbătoarea populară a Martinilor e un vechi cult al zeului Marte, care înainte de a fi zeu al războiului a fost al luminii, ca și Apollo și Zeus, care toți trei au avut ca simbol al lor lupul. Și de aceea se serbează trei martini⁸⁵.

Luna martie începe cu cele 9 zile ale Babelor, care țin pînă în 9 martie, la 40 de mucenici, cunoscuți în Banat sunt numele de Simți⁸⁶. În această zi se făceau niște colaci suciți în forma unei figuri și cu cap de om, care se ungeau cu miere și se presărau cu nuci pisate. Se făceau 40 de asemenea colaci, numiți, simți, sfinți, sfințișori sau bradoși și se împărțeau de pomană în cinstea celor 40 de mucenici. În alte părți din Banat se făceau turtițe, pe care se imprimau, cu țeava de țesut 40 de găurele și apoi se ungeau cu miere⁸⁷, și se dădeau de pomană.

La 17 martie era sărbătoarea Alexiilor, când se afumau casele, grădinile și pomii ca să fie feriți pomii de gînganii iar oamenii și vitele de mușcăturile de șerpi⁸⁸. Praznicul bisericesc al Bunei Vestiri se numea Blagoveștenie sau Blagoveșteană și avea drept caracteristică a sa mîncarea de pește, rămasă de pe timpul cînd în postul cel mare în această zi se dădea dezlegare de pește, vin și untdelemn.

Lunea cea dintîi din postul mare se numea în Banat, după cum am spus „Lunea curată”, pentru că în această zi se spălau vasele în vederea ținerii postului. În această zi nu se lucra nimic, ca să nu se strice holdele. În casă în această zi începea țesutul pînzei care trebuie să se termine la Paști. Mai era datina ca oamenii să se dea în scrînciob, numit aci legănuș sau țuțuluș, pentru a ciștiga sănătate peste tot anul⁸⁹. Se mai numea această zi și Lunea păstorilor. Mama care avea copii păstori, sau păcurari, se scula în această zi de dimineață, făcea o turtă din făină de grîu sau și de cîcuruz, o cocea, o numea pentru Sfînta Maica Luni ca aceasta să-i păzească atît copiii cît și turmele de spurcăciune, adică de lup, ca și de alte fiare sălbatice⁹⁰.

83 Cătană, *Răsp. cest.*, p. 698

84 *Simb.*, s. v. Februarie, p. 113a.

85 In Calendar pe 1883, p. 97—102

86 Cătană, *Răsp. cest.*, p. 697; Marian, *Sărbătorile la români*, vol. II, Păresimile, Ed. Acad. Române, București, Carol Göbl, 1899, pp. 146 și 156.

87 *Simb.*, s. v. Bradoși, p. 44-a; Olinescu, *Mit. rom.*, p. 385

88 Olinescu, *idem*, p. 386

89 Marian, *Sărbătorile*, II, 2—3; cf. și Cătană, *Răsp. cest.* p. 696.

90 Marian, *Sărbătorile* II, 13 și n. 3. 2; Iorga, *Istoria poporului român*, I, p. 297

Sîmbăta dintîi din postul mare se ținea Sîntoaderul, care se păzea de femei cu nelucrare completă, fiind socotită ca o zi foarte primejdioasă deoarece dacă o fată sau o femeie lucra veneau caii lui Sîntoader preschimbați în feciori, care le laur la joc și apoi le omorau⁹¹. La Sîntoader în Banat se dădea de pomână și se minca pogace cu miere de stup, pentru sănătate⁹². Fetele își spălau capul cu leșie în care se puneau și floare de fin și se loveau peste cap cu coada unui cal zicînd: „Toadere, Simtoadere, dă-mi chică capului cît coada calului”⁹³.

Miezul Păresimilor, sau miercurea de la jumătatea postului mare avea în Bănat numele ciudat de Tir nainte-Tir napoi, ceea ce în limba literară înseamnă „cît înainte, atît și înapoi”⁹⁴, indicîndu-se și prin aceasta ideea de înjumătățire a postului. În această zi era obiceiul să se numere ouăle, spre a se face socoteala dacă, cu cîte vor mai fi ouate vor ajunge pentru Paști, dar și pentru că era credința că numărîndu-se în această zi ouăle nu se vor strica pînă la Paști și de aci înainte găinile vor oua mai mult⁹⁵.

În sîmbăta lui Lazăr se obișnuia să se coacă cîte o piine de griu pentru fiecare membru al familiei, pîinile fiind de mărimi diferite, conform vîrstei membrilor familiei. Ele se împleteau cu multă grijă și pe deasupra erau înfrumusețate cu cununii, cruci sau alte figuri făcute tot din aluat⁹⁶. Seara, fetele puneau cămașa ce o vor îmbrăca a doua zi cu o oglindă, sau un păr altoit, să răsară soarele peste ele. Cu acestea se făceau apoi fermecătorii pentru dragoste și sănătate⁹⁷. Înainte de vîcernie se aduceau cu procesiune sălciiile care la utrenie din dimineața de Florii se binecuvîntau, spre a fi împărțite credincioșilor. Aceștia le aduceau acasă și le puneau la icoane sau după oglindă, păstrîndu-le în tot timpul anului și folosindu-le ca leac pentru diferite boli, sau ca apărătoare împotriva tunetelor, trăznetelor și grindinei⁹⁸.

La Joia Mare, în satele cărășene, îndată ce se făcea ziuă, copiii începeau să umble cu toaca prin sat, vestind Joinarile și Paștile: „Toaca tocănele (Joi is Joimărele'e) .. duminică-s Paștile”. Din această zi începînd pînă în ziua învierii nu se mai trăgeau clopotele de la biserică ci se bătea doar toaca, pe care acasă la ei copiii o bătuseră încă de la începutul postului mare.

91 Marian, *op. cit.*, II, p. 37—38; Cătană, *Răsp. cest.*, 698

92 Marian, *op. cit.*, II, p. 37

93 Idem, *ibidem*

94 Marian, *op. cit.*, v. II, p. 215, n. 3

95 *Ibidem*, II, p. 215 n. 3, p. 218, 219. *Simb. n. v.*, Martie p. 200b.

96 Marian, *op. cit.* II, p. 256

97 *ibidem*, II, p. 238.

98 *Simb.*, s. v. Floriile, p. 118 b; Grindina (piatra), p. 129 b.

În dimineața de Joia Mare, încă înainte de revărsatul zorilor se făceau în curtea fiecărei case așa numitele luminiciche, sau focurile sau luminițe, câte unul pentru sufletul fiecărui mort decedat mai recent și unul singur pentru cei morți mai de mult. Focurile acestea se făceau cu lemnuse sau șibii aduse anume în acest scop începînd de la Blagoveștenie și femeile stînd între luminiciche le meneau zicînd: „Asta să fie lui N. asta lui X. asta lui Y”, etc. După ce s-au stîns luminicichele de acasă, femeile se duceau la mormîni, unde făceau de asemenea la crucea fiecărui mort câte o lumină (foc) și în timp ce aceasta ardea împărțea între copiii veniți cu toacele, colaci din făină de grîu, pe care-i dădea peste groapa fiecărui mort⁹⁹.

În părțile Caransebeșului e obiceiul ca prescurile dăruite de un credincios pentru a fi împărțite ca „paști” în noaptea Învierii, să fie sfințite la Joia Mare, după rugăciunea amvonului. Credinciosul care se înțelegea cu preotul să facă „paștile” aducea un ciubăr nou și atîtea pîni coapte ca prescuri, pe care se punea semnul pristolnicului, de câte era nevoie pentru a ajunge la toată lumea care venea la Înviere. Mai aducea și vin cu care erau stropite „paștile”.

La Valeadeni, cel care era ales dintre cei ce se ofereau să facă „paștile” cumpăra în primele zile din săptămîna Patimilor și ducea în Joia Mare la biserică prescuri mari și mici, luminări, tîmîie, smîrnă, untdelemn, un șofeu nou, o farfurie, o lingură, o măramă, care după împărțirea „paștilor” și trecerea praznicului rămîneau preotului¹⁰⁰.

În zona Făget exista obiceiul „strigării peste sat” uzitat mai ales în regiunile ardelenne, fie acum la Joia Mare, fie și în alte zile din postul mare. În această strigare se biciuiau diferite scăderi și metehne morale ale sătenilor.

În seara de Joia Mare, în timpul deniei celei mari cu citirea celor 12 evanghelii, în unele părți ale Banatului se făcea un foc mare în curtea bisericii, sau se făceau mai multe focuri pe stradă, la care se aduna lumea, se spuneau snoave și tinerii săreau peste ele. Credința era că aceste focuri sînt o amintire a focului la care s-a încălzit Apostolul Petru înaintea întreprinderii sale lepădări de Domnul¹⁰¹. În realitate ele sînt rămășițe ale unor vechi rituri păgîne în legătură cu cultul focului.

Tot în ziua de Joia Mare — în alte locuri în Vinerea Patimilor — se făceau și ouăle roșii și împetrite pentru Paști.

99 Cătană, *Răsp. cest.* p. 697; Marian *op. cit.*, II, p. 273

100 Cătană, *idem*, p. 696

101 Olinescu, *op. cit.*, p. 299; Bizerea, *op. cit.*, p. 28; Cătană, *loc. cit.*, p. 697; Rituri păgîne în creștinism, în rev. „Mitropolia Banatului.” nr. 5—6 1962, p. 269.

În Vinerea Patimilor, numită în Banat și Vinerea neagră pentru postul desăvârșit ce se obișnuia în această zi, creștinii mergeau la biserică, în unele părți se duceau cu luminare fiecare ca la mort, ca să sărute epitaful sau sfântul aer pus în mijlocul bisericii pe o masă cuprinsă într-un fel de dulap anume construit, cunoscut sub numele de „Mormîntul Domnului”. După înconjurarea bisericii — numită „îngroparea Domnului” — (serviciu bisericesc care în unele părți se făcea simbătă dimineața) credincioșii trec pe sub epitaf, atingându-l cu mîna, socotind că această atingere e vindecătoare de boli¹⁰².

Fiindcă era credința că nu e bine ca să rămînă „Domnu Cristos” singur în biserică cît timp era „pus în mormînt”, rămîneau și noaptea pentru a face priveghere, de obicei bătrîni, petrecînd cu cîntări duhovnicești. Ei închipuiau pe ostașii romani care au străjuit mormîntul lui Hristos¹⁰³. La unele sate bănățene, tineri în ținută ostășească stăteau de pază la mormîntul Domnului în timp ce bătrîni se rugau.

În noaptea Paștilor se făcea Învierea, cu procesiune prin sat, la toate ferestrele caselor fiind lumînări aprinse, iar pe traseu mai aprinzîndu-se și facle de rășină, vase de catran, etc. La sfîrșitul slujbei învierii, în timpul cîntării stihirilor Paștilor, se făcea o dată cu miruitul și sărutarea icoanei învierii, împărțirea „paștilor”, în localitățile unde exista această datină.

După sfînta liturghie se făcea — acolo unde era datina — sfîntirea ouălor și a cîrnii de miel, pe care, la Valeadeni le aducea la biserică omul care făcuse „paștile” și care invita apoi așasă la el la prînz pe toți fruntașii bisericii și ai satului. Prînzul începea cu caș, ouă roșii și răchie, după care urma supă și celelalte mîncări. În Apadia, oamenii duceau prînzul și-l mînceau la biserică și toți cei care au fost la liturghie primeau la ieșirea din biserică cite o franzeluță și un pîhărel de țuică¹⁰⁴.

În ziua întîia de Paști, femeile obișnuiau să împartă po-mană pentru sufletele morților, colaci și ouă roșii. În toate cele trei zile ale acestui cel mai mare praznic creștinesc, îndeosebi tineretul îmbrăcat în haine noi, se distra cu ciocnitul ouălor roșii. În unele sate se punea pe pragul ușii pentru dimineața de Paști o glie verde, pe care se aruncau găocile primului ou roșu ciocnit¹⁰⁵.

102 Simb. s. v., Epitaful, p. 106a.

103 *Idem*, s. v. Vinerea Patimilor, p. 357 și la Marian, *op. cit.* II, p. 306.

104 Cătană, *Răsp. cest.*, p. 696

105 *Idem, ibidem*.

Joile după Paști se țineau cu nelucrare, ca să nu bată pia-tra semănăturile¹⁰⁶. Îndeosebi cea dintâi joi după Paști, numită Joia nepomenită, sau nenumită, în calendarul sărbătorilor băbești avea în această privință cea mai mare importanță.

În același calendar, cu 24 de zile înainte de Rusali, se ținea sărbătoarea băbească a Todorusalelor. În această zi găzdă-rișele care aveau oi pregăteau unsoarea vrăjită pentru ceremonialul Alesului din anul viitor. Această unsoare se face cu untură de porc amestecată cu urzică, leuștean, ai (usturoi), salcă, pelin și scăiete și legată într-o cîrpă se păstra pentru sănăta-tea oilor¹⁰⁷.

La 22 aprilie se ținea sărbătoarea populară cunoscută sub numele de Mîneacătoare, la un loc cu sărbătoarea păcură-rească a Alesului, de la care începea mulsul în comun al oilor și facerea cașului. În această zi se împodobeau strunga, se în-înțărcau mieii și se alegeau de oi. Fiecare proprietar de oi îi ducea în această zi păcurarului mîncare mai bună ca de obicei și un colac de griu în care se punea, la frămîntat, un ban de argint. Prin acest colac rotund și gol la mijloc și prin cununa de flori pusă deasupra lui se mulgeau oile, după care la ușa strungii, păcurarii prindeau unul de o parte și altul de alta de colac pe deasupra a două sau trei oi și zicînd unul „cucu” iar celălalt „răscucu” trăgeau de trei ori de el pînă îl rupeau și apoi îl mînceau¹⁰⁸. Gălețile în care se mulgea și se împărțea laptele erau în această zi împodobite cu flori și la mînușă aveau buruieni descîntate, lingă care se punea și unsoarea gă-tită la Todorusale și un taler sau ban de argint. Banul era luat de păcurar, apoi se udau păcurarii cu găletărișele unii pe alții¹⁰⁹.

Și în ziua de Sfîntul Gheorghe (23 aprilie) se mulg oile — dar și vacile — printr-un colac în formă de cunună, care apoi se mîncă. Se mai udă oamenii și oile cu apă, pentru ca acestea să fie lăptoase¹¹⁰.

În unele părți, în dimineața de Sîngeorz se scoate apă din fîntini cu ciuberele și se varsă pe jos sau se udă oamenii cu ea, urîndu-și sănătate și voie bună. Obiceiul udatului în ziua sfîntului al cărui nume înseamnă agricultor, exprimă dorința după ploaie la începutul primăverii. El amintește și de vechea legendă, potrivit căreia, după ce Sfîntul Gheorghe a ucis ba-

106 Cătană *loc. cit.*, p. 696

107 Scronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Maidan, Caransebeș*, 1895, p. 109.

108 *Ibidem*, p. 88, 109; Cătană, *Răsp. cest.*, p. 698.

109 Liuba-Iana, *op. cit.*, p. 109

110 Cf. Cătană, *loc. cit.*, p. 698

laurul, regele a cărui fată a scăpat-o de la piere a ridicat în cinstea lui și a Prea curatei Maicii Domnului o biserică din al cărei altar a izvorit apă vindecătoare, minune care a contribuit la lățirea credinței creștine¹¹¹.

Luni, după Duminica Tomii, în Banat e ziua morților. Se duce la cimitir și se pune pe morminte pentru a fi sfințită de preot pomană cu ouă roșii, cozonaci și alte alimente, care se împart apoi la săraci. În unele locuri, această sfințire a mormintelor și pomenilor se face cu o zi mai înainte, la duminica Tomii sau Paștile Mici, sau Păștice iar la Sinnicolaul Mare se face în simbăta premeditoare, întrucât simbăta e prin excelență zi a morților. Tot luni după duminica Tomii (în alte părți de exemplu la Secășeni marți după această duminică) se serbează și Mătcălăul, considerat a fi frate mai mic cu Paștile. În această zi nu lucrau nici bărbații la câmp nici femeile în casă nimic, pentru că se credea că Mătcălăul viforează bucatele semănate și aduce trăznet. Pentru feciori și fete însă această zi nu era numai de odihnă ci și de înfirtărire (înfrățire) a feciorilor și de însurățire (măcuțare) a fetelor¹¹².

Ispasul sau Înălțarea Domnului avea caracteristică proprie unele datini pastorale, cu caracter economic, căci în această zi se adunau ciopoarele de oi în boteie (turme mari), iar păcurarii împreunați își alegeau un vâtaș — de regulă pe cel mai bătrîn și mai expert — și acesta rînduia cine să păstorească mătriclele (oile de lapte), cine să păzească miei și cine sterpele¹¹³. Ca moși sau pomană pentru morți, la Ispas se împărțeau flori, luminări și brînză, iar păcurarilor de la oi li se dăruia cite un caș¹¹⁴.

La Rusalii există obiceiul creștinesc al împodobirii bisericii cu ramuri verzi de tei, stejar etc. și pe jos să se pună țarbă, ceea ce simbolizează că biserica, ca mireasă a lui Hristos e ornată cu daruri deosebite ale Duhului Sfînt care se pogoară în această zi. Originea istorică a acestei datini este însă de la vechii evrei, care la sărbătoarea Cincizecimii își împodobeau sinagogile și casele (și în Banat în unele părți se împodobeau cu verdeață și casele), cu verdeață, trandafiri și alte flori, ca aducere aminte că legea li s-a dat în Sinai cînd muntele era acoperit cu verdeață, ca și a faptului că în pustie au locuit în colibe de verdeață¹¹⁵. Ca moși sau pomană de Rusalii se împăr-

¹¹¹ *Simb.* p.126a.

¹¹² Marian, *Sărbătorile la români*, vol. III, Cincizecimea, Ed. Acad. Române, București C. Göbl, 1901, pp. 119—120.

¹¹³ Liuba-Iana, Măidan, p. 109.

¹¹⁴ Marian, *Sărbătorile* ..., III, p. 334.

¹¹⁵ *Simb.* s. v., Pogorirea Duhului Sfînt, p. 250—251; Frunzar p. 122 b; Bizarea, *op. cit.*, p. 28.

teau cireșe și olcuțe cu lapte de anumite dimensiuni și forme, cărora li se zicea „oale de Rusalii”. Străvechiul ritual dacic al călușarilor de multă vreme în Banat nu mai era în legătură cu Rusaliile și nici nu i se mai cunoșteau semnificațiile tămăduitoare din alte părți ale țării, ci a rămas ca și bătuta un simplu joc de destoinicie voinicească.

Armindenul, de la 1 mai, se ținea ca sărbătoare, pe alocuri și în Banat, cu verdeață la case, la-uși, la porți, la ferestre și pe la grajduri¹¹⁶. În Valeadeni se aduceau noaptea din pădure copaci curățiți de crengi, numai cu un smoc de frunze la vîrf și se puneau pe neștiute la casele oamenilor. Cei ce puneau aceste „păhuc” spuneau apoi stăpînitorilor caselor respective, care drept mulțumire pentru cinste îi omeneau cu țuică¹¹⁷. Explicația locală a datinei e aceeași ca în cunoscuta poezie a lui Coșbuc Armindenii. Obiceiul își trage obirșia din Floraliile romane de la începutul lui mai, ca sărbătoare a primăverii, pe care Biserica le-a încreștinat, punînd în această zi pomenirea Sfîntului proroc Ieremia, de la care sărbătoarea populară își trage numele.

Ziua de 12 mai, consacrată în calendarul ecleziastic Sfîntului Gherman, patriarhul Constantinopolului, se serba de credincioșii din Banat sub numele de Ghermăn, pentru ca piatra să nu distrugă via și hojtele și pentru apărarea de trăznit.

Pentru același lucru se sărbătorea cu nelucrare și Vartolomeiul de la 11 iunie, ziua în care grîul încetează de a mai crește și începe să se coacă¹¹⁸.

Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul de la 24 iunie e cunoscută sub numele popular de Sîmziene. În această zi se pun la case, la porți sau la ferestre cununii de sîmziene (*Gallium verum*) învrîstă și cu trandafiri și alte flori¹¹⁹. E o rămășiță a străvechiului cult al soarelui, al cărui solstițiu e în preajma acestei zile și care e simbolizat prin cunună galbenă-aurie din florile de sîmziene.

În alte părți, florile de sîmziene se pun în preșeara zilei în poartă sau în garduri așa ca să stea drept, pentru fiecare membru al familiei cîte una. Dimineața se examinează starea în care se prezintă florile, existînd credința că a cărui sîmziană e aplecată în jos va muri în curînd, iar a căruia a rămas dreaptă va mai trăi mulți ani¹²⁰.

116 *Simb. s. v.*, Arminden, p. 25—26;

117 Cătană, *loc. cit.*, p. 698

118 *Simb. s. v.* Iunie, p. 166 a; Olinescu, *Mitologia rom.*, p. 398

119 *Simb. s. v.* Iunie p. 166 a; Nașterea Sf. Ioan Botezătorul, p. 218 b; Olinescu, *op. cit.*, p. 399.

120 Cătană, *loc. cit.*, p. 699

La Simpetru, în 29 iunie, se impart de pomană pentru sufletele morților, colaci, luminări și mere. Pînă în această zi nu e bine a se arunca în sus sau să se bată mere ori pere, ca să nu bată piatra. De asemenea pînă în această zi nu e bine să se taie cu cuțitul aceste fructe.

La Sîntilii (20 iulie) pomană ce se împarte e cu soiuri de mere și pere ce se coc pe atunci și sărbătoarea se ținea cu nelucrare de teama trăznetului. Pentru același motiv și pentru ca să nu se pălească viile și holdele nelucrarea continuă și în următoarele două zile cînd se serbau Pîrlile și Pălia sau Păliile¹²¹. La o săptămînă după Sîntul Ilie se serbează Păntiliile (Păncifiile) — ziua Sfîntului Pantelimon pentru grindină și furtuni și pentru ferirea de arsuri.

În luna august, în ziua de 6, praznicul împărătesc al „Schimbării la Față” se numea cu un vechi termen slav Pobrajă sau Pobrajemi și în această zi se aduc, după rînduiala generală, la biserică struguri spre a fi sfințiți. La Sîntămăria Mare (Adormirea Maicii Domnului) de la 15 august se dau de pomană pentru morți fructe și îndeosebi struguri și prune brumării. Sărbătoarea Tăierii Capului Sfîntului Ioan Botezătorul din 29 august se numește în Banat Ziua Crucii cea Mică, sau Crucea Mică, spre deosebire de Ziua Crucii cea Mare de la 14 septembrie. În amîndouă aceste zile conform prescripțiilor bisericești se postează.

Nașterea Maicii Domnului de la 8 septembrie are numele popular de Sîntă Măria Mică. În luna octombrie, ziua Cuvioasei Paraschiva e cunoscută sub numele de Vinerea Mare, iar a Sfîntului Dumitru sub numele de Sîmedru. Lucinul care se serba la 18 octombrie își are numele nu de la Sf. Evanghelist Luca, trecut în sinaxarul Bisericii în această zi ci de la Mars Lucinus al romanilor, care țineau această zi ca și poporul român de mîi tîrziu pentru apărarea de temuții dușmani din viața de păstori, lupii¹²².

La 3 noiembrie se ținea în Banat sărbătoarea băbească Giurgiovița. La 10 noiembrie se serbau Alimpii, pentru ochi. Tot în această lună se țineau Filipii de toamnă, de obicei în număr de 7, ultimul cel de la 21 noiembrie fiind cunoscut sub numele de Filipul cel Șchiop. Filipii apărau casa de rele, de primejdii, de foc, de lup și de alte jigănii care strică vitele¹²³. Dimitrie Țichindeal scria la 1802: „Romanii țineau sărbătoarea Lupercalia, pentru ca să nu le mănînce lupii oile. Aceasta o

121 *Ibidem*, p. 699; Olinescu, *Mitologia rom.* p. 402; Minerva Eciclope-dia Română s. v. Pălia, p. 740b.

122 Manguica, *Calendar* pe 1883, p. 98, 102.

123 *Simb.* s. v. Noiembrie, p. 221 a; Marian, *Sărbătorile I*, 253 n. s.1

tin românii până în ziua de astăzi (noiembrie 12—17) sărbătoarea lupilor și nu îndrăznesc „a tăia nimic cu foarfecile, ca să nu le mănince lupii oile”. Sărbătorile bisericesti din noiembrie se numeau: „Cea de la 8 noiembrie (Sfinții Arhangheli Mihai și Gavril) Arhanghelul sau Aranghelul, iar cea de la 21 noiembrie (Intrarea în biserică a Maicii Domnului) Vigenia=Videnia) de la vechea numire slavonă de ovidenie. Ziua de Videnie se ținea pentru vedere și pentru sănătatea ochilor. În acest scop se sfințea în această zi un fuior cu care se ștergeau ochii bolnavi pentru a se vindeca¹²⁴. Tot în această zi femeile își dădeau de pomană așa numita lumină de veci, luminarea care nu se va stinge niciodată pe lumea cealaltă¹²⁵.

În 4 decembrie se ținea Barbura (ziua Sfintei mucenice Varvara) pentru apărarea de bube și de vărsat. Ziua Sfintului Sava de la 5 decembrie se ținea în unele locuri sub numele de Savița¹²⁶. La 6 decembrie e sărbătorit Sfântul Nicolae sub numele de Simicoară.

În ajunul Crăciunului, dimineța umblau în Banat cu colindatul copii, numiți cu un cuvânt latin pițărâi (de la peto de unde vine și românescul pețit). Aceștia mergeau cu straițele la gît, de la casă la casă, recitînd un străvechi cîntec de saturalii al copiilor romani:

„Bună ziua lui Ajun
Că-i mai bun-a lui Crăciun
Că-i cu miei, cu purcei,
Cîr (=aleargă) copiii după ei
Unde-i ajung
Îi împung.
Dă-ne alune
Că-s bune
Dă-ne nuci
Că-s mai dulci
Dă-ne poame că ni foame
Dă-ne crițari
Că-s mai tari”¹²⁷.

În alte părți cererea e mai simplă: imediat după anunțarea fugii copiilor după miei și purcei se strigă: „Dă-mi colacu și cîrnațu să mă duc la altu”. Se continuă apoi cu un colind cîntat, în care gazda e invitată să se scoale, să nu doarmă,

¹²⁴ Simb. s. v., Intrarea în biserică a Sf. Fecioare, p. 159

¹²⁵ Idem, ibidem, p. 159; Lumina de veci, p. 189b.

¹²⁶ M. Șora, loc. cit., p. 32 a, n. 40

¹²⁷ Cătană, Răsp. cest. p. 696. Alte două variante în vol. *Ce-am în inimă și-n gînd*, pp. 335—336.

că i-au venit îngerii, cu calul nepotcovit, pe care gazda va trebui să-l potcovească.

....„cu potcoave de colac
și cu cuie de cirnaț
Cu ciocane de răchie
Ca să fie gazda vie”...

În unele părți din Banat era obiceiul ca pițărăii se fie puși să șadă pe nuci într-un coș, pentru ca să stea cloștele (cloștele).

În volumul de poezii numit „Colinde” al poetului bănățean C. Miu-Lerca sînt numeroase mențiuni ale acestor pițărăi, ca în colindul „Domnului Doamne”:

„Cocoșii cîntau
Pițărăi vesteau
Lumilor lumină
Că-n zori o să vină...”

Cine e să vină ni se spune în colindul următor „Vine oare cine vine”

„Vine oare cine vine
De prin văi de pe coline
Vine mielul Domnului
Veste-n miezul somnului
Cu copii-n pițărăi
Pe la buni și pe la răi”.

În „Colinda ciobanilor”, intrînd ciobanii în sat răsună:

„Seara mare, seara bună
Că-i cu miei și pițărăi
Și cu Domnul printre ei”.

O poezie întreagă „Pițărăii” le este consacrată lor și ea începe așa:

„Nani, nani îngerei
Dalbii iernii pițărăi”¹²⁸.

Seara de Ajun e cunoscută sub numele de „Seara Mare”, cum o menționează diferite colinde din zona Caransebeș—Lugoj: „Astă seară-i seara mare (seara mare-a lui Ajun) Miine-i ziua lui Crăciunu...” Seara Mare e și titlul dat unei suite de dăcini și colinde de Crăciun de Tiberiu Brediceanu.

În ce privește colindele bănățene, care se cîntă în unele părți dimineața, în altele în seara aceasta mare de Ajun, ele au fost foarte numeroase și variate. Sabin Drăgoi a cules numai din Belinț un număr de 35 colinde și această bogăție ex-

¹²⁸ C. Miu-Lerca, *Colinde*, Timișoara, 1940, pp. 5, 8, 12, 18,

cepțională a fost caracteristică și altor sate și regiuni din Banat. Bunăoară în „303 colinde cu text și melodie” a aceleiași, chiar la început se găsesc 18 colinde din Lipova. În ele predomină elementul religios creștin, dar nu lipsesc nici colinde mai vechi cu caracter laic, reminiscențe cele mai multe, ale unor rituri îndepărtate în legătură cu vinătoarea, cu majoratul tinerilor și probele de curaj și destoinicie ale acestora în legătură cu însurătoarea, colinda pentru diferite categorii sau stări sociale ș. a. ca de altfel în tot restul țării. Iar frumusețea muzicii colindelor bănățene poate fi apreciată și din numărul mare al compozitorilor — unii din ei și folcloriști — care și-au făcut o datorie de onoare din a le transcrie și armoniza pentru cor, cum sînt Tiberiu Brediceanu, Sabin Drăgoi, Nicolae Ursu, Timotei Popovici, Filaret Barbu, Emil Monția, Cornel Givulescu.

Ritualul colindatului uneori era mai simplu, alteori, mai ales în nordul Banatului era mai complicat, cu acompaniament de dubă și cu un însoțitor al colindătorilor, mai în vîrstă, care avea misiunea să transporte darurile cîștigate de colindători și care pentru aceasta era cunoscut sub numele de iapă.

Umblatul cu steaua, care în Banat se confunda cu Vicleimul și Irozii din alte părți, mai avea caracter pur folcloric doar înainte cu vreo sută de ani.

A existat și în Banat datina ca în seara de ajun să se aștearnă paie prin casă, spre aducere aminte că Mîntuitorul Iisus Hristos s-a născut în iesle cu paie¹²⁹. În unele părți era obiceiul ca tot în seara de ajun să se stingă lampa la un moment dat și după ce nucile erau scuturate într-un ciur să se arunce în casă pe întuneric, iar copiii să le caute pe sub mese și pe sub pațuri, pentru a-și încerca norocul. Norocul era acela care decidea și cine din familie găsea banul pus în „colacul Crăciunului”, care se tăia sau se rupea a doua zi la masă.

Pomul de Crăciun, sub care și pe crengile căruia Moș Crăciun își depunea darurile aduse copiilor, se făcea cu o creangă de măr luată din grădină. În prezent s-a generalizat, ca pretutindeni, obiceiul occidental al bradului de Crăciun.

Pe vremea cînd focul în case se mai făcea pe vatră, în noaptea Ajunului spre Crăciun se întreținea focul punîndu-se să ardă toată noaptea un butuc mare, numit butucul Crăciunului. O datină frumoasă păstrată de bătrîne cu sfințenia unui rit era și aceea că în noaptea spre Crăciun nu se stîngea lumina toată noaptea, pentru ca venirea în lumea noastră a Domnului Iisus să fie întîmpinată cu lumini aprinse. Obiceiul ca să nu se stingă lumina toată noaptea se practica și în prețuia altor praznice mari ca Botezul, Paștile, Rusaliile.

¹²⁹ Olînescu, *Mitologie românească*, p. 411; *Simb. s. v. Finul*, pp. 111—112.

În ziua de Crăciun se împărțea drept pomană pentru cei morți colaci și cîrnați. În ziua a doua de Crăciun, cel puțin în unele părți era obiceiul ca după liturghie finii să se ducă la nașii care i-au cununat și le-au botezat copiii și să le ducă într-o traistă țesută din lînă și frumos împodobită un colac și o șuncă afumată de porc, iar nașii să îi rețină pe fini la prinzul anume pregătit pentru aceasta.

* * *

Comparînd cele menționate despre riturile, credințele și datinele populare bănățene și cari reprezintă doar o expunere fragmentară și fugară a unui complex de forme ale trăirii populare de altădată, cu viața spirituală folclorică a românilor din celelalte părți ale pămîntului românesc se poate constata, pe de o parte asemănarea pînă aproape de identitate a folclorului religios românesc în aplicațiile lui la traiul zilnic și o aceeași întrepătrundere la fiecare pas a vremelnicului cu veșnicia iar pe de altă parte și o notă specifică, cu anumite credințe, sărbători și datini populare care sînt proprii numai Banatului, fie că alte părți ale țării nu le au avut niciodată, fie că de acolo au dispărut mai de vreme, așa cum au dispărut și din Banat altelea rituri folclorice care se practică încă sau se practicau în alte provincii românești.

E interesant mai ales de relevat faptul că în viața poporului nostru nu a putut fi sesizat nici un dezacord între ritualul Bisericii și străvechi rînduiri populare de obîrșie păgînă, cele mai multe cu caracter magic, care se îmbinau și se succedau unele altora în cursul aceleiași zile, formînd un tot în care poporul nostru își găsea ca de altfel în toate creațiile sale de cultură, mîngiere, bucurie și întremare sufletească pentru a putea ține piept greutăților vieții, care în acest loc în care l-au așezat condițiile istorice ale existenței sale ca neam aparte și în împrejurările politice și economice în care s-a desfășurat viața lui aproape bimilenară, nu au fost de loc mici sau ușor de suportat.

Aceste credințe și rînduiri de cult popular mai mult sau mai puțin încheiate în forme tipice de manifestare sau cele mai adesea cu contururi vagi și imprecise și cu variante diferite după timpuri și locuri, așa cum de altfel sînt toate creațiile folclorice, odinioară erau vii și lucrătoare în sufletele oamenilor. Astăzi ele mai trăiesc doar în amintirea celor mai vîrstnici, ca și în filele cărților și periodicelor în care au fost strînse de îndrăgostiții de trecutul poporului nostru ca și de plăcile de patefon ori de benzile de magnetofon, slujind ca obiect de studiu pentru cercetătorii din domeniul etnografiei și folclorului.

Asemenea studii își au importanța lor nu numai pentru că vechile credințe și datini, întocmai ca și cuvintele arhaice sau cele dispărute deja din limbă lămuresc antecedente istorice și limpezesc aspecte ale obârșiei etnice a poporului nostru unele din ele fiind, cum s-a văzut, de origine română, altele o moștenire dacă, iar altele, mai puține, reprezentând împrumuturi mai noi. Mai mult, aceleași credințe și datini străvechi demonstrează, într-o anumită măsură însăși continuitatea neîntreruptă a poporului nostru pe meleagurile pe care locuiește acum, fiindcă dislocările și strămutările de populație despre care vorbesc unii istorici în legătură cu poporul nostru ar fi avut drept urmare pierderea lor și formarea eventuală a altora noi, după cum oricine își poate da seama privind întâmplări contemporane. Prezența vie în sufletul poporului nostru a credințelor și tradițiilor sale timp de aproape două milenii este o probă indirectă a prezenței sale ca neam în mod permanent în spațiul carpato-dunărean.

Deși Biserica s-a ridicat mereu, a luat măsuri și a activat împotriva credințelor păgine și a practicilor superstițioase și cu caracter magic legate de acestea și care nu aveau nici o legătură cu învățătura ei oficială și cu ritualul liturgic stabilit prin canoane și prin tradiția și evoluția istorică a fenomenului liturgic, totuși datinile în legătură cu calendarul agricol și păstoresc și păstrarea păgînismului popular, cu unele adaptări la creștinism, au persistat pînă aproape de zilele noastre¹³⁰.

Creștinismul nu a putut să învingă — de altfel nu numai la noi ci pretutindeni unde s-a răspîdit — rezistența vechilor practici păgine, cărora a trebuit să se mulțumească să le dea doar un lustru creștin. Iar din aceste practici, cele cu caracter magic au fost îndeosebi generatoare de superstiții, care s-au menținut și datorită conservatismului țaranului român și au fost respectate cu strictețe ca obiceiuri chiar după ce înțelesul lor primitiv și logica lor internă au fost de mult uitate.

Astăzi toate acestea aparțin trecutului. În schimb, cu ajutorul factorilor de răspundere pentru fenomenul cultural, au primit o altă semnificație multe din obiceiurile străvechi legate de viața de altădată a satelor ca și multe din creațiile culturale ale poporului, în care pierzîndu-se înțelesul și sensul lor primordial a rămas precumpănitor elementul artistic, care ne dă satisfacții și bucurii curate în momentele de destindere nouă autohonilor și stîrnesc admirația străinilor care ajung să le cunoască.

130 Cf. P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, Edit. Științifică, 1969, p. 102.

OMUL SFINTEȘTE LOCUL

Duminica V-a după Rusalii

Precum s-a observat, în textul evangheliei de azi (Matei 2, 29—9, 1), la sfârșit stă scris că — după ce gherghesenii, păgubiți, înfricoșați și mai cu seamă ingrati, îl rugară pe Iisus ca să treacă din hotarele lor — El, „întrind în corabie, a trecut dincoace și veni în cetatea sa”. Dincoace înseamnă Galileia: „Galilea neamurilor... în laturea și-n umbra morții” — cum au prevestit-o Profetii (Isaia 8, 23 și 9, 1). O regiune nu chiar de mare cinste pentru contemporani, din cauza amestecăturilor de popoare păgine, care jenau puritatea mozaică și constituia în același timp un pericol de contaminare continuă pentru monoteism.

Totuși, Domnul Hristos, ca om, era de baștină galileean. Un argument denigratoriu în gura contrarilor săi: „Nu cumva și tu ești din Galileia? — fu ironizat Nicodim de conciliul fariseilor — cercetează și vezi că din Galileia nu se ridică proroc” (Ioan 7, 52). Și, totodată, un semn de indoială pentru prietenii săi: „Din Nazaret poate să fie ceva bun? — întreba Natanail, ucenicul său (Ioan 1, 47). Și totuși, Mintuitorul se chema „Nazarineanul” (Matei 2, 23) — titlu însemnat și pe osinda crucii lui (Ioan 19, 19) — după orașul copilăriei sale, care l-a reudiat, vrînd să-l arunce în prăpastie, de pe sprinceană muntelui, fapt care prilejui amara constatare că nici un profet nu este bine primit în patria sa (Luca 4, 24 și 29), căci vulpile au vizuini și păsările cerului cuiburi; fiul omului, însă nu are unde să-și plece capul (Matei 8, 20). Atunci, care e patria sa? Tilcuitorii scripturilor afirmă că orașul Capernaum avu cinstea să se numească „cetatea sa” (Matei 9, 1).

Astfel, Hristos Domnul a scos din anonim și a imortalizat, în Sfintele Scripturi și-n istoria lumii creștine, locuri de-o mărunță importanță pînă la el și, poate nevrednice de el, care printr-insul au devenit celebre; iar pămîntul pe care El și-a purtat pașii, se cheamă Țara Sfîntă. Ca o ilustrare a dictonului, valabil și pentru noi, că omul sfințește locul.

Intreaga creațiune a ieșit perfectă, din mîna Creatorului: „Și a privit Dumnezeu toate cîte făcuse și iată erau bune foarte” (Facere 1, 31). Realitate concretizată în raiul primor-

dial pămîntesc, numit Eden, care însă presupunea logic și prezența omului, coroana creațiunii: „Apoi, Domnul Dumnezeu a sădit raiul în Eden, spre răsărit, și a pus acolo pe omul, pe care-l zidise” (Facere 2, 8). Apoi, după ce stabilește coordonatele geografice ale aceluia loc, Cartea Sfîntă mai adaugă că Adam a fost pus acolo în Eden, ca să-l lucreze și să-l păzească. Tot acolo, omul a pus nume tuturor viețuitoarelor (Facere 2, 10—15 și 19—20). Fapt prin care a fost stabilit, încă dintru început, un raport de strictă interdependență între natură și om. Și într-adevăr, lumea aceasta, lipsită de om, ar fi ca Edenul fără Adam: nu și-ar afla rostul existenței sale. Pentru cine ar mai străluci soarele și ar scripi stelele spre care omul contemporan își întinde mîna lui împodobită cu cele mai minunate aparate de pătrundere în cosmos? Pentru cine ar inverzi codrii din care se durează casa fericirii familiare și alăuta; pentru cine susură izvoarele în munții de cremene, pe care omul și le suppose, împuternicindu-și sufletul; pentru cine s-ar mai coace grînele — plînea binecuvîntată pe mose și pe altare; pentru cine ar mai înflori bujorii și s-ar împlini poamele dulci ale toamnei bogate? Și ce rost ar avea toate aceste frumuseți și comori ale lumii, de n-ar fi omul să le cultive și să se bucure de toate?! S-a spus doar că măsura tuturor lucrurilor este omul (Protagoras). Omul se crede centrul universului: tot ce vede el raportează la sine (D' Ho'bach). Natura este brută și sălbatică fără mîna omului; și este bine să fie astfel, pentru ca el să fie constrîns să iasă din starea de natură, inactivă, și s-o prelucereze; iar o dată cu aceasta, să devină dintr-un simplu produs natural, o ființă liberă și rațională (J. G. Fichte).

Intr-adevăr, e atît de strînsă această interdependență, încît omul — devenind rob păcatului — a determinat, prin căderea sa, decăderea și degradarea naturii întregi: „Căci făptura a fost supusă deșărtăciunii nu de voia ei, ci din pricina aceluia care a supus-o” (Romani 8, 20). Cum spunea Domnul Dumnezeu „Blestemat va fi pămîntul pentru tine... Spini și pălămidă îți va rodi el... (Facere 3, 17—18). Răul moral devine astfel rău fizic; iar omul, blestem pentru lumea care-i fusese hărăzită spre binecuvîntare: uneori omul spurcă locul — cum se spune. Totuși, în conștiința lui a rămas un dor de rai, în urma căruia se străduiește să refacă în lume imaginea paradisului pierdut; iar din „spini și pălămidă” blestemului de demult, să cultive trandafiri și spic de grîu. Toate acestea într-un efort de-a se depăși mereu pe sine însuși, omul modern le numește: progres, civilizație și confort. Nu putem ignora, însă că, prin Iisus Hristos — al doilea Adam (Romani 5, 14) — binele acesta fizic de înnobilare a naturii presupune, în mod tainic, binele moral: mîntuirea noastră. Învierea noastră și în-

vierea naturii, la Paști, exaltă în imnul sărbătoresc: Bucură-te, făptură, și desfă-te ca un crin!"

Așa făcură primii mari pustnici ai creștinătății să înflorească pustiiul Egiptului (Anatole France: Thais). Prin rugăciunile, evlavia și puritatea lor morală, dar și prin munca lor manuală, în sensul celor confirmate de către unul dintre ei (Sf. Antonie, cel Mare): „Dumnezeu a umplut pe om de pricepere și cunoștință, voind să strămute ceea ce e muritor la nemurire”. Așa încît creștinul se roagă pentru întreaga natură, muncind pentru înnobilarea ei și înobilîndu-se pe sineși. De aceea Biserica noastră face rugăciuni pentru sfințirea apei, a holdelor, a piinii, a caselor și a întregii vieți pămîtene, urmărind în mod haric transfigurarea materiei. Și astfel, omul sfințește locul, coborînd din nou Edenul pe pămînt. Pe aceste temeuri stă și aluzia unui Sfînt Părinte (Marcu Ascelul) despre „raiul Bisericii”.

Cu toții cunoaștem nuvela unui clasic român (Ioan Slavici): Popa Tanda, cel care — nu numai cu rugăciunea și cu harul ca preot, dar și prin muncă și vrednicie gospodărească — a sfințit locul și a făcut din satul său Sărăcenii o veritabilă grădină de rai.

Se spune adeseori că raiul ca și iadul sînt aci pe pămînt. De fapt, acestea de-aci încep. În toate compartimentele vieții noastre, de fiecare dintre noi depinde raiul sau iadul. Deci și mîntuirea noastră personală.

Fiecare din noi purtăm firește pecetea vremii și a locului de baștină. Dar, după pilda Mîntuitorului, oamenii adevărați conferă, prin vrednicia, curajul, bunătatea și puritatea lor, celebritate chiar și celui mai umil cătun. Să nu uităm că, trăind corect și curat între semenii noștri, și noi putem aduce — pentru noi și pentru ai noștri — raiul pe pămînt. Și confirmăm încă o dată și personal străvechiul dicton că omul sfințește locul.

Prot. Petru Bogdan

CUMPĂTAREA — PÎRGHIA SĂNĂTĂȚII

(Dumînica VIII-a după Rusalii)

Se pare că cel mai des întrebuintat cuvînt în lume este *pline*.

Dintru început, Adam și copiii lui au rostit cuvîntul *pline*. Lui Adam i-a spus Dumnezeu: „*În sudoarea feții tale îți vei mîncă pîinea ta*”. (Fac. 3, 19).

Frecvența cuvîntului *pline* rămîne constantă. Mîntuitorul a înmulțit cele cinci pîini și a saturat mulțimile. De altfel, în rugăciunea „Tatăl nostru” ne-a învățat să cerem: „*Piinea noastră cea spre ființă, dăne-o nouă astăzi*”.

Povătuindu-ne să cerem pîinea cea necesară vieții, Mîntuitorul înțelege să cerem pîinea cîștigată cinstit, prin munca noastră. „Omul se naște spre osteneală, precum puii vulturului, pentru a zbura în înălțimi” (Iov V, 7). Cine nu lucrează nici să nu minînce” (II. Tes. 3, 10).

De agonîsirea — prin muncă — a pîinii de toate zilele, a bunurilor pămîntesti, e indisolubil legată înțeleapta lor chivernisire, îndeosebi *cumpătarea*.

Mărturisirea Ortodoxă definește cumpătarea în felul următor: „Cumpătarea este măsura ce o păzește cineva în mîncare, în băutură și îmbrăcăminte, chiar și în vorbe și în toate faptele lui și priin mijlocul ei alege orice este cuviincios și potrivit”.

În sens creștin, am putea defini cumpătarea și altfel: puterea sufletească transformată în deprindere, de rostuire a cugetelor și purtării noastre conform legilor pe care Dumnezeu le-a înscris în însăși firea noastră. A trăi cumpătat, înseamnă a trăi în deplină armonie cu legile firii noastre, în ultima analiză, în marginile îngăduite de rînduielile creștinești, sau, cum spune dictonul: „Uti, non abuti” (vezi: Montaigne: Eseuri, I, trad. București, 1966, pag. 205).

Orice faptă, fie cît de bună în sine și cît de bine intenționată, pierde din valoarea ei, dacă nu este făcută cu cumpătare, ba unele pot deveni chiar dăunătoare, ca spre exemplu mîncarea și băutura, trecînd măsura, aduc suferință organismului. De aceea, zice Mîntuitorul: „*Luați aminte de voi înșivă să nu se îngreueze inimile voastre de mîncare și băutură peste măsură*” (Luca 21, 34).

Se susține — și pe drept cuvînt — că nici uneia dintre virtuți nu i se potrivește mai bine atributul de putere decît cumpătării. Ea este cheazăia vieții sănătoase, fiindcă nu îngăduie mai multe trebuințe decît cele pe care le avem în firea noastră, este frîna păcatului și antidotul multor boli care ne-ar distruge organismul. De aceea Biserica a statornicit posturile și vestește luxul. Sf. Ioan Gură de Aur spune despre cumpătare: „După cum corăbiile ușoare străbat mările mari cu iuțea, iar cele prea încărcate se afundă, tot așa cumpătarea ajută mintea să străbată marea vieții și să privească cele cerești”.

Creștinul sincer excelează prin cumpătare, avînd totdeauna în față povața Sf. Ap. Petru, care ne învață că, pe lîngă știință, trebuie să avem și cumpătare (II, Petru, I, 6). Creștinul se conduce după pîlda Mîntuitorului și a Sfinților Apostoli, care au făcut din cumpătare axa vieții lor. Sf. Ap. Pavel definește exhaustiv cumpătarea, atunci cînd spune: „*Ori de mîncăți, ori de beți, ori altceva de faceți, toate spre slava lui Dumnezeu*”

să le faceți" (I, Cor. 10, 31). Sf. Ap. Pavel recomandă stăruitor virtutea cumpătărilor tuturor creștinilor, în epistola către Tit, unde spune: „... Cei bătrini să fie treji, cumpătați; ... femeile în vîrstă să aibă purtare cuviincioasă, învățînd pe cele tinere să fie cumpătate, cu viață curată... Sfătuește — de asemeni — pe tineri să fie cumpătați... Pentru că harul lui Dumnezeu ne învață să lepădăm fărădelegea și poftele lumești, și să viețuim în veacul de acum cu cumpătare, dreptate și cu cernicie...” (Tit, 2, 1—12).

Multiple sînt formele pe care le îmbracă cumpătarea în manifestările ei. Astfel, avem: *sobrietatea* (măsura în mîncare, băutură, ținută), *castitatea* (echilibru moral, în care poftele sînt ținute în friu și satisfăcute rațional), *economia* (întrebuințarea înțeleaptă a agoniseli), *modestia* (conștiința valorii noastre reale, fără trîmbițarea ei) și *pudoarea* (simțul moral, care evită tot ce-i rușinos și înjositor). Toate formele enumerate ale cumpătărilor au de obiect pe cel care le posedă, dar cu repercursiuni asupra vieții obștești mai mult decît oricare altă virtute. Practicarea lor este igiena prin excelență a sănătății sufletului și a trupului, înfrînînd poftele nesăbuite de mîncare, băutură, slavă deșartă, hulă, etc. toate excese care duc la cumplite mizerii morale și materiale, îndeosebi beția, care este „mama desfrîului” și „băutura morții”.

Cumpătarea, alături de celelalte virtuți, are un incomensurabil rol familial și social. Fără cumpătare nu există bunăstare, progres și viață morală. Ea, însă, nu vine de-a gata, ci este rodul osîrdiei personale, de aceea cei însetați după perfecțiune morală trebuie să facă adevărate antrenamente pînă ce ajung s-o practice fără șovăire. Este edificator, în această privință, cazul lui Franklin, înfățișat în memoriile lui, unde ni se arată detaliat exercițiile făcute cu fiecare virtute în parte, inclusiv sobrietatea, și greutățile întîmpinate, pînă ce a ajuns să le înscrie în repertoriul directivelor sale morale. E ca și cu grădinarul, care nu zmulge deodată toate buruienile, ci plivește întii o brazdă, apoi celelalte, pînă ce ajunge să curețe întreaga grădină. Uneori revine și curăță eventualele buruieni rămase. Tot astfel procedează cel ce se nevoiește spre cele ce zidesc și sfințesc, întii curăță apucăturile rele, apoi revine și zmulge din rădăcină deprinderile inveterate ce răbufnesc din cînd în cînd și-l abat din drumul ascensiunii morale.

În indisolubilă legătură cu virtutea cumpătărilor este *stăpînirea de sine*, care joacă un rol mare în ridicarea ei la rang de forță morală dominantă. „Asemenea unei cetăți cu o spărtură și fără zid, așa este omul căruia îi lipsește stăpînirea de sine” (Pilde 25, 28). Prin stăpînirea de sine, creștinul se im-

potrivește pornirilor de moment și-și domină impulsurile firii. Stăpînirea de sine se cîștigă prin educație, cu osebire *autoeducație*. Ea este rezultanta unor eforturi făcute încă din fragedă copilărie. Se spune că sînt viori vechi, pe care violoniști virtuoși au cîntat mult și au scos cele mai armonioase tonuri. Asemenea viorii este sufletul nostru, iar violiniștii, sîntem noi. Dacă dintru început vom cînta pe vioara sufletului numai gînduri generoase, nimeni nu ne va putea cînti din hotărîrea nobilă de a fi stăpîni pe purtarea noastră morală. Dacă ani de-a rîndul vom cînta din vioara sufletului aria înfrumusețării morale, eliminînd din inimă orice necurăție, orice germene de răutate, vom cîștiga deprinderea de a ne împotrivi cu ușurință ispitirilor și întăritărilor patimilor. În cazul acesta, cuvintele Sf. Iacob: „împotriviți-vă căvoului și el va fugi de voi” (Iacob, 4, 7), vor găsi aplicare neșovăelnică.

* * *

Pictorii devin celebri prin iscusința cu care zugrăvesc cît mai fidel realitatea; lăsînd privitorului impresia că o are în față aievea. Despre Zeuxis, pictor grec din antichitate, se spune că a pictat o ciorchină de struguri copți și lăsînd tabloul afară, veneau păsările și încercau să ciugulească din bobile de pe tablou. Un alt pictor, Parrhasius, gelos de succesul lui Zeuxis, a pictat o perdea cu atîta măiestrie, încît a înșelat chiar ochiul adversarului său, care, apropiindu-se de tablou, a ridicat mîna să dea perdeaua la o parte.

Asemenea pictorilor sîntem noi, creștinii. Fiecare avem datoria să zugrăvim chipul vieții noastre, dar nu în culori, ci cu virtuți, avînd model prototipul moral, chipul cel fără prihană al Dumnezeu-Omului, Iisus Hristos. Între mijloacele eficiente, cu ajutorul cărora putem zidi ființa noastră morală, în forma cea mai luminoasă, este *cumpătarea*. Iisus ne-a învățat să muncim pentru pîine, a înmulțit pîinile și-a săturat mulțimile... A lăsat să se adune firimiturile. A dat și hrană sufletului: cuvîntul Său, precum și pîinea cea cerească și paharul vieții. N-a uitat să sublinieze că bunul suprem al vieții pămîntești este sănătatea, care se temeinicește prin cumpătare, așa cum ne povățuiește Sf. Ap. Pavel: „Cu bun chip să umblăm, nu în ospețe și beții, nu întru desfrînare și fafte de rușine, ... ci vă îmbrăcați întru Domnul Iisus Hristos, și purtarea de grijă a trupului vostru să nu o faceți spre poște”. (Rom. 13, 13—14).

Preot Ioan Bunea

ROSTUL AMINTIRII PERPETUE

Duminica X-a după Rusalii

Evangelhia de azi, cu vindecarea lunaticului (Matei 17, 14—23) ni s-a mai citit o dată, în duminica IV-a a Postului Mare. Și nu e singurul caz când o evanghelie se repetă în decursul anului bisericesc. Așa bunăoară și chemarea Apostolilor reia, de două ori, deși nu stereotip, aceeași întâmplare (Matei 4, 18—23 și Luca 5, 1—11). La fel, vindecarea demonizaților din laturea Ghergheesenilor sau Gadara (Matei 8, 28—9, 1 și Luca 9, 26—39). De asemenea evangheliile Invierii, la utrenie, revin de mai multe ori pe an la rând. Și chiar recitirea textului evangheliei de azi ce a fost citită acum la liturghie...

Desigur aceste reluări își au în de obște rostul lor binevenit și mintuitor, dacă ținem cont de adevărul psihologic și pedagogic că ceea ce este important, mai cu seamă pentru suflet, esențialul trebuie să fie readus mereu în centrul atenției, fiindcă repetindu-se deseori este reținut mai statornic în memorie. S-a spus doar că repetiția e mama învățaturii. Mai mult, ea crează deprinderi. Și nu numai profesionale, ci și morale. Exercițiul continuu în meserie, în artă, ca pictura, sau la un instrument muzical, face pe maestru și pe virtuoz. Dar în cele religioase, cum se potrivește oare această constatare?

Tuturora ni s-ar părea cel puțin curioasă justificarea cuiva: „Nu mă mai duc la operă — am mai văzut cutare și cutare spectacol...”, ca și când capodoperele se cer numai văzute și nu ascultate, gustate și adâncite în suflet, de zeci de ori! Dar, de fiecare dată descoperi noi frumuseți artistice și mereu noi și tot mai adânci satisfacții spirituale, ori de câte ori asculți un concert celebru, o mare simfonie orchestrală, sau revezi un tablou nemuritor.

Ei bine, cu atât mai virtos, pe tărâm religios, reluările își au rostul lor binecuvântat, pentru minte, inimă și voință. Ele crează o mai luminoasă cunoaștere a lui Dumnezeu și a voinței sale, o înnobilare a sentimentelor o tot mai riguroasă deprindere în virtute.

Să ne amintim de variatele repetiții din Biblie — unde nimic nu este superfluu și fără o logică divină — ca de pildă acea repetiție a istorisirii despre creația omului, în nuanțe de adâncire a importanței lui, cu precădere, între celelalte fapte ale lui Dumnezeu, vizînd totodată destinul perfectibilității lui, chiar și după căderea în păcat (Facere 26—29 și 2, 7—8). În cărțile de istorie biblică, de asemenea, se reiau aceleași evenimente din diverse puncte de vedere și cu alte amănunte relevînd unica purtare de grijă a Creatorului pentru poporul ales,

din care va odrăsli Hristos: „toiag din rădăcina lui Iesei și floare dintrînsul...” (Cele patru Cărți ale Impăraților și cele două Paralipomena). La fel, în Psalmii lui David, revine mereu, mai mult decît într-o simplă cadență de versuri, aceeași idee reluată în nuanțe tot mai pîngnante, cu scopul de a-i accentua și mai adînc importanța pentru mîntuirea noastră, cum ar fi de exemplu: „Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule, și duh drept înnoiește înlăuntrul meu”. (Psalmul 50, 11).

Apoi, în Testamentul Nou, avem trei Evanghelii oarecum asemănătoare, numite sinoptice: de la Matei, Marcu și Luca, reluînd viața, învățătura și faptele minunate ale lui Iisus, dar fiecare cu specificul, originalitatea și sporul ei spiritual. Matei reia și repetă anumite profeții, din Testamentul Vechi, cu mențiunea: „ca să se plinească ceea ce s-a zis de Domnul prin prorocul ce scrie...” (Matei 1, 22, etc.) — cu scopul de a le întări cititorilor convingerea că Hristos e Mesia cel promis prin Profeți. Marcu este mult mai concis ca ceilalți, deși nu repetă pe scurt textul celorlalți, ci începe în felul său și astfel sfîrșește, cuprinzînd amănunte inedite: pilda cu spicul de griu și întîmplarea cu tînărul, probabil el însuși, care și-a lăsat haina în mîinile celor ce l-au prins pe Mîntuitorul, în noaptea Ghetsimanilor și a fugit (Marcu 26, 4, 26—29 și 15, 51—52). Luca parcă scrie mai cu seamă pentru creștinii dintre păgîni, încadrînd viața pămîntească a lui Iisus în istoria iudeilor și a imperiului roman, cu o mai largă descriere a copilăriei Mîntuitorului (Luca 1, 5 și 2, 20—52) și-o încheie de altă manieră, pe calea spre Emaus (Luca 24, 13—35). Ceea ce, desigur, nu înseamnă că vreuna din Sfintele Evanghelii ar fi superfluă și fără un tainic rost mîntuitor — așa precum nici citirea lor, reluată în fiecare an bisericesc — fiindcă, la urma-urmei, toate cele patru Evanghelii, deci și a lui Ioan, repetă, de aproape două milenii și parcă nu îndestul pentru selea și foamea după cuvîntul lui Dumnezeu, și reiau fiecare în felul său viața, învățătura și faptele lui Iisus Hristos.

Un mare gînditor și scriitor (Merejkowski), amintind despre Testamentul Nou, cartea sa de căpățîi, ajunsă într-o stare foarte rea, din cauza întrebuintării zilnice, mărturisește că n-a dat-o la compactat, fiindcă nu se putea lipsi de ea, nici măcar o săptămînă.

Încît, folosul Sfintelor Scripturi pentru noi și-n repetarea lecturilor, cît mai asiduă: nu ca pe romane — deși uneori și pe acelea le reluăm — dar ca aerul, condiție de fiecare secundă a vieții, ca pîinea cotidiană, ca apa de care zilnic sîntem mereu însetați. Așa precum repetarea continuă — nu stereotipă și automată, ci tot mai variată și adîncită — a unei fapte bune, devine în sfîrșit virtute, prin care, cum stă scris, omul nostru

cel dinlăuntru se înnoiește zi de zi (II Corinteni 4, 16). Este și aci, ca și-n obișnuita îndeminare tehnică sau artistică, o virtuozitate, printr-o stăruitoare și statornică repetare, cu un continuu spor duhovnicesc.

* * *

Pe Muntele Maslinilor, în locul unde Domnul Hristos, fiind în nevoianță se ruga (Luca 22, 44) și era acolo singur, pentru că ucenicii cei mai dragi nu putură măcar un ceas a priveghea împreună cu El (Matei 26, 40), se află acum o bisericuță unde se slujește cu rîndul, fără întrerupere. Ca o ispașă tardivă a celor care atunci lăsaseră singur pe Mîntuitorul lor.

De altfel, aceeași străveche sfîntă liturghie ce cuprinde în sine și rostul amintirii perpetue și înmulțește în fiecare zi și-n fiecare oră, pe toate altarele, pîinea duhovnicească cea de toate zilele, este o sacră reluare a mereu aceleași teme. Atunci, s-ar putea oare spune: nu mă duc la sfînta slujbă fiindcă am mai auzit-o ... și-n copilărie? Sau nu mai rostesc și astă rugăciune: am zis-o și acum un an! Ce atîtea: „Doamne miluiește-ne! — cîteodată patruzeci în șir după olaltă — și atîtea „dă-ne Doamne!” într-o slujbă religioasă? Dar niciodată nu vom cere după cuviință și-ndeajuns milă și har de la Dumnezeu! Numărul rînduit anume al apelurilor la mila lui Iisus și al Preacuratei, în acatiste, își are un rost tainic și de har. În exercițiul duhovnicesc există și așa-numita „rugăciune a lui Iisus”, a cărei putere stă tocmai în repetarea, cu tot mai multă credință și căldură, a cuvîntelor consacrate: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, milostiv fii mie, păcătosului, și mă mîntuiește!”, care posedă în sine un soi de cuminecare spirituală, cu numele prea dulce al lui Iisus, mai dulce ca fagurele de miere! — după accepțiunea Sfinților Părinți. „Căci zăbovind numele acela slăvit și mult dorit, prin pomenirea minții, în căldura inimii, să-deste în noi numai deprinderea de-a iubi bunătatea lui — scrie fericitul Diadoh. Pentru că, dacă e ținut strîns în amintire, el arde toată pata de pe fața sufletului; căci Dumnezeuul nostru este foc mistuitor (Evrei 12, 18), care arde toată răutatea”.

Prot. Petru Bogdan

SENSUL MORAL CREȘTIN AL CRUCII

Inălțarea Sfintei Cruci

Crucea e simbolul creștinismului, fiindcă pe cruce s-a adus jertfa Fiului lui Dumnezeu, care a dat naștere Bisericii prin revărsarea Duhului Sfînt. De aceea, cînd vedem crucea ne gîndim la creștinism, iar cînd vorbim de creștinism, ne gîndim tot

deauna la cruce. Biserica fără cruce nu poate exista, fiindcă Biserica izvorește din cruce și actualizează roadele crucii.

Despre Sfânta Cruce s-a vorbit mult, dezbătându-se diferite aspecte ale înțelesului ei. Astfel, sensul crucii în general, poate fi identic cu cel de răscumpărare, de mîntuire (Ioan 3, 13—16). S-a analizat apoi sensul Sfintei Cruci privită ca obiect de cult, ori căutîndu-se o interpretare duhovnicească.

Vom încerca să facem unele precizări, în lumina Sfintei Scripturi, referindu-ne într-o privire de sinteză asupra sensului moral creștin al crucii.

De la început observăm că tocmai acest sens duhovnicesc definește sensul biblic al crucii. De aceea, înainte de-a vorbi despre cruce sub aspect moral creștin, trebuie să înțelegem noțiunea în ansamblul doctrinei creștine.

Cînd vorbim despre cruce, ne gîndim în primul rînd la patimile Domnului. Crucea primește sens moral creștin numai legată de opera mîntuirii, mai precis, de punctul ei culminant; moartea lui Iisus Hristos. În felul acesta, crucea devine semnul concret care ne vorbește de tot ceea ce s-a întîmplat pe Golgota: de iubirea, de smerenia, de răbdarea, de zbuciumul, de pacea Celui răstignit. Astfel, crucea nu rămîne numai un semn ci înțelesul ei se proiectează într-o realitate tainică, devenind — după expresia Sf. Apostol Pavel — „puterea lui Dumnezeu” (I Cor. 1, 18).

Vom înțelege mai bine aceasta, dacă vom dezbate în parte fiecare din aspectele moral creștine pe care le putem identifica cu sensul duhovnicesc al crucii.

1. Cel mai întîlnit sens al crucii ni-l arată Mîntuitorul prin chemarea care ne-o face de-a-L urma: „Oricine voiește să vină după mine, să se lapede de sine, să-și ia crucea și să-mi urmeze” (Marcu 8, 34). În luarea crucii putem distinge două sensuri: în primul rînd un sens pasiv, de răbdare a tuturor greutăților venite din afara noastră, independente de noi. În al doilea rînd, un sens activ, manifestat printr-o luptă voită cu tine însuși, căutînd mereu să fi mai bun, să arăți în ființa ta chipul Aceluia pe care îl urmezi. Acest sens activ poate avea două aspecte, unul de purificare a oricărui păcat, de eliminare a oricărui rău din ființa noastră, apoi unul de căutare să cultivi binele. Acest sens activ al luării crucii, ca o stăruință neîntre-ruptă de transformare în bine a întregii ființe, primește un înțeles optimist prin faptul că numai această formă de luptă cu tine însuși de-a te afirma în bine, te poate realiza în starea plenară a ființei tale, asigurîndu-ți posibilitatea de conlucrare autentică cu semenii. În al doilea rînd, fiindcă oricît de greu

ar fi urcușul spre bine, urmîndu-L pe Hristos și fiind alături de El, te încrezi în ajutorul Lui și în succesul realizărilor în bine. Prin aceasta vedem că, sub aspect moral creștin, luarea crucii nu primește sensul unei suferințe dezolante, pe care creștinul o suportă în urmarea lui Hristos, ci un sens activ de luptă hotărîtă cu tine însuși pentru a reuși să te realizezi în bine după chipul lui Iisus Hristos. Astfel crucea devine păstrătoare a virtuților care îl fac pe credincios stăpîn pe sine însuși.

Așadar, observăm că, din punct de vedere moral creștin, crucea este semnul curățirii de păcat. Deși n-a avut păcat, Hristos moare pe cruce ca „cel mai mare păcătos”, pentru ca prin sîngele Său nevinovat care a udat acest lemn de ceară și tortură, să șteargă pentru totdeauna păcatul, iar crucea să devină în mod tainic semnul unei iertări și purificări depline (Coloseni 2, 14). Credinciosul privind spre cruce va observa tainic și pe Cel răstîgnit, cit și sîngele purificator care a curs pe ea. Aceasta pretinde o aderență la cruce și la rănile Domnului pentru a lua vindecare de păcat și a căuta neconținut ca spălat duhovnicește în sîngele crucii actualizat prin trupul și sîngele euharistic, credinciosul să păsească spre o viață nouă, lipsită de păcat (II Cor. 5, 17; Coloseni 3, 9; Efeseni 4, 24).

2. Sensul cel mai evident al crucii cu implicații morale creștine este legat de opera morții Mîntuitorului pe cruce, ca manifestare a iubirii. Crucea pe care s-a răstîgnit Iisus Hristos este semnul unei iubiri universale și jertfelnice. De pe cruce, Mîntuitorul rostește cuvinte pline de iubire și iertare: „Părinte, iartă-le lor că nu știu ce fac” (Luca 23, 34). Iisus cere iertare oricărei uri, pentru ca iubirea să rămînă biruitoare. Credincioșii nu pot beneficia de roadele iubirii crucii, dacă nu se străduiesc să și trăiască, prin viața lor de fiecare zi, care să fie străbătută de pulsul iubirii, în așa fel încît toate faptele lor să devină fapte de iubire. Pe de altă parte, iubirea crucii face din toți cei ce o trăiesc — frați, încît Hristos „nu mai este iudeu nici elin, nu mai este rob, nici slobod, nu mai este parte bărbătească și femeiască”. (Galateni 3, 28). Dar această frățietate trebuie să primească un orizont universal, în sensul că adevărații creștini trebuie să iubească pe orice om ca pe un frate, să se identifice cu lacrimile și bucuriile oricui și să tindă neconținut la realizarea binelui.

3. Crucea de pe Golgota este simbolul smereniei creștine. Sfîntul Apostol Pavel ne spune că Mîntuitorul în chenoză Sa „a luat chip de rob, făcîndu-se asemenea nouă. Și aflîndu-se la înfățișare ca un om s-a smerit făcîndu-se ascultător pînă la moarte și încă moarte pe cruce” (Filipeni 2, 7—9). Iisus Hris-

tos dă un exemplu de adincă smerenie, acceptînd să moară ca un rob pe cruce. Dar, rămînînd Dumnezeu, El, deși moare ca un rob, învinge moartea prin moarte, sculîndu-se la viață. Prin aceasta, crucea ca mijloc prin care chenoza ajunge la apogeu, rămîne ca un lucru care să mărturisească despre smerenia Celui răstignit. Deși crucea ca mijloc de manifestare a smereniei lui Iisus a istovit pînă la moarte ființa Crucificatului, totuși aceasta nu înseamnă o desființare a ființei Lui, ci o posibilitate de afirmare a ei, prin transformarea într-o viață strălucitoare, de biruință definitivă a binelui. Tot astfel se întîmplă și cu credincioșii care se smeresc prin crucea lui Iisus. Ei nu se smeresc pentru ca să-și desființeze propria lor ființă, ci tocmai ca o posibilitate de afirmare a ei, printr-o cunoaștere autentică a propriilor defecte, printr-o crucificare a omului vechi și printr-o înălțare victorioasă a unui om nou care intruchipează în chip strălucitor binele (Galateni 2, 20—22; Filipeni 3, 10—13).

4. Sfîntul Apostol Pavel, care a aprofundat taina Sfintei Cruci în felul cel mai reușit, ne prezintă crucea și ca pe un semn al împăcării. Pe crucea de pe Golgota s-a săvîrșit împăcarea creaturii cu Dumnezeu-Tatăl: „Și să-i împace pe amîndoi cu Dumnezeu într-un trup prin cruce, omorînd vrajba prin ea” (Efeseni 2, 16). Crucea ca semn al împăcării, primește, în concepția acestui Sfînt Apostol un sens mai larg referindu-se la restaurarea în Hristos a firii căzute în păcat, a împăcării cerului cu pămîntul: „Și să împace cu sine prin El toate, făcînd pace prin sîngele crucii lui, prin el, fie cu cele de pe pămînt, fie cu cele din ceruri”. (Coloseni 1, 20). De aici rezultă că, pacea ca expresie a împărăției lui Dumnezeu primește sensul virtuții creștine, fiind un bine, aparținător ființei credincioșilor (Luca 17, 21), ce se cere să fie exteriorizat prin elementele caracteristice păcii, care rezidă în angajarea într-o acțiune de sinceră și dezinteresată dăruire pentru mai binele semenilor.

* * *

Din cele arătate reiese că sfînta cruce are un înțeles moral creștin, specific învățăturii creștine, care nu este o teorie abstractă, rămînînd pe planul discuțiilor, ci care se afirmă prin specificul ei practic.

Din Sfînta Scriptură reiese că sfînta cruce fiind simbolul creștinismului, ea primește și un sens moral optimist de curățire a oricărui rău și de cultivare neîntreruptă a binelui, în notele lui creștine de smerenie, iubire, pace, în scopul unei dăruiri dezinteresate pentru mai binele semenilor și-a lumii întregi.

Diacon prof. Sorin Cosma

RUGĂCIUNE DESĂVÎRȘITĂ

Praznicul Sfintului Iosif cel Nou de la Partoș

Hristos Iisus Domnul nostru, modelul unic, veșnic viu, al dragostei lucrătoare de fapte bune, ne-a arătat, prin însăși viața Sa, că nici o altă rugăciune nu concretizează mai mult sfîntenția decît rugăciunea săvîrșită pentru aproapele. O astfel de rugăciune exprimă într-un mod deplin iubirea noastră față de Dumnezeu și de semenii. De aceea, pe drept cuvînt, rugăciunea pentru semenii noștri poate fi numită rugăciune desăvîrșită.

Intr-adevăr, nici o altă rugăciune nu corespunde mai mult cu spiritul Evangheliei, nici una n-a fost mai trăită de Hristos, nici una nu este mai stăruitor recomandată de întreg Noul Testament.

Mîntuitorul ne-a inițiat în misterul vieții spirituale integrale, demonstrîndu-ne nulitatea etică a rugăciunii ostentative a egoistului. El, care s-a întrupat, a trăit și a suferit, nu pentru Sine, ci pentru noi, ne învață să spunem nu „Tatăl meu”, ci „Tatăl nostru”, nu „dă-mi mie”, ci „dă-ne nouă”; căci nu ne e îngăduit să ne prezentăm înaintea lui Dumnezeu rupți sufletește de frații noștri, care sînt toți oamenii, fără nici o deosebire.

În marea rugăciune arhierască Iisus se roagă pentru Apostoli, și pentru toți cei ce vor crede în El, prin cuvîntul lor, deci pentru toți creștinii de pretutindeni și din toate timpurile, ca toți să fie una, sfințiți în aceleași adevăr. Este cea mai minunată rugăciune, din cîte s-au rostit vreodată sub țările cerului. (Ioan 17, 20).

Chiar ne cruce find, Mîntuitorul nu s-a rugat pentru sine, ci pentru cei care-L răstigneau. Tocmai pentru că rugăciunea Sa era îndreptată spre binele obștesc, la Mîntuitorul Hristos găsesc adăpost, ușurare, odihnă și mîngiere, toți cei împovărați și osteniți.

Rugăciunea pentru aproapele constituie sinteza și expresia cea mai înaltă a religiei creștine. De altfel, caracterul altruist al rugăciunii este un înalt postulat creștin de totdeauna. Rugăciunea se cade să fie o topire a inimii în focul dragostei pentru aproapele. Prin rugăciunea săvîrșită pentru semenii se transferă centrul de gravitate al ființei proprii înlănțuită de egoism, asupra lui Hristos care se indentifică cu toți oamenii zicînd: „Ce-ați făcut acestora, mie ați făcut” (Matei 25, 40). O astfel de rugăciune e moartea egoismului și rugăciunea toalei dăruiri de sine.

Dacă am avea viziunea integrală a tuturor trebuințelor semenilor și am participa efectiv la împlinirea lor, întreaga noastră viață ar fi o rugăciune desăvârșită izvorită din dragoste. Aceasta ne-ar innobila, ajutându-ne mult în urcușul duhovnicesc către Dumnezeu.

Părinții Bisericii ne învață că binele, sfințenia și fericirea noastră sînt așezate ca o comoară la temelia vieții aproapelui. Ca să putem ajunge la această comoară prețioasă trebuie să lucrăm în folosul aproapelui, începînd și desăvîrșind toate prin rugăciune atotuibitoare. Măreția sfinților tocmai în aceasta constă că la ei sînt indisolubil unite dragostea și atașamentul absolut față de Hristos cu dragostea dezinteresată față de aproapele. „La rădăcina ființei” morale a sfințului, spunea cineva, se află o putere unificatoare izvorită din rugăciunea pentru aproapele. Această putere circulă prin toate fibrele făpturii sale, îi domină toate gîndurile, îi răzbate toate simțurile și-i călăuzește toate acțiunile Sale. Sfințul este un virtuos al rugăciunii. El stăpînește nu numai tehnica exterioară, ci și toate resursele vieții ale rugăciunii, așa cum un pianist desăvîrșit cunoaște profund tainele muzicii și i se dăruiește cu toată ființa”.

El știe că rugăciunea pentru frații săi, care sînt toți oamenii străbate fulgerător de repede înălțimile ajungînd pînă la Împlînitorul ei, după cuvîntul Profetului: „Atunci tu vei chema și Domnul va răspunde; Vei striga și El va zice: Iată-mă!” (Isaia 58, 9).

O mărturisește aceasta viața Sfințului Iosif cel Nou de la Partoș care „din pruncie între viețuitoarii Sfințului Munte s-a numărat”. În școala rugăciunii, a învățat de la dascălii săi duhovnicești că sfinții sînt oameni ai rugăciunii desăvîrșite, ai rugăciunii pătrunse de spiritul dragostei pentru întreaga creață. Acolo a învățat că rugăciunea este pentru sfinți respirația firească a iubirii, pentru că prin rugăciune ei intră în comuniune cu Hristos și trăiesc în atmosfera sfințeniei lui Hristos. Care este iubire în înțelesul cel mai sublim al cuvîntului.

În acatistul sfințului, care nu e altceva decît viața sa redată sub formă de stihuri, citim unele ca acestea: „Bucură-te, omule al rugăciunii, cel ce te-ai milostivit spre toată durerea. Bucură-te, că rugăciunile tale au fost ascultate de Făcătorul lumii; și împlinite de Ziditorul ei. Bucură-te, cela ce nu conțenești a fi rugător pentru toți cei ce te cheamă pe tine”.

Chip al adevăratei rugăciuni, Sfințului Ierarh Iosif cel Nou îi aducem cinstire urmîndu-i pilda, potrivit îndemnului Scripturii Sfinte, care ne cere să facem, înainte de toate, „rugăciuni și mulțumiri pentru toți oamenii” (I Timotei 2, 1).

Să ne rugăm pentru cei ce sînt în dregătorii, pentru pacea și bunăvoința între oameni și popoare, pentru cei ce se ostesc, pentru cei bolnavi, pentru cei păcătoși și pentru cei dreți. (I Timotei 2, 1; Romani 12, 17; 15, 1—2; Filipeni 2, 4; 4. 4—8).

Să ne rugăm „unul pentru altul” și „unii pentru alții” (Iacob 5, 16), îngrijind de binele tuturor (I Corinteni 12, 7), „purînd sarcinile unul altuia” și așa „vom împlini legea lui Hristos” (Galateni 6, 20). Atunci Hristos însuși va fi în mijlocul nostru (Matei 18, 20), rugîndu-se pentru noi (Romani 8,34) și împlinind rugăciunile noastre spre binele Bisericii și al lumii întregi (Ioan 16, 23).

În felul acesta vom răspunde la chemarea Sfîntului Iosif cel Nou, exprimată prin graiul Apostolului: „Fiți următori mie precum și eu sînt al lui Hristos” (I Corinteni 11, 1).

Diacon Gavril Cernăuțeanu

PREOCUPĂRI LITURGICE ÎN BISERICA ORTODOXĂ GREACĂ

Revista greacă „Anaplasia” a publicat nu de mult (anul 1968, nr. 166, pp. 4—5; nr. 167, pp. 4—6 și nr. 168, pp. 3—6) un material intitulat „Pentru o renaștere liturgică” care reprezintă de fapt memoriul înaintat de profesorii Seminarului teologic din insula Timos, în frunte cu părintele Elias Mastroyannopoulos, Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Grecești. În cele ce urmează vom prezenta acest text în rezumat, cu unele extrase (după prescurtarea lui Frans Bouwen din rev. „Proche Orient Chrétien”, Ierusalim, t. XIX, fasc. 1, 1969, pp. 59—68).

Punctul de plecare îl constituie unele considerații de ordin pastoral și practic: greutățile întâmpinate în formarea viitorilor preoți în domeniul liturgic.

„Cei care urmărim de la o vreme încoace formarea candidaților la preoție, ne găsim zilnic în fața următoarei probleme: „o bună cunoaștere a tipicului liturgic este un lucru dificil” care cere un mare efort din partea candidaților, mai ales într-un seminar cu menirea de a pregăti în timp scurt pe viitorii preoți. Candidatul se pierde într-o cazuistică fără sfârșit, care nu o dată devine pentru el un fel de algebră. De așa trecere, pe parcursul serviciilor religioase zilnice, de la Ceaslov la Minee, la Octoih și Triod, etc. . . , duce în principiu la distrugerea atenției la necazuri, chiar la o oarecare spaimă. În anumite împrejurări, ca spre exemplu la utrenia din Postul mare, complicația liturgică devine un fel de alchimie. Este clar că în atari împrejurări nu e ușor să se vorbească de o rugăciune adevărată și mai ales de o rugăciune în duh. Rugăciunea devine „tipic”, iar tipicul la rîndul său înghite duhul. Chiar dacă e prea ușor să se revină la simplitatea dintru început, în orice caz trebuie făcut ceva spre a se pune o elementară ordine în domeniul cultului”.

Articolul remarcă apoi că această necesitate a fost deja subliniată de persoane care se bucură de o reală autoritate în Biserică sau în domeniul Teologiei. Astfel Arhiepiscopul Ieronim al Atenei și întregii Elade în „Proiectul pentru reorgani-

zarea Bisericii Greciei" (Atena, 1967, pp. 67) sprijină necesitatea „unei corespunzătoare puneri în ordine a cultului dumnezeiesc astfel încît să devină totodată atrăgător pentru credincioși și mai apt să-i edifice și să-i sfințească”.

Prima Conferință panortodoxă de la Rodos (1961) a înscris printre temele viitorului prosinod următoarea problemă: „Redistribuirea tuturor pericopeilor liturgice. Uniformizarea tipicului și textelor liturgice întrebuițate în cult și în săvîrșirea Tainelor. Revizuirea lor și publicarea unei ediții critice”. Cea de a IV-a conferință panortodoxă de la Chambéry (1968) a stabilit studiarea cu precădere a acestei probleme. Sarcina i-a fost încredințată Bisericii Ortodoxe Bulgare.

Apoi trei autori greci: mitropolitul Ioachim de Volos, protopopul Constantin Kallinikos și arhimandritul Ghervasie Paraskavopoulos sînt mult citați. Primul insistă asupra necesității de a se simplifica executarea cîntărilor și ceremoniilor pentru a se ajunge la servicii religioase simple și demne, mai accesibile credincioșilor. Al doilea nu încetează să sublinieze necesitatea de a învăța pe credincioși să deosebească ceea ce este esențial de accidental, ceea ce este neschimbabil de ce poate fi schimbat, în fine să ajungă la posibilitatea unei alegeri și adaptări. Al treilea de asemenea dorește cu tărie o simplificare cu totul în sensul evangheliei. Această simplificare ar presupune eliminarea adausurilor posterioare care îngreuiază liturgia și o săvîrșire mai despusată de cîntări, citiri, etc...

Ca temelie biblică pentru o reformă în domeniul liturgic sînt citate diferite texte din Noul Testament care vorbesc despre rugăciune și cultul creștinilor.

Cînd vă rugați, nu spuneți multe ca păgînii, că ei cred că în poliloghia lor vor fi ascultați” (Matei 6, 7).

„Duh este Dumnezeu și cei ce Î se închină trebuie să Î se închine în duh și adevăr” (Ioan 4, 24).

„În biserică vreau să grăiesc cinci cuvinte cu mintea mea, ca să învăț și pe alții, decît zece mii de cuvinte în limbi” (I Corinteni 14, 19).

„Dacă prin limbi nu veți da cuvînt lesne de înțeles, cum se va cunoaște ce ați grăit?” (I Corinteni 14, 9).

„Să-î aducem lui Dumnezeu închinare plăcută, cu evlavie și cu sfiială” (Evrei 12, 28).

„Lăsînd porunca lui Dumnezeu, țineți datina oamenilor” (Marcu 7, 8).

„Cel ce ne-a și învrednicit să fim slujitori ai Noului Testament, nu a literelor, ci ai duhului, pentru că litera ucide, iar duhul face viu” (II Corinteni 3, 6).

Se observă clar forța de expresie a pasajelor citate: ele arată că opinii de felul celor exprimate au izvorit cu adevărat din chiar profunzimile oricărui cult și oricărei rugăciuni. Cum s-ar putea găsi și realiza aceste exigențe evanghelice în slujbele liturgice adesea lungi și greu de înțeles? Asemenea considerente nu vor trebui să șocheze cititorii căci nu e vorba de respingerea liturghiei existente ci tocmai dimpotrivă să determine meditarea asupra sensului profund al oricărui serviciu religios.

Revizuire critică

Autorii afirmă apoi necesitatea unei revizuii critice a textelor liturgice pentru a înlătura adausurile posteroare și elementele de amănunt fără importanță.

Printre rugăciunile sau troparele care au fost adăugate mai târziu și care întrerup desfășurarea liturghiei se enumeră, cu referire la teologii amintiți mai-nainte, cele care urmează imediat după intrarea mare, cele din momentul consacrării și împărtășirii preoților.

„Profesorul P. Trembelas a scris în legătură cu această chestiune: „Pomenirile de la intrarea mare nu sînt atestate de nici un manuscris. Din această tăcere putem trage concluzia că s-a început a fi introduse în practica liturgică spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea”. (Ai treis leitourgiai, p. 82).

Părintele Ghervasie Paraskevopoulos remarcă, referindu-se la momentul consacrării:

„În momentul consacrării, unii slujitori, cuprinși de teamă și simțindu-se neputincioși să țină lucrul dorit, adaugă tropare. Aceste tropare trebuiesc totuși înlăturate deoarece crează „confuzie, diformează și poate distrug unitatea părții celei mai „sfinte a dumnezeieștii liturghii” (Ermeneotiki epistasi la epai Theias Leitourghias, p. 213).

Textul remarcă apoi că nu este de trebuință să se repete cererile „tin imeran pasan”... (ziua toată...) în cursul liturghiei. „Această repetare este pricină de oboseală și plitiseală pentru credincioși și determină pe preoți sau diaconi la o recitare grăbită și neînțeleasă”. Multe alte repetări de tropare sau rugăciuni introductive (Sfinte Dumnezeule, Prea Sfîntă Treime, Tatăl nostru) sînt considerate inutile: „Într-o vreme în care mulți fug de Biserica, nu trebuie să fie îndepărtați încă pe deasupra prin tropare dublate”.

Un alt punct care ar trebui neapărat simplificat, potrivit textului nostru, îl constituie „polihroanele”, adică aclamațiile „eis polla eti, Despota” (întru mulți ani, Stăpîne), cîntate polifonic

și repetate de mai multe ori în cursul liturghiilor arhieresti. În legătură cu aceasta este citat un text din Fotie Kontoglou, cunoscut pentru conservatorismul său:

„Imi iau îndrăzneala de a vorbi încă despre un lucru nepotrivit care se găsește de-a lungul ceremoniilor sacre și care scandalizează pe mulți creștini. Mă refer la acele interminabile „ies polla eti, Despota”. Cântăreții lasă de-o parte pe Hristos „și, în loc de a zice „Mărire Ție, Doamne, mărire Ție”, ei „măgulesc pe episcop, ca și când ar fi un pașă căruia i se urează viața îndelungată. Aceasta și alte lucruri nelalocul lor „sint pretextul destulor batjocuri și ar fi bine ca oamenii Bisericii să găsească a le remedia. Există o tradiție bună, dar „există și o altă rea”.

Peste tot se dorește o mare simplificare a unor cântări, în special a cântărilor executate obișnuit foarte rar: Sfinte Dumnezeule, heruvicul, priceasna. Trebuie eliminate fanteziile în legătură cu silabele prelungite fără sfârșit („terirem”) și repetițiile monotone și obositoare. O oarecare simplificare a rînduielilor complicate ale tipicului este de asemenea propusă. De exemplu cele douăzeci și două posibilități prevăzute pentru cântăbătorirea de la 25 martie ocupă de prezent douăzeci și opt pagini ale tipiconului. Dimpotrivă, o grijă deosebită ar urma să fie acordată tipicului celor mai importante taine: botezul, cununia, mirungerea bolnavilor, pentru a se ajunge la o administrare demnă. În fine, articolul enumeră încă unele amănunte privind săvîrșirea dumnezeieștii liturghii.

Necesitatea de a se face cercetări

În vederea realizării acestor reforme sau adaptări care se impun, profesorii Seminarului teologic din insula Tinos insistă asupra necesității unei munci de cercetare și propun a se face deosebire între tipicul mănăstirilor și tipicul parohiilor. Lucrările liturgice recent au arătat, de fapt, că această deosebire a existat totdeauna în tradiție.

În legătură cu această problemă trebuie serios luat în considerare faptul că tipicul parohiilor, în mijlocul societății umane, nu poate fi identificat cu tipicul mănăstiresc. Multe expresii și dispoziții care există în Ceaslov sau în alte cărți de ritual, presupun un mediu pur călugăresc. Ele n-au valoare pentru parohiile urbane și nu pot fi puse în practică de laici. Asupra acestui punct, încercarea pe care a făcut-o celebrul Simeon al Tesalonicului în vremea sa, merită să fie studiată îndeaproape (vezi J. Foundulis, *To leitourghikon erigon Symeon tou Thesalonikis* Tesalonic, 1966, p. 144 sq). Recent această problemă a fost pusă pe tapet de doi renumiți

teologi: mitropolitul Emilian al Calabrei în articolul său: „Cu privire la sinod” (Ekklesia, 1967) și profesorul N. Nissiotis în: „Prezență teologică, relații ecumenice și unitatea interioară a Ortodoxiei”, în rev. *Contacts*, trimestrul al 3-lea, 1964”.

Pe de altă parte se propune crearea unei comisii speciale pentru revizuirea cărților liturgice. Această comisie ar trebui să studieze sistematic tot ce s-a făcut deja în acest domeniu, mai ales de către cele două comisii patriarhale, una sub Antim VII (1895—1896) și Constantin V (1897—1901), alta sub Fotie II (1929—1936).

„Nu este de ajuns ca această comisie pentru revizuire să fie cu adevărat competentă din punct de vedere științific. Ea trebuie de asemenea să posede un spirit realist, să aibe contact cu realitatea și să manifeste înțelegere față de exigențele pastorale moderne.

„Într-o astfel de comisie ar trebui să-și ofere contribuția episcopi, profesori ai școlilor teologice și preoți. E de la sine înțeles că vor trebui valorificate lucrările specialiștilor străini în acest domeniu...”.

Misiunea acestei comisii ar fi ca după o muncă sistematică să procedeze la editarea critică a cărților liturgice de bază. Apoi, Sfântul Sinod ar trebui să supravegheze publicațiile liturgice ale diferiților editori pentru a se evita orice inovații și să se înlăture dezordinea care există de prezent în acest domeniu.

Locul central al dumnezeieștii liturghii

Insistența acestui proiect de adaptare liturgică asupra locului central pe care trebuie să-l ocupe Euharistia în ansamblul cultului dumnezeiesc merită o atenție deosebită.

„Trebuie să se dea Tăinei Sfintei Euharistii locul central și dominant. Este de neconceput cum de s-a acordat utreniei și liturghiei zise a catehumenilor cea mai mare parte a timpului dedicat slujbei duminicale, câtă vreme liturghia propriu-zisă, adică săvârșirea tăinei este comprimată într-un interval de timp minim. Nu este îngăduit nici aceea de a da credincioșilor impresia că partea principală a unei sărbători religioase ar consta în slujba lăitiei sau în alaiul cu care e purtată o icoană (cu anunțurile și publicitatea premergătoare) și de a pierde din vedere scopul principal al oricărei liturghii, Sfânta Euharistie și împărtășirea”.

Cel dintâi rezultat al reasezării Euharistiei în locul central ar fi o participare mai activă a credincioșilor printr-o împărtășire mai deasă. Și aici este vorba de o veche și autentică tradiție creștină.

„Această accentuare ar avea drept consecință firească o „participare mai activă a credincioșilor la taină. Impărtășirea „deasă, tradiție foarte veche a Bisericii, era puterea și în ace- „lași timp gloria ei. Cei dintii creștini „stăruiau... întru frin- „gerea pînii” (F. Ap. 2, 42). Toți participanții se împărtășeau „și dumnezeiasca cuminecătură era trimisă bolnavilor prin dia- „coni, cum mărturisește Sfântul Iustin (Apologia I-a, cap. 67). „Biserica nu numai că a păstrat obiceiul deseii împărtășiri dar „l-a și integrat în sfintele canoane. Canoanele 8 și 9 aposto- „lice, recunoscute de sinodul al VI-lea ecumenic, recomandă „această îndatorire importantă. Tot astfel al 2-lea canon al sino- „dului din Antiohia, recunoscut și el de sinodul al VI-lea ecu- „menic Vasile cel Mare scrie în epistola 93-a: E bine și folosi- „tor a se împărtăși în fiecare zi și a primi trupul și sîngele „lui Hristos” (P. G. 32, 484). El subliniază apoi că în eparhia „sa creștinii se împărtășeau de patru ori pe săptămînă precum „și în alte zile cînd se prăznuia un sfînt. Hrisostom recomandă „încă mai insistent împărtășirea deasă și mustră cu asprime „pe aceia care participă la sfînta liturghie fără să primească „cuminecătură (Omilia a III-a la Epistola către efeseni). În „occident, Sfîntul Ioan Casian, Fericitul Ieronim, Fericitul Au- „gustin și Sfîntul Ambrozie insistă în același sens. De aseme- „nea Părinții următori, care au continuat aceeași tradiție în „viață și în învățătură; astfel Teodor Studitul, Grigorie Palama, „Nicolae Cabasila, Simeon al Tesalonicului, pînă la sfinții mai „noi ca Macarie Notaras și Nicodim Aghioritul (cu privire la „primirea deasă a sfîntelor taine ale lui Hristos, 1783) și sfinții „ruși Tihon de Voronej, Serafim de Sarov și Ioan de Cronstadt. „Această tradiție foarte valoroasă nu trebuie să slăbească...”.

În legătură cu această insistență asupra deseii împărtășiri textul cere ca împărtășirea să fie făcută totdeauna în momen- tul firesc al liturghiei, adică la: „Cu frică...”, după împăr- tășirea preotului, și acesta din ușile împărătești, nu la sfîrși- tul Liturghiei dintr-o ușă laterală a iconostasului. La fel, tre- buie făcut totul pentru ca credincioșii să se prezinte în ordine și reculegere, evitînd orice grabă și îmbulzeală.

Participarea activă

„Trebuie încă mai mult trăit și exprimat caracterul comu- „nitar al dumnezeieștii liturghii. Aceasta se realizează mai „ales — în afară de ceea ce s-a spus deja — prin cîntarea „în comun”.

Articolul explică apoi cum cîntările, de prezent rezervate cîntăreților și corurilor, erau altcînd executate de întreaga obște. El citează mărturiile Sfîntului Iustin, Fericitului Ieremie,

Sfintului Vasile, Sfintului Ioan Hrisostom și Iui Nicolae Caba-sila. Insistă pentru rostirea în comun a rugăciunii Tatăl nostru.

„În felul acesta erau dărmate zidurile individualismului și se făurea comuniunea în cult. Această participare activă și „frățietatea în cultul ortodox a trezit admirația teologilor specialiști din străinătate. Trebuie deci ca această caracteristică „fundamentală a cultului nostru să fie restabilită fără întâr-ziere”.

În acest scop se exprimă dorința ca toate cîntările să fie „simple, clare și ușor de reținut, fără o mare varietate de to-nuri, pentru ca să poată fi ușor învățate de credincioși”. De altfel — „precizează — alte Biserici ortodoxe cum sînt cea „rusă și română, au păstrat tradiția cîntării în comun.

Rugăciunile anaforei

„În ce privește rostirea acestor rugăciuni în auzul credin-cioșilor, noi socotim că discutarea curajoasă a problemei ar „ajuța găsirea unei căi de mijloc care să restabilească uniformi-tatea în cult și păstrarea cu fidelitate a vechii tradiții litur-gice primitive”.

Este citat apoi P. Trembelas (Auzirea de către credincioși a anaforei euharistice, în: Biserica și Bisericile, II, Chevelogne, 1955, pp. 207—220) care ajunge la concluzia că introducerea recitării în tăcere a rugăciunilor anaforei s-a făcut tirziu și progresiv. Se adaugă apoi:

„Rugăciunile anaforei, chiar dacă nu în totalitatea lor, ar „trebui auzite de credincioși care, potrivit liniei ortodoxe, par-ticipă oferind un cult „duhovnicesc” prin frumosul lor dialog „dramatic cu preotul... Dacă această problemă vitală nu va „fi reglementată la timp și dacă practica actuală se va perpe-tua sfintele rugăciuni vor fi date peste cap și bo'borosite în „mare grabă și, astfel, sfînta anaforă va fi mutilată iar cre-dincioșii se vor îndepărta de la participare mai activă la acea-„stă anaforă”.

Unele chestiuni practice.

Înainte de orice autorii insistă ca durata serviciilor reli-gioase și liturghiei să fie limitată. Ei merg pînă la a propune să se fixeze dinainte ora cînd se va termina slujba. Motivele pastorale care i-au inspirat pe autori sînt evidente.

„Este de neînteles ca în secolul vitezei dar și al oboselii „și surmenajului tuturor, să avem liturghii care durează două „sau trei ore. De altfel este imposibil ca majoritatea credincio-șilor să rămînă atenți la tot ce se spune atîtea ore. Noi alun-

„găm creștinii dacă îi chemăm duminică dimineața și terminăm la prinz. Aceasta nu e doar ceva anacronic, ci în același timp antipedagogic și antievangelic. Aceasta se opune principiilor liturgice fundamentale ale Noului Testament cu privire la vorbărie... citate mai sus. Serviciile religioase lungi nu sînt pentru inșii din societate îndatorați a-și cîștiga pîinea de toate zilele, pentru cei cu familie încărcăți de obligații felurite și numeroase. Ele sînt pentru cei care s-au consacrat în întregime cinstirii lui Dumnezeu și au ca datorie principală rugăciunea continuă... Cultul în duh al credinciosului veacului al XX-lea nu trebuie să fie prea lung”.

Apoi sînt prezentate alte sugestii practice care pot contribui la o liturghie mai demnă, mai accesibilă și mai conformă tradiției. „Astfel se sugerează ca ușile iconostasului să nu se închidă pentru a nu ține pe credincioși departe de conținutul principal al liturghiei, în special de ceea ce se petrece în altar și care constituie baza liturghiei. Preotul nu oficiază pentru sine, ci pentru credincioși”.

Paralel cu aceasta, iconostasul ar trebui să rămînă puțin înalt, potrivit tradiției primare. El nu este un zid, ci un mic grilaj care desparte altarul de naos și care are pe el icoane. Amvonul trebuie să fie și el jos și simplu, ca în primele timpuri. Se mai propun și alte amănunte practice privind vinzarea luminărilor, suprimarea colectei în biserică, necesitatea înmulțirii scaunelor, încălzirea, etc. Mai trebuie să remarcăm de zădărnici faptul de a se suprima orice ar tulbura atmosfera de reculegere la botezuri, cununii, înmormîntări, etc....

Inițiere liturgică

Profesorii Seminarului teologic din insula Tinos insistă în continuare asupra necesității unei bune inițieri liturgice. Esențialul dumnezeieștii liturghii rămîne prea adesea ceva necunoscut pentru o mare parte a credincioșilor. E aceasta desigur una din principalele cauze de înstrăinare a multor credincioși de viața liturgică sau de neparticipare autentică.

„E nevoie deci de o inițiere serioasă și continuă a credincioșilor, atît în ce privește semnificația fundamentală a cultului dumnezeiesc și în special a liturghiei, cît și în ce privește unele puncte particulare. Această inițiere trebuie să se facă prin predici, omilii, cateheze, expuneri, articole și cărți”.

Articolul continuă afirmînd că o simplă inițiere a preoților, diaconilor și cîntăreților rămîne insuficientă. Aceștia au trebuință de o formație liturgică sistematică adaptată funcției lor, prin scrieri, întîlniri, congrese. Din acest punct de vedere situația actuală lasă mult de dorit

„Este evident că o grijă deosebită trebuie consacrată programului liturghiei în formația bisericească (școli teologice și seminarii) cu mijloace specializate și sub o conducere specializată, metodică și organizată”.

La sfârșit autorii textului propun crearea unui institut liturgic care ar putea contribui la atingerea tuturor obiectivelor enumerate: studierea tradiției liturgice, editarea textului critic al cărților liturgice, inițierea metodică în problemele liturghiei. Acest institut ar putea în același timp să fie un centru de viață liturgică, cum au fost în trecut unele mănăstiri în care preoți și credincioși puteau găsi un exemplu și o experiență liturgică trăită.

Terminînd, profesorii Seminarului din Tinos își exprimă convingerea că acest efort în domeniul liturgic este de o importanță primordială, mai ales actuală. Această convingere este rodul îndelungatei lor experiențe în formarea viitorilor preoți și a cîntăcului cu credincioșii. De aceea au socotit că este de datoria lor să supună respectuos aceste propuneri Sfîntului Sinod al Bisericii grecești.

PROTOPOPUL IOAN TOMICI

La 130 de ani de la moartea lui

de: NICOLAE CORNEAN

Existența școlilor populare în Banat în secolul XVIII este dovedită. Ne stă la îndemână în original „conspectul” învățătorilor cu dotațiunea lor, publicat de Iuliu Vuia în studiul intitulat: „Școalele românești bănățene în secolul al XVIII”¹. Unele date din acest studiu sînt concludente cu realitatea istorică. Ceea ce nu reiese însă în chip multumitor reliefat, este faptul că atît în secolul XVIII cît și în primele decenii ale celui următor, școala aceasta avea o situație destul de precară, învățămîntul lăsa mult de dorit.

Căci cine nu cunoaște portretul pe care ni-l prezenta Dimitrie Țichindeal în a sa „Arătare despre starea acestor nouă introdusă școlasticești instituturi”². Situația continuă încă a fi mai gravă în Ardeal, ceea ce se constată din consfătuirea lui Șaguna cu cei zece comisari școlari nou numiți³. „Arătarea” acestuia găsește ecou în sufletul altui bărbat inimos, protopopul Ioan Tomici din Caransebeș. Pînă la Ioan Tomici, a cărui intervenție hotărîtă în treburile școlare însemnează un evident pas înainte, se scurg mai bine de două decenii. Și fiindcă dispunem de unele documente din vremea respectivă, reproducem din ele în scopul de a avea o imagine fidelă a situației.

1. „Meltuesc la cinstita companie pentru dascăl noi obștiile Rueni și Turnul cînd am tocmit ca dascălu să fie datori a merge cu preotul nostru unde îl va chema la mort tot pre plata care i-am îmbunat pe an, dar altă plată la mort nu îi dă obștiile. Lumina tot pe plata aia îi va merge. Rueni în 9-lea Decembrie 829. Petru Ianoșel fraiter”.

1 Orăștie 1896. Conspectul tradus din limba germană are o mulțime de greșeli.

Buda, 1814, p. 59.

3 Adunarea cuvîntărilor comisarilor școlari din anii 1863 și 1864, Sibiu 1864.

2. Intr-un raport al său, comandantul companiei din Caransebeș Căpitanul Liubimirescu arăta la 16 decembrie 1829 că învățătorul din Cîrpa Moise Gruici s-a transferat la Rueni și Turnu. „Comunitățile Poiana, Zervești, Rueni și Turnu au stabilit prin contract că învățătorului chemat la înmormîntare în afara orelor de curs nu i se va mai plăti nimic”.

3. În sfîrșit, pentru a întregi portretul, un ultim raport pe care îl trimite din Zervești la 6 noiembrie 1829 fraiterul Meilă Bojin cînstitei companii comando „pre cumcă obștiile Zervești și Dalci au tocmit cu învățătorul Nicolae Vlad în două plata de 20 fl. argint și 3 șfanți de lumină și 6 stinjeni de lemnă cu toată voința amîndurora obștiilor și a învățătorului, adevărim”. Semnează Simeon Jula curator, Petru Iovițescu, Petru Baneu preotul Dalciului, Meilă Bojin fraiter”.

Din cele trei documente pe care le-am reprodus după originaiele lor, ne putem face o imagine concludentă a stării în care se găseau școlile în teritoriul așa zis grăniceresc.

Îi vedem pe Moise Gruia căruia autoritatea bisericească îi împodobește numele cu sufixul *ici*, căutînd o piine mai bună la Rueni și Turnu unde se transferă din Cîrpa, iar autoritatea militară — prin agentul local — îi retează scurt orice pretenție care depășește prevederile contractului. În Zervești și Dalci obștiile, ca de altfel și Rueni și Turnu, s-au întovărășit pentru a susține plata unui singur învățător: 20 fl. argint, 3 șfanți pentru lumină și 6 stinjeni lemne, plată anuală pentru instruirea copiilor de școală din cele două sate.

Acestea reflectă imaginea școlii din graniță, nici mai bună nici mai rea ca cea din provincial, adică teritoriul din afara graniței militare, ca și pe aceea a învățătorului care o îndruma.

Asemenea dotație de mizerie nu avea darul să stimuleze pe învățător, care nu o dată rămînea în întregime neplătit. Un salariu derizoriu, completat cu diverse naturalii — de multe ori achitate cu reducere pentru a fi primit mai de timpuriu. O viață grea și frămîntată de griji, aceasta era viața învățătorilor care funcționau în școlile satelor noastre cînd Ioan Tomici vine la conducerea protopopiatului din Caransebeș.

Ce se va fi propus într-o școală națională sau poporală, nu-i mare lucru de știut. Scris-cititul, cîntarea bisericească și catehismul, apoi pe lîngă operațiile cardinale din aritmetică, sumare noțiuni de istorie și geografie, totul după conștiința și gradul de pregătire al învățătorului. Și totuși, firul ce lega activitatea didactică a învățătorilor, erau normele dobîndite în conferințele de sub prezidiul inspectorului regesc, complexul de cunoștințe în baza cărora candidații primeau calificarea lor. „Conferințele acestea se țineau de obicei în ferii (vacanțe). Din

atari conferințe s-a dezvoltat mai apoi instrucția așa numitelor norme, cari erau unele cursuri improvizate de pedagogie și din cari s-au născut apoi institutele pedagogice sistematizate⁴.

Apare, ce-i drept, o rază luminoasă în 1812 sub forma preparandiei din Arad, dar aceasta conta cu totul puțin la un popor atît de numeros cum erau românii.

Pleiada de tineri care se ridica în Banat visa lucruri mai mari și mai îndrăznețe.

Ratio educationis, care în materie școlară se bucura de avantaje importante, nu putea nesocoti prevederile regulamentului națiunii ilirice, tot un fel de cod normativ pentru sîrbi datînd din anul 1777 și care — în urma comunității de credință cu sîrbii, avea răsoturi de aplicare comună și pentru români. Firește, acest regulament, cunoscut la noi ca „rescript declaratoriu iliric”, avea grijă și de școli. În secțiunea X. paragraful LXV tratează despre școlile triviale sau rurale (Triviales seu rurales scholae). În fine, dacă ținem seama și de împrejurarea că „în Banat și confiniul militar învățămîntul s-a organizat în sensul planului școlar „regulae directivae”, ne pierdem în urmărirea acestor legi și regulamente care mai de grabă au complicat viața școlilor.

Fără a-și pierde timpul cu studierea sau lămurirea atîtor rînduieli școlare, protopopul Ioan Tomici alege calea unei intervenții directe. Și, în chipul acesta, ceea ce românii din Ardeal se străduiesc a realiza după eșuarea revoluției de la 1848, și apoi după încoronarea lui Francisc Iosif ca rege al Ungariei la 1867, se izbuteste, desigur pe plan mai redus, cu jumătate de secol mai de vreme, aici în Banat. Anume, pentru ridicarea bunei stări a românilor scrie două lucrări, despre „Cultura albinelor” și „Cultura bombițelor”, ambele apărute la Buda în anul 1823. Apoi trece cu aplicarea acestui principiu în viața învățătorului. Știe că opera educativă depinde în măsură hotărîtoare de învățător. Deci, spre a feri pe învățători de coșmarul permanent al nesiguranței slujbei, compune unele contracte model menite să-l pună la adăpost și de șicanele comunelor sau ale diverșilor lor agenți. Contractele cuprind în amănunt atît dotația stipulată în bani și naturalii, cît și îndatorirea comunelor la întreținerea în bună ordine a clădirii școlare, în care, în mod aproape frecvent se afla și locuința învățătorului. Mai mult, în punctul 6 și cel din urmă din contract este prevăzută achitarea unei sume în plus, ceea ce reprezintă tocmai 10% la suma cuvenită ca salariu în bani.

⁴ Iuliu Vuia, Contribuții la istoria școalelor bănățene, Caransebeș, 1923, p. 62.

„Pentru aceea și după ce districtualnicul director înalta rezoluție de curte sub 31 mai 1813 nr. 6650 în socotința înmulțirii fundusului școalelor naționale... nouă în limba mamei noastre ni-au cetit și chiar spre înțelegere ne-au tălmăcit chemându-ne în numele prea înălțatului împărat ca noi după fiște care zece florinți ce dăm învățătorului nostru pre tot anul să mai adăugăm un procent pe seama zisului fundus...”

Mai crează un fond alimentat pe loc din cele zece procente încasate la salariul anual al învățătorului și achitate — așa cum reiese din textul în continuare al contractului — în patru rate anuale egale.

Totuși el nu se limitează la atita. Cunoscînd oamenii și meteahna lor de a se cere mereu stimulați, reanimează tasul școlar — cunoscut sub numele de tasul pedagogic — existent din 1811 dar abia după aproape un deceniu înviorat și intrat în conștiința publică.

După ce prin măsurile arătate pune pe învățători la adăpostul grijilor reclamate de existența lor și a familiei lor, procedează la operația capitală, pregătirea profesională a învățătorilor.

În înțelegere cu comandantul regimentului, la finea anului 1817 predă acestuia un proiect pentru o mai bună organizare a învățămîntului școlar național în teritoriul regimentului. După ce proiectul mai zăbovește totuși prin unele sertări, în toamna anului următor, 6 octombrie 1818 este în sfîrșit aprobat, despre ceea ce este informată și ierarhia bisericească cu adresa din 10 septembrie 1819, ca și Tomici în calitate de asesor consistorial și protopop, adică organ superior al școlilor.

Proiectul elaborat de Ioan Tomici, de-acum prevăzut și cu parafă de aprobare, cuprinde în esență următoarele:

1. În Caransebeș se introduce un curs de pedagogie de trei luni care se ține în fiecare an în lunile de vară. La acest curs participă toți candidații de învățători sub conducerea directorului școlilor, cu ajutorul învățătorului din Caransebeș și sub îndrumarea de catihet a protopopului.

2. Pentru ca în toate școlile să fie unul și același metod scurt și bun, învățătorii de la școlile grănicerești sînt obligați a frecvența acest curs de pedagogie, în timpul absenței fiind înlocuiți de cateheții locali.

3. Pentru susținerea cursului de pedagogie, pentru ajutorarea învățătorilor care se vor distinge în propunerea lecțiilor după metoda învățat în cursul de pedagogie și vor emula, se va forma un fond din banii ce vor aduna prin tasul care se va purta în duminici și sărbători în toate bisericile din regiment pe lângă tasul școlar introdus deja pentru școlile provinciale.

Proiectul este pus în aplicare îndată în primăvara anului 1820. Întîiul curs de pedagogie s-a ținut în Caransebeș în luna mai, iunie și iulie, obiectele de învățămînt propunîndu-se după acel metod scurt, prelucrat de Tomici, pe care proiect directorul național Arsenie de Șacabent l-a tradus în limba sîrbească pentru uzul candidaților de pedagogie sîrbi. Pedagogia era condusă de directorul național cu concursul lui Ioan Tomici și al învățătorului din Caransebeș George Andreevici. Este de neînțeles că în anul 1824 se sistează postul de director al școlilor naționale, inspectarea școlilor executîndu-se protopopii.

În anul 1830 — deci după o lipsă de șase ani — postul de director se întregeste prin numirea lui Constantin Diaconovici Loga. Cu începere din anul 1834 Loga ține cursurile sale în semestrul de iarnă. În 1836 din motive care nu ne sînt cunoscute — poate va fi fost lipsa de local, poate alte împrejurări. C. D. Loga explică așa: „pentru că aici în mai multe limbi se vorbește și pentru lesnime este mai ușor de trăit”, (Cf. Almanah edat din incidentul Adunării Generale Jubiliare, Caransebeș 1899, p. 34”) — școala pedagogică din Caransebeș se mută la Biserica-Albă unde funcționează timp de 14 ani, iar în anul 1850 revine în Caransebeș.

Dacă se cere să ne pronunțăm asupra reformei școlare pe care modestul protopop o numește „îmbunătățire”, desigur faptul însuși o indică, adăugîndu-se pe deasupra împrejurarea că C. D. Loga vine ca nou numit director național după o vacanță de șase ani. Acesta avea deja publicate cele mai multe lucrări ale sale, fiind deacum o personalitate bine conturată.

Monografistul contemporan Carl Leonhard von Hitzinger apreciază în următoarele cuvinte activitatea lui Tomici: „...nu-mai de puțin timp, în regiunea graniței româno-ilirice, unde din cauza mulțimii școlilor comunale românești necesitatea era mai urgentă, la propunerea lui Tomici, inteligentul protopop gr. ort. al Caransebeșului, s-a înființat chiar acolo un fel de școală preparandială, în care învățătorul comunal de aici să dea celorlalți confrăți din graniță, în timpul lunilor de vacanță, unele îndrumări în privința modului de predare”. (Pasaj publicat și de Iuliu Vuia în comunicatul său de 7 pagini „Contribuții la istoria școlilor bănățene, Caransebeș, 1923).

Vedem dar că monografistul „Graniței” subliniază această noutate cu destul interes. El remarcă această împrejurare subliniind că școlile erau multe, mulțime de școli, care deci reclama un interes deosebit. Mai tîrziu, cel care va continua strădania lui Tomici, Ioan Popasu va spune același lucru: „în părțile bănățene școlile erau mai numeroase”.

Strădaniile muncii investite de Tomici vor da curind roadele aşteptate. C. D. Loga vine în oraşelul din care pornise din Arad cu o frumoasă experienţă şcolară, cu lucrări tipărite şi care îl ajutau în misiunea sa pedagogică, dar vine la o treabă pe care un precursor i-o pregătise pe jumătate. Tomici care studiase munca albinelor şi a gândacului de mătase mai cunoştea şi importanţa educaţiei copiilor. Timp de şase ani conduce singur şcoala pedagogică creată de el şi, în lipsa unui director naţional numit, mândria lui nu-i permitea să neglijeze o treabă iniţiată de el însuşi.

Făcînd parte din consistoriul eparhial, în calitate de asesor, Tomici reprezenta acolo nu numai un oraş cu veche tradiţie bisericească şi culturală, dar şi vigoarea celui mai numeros popor, al românilor care trebuiau să fie reprezentaţi aşa cum erau ei şi nu cum le plăcea altora să-i arate.

Contemporan şi colaborator al harnicului episcop Iosif Ioanovici de Şacabent, ca şi acesta, Tomici vizitează, des şi în repetite ocazii parohiile din cercul său protopopesco, sfătuind şi urmărind pe credincioşi în strădaniile lor de emancipare.

O seamă de mărturii contemporane atestă revirimentul cultural şi naţional-bisericesc produs pe urma lăsată de hărnicia acestui bărbat în Banat.

Vom aminti întâi fondul pe care l-a creat în Caransebeş, din venitul unui tas special şi care fond s-a ridicat la o sumă considerabilă, formînd capitalul din care s-a zidit actuala clădire a liceului nr. 1 din Caransebeş.

Compune cele două lucrări amintite deja despre albinărit şi cultura gândacului de mătase, folosind lucrări străine cu îndrumări stăruitoare pentru aceste îndeletniciri deosebit de rentabile. La sfîrşitul cărţii despre apicultură, anexează un model practic şi modern pentru adăpostirea stupilor.

Rezidînd în oraşul odinioară sediu episcopesc, Ioan Tomici se bucură de prestigiu deosebit, ca un adevărat locuitor de episcop. Aducînd bisericile în starea lor de altădată cu ajutorul credincioşilor, face să dispară urmele atîtor mizerii lăsate de mulţimea războaielor cu turcii. Doar biserica Sf. Ioan din cimitir s-a resemnat să poarte inscripţia ce aminteşte cea din urmă nenorocire, arderea şi pustiirea ei din anul 1788.

Întreţine bune legături cu toată lumea românească şi oficialitatea din Caransebeş. În vizitele la parohii, sfinţire de biserici, inspecţii catehetice, ştia să dea îndrumări şi sfaturi, dar să aibe şi unele momente de frumoasă destindere cultural-artistică. (Preotul M. Ştefoni din Ezeriş, scria protopopul A. Ghiđiu: Bunicul povestea că după ce au terminat cu cele oficiale, amîndoi cîntau pre violină").

În diferitele cărți ce apar în Buda pe vremea sa figurează regulat între „prenumeranți” „Ioan Tomici protopresbiter și asesor consistorial”, dovadă că îi plăcea să fie la curent cu tot ce apărea în tipografia din Buda pentru români.

Coroana înfăptuirilor sale rămâne însă pedagogia sa și, dacă e să dăm crezare inscripției diaconului Lazar Popoviciu din Iaz de pe tabla stângă a unui minei că „am învățat gramatica în școala Caransebeșului, care acum sînt preot desăvîrșit iar în Caransebeș. Preotul... August 14, 1748”⁵, înseamnă că în Caransebeș s-a păstrat și la începutul secolului al XVIII-lea școala începută cu un secol și jumătate mai înainte și continuată de cei doi Halici, tatăl și fiul, pînă la mijlocul secolului al XVII-lea.

Protopopul Ioan Tomici, contemporan cu Paul Iorgovici, ambii din Vărădia și după unele păreri de aproape înrudiți, prinde cu buni șorți de izbîndă momentul favorabil de a realiza un început temeinic și sigur de progres pentru nația sa, preparandia din Caransebeș din anul 1819.

Acest popas de acum 150 de ani — în viața unei instituții de aproape patru secole — este popasul unei mari biruințe.

Între făuritorii ei este și protopopul Ioan Tomici al Caransebeșului de la moartea căruia anul acesta se împlinesc 130 de ani.

⁵ Ghidiu Bălan, Monografia orașului Caransebeș, 1900, pp. 41—42.

MOMENTE DIN VIAȚA BISERICESCĂ A PAROHIEI LUGOJ DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI XVIII

de: Prot. PETRU OLDE

O poruncă a conducerii Bisericii sîrbești ce în temeiul privilegiilor habsburgice își întindea jurisdicția asupra românilor din Banat, introduce pe la anul 1779 „Protocolul țircularelor”, îndatorînd pe toți preoții sub amenințarea unor grele pedepse la purtarea în cea mai deplină rinduială. Filele lor îngălbenite scrise răbduriu cu cerneală de rădăcină și păstrînd încă nisipul care înlocuia sugativă, dovedesc iscusința și plăcerea slujitorilor credinței străbune pentru cele cărturărești. Smulși pentru o clipă din vîltoarea unei vieți obidite, apar aievea aplecați peste albul hîrtiei, citind și transcriind „țirculara” protopopului care trecea într-un singur exemplar prin toate parohiile ca să se înapoieze la vremea hotărîtă cu însemnarea datei înmînării și trimiterii de către fiecare preot.

E în această migăloasă încercare de caligrafiere a unor texte românești redactate adesea într-o limbă cu nebănuite frumuseți de exprimare și presărată cu multe provincialisme, o bogăție de informații ce se referă la viața socială în întregul ei, fiind nu arareori unicul document în măsură să lămurească cu obiectivitatea pe care o oferă numai scrisul vrednic de crezămînt, fapte mai mult decît discutabile.

Din marele lor număr, desprindem de pe paginile protocolului din arhiva protopopiatului Lugoj, doar cîteva șiruri cu însemnătate ce depășește interesul local. E consemnarea unui eveniment petrecut pe vremea vlădicăi Iosif Ioanovici Șacabent (1786—1805).

Episcopul Șacabent îi scrie la 10 aprilie 1796 protopopului Constantin Atanasievici al Lugojului: „Dacă voi fi viu și sănătos, vreau să împlinesc o veche dorință a inimii mele, anume să săvîrșesc slujba spălării picioarelor la Joia Patimilor în Lugoj. Eu pentru 4—5 voi fi în Timișoara, să vini acolo să ne înțelegem despre aceasta”.

La Timișoara, Șacabent venea să-și vadă sora căsătorită cu colonelul Miloradovici, nume cunoscut, amestecat în multe evenimente nu îndeajuns de lămurite pînă acum. Iar vechea dorință de a săvîrși o slujbă cu atîta semnificație, în vestita biserică cu două turnuri a Lugojului, ridicată în 1759 din grija și dania obercnezuului Gavriil Guran, a fost determinată fără îndoială de importanța ce o avea atunci acest oraș românesc cu credincioși buni și harnici, cu dare de mîină și interes față de cultură și de prefacerile sociale ce se vesteau în Europa. Era sediu de protopopiat fruntaș numărînd atunci 32 parohii cu peste 40 de preoți, dintre care afară de protopop doi vorbeau și sirbește, unul grecește, iar ceilalți numai românește.

Prota Constantin s-a înfățișat în grabă vlădicului amăsurat poruncii păstrată în același protocol și orînduiește cele spre trebuință atît pentru primirea și cuviincioasa găzduire, cit și pentru slujirea împreună:

„12 stihare albe și tot atîtea feloane pentru preoți
Înainte altarului un podium
Covoare pentru acoperirea podiumului
O măsuță, 12 scaune, ștergare ș. a.
O butelie cu apă de trandafiri cu miros bun
Cvartir pentru episcop și pentru însoțitorii lui și pentru
6 cai grajd, paie, fîn și grăunțe”.

Iară spre a sluji în Joia Patimilor vor fi la spălarea picioarelor, cei 12 protopresbiteri și parohi, inchipuind fiecare pe cîte un apostol și 5 diaconi.

În această biserică ce a stirnit prin măreția și frumusețea ei admirația atîtor călători străini de odinioară, împodobită ca niciodată, luminată bogat și mulțime de credincioși ce nu-și mai găseau loc nici în curtea lăcașului de închinare și nici în a școlii românești temeluită în 1768 de același obercneaz Guran, oficiază episcopul Iosif cu al său sobor de 17 preoți și diaconi, toți îmbrăcați în ornate strălucitoare, slujba pentru care ostenește și care era o plinire a vrierii sale.

Actele oficiale nu mai vorbesc despre impresia ce a avut-o asupra credincioșilor această slujbă plină de fast, dar o însemnare rămasă pe marginea unei cărți, scrisă după două decenii, adeverește că amintirea celui moment trăia încă puternic în amintirea lor. Nu se uitase nici primirea făcută la porțile cetății a vrednicului arhiepiscop, nici cortegiul nesfîrșit al celor veniți din tot aretul și nici înălțătoarea slujbă. Iar cele ce se vor întîmpla mai tîrziu, mărturisesc îndeajuns că a fost în acele vremi de așuprire, și o manifestare românească, continuată prin cutezătoarele atitudini ale preoților lugojeni din 1830, iar în 1848, prin grandioasa adunare a poporului pe Cîmpia Libertății, chemat de Eftimie Murgu,

Și totuși obșteasca bucurie din Jbia Patimilor a anului 1796 a avut și amărăciuni cu sfârșit dramatic.

La slujba săvârșită, preotul Petru Popovici din Jupalnic a fost sorocit să poarte numele Iudei, fapt ce i-a umplut sufletul de amărăciune, chinându-l și grăbindu-i sfârșitul.

Cunoscutul cronicar bănățean protopopul Nicolae Stoica al Mehadiei care a fost de față împreună cu alți patru protopopi, a lăsat următoarea însemnare pe marginea unei file din protocolul socoților bisericii pe care o servea:

„In 1796 aprilie 13. Poruncă veni de la episcopu: Eu protopopu cu trei preoți la Lugoj la spălarea picioarelor a face să mergem, la carea preotul Petru Popovici a Jupalnicului ca cel din urmă în loc de Iuda zisă să fie și după ieșire pe minetare s-au miniat cit D. Episcop cu alții nu l-au putut dezminia zicînd că el moare pînă la anu, însă cu sfârșitul anului 1799 au răposat”.

E o frîntură din trecuta viață a Lugojuului, cu frămîntările și oamenii unui sfîrșit de veac, cu aspirațiile, cu bucuriile dar și cu mîhnirile lor.

O LATURĂ IMPORTANTĂ MAI PUȚIN CUNOSCUTĂ DIN ACTIVITATEA CULTURALĂ A DOCTORULUI PAVEL VASICI

de: I. NEGRU

Pavel Vasici (1806—1881) este considerat de istoriografia noastră ca o remarcabilă personalitate a secolului trecut, datorită activității sale îndelungate în domeniul medical, cultural și social-economic — activitate închinată neobosit emancipării naționale și progresului multilateral al românilor din Transilvania¹. „Intellectual de vastă cultură și de un entuziasm inepuizabil, pe care l-a închinat binelui comun”, Vasici este socotit, pe bună dreptate, ca unul din „factorii cu greutate în istoria culturală și politică dintre 1830 și 1880 a ramurii intercarpatice a poporului nostru”².

După absolvirea cursului primar și secundar la Timișoara, orașul său natal, și după ce termină clasele superioare la Seghedin și la Oradea, Vasici studiază la Universitatea din Viena și Budapesta, unde obține titlul de doctor în medicină și chirurgie, în anul 1832. Încă din perioada studențească, tânărul și entuziastul bănățean se afirmă ca publicist inspirat de durerile neamului său. Astfel, în 1830, publică la Buda, în limba română „Antropologia sau scurtă arătare despre om”, recunoscută de bibliografia medicală ca fiind cea mai veche lucrare de anatomie tipărită în românește.

Îndeplinind un scurt stagiul de practică medicală la Timișoara (1832—1833), Vasici intră definitiv în serviciul statului (1834—1869) unde se face remarcant la carantinele austro-ungare de la Jupalnic și Timiș (1834—50) și apoi, timp de 20 de ani (1850—1869) ca referent, consilier și inspector suprem al școlilor confesionale ortodoxe române din Transilvania. La caran-

1 G. Barițiu, *Biografia lui dr. Pavel Vasici*, „Observatorul”, Sibiu, 1881, nr. 77—80; V. Bologa, S. Izsák, *Fapte și oameni din trecutul medicinei...*, Ed. Științifică, București, 1962, pp. 82—88.

2 Em. Pop, *Cuvinte comemorative despre un medic progresist român: dr. P. Vasici*, în vol. „Istoria Medicinei”, Ed. Medicală, București 1957, pp. 143—150.

tina din Timiș, înlesnește „cu riscul carierei sale și chiar al vieții sale” legăturile de emancipare românești de-o parte și de altă a munților Carpați, inclusiv circulația publicațiilor românești interzise de statul Austro-Ungar³. Paralel cu această activitate, tot timpul cât a fost în serviciul statului, el a desfășurat și o prodigioasă activitate de cărturar și publicist, chiar și în domeniul economic⁴. În acest interval apar în volum *Dietetica*, 1831, *Microbotica*, 1844, etc. și numeroasele și variatele sale articole în toate foile lui Gh. Barițiu, în calendarele vremii și în „Telegraful Român”, ziarul diecezei din Sibiu, al cărui redactor responsabil este o perioadă de timp. După pensionare, în ultima perioadă a vieții sale, așa cum am arătat în altă parte⁵, Vasici scoate la Timișoara, cu mari sacrificii personale, între anii 1876—1880, revista *Higiene și Școala*, prima revistă românească de sănătate din Transilvania, scrisă aproape în întregime de el, pentru ca „să învețe poporul despre foloasele igiene”, de cum trebuie să se ferească de „morbi și cum să se elibereze de ei cu mijloace de casă și fără speze”.

Cum era și firesc, acest fecund autor de cărți medicale științifice, creator al științei⁶, propagator al unor doctrine medicale naturaliste, slujitor neobosit al unității și al progresului poporului român⁷, timp de peste o jumătate de secol, s-a bucurat la vremea sa de un binemeritat prestigiu. Dovadă că îl găsim la loc de cinste în toate marile foruri românești de cultură: membru al Societății de medici și naturaliști din Iași (1843), membru al Asociației literare a României din București (1845—1847), membru al Societății de științe naturale din Sibiu (1856), membru corespondent al Academiei Române (1871), președinte al Secției de științe naturale la „Astra” din Sibiu (1878), membru activ al Academiei Române (1879).

Posteritatea a fost și ea recunoscătoare memoriei doctorului Pavel Vasici, însă, cu toată lumina pe care a proiectat-o pînă astăzi asupra strădaniilor lui, tot a mai rămas în umbră, necunoscută istoriei, activitatea patriotică și de înaltă cultură pe care a prestat-o, timp de 20 de ani, la conducerea învățămîntului românesc din Ardeal, activitate — scrisă cu îndreptățit

³ G. Barițiu, art. citat; C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională*, Ed. Academiei RSR, București 1967, p. 187.

⁴ G. Ploșteanu, *Din publicistica economică a lui Pavel Vasici*, „Probleme Economice” 1966, nr. 7, p. 135.

⁵ I. Negru, *Despre prima revistă românească de sănătate din Transilvania „Higiene și Școala”*, „Munca Sanitară”, 1968 nr. 10, pp. 617—621.

⁶ I. Negru, „Ciuma și carantinele” comentate de doctorul Pavel Vasici în 1847, „Munca Sanitară”, 1969, nr. 1, pp. 47—53.

⁷ I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, Ed. Academiei R.S.R., 1968, p. 154.

regret Acad. Em. Pop — „vrednică de o cît mai intensă investigație”. Răspunzînd celui mai devotat bibliograf al lui Vasici, prezint în cele ce urmează, primele mele investigații asupra situației și progresului învățămîntului românesc confesional în timpul cît l-a slujit Vasici (1850—1869), bazîndu-se pe documentele publicate de Păcățeanu în *Cartea de Aur*⁸, pe știrile și faptele culturale înregistrate de *Tetlegraful Român* și *Gazeta Transilvaniei*, precum și pe circularele școlare semnate de Mitropolitul Șaguna și publicate împreună cu un valoros studiu introductiv de către Gh. Tulbure, în 1938, la Sibiu⁹. Toate aceste publicații, împreună cu unele studii vechi și competente¹⁰ ne oferă materiale autentice pentru aprecierea situației în care se afla învățămîntul românesc din Transilvania pînă la 1848 și apoi greutățile prin care el a răzbit și s-a ridicat, prin sacrificiile esclusive ale comunității românești, bine știută de sfetnicii săi, printre care la loc de frunte se află și doctorul Pavel Vasici, în calitatea sa de inspector școlar suprem.

I. Dezvoltarea învățămîntului confesional românesc din Transilvania între 1850—1869.

Izvoarele vechi, în parte mai înainte citate, ne arată limpede că învățămîntul românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea era într-o situație precară din toate punctele de vedere. Școlile românești erau foarte puține în Transilvania și se întrețineau exclusiv din banii comunităților românești, fără ajutor de la stat. Aveam o școală normală de învățători și un seminar la Arad, o școală bisericească la Brașov, un curs de preoție și de pedagogie la Sibiu. Școlile primare din comunele fruntașe românești de confesiune gr. ort. nu depășea cifra de 100 (pentru necunoscătorii stărilor din Transilvania secolului trecut, trebuie precizat că Vasici era inspectorul școlilor confesionale românești gr. ort. și ca atare, în lucrarea de față se arată starea și progresul acestor școli, nu și starea și evoluția școlilor confesionale românești aflate sub oblăduirea și jurisdicția Bisericii gr. catolice). Învățătorii, puțini la număr, aveau o pregătire sumară, motiv pentru care utilizau în școlile sătești numai: Bucoavna, Psaltirea și Catechismul. În plus toate aceste școli vitregite de stat, potrivit dispozițiilor guvernului ardelean (1817), au fost scoase de sub controlul episcopatului român și trecute în mod arbitrar sub jurisdicția episcopatului catolic de Alba-Iulia, situație care a durat pînă la venirea lui

8 T. Păcățeanu, *Cartea de Aur*, vol. II, Sibiu 1904 și vol. III Sibiu 1905.

9 G. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna*, Tip. Arhidiecezană, Sibiu, 1938, p. 103 și pp. 243—388.

10 G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*..., II Sibiu 1890, p. 140.

Șaguna, adică pînă la încheierea primei jumătăți a secolului ai XIX-lea.

Aceasta era situația învățămîntului confesional român în preziua revoluției din 1848, cînd Șaguna intră în funcțiunea sa ecleziastică superioară. Bun cunoscător al realităților transilvane — profitînd că învățămîntul era organizat la toate naționalitățile pe baza criteriului confesional — el se folosește de bruma de autonomie pe care o avea biserica în monarhie și începe viguroasa acțiune de înființare de școli rurale românești pe cheltuiala sătenilor români. El este ajutat în acțiune de Sinodul eparhial, de un mînunchi de cărturari și mai ales de doctorul Pavel Vasici, care deține funcția superioară de referent, consilier și inspector general școlar.

Vigoarea acțiunii din primii trei ani (1849—1851) a crescut numărul școlilor românești confesionale gr. ortodoxe de la 100 la 357 (cele de confesiune gr. catolică erau atunci în număr de 371). Față de celelalte naționalități, românii stăteau încă slab — scrie Barițiu — ei aveau o școală primară la 1634 suflete, pe cînd maghiarii una la 571 și sașii una la 423 suflete. Slab stăteau numeric și cu gimnaziile: unul la Blaj (gr. catolic) și unul la Brașov (gr. ortodox) pe cînd maghiarii aveau 14 și sașii 6 gimnazii pe teritoriul Transilvaniei, în Banat acțiunea înființării școlilor confesionale românești întîmpină de asemenea mari greutăți din cauza opoziției unor conducători din Biserica sîrbă¹¹.

Frumoase progrese calitative se înregistrează însă în domeniul cărților școlare după înființarea tipografiei diecezane din Sibiu (1850). Aci se vor forma cadre de tipografi români și se va asigura tipărirea cărților necesare școlilor românești din Transilvania. Nu peste mult timp (1854—1855) școala primară se preschimbă în 6 clase primare (primele clase alcătuiind cursul primar propriu zis, iar ultimele două cursul supraprimar, numit pe atunci „școala de repetiție”). În același an Șaguna reușește să înființeze și o fundație pentru ajutorarea școlilor sărace și a studenților săraci.

În anul 1857 atrag atenția publicului românesc o serie de articole, apărute în „Telegraful român” sub titlul „Impărtășiri pedagogice”, care arată deschis sărăcia și situația grea în care funcționează școlile românești confesionale, dar și exigența și probitatea profesională a semnatarului lor, a consilierului doctor Pavel Vasici. Totuși, cu toate că statul nu ajută din bugetul său școlile românești, în epoca „regimului absolutist”, atunci de inspirație austriacă, el nu se opunea înființării școli-

¹¹ *idem, ibidem.*

lor primare românești dacă erau susținute pe cheltuiala sate-
lor și nici la introducerea noului alfabet și a unei noi metode
de predare (metoda fonetică în varianta ei scriptologică), prin
care în anul 1860 se „izgonește definitiv alfabetul cirilic din
școala ardeleană”¹².

Sub acest regim absolutist, statul Austro-Ungar era însă
foarte zgîrcit cu aprobările pentru înființarea altor categorii de
școli românești decît cele primare. La fel de ostil era și față
de înființarea unei prese în limba română.

Tot în această perioadă s-au definitivat atribuțiile și ierar-
hia controlului în școlile noastre populare din Transilvania (in-
spector pe dieceză era episcopul, protopopul pe circumscripție
și preotul pe comuna bisericească); s-au introdus condicile de
inspecție în școli (1862) și „conferințele învățătoarești” (1864).
Controlul tehnic al școlilor de confesiune gr. ortodoxă nu era
însă satisfăcător, după cum rezultă din memoriul doctorului
Pavel Vasici, înaintat guvernului (1864) fără asentimentul mi-
tropolitului.

Lupta pentru progresul școlilor românești, duce repede la
unificarea învățămîntului primar (metodă de predare, cărți di-
dactice etc.) pe teritoriul celor trei episcopii gr. ortodoxe din
Sibiu, Caransebeș și Arad (1865), la consolidarea Seminarului
Andreian din Sibiu (1865).

Anul 1868 aduce însă o categorică schimbare de atitudine
a statului față de școlile românești, atitudine care va dura pînă
la sfîrșitul primului război mondial. O dată cu introducerea
„regimului dualist” (1867) — încăput pe mîna oligarhiei ma-
ghiare — care încorporează Transilvania la Ungaria, a apărut
o lege școlară reacționară (1868), punînd nenumărate piedici
folosirii limbii naționale în școlile confesionale, amenințînd în-
săși existența acestor școli¹³.

Anul următor apariției legii școlare amintite, doctorul Pa-
vel Vasici este pensionat, încheindu-și cu demnitate cariera
școlară și lăsînd în Transilvania peste 600 de școli românești
confesionale.

II. Orientarea școlilor românești confesionale

În perioada 1850—1869, cînd Vasici îndeplinea funcțiunea
superioară de îndrumare și control, politica noastră școlară ur-
mărea garantarea principiului autonomiei școlilor românești pe
temeiul autonomiei bisericii, și, prin aceasta, îndepărtarea pe-
ricolului înjunctiunilor statului, a cărui legislație și politică

¹² G. Tulbure, *op. cit.* p. 243—388.

¹³ A. Deac, *Mișcarea muncitorească din Transilvania 1890—1895*, Ed.
Științifică, București 1962, p. 6 și 55—60.

dușmănoasă începînd din 1868 urmărea suprimarea școlilor cu altă limbă de predare decît limba maghiară, decretată singura limbă oficială în Transilvania.

În fața intoleranței statului, populația românească și corifeii săi cereau școală românească cu limba de predare maternă, considerînd că prin această pîrghie, care era școala, își pot apăra, menține și consolida ființa națională¹⁴. Școala forma și o treaptă importantă pentru asimilarea bunurilor culturii, încît toți cărturarii cu dragoste de popor se trudeau să-i creeze condiții normale de dezvoltare¹⁵.

Învățămîntul românesc urmărea atunci o serie de obiective proprii etapei de dezvoltare în care ne aflăm: înființarea unui număr cît mai mare de școli de toate gradele; cultivarea interesului poporului pentru școlarizare; îndrumarea copiilor spre cultura rațională a pămîntului, spre pomicultură, meserii, comerț; deprinderea regulilor de igienă și sănătate, pentru prevenirea bolilor și menținerea vigoarei neamului; introducerea unor mai corespunzătoare metode pedagogice de citire, scriere și predarea învățămîntului; ridicarea nivelului profesional al cadrelor didactice, etc.

Datorită unei orientări sănătoase, cu toată ostilitatea statului, așa cum am arătat mai înainte, numărul școlilor rurale a sporit de șase ori în intervalul 1850—1869, interval în care s-au putut obține și cîteva școli superioare cu limbă de predare românească pentru pregătirea învățătorilor și preoților și chiar gimnazii cu deosebită publicitate. Printre acestea trebuie amintite la loc de frunte gimnaziul din Brașov¹⁶. Școala de comerț din Brașov și Școala pedagogică din Sibiu, devenite adevărate centre ale „inteligenței românești din Transilvania”, din care au ieșit viguroase personalități românești, profesori, pedagogi, precum și contabili și negustori români cu școală. Aceștia din urmă au ajuns întemeietori și conducători ai unei puternice rețele românești de credit.

S-a creat un curent de preocupări pedagogice românești, care a dus și la obținerea unor valoroase manuale didactice.

Dar cea mai importantă realizare s-a obținut pe plan psihologic. Prin mijloace de persuasiune, dar și prin mijloace drastice (dojeni publice, amenzi, etc.), a fost înfrîntă pasivitatea, neîncrederea și interesele imediate (în special ale țărănimii,

14 T. Păcățeanu, *op. citat.*

15 I. Negru, *Despre prima revistă de sănătate din Transilvania „Higiena și Școala”*, „Munca Sanitară”, 1968, nr. 10, pp. 617—621; I. D. Suci, *Nicolae Tincu Velea*, Ed. Inst. de istorie națională, București 1945, pp. 50—53.

16 V. Netea, *George Barițiu*, Ed. Științifică, București, 1966.

care în loc să-și trimită copiii la școală îi folosesc la munca câmpului în timpul sezonelor agricole), creîndu-se treptat un climat favorabil pentru școală, pentru frecventarea ei, pentru dotarea și întreținerea ei, pentru asigurarea plății salariilor cadrelor didactice. Într-un cuvînt prin orientarea dată școlilor s-a realizat solidaritatea întregului popor în aspirația lui firească spre lumină, arma secretă prin care învățămîntul românesc a putut fi apărat și promovat în același timp.

III. Rolul doctorului Vasici în lupta pentru progresul învățămîntului românesc confesional.

Datorită pregătirii universitare superioare, cunoștințelor sale multilaterale și numeroaselor lucrări publicate, mitropolitul Șaguna a putut obține agrementul numirii lui Vasici în postul de referent al școlilor românești de confesiune gr. ortodoxă, post în care a fost confirmat apoi de toate regimurile care s-au succedat în Transilvania între 1850—1869 (absolutist, constituțional și dualist).

După instalarea în fruntea ierarhiei școlare, timp de două decenii, doctorul Vasici s-a achitat cu deplin succes de greaua sarcină primită de la statul austro-ungar prin numire, iar din partea comunității românești prin tacită comuniune de gînduri și de sentimente. Nu există act sau fapt mai de seamă în opera de apărare și de ridicare a școlilor românești din perioada eroică (1850—1869) la care Vasici să nu fi contribuit. Mai mult, datorită funcției sale el a fost în permanent contact cu realitățile, cu terenul, cu învățătorii, cu preoții. Făcînd sacrificii nenumărate, Vasici a inspectat fiecare școală confesională ortodoxă și a asistat la lecțiile și demonstrațiile a nenumărați învățători. Călătorind prin toate satele, cu mijloace de comunicație primitive, în toate anotimpurile ierarhice ale Mitropoliei din Sibiu.

Datorită clarviziunii și perseverenței acestui medic și mare cărturar s-au introdus în circuitul învățămîntului românesc din Transilvania marile probleme igienice și sanitare, s-au diversificat formele de învățămînt (școli de fete, cursuri de adulți, etc.), corpul didactic a beneficiat de școli mai bine dotate și de noi forme organizatorice de perfecționare (cursuri de vară, conferințe învățătoresci, etc.).

Pasiunea doctorului Vasici pentru școala românească nu-l va părăsi nici după pensionare. În 1870 tipărește la Timișoara două cărți, două „Catehisme ale sănătății”, ambele „pentru poporul român și școalele populare elementare”. Revista sa de sănătate „Higiiena și Școala” (1876—1880), prima de acest fel în limba română, în Transilvania, se adresează și ea cu deosebire corpului didactic¹⁷.

În anul 1874, pensionar fiind, Vasici sprijină cu autoritatea sa morală două inițiative ale Emiliei Lungu și anume fondarea în Timișoara a celei dintii reuniuni de femei din Banat și a primei școli românești de fete din Banat, în comuna Izvin¹⁷.

Între 1869—1875 deși pensionar face parte din consiliul școlar municipal timișorean, după cum rezultă din istoricul școlilor comunale elementare din Timișoara scris de Schaffer K. și colaboratorii și publicat în limba maghiară în anul 1896.

După datele și faptele arătate aci foarte pe scurt este de datoria noastră să-l situăm pe doctorul Pavel Vasici la loc de mare cinste și în istoria culturii medicale, dar și în galeria vrednicilor fondatori ai școlilor românești din Transilvania.

17 I. Negru, *Despre prima revistă de sănătate din Transilvania „Higiiena și Școala”*, „Munca Sanitară”, 1968, nr. 10, pp. 617—21.

18 A. Cosma, *Istoria presei române din Banat*, vol. I, Ed. Unirea, Timișoara, 1932, p. 77.

INSTALARE DE EPISCOPI VICARI

Ținând seama de nevoile resimțite în organizarea vieții bisericești din cuprinsul Patriarhiei Române, Sfântul Sinod a hotărât încă de acum doi ani reactivarea funcțiunii episcopilor vicari pe lângă fiecare mitropolie și a arhierilor vicari pe lângă fiecare episcopie. Pe acest temei, la cererea și recomandarea Înalt Prea Sfinților Mitropoliți Iustin al Moldovei și Sucevei și Nicolaie al Ardealului, Sfântul Sinod a ales în sesiunea din decembrie 1968 pe Prea Cuviosul Arhimandrit Irineu Crăciunaș ca episcop vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei având a purta titlul de „Suceveanul” și pe Prea Sfințitul dr. Visarion Aștileanu ca episcop vicar al Mitropoliei Ardealului având a purta titlul de „Rășinăreanul”. Alegerea a fost confirmată prin decret al Consiliului de Stat.

Înminarea actului de recunoaștere din partea Statului s-a făcut la 27 mai a. c. în cadrul unei festivități ce a avut loc la Departamentul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Socialiste România. Cu acest prilej Domnul prof. Dumitru Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor, a adresat episcopilor vicari urări de activitate rodnică în noile funcțiuni încredințate și a exprimat nădejdea că prin munca lor vor contribui la continua propășire a Patriei, la sprijinirea cauzei progresului și păcii.

Instalarea s-a săvârșit la Iași și Sibiu duminică 1 iunie cu prilejul sărbătorii Rusaliilor, când Prea Cuviosul Arhimandrit Irineu Crăciunaș a și fost hirotonit întru episcop, în prezența mitropoliților titulari, episcopilor sufragani, altor ierarhi și reprezentanți ai cultelor religioase, a membrilor consiliilor eparhiale, a credincioșilor prezenți la sf. liturghie. Au participat delegați ai Departamentului Cultelor, ai Consiliilor populare județene și municipale, reprezentanți ai vieții obștești.

Instalarea Prea Sfințitului dr. Visarion Rășinăreanul a fost cinstită de Înalt Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Banatului și de Prea Sfințitul Teoctist, Episcopul Aradului.

La masa oficială oferită, Înalt Prea Sfințitul Nicolae vorbind în numele Mitropoliei Banatului a spus următoarele:

„Biserica Ortodoxă prăznuiește astăzi Rusalile sau Cincizecimea, sărbătoare care ne aduce aminte de un moment important al istoriei Bisericii, acela cînd de fapt ea începe să ființeze în chip văzut. Atunci cînd s-a produs evenimentul ce-l comemorăm erau adunați la Ierusalim — după zicerea Cărtii Sfinte — „parți și mezi și elemiți și cei ce locuiesc în Mesopotamia, în Iudeia și în Capadocia, în Pont și în Asia, în Frigia și în Pamfilia, în Egipt și în părțile Libiei cea de lingă Cirene, și ioaspeți veniți din Roma, iudei și prozeliti, cretani și arabi”.

„Toți s-au împărțășit de predica Apostolilor peste care s-a revărsat Duhul trimis lor de Hristos Mintuitorul, toți au primit ei înșiși ceva din Harul cel dumnezeiesc.

„Nu sintem oare și noi, cei care ne aflăm aici, întocmai celor de altădată, veniți din diferite părți și mult feluriți, adunați spre a ne bucura împreună de cel care investit cu putere de Sus își începe o sfîntă misiune în cadrul Bisericii?

„Praznicul este al eparhiei Sibiului și al Mitropoliei Ardealului, e adevărat; dar în același timp este al nostru al tuturor, al Bisericii lui Hristos căreia aparținem.

„Personal, mă găsesc aici pentru a da mărturie despre aceea că ierarhii, preoții și credincioșii Mitropoliei Banatului iau parte cu tot sufletul la sărbătoarea dreptcredincioșilor ardeleni.

„Înalt Prea Sfîntite Mitropolit Nicolae al Ardealului, permiteți-mi de aceea să Vă felicit cu acest prilej pentru colaboratorul pe care Vi l-a dăruit Sfîntul Sinod și, prin Înalt Prea Sfîntia Voastră, să felicit pe toți cei pe care îi arhipăstoriți.

„Mai simt însă îndatorat să adresex cuvînt frățesc și celui care își începe acum activitatea de episcop vicar pe meleagurile transilvănene.

Prea Sfîntite Părinte Visarion,

„Veniți la Sibiu după ce un număr de ani ați lucrat pe lingă Întîistătătorul Bisericii noastre dovedindu-Vă capacitatea și acumulînd în același timp o vastă experiență. Deși veți continua o misiune asemănătoare celei cu care V-ați familiarizat, purcedeți totuși la o misiune nouă. Despre aceasta dă mărturie însuși numele ce-l veți purta de acum înainte: „Rășină-reanul”.

„El Vă va aduce aminte mereu de trecutul diecezei în cuprinsul căreia ați fost pus a lucra, de trecutul acestei părți de Țară, trecut pe cît de zbuciumat tot pe atît de glorios. La Rășinari s-a reînnoat firul întrerupt de vitregia vremurilor a organizației bisericești ardeleni; aici își dorm somnul de veci doi mari ierarhi sibieni, Andrei Șaguna și Nicolae Colan, aici sălășluiește duhul unui autentic românism,

„Sorbind din gloria trecutului ce nu trebuie nicicând uitat, veți putea desigur aprecia mai bine măreția vremurilor de astăzi, deslușind cu ajutorul lui datorია momentului de față.

„Împreună cu Ierarhul pe care îl veți seconda de acum înainte, va trebui să îndrumați preoții și credincioșii ardeleni astfel încât să-și împlinească cu prisosință datoriile lor față de Dumnezeu și față de oameni, „dând ceea ce este al lui Dumnezeu lui Dumnezeu și Cezarului ce sînt ale Cezarului.

„Puteți fi sigur că în această muncă, pe cît de grea tot pe atît de nobilă, ne veți avea alături de Prea Sfinția Voastră pe toți cei care ne aflăm aici și cei pe care îi reprezentăm.

„În numele Domnului rogu-Vă nu uitați niciodată marea sarcină ce Vă revine ca fiu al Bisericii și al națiunii a căreia aparțineți.

„Cu aceste simțăminte Vă urez activitate incununată de cele mai bogate roade, viață lungă cu sănătate și deosebite satisfacții de pe urma datoriei împlinite”.

SOLEMNITATEA INSTALĂRII NOULUI EPISCOP AL BISERICII EVANGHELICE C. A. DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA

Scaunul episcopal din Sibiu al Bisericii Evanghelice C. A., vacant prin decesul regretatului episcop dr. Fridrich Müller și-a dobîndit noul titular prin alegerea, confirmarea și instalarea Eminenței Sale Albert Klein.

Festivitatea instalării a avut loc în ziua de 15 iunie. Ea a început în dimineața zilei, la orele 9.30 cu un serviciu divin în cadrul căruia, prin punerea miinilor a șapte pastori, s-a făcut consacrarea episcopală.

Noul episcop a rostit apoi predica zilei, un călduros apel la buna înțelegere între credincioși și la atașament față de Biserică.

La solemnitate au asistat: Domnul prof. Dumitru Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor, însoțit de domnii Directori Ioan Rodeanu și Gheorghe Nenciu, precum și de funcționari superiori din conducerea acestuia; reprezentanți ai autorităților locale de Stat, reprezentanți ai cultelor religioase din țara noastră și delegați ai Bisericii Evanghelice din străinătate (R. D. Germană, R. F. Germană, Austria și Elveția).

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului și Prea Sfinții Episcopi: Teoctist al Aradului, Teofil al Clujului, Valerian al Oradei și Visarion Rășinăreanul, vicar mitropolitan.

După ceremonie întreaga asistență în cortegiu s-a îndreptat spre reședința episcopală unde a avut loc o recepție în cadrul

căreia au vorbit: episcopul A. Moritz Mitzenheim din R. D. Germană, episcopul György Argay din Cluj, pastorul dr. Paul Hansen din partea Alianței Luterane Mondiale, Albert Hochmeister curator general al Bisericii locale ș. a. Noul episcop Albert Klein a răspuns bunelor urări cu mulțumiri și asigurarea de a-și împlini întocmai îndatoririle pastorale ce-i revin.

La orele 14, 30, a avut loc masa oficială la care s-a toastat în cinstea noului episcop. În numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și a Prea Fericitului Patriarh Justinian a vorbit Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului. Cuvântările s-au încheiat cu aceea a Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor prof. Dumitru Dogaru.

Episcopul Albert Klein a mulțumit apoi pentru toate felicitările ce i s-au adresat exprimându-și hotărîrea ca împreună cu credincioșii săi să ia parte activă la viața întregii obști românești.

VIZITA SANCTITĂȚII SALE PATRIARHULUI NICOLAE VI AL ALEXANDRIEI LA CONSTANTINOPOL

Între 5—10 februarie a. c. Sanctitatea Sa Nicolae VI. Patriarh al Alexandriei împreună cu patru mitropoliți, a vizitat Patriarhia ecumenică. Cu acest prilej s-au purtat discuții cu Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras și cu Sfântul Sinod asupra a diferite probleme bisericești. La sfîrșit s-a publicat un comunicat comun în care s-a constatat o deplină identitate de vederi asupra felului de-a aborda aceste probleme în cadrul deciziunilor panortodoxe. De o parte și de alta a fost exprimată dorința sinceră a unei colaborări frățești.

REORGANIZAREA ARHIEPISCOPIEI DE SINAI

În urma morții arhiepiscopului Porphyrios III de Sinai, în noiembrie 1968, pentru scaunul rămas vacant a fost ales și hirotonit în februarie 1969, arhimandritul Grigorios Maniatopoulos. Noul Arhiepiscop de Sinai, Pharan și Raithu, o dată cu luarea în primire a diecezei pe care de fapt o administra mai de mult, a expus un program amplu de lucru. Un prim obiectiv al acestuia îl constituie reorganizarea administrativă și economică a mănăstirii Sfînta Ecaterina, principala reședință a Arhiepiscopiei. Apoi ca Biserică autonomă, Arhiepiscopia dorește să participe la viitoarele întîlniri interortodoxe și să devină membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

HOTĂRIRI IMPORTANTE ÎN BISERICA ORTODOXĂ A FINLANDEI

Două hotărîri au fost obiectul ultimei adunări extraordinare a Bisericii Ortodoxe Finlandeze,

Intii aceea de a cere admiterea sa în rindul Bisericilor membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, iar apoi aceea de-a numi pe arhimandritul Iohannos Rinne ca episcop vicar de Helsinki.

— Ceremonia instalării nou alesului episcop a avut loc la 24 mai în catedrala Uspenki, cu participarea reprezentanților Bisericilor Ortodoxe autocefale, a Bisericii Catolice și a Bisericilor protestante.

NOUL STAREȚ AL MĂNĂȘTIRII ZOGRAFU DIN SFINTUL MUNTE

În toamna anului trecut ne-a vizitat — venind să-și vadă frații după aproape 40 de ani — arhimandritul Dometie Trihe-nea originar din Tilișca Sibiului. Figură de adevărat călugăr, blind și bun, așa cum l-am cunoscut acum vreo 34 de ani pe când se afla în chilia „Sf. Ipatie”, una din cele mai primitive chilii de călugări români din Sfântul Munte. Prea Cuviosul Arhimandrit Dometie ne-a adus și o bucurie: a fost ales în decursul anului 1968 stareț la mănăstirea Zografu. Fiind destul de bun cunoscător de limbă slavă și grecească (deși pregătirea sa a fost mai mult de autodidact, în contact zilnic cu monahii Sfântului Munte), Prea Cuviosul Sa a știut impune în fața tuturor prin evlavie și bunăvoință în slujirea lui Dumnezeu și a aproapelui.

Ridicarea unui român la vrednicia de stareț în „vechea lavră moldovenească” de la Zografu, unde se păstrează și azi steagul (prapur) lui Ștefan cel Mare și alte multe mărturii ale binefacerilor românești este prilej de satisfacție pentru noi și merită să o încrustăm la loc de cinste. (Dr. T. Bodogae).

UN PRIETEN: PROF. LAZAR MIRKOVICI

În luna mai 1968 a încetat din viață la vechea sa locuință din Carlovițul sârbesc cunoscutul profesor de liturgică de la Facultatea de teologie din Belgrad dr. Lazăr Mirkovici. Împlinise venerabila vîrstă de 85 de ani și rămăsese pînă la ultimele luni treaz și în plin contact cu mișcarea teologică din țările ortodoxe. Autor a nenumărate studii de liturgică și artă bisericească, membru al Academiei sârbești și a numeroase alte instituții similare din țară și din străinătate, prof. L. Mirkovici nu i-a uitat nici odată pe profesorii săi de la Facultatea de teologie despre care vorbea totdeauna cu mult entuziasm: „Splendidele prelegeri audiate la profesori ca Eusebie și Constantin Popovici, Teodor și Vasile Tarnavski, V. Gheorghiu, V. Găină, Șt. Saghin și E. Kozak parcă le aud și-acum iar frumoasa limbă românească învățată de la prof. L. Bodnarescul nici azi, după 60 de ani n-am uitat-o”, afirmă el nu de mult într-o scrisoare. Dovadă a considerației ce a păstrat dascălilor

săi de altădată este „Liturgica” pe care a publicat-o urmînd îndeaproape manualul lui Mitrofanovici și Tarnavski din care a tradus 3 volume (1918, 1920 și 1926) partea generală și partea specială cuprinzînd slujbele de fiecare zi, Liturgia, slujbele săptămînale, Sfintele Taine și ierurgiile. Material „nou” care îi aparține este numai cel privitor la timpurile liturgice cuprins în volumul tipărit în anul 1961 de către Sfîntul Sinod al Bisericii Sîrbe sub titlul „Heortologhionul”. Despre această carte vom spune noi cîteva cuvinte.

Cum arată în prefață, Heortologhionul arată istoria și modul în care se săvîrșește rînduiala slujbelor la praznicele împărătești, ale Maicii Domnului și ale sfinților mai mari. Desigur între aceștia Mirkovici dă îndeosebi pe cei obișnuiți în Bisericele slave. Firește, legate de praznice, autorul tratează și despre posturi și ajunuri, precum și despre zilele morților, iar drept anexă (pp. 287—308) publică în traducere sîrbă cunoscutul document din secolul IV „Peregrinatio Etheriae”, care arată starea vieții liturgice și modul cum se serbau unele praznice pe atunci.

Lucrarea era gata înainte de izbucnirea războiului II mondial. De atunci, autorul n-a mai urmărit punerea la punct a lucrurilor decît după studiile apărute în cunoscutele periodice „Zeitschrift für Liturgiewissenschaft” și „Byzantinische Zeitschrift”. Abia în 1960, deodată cu venirea la conducerea Bisericii sîrbe a patriarhului Gherman, s-a putut găsi posibilitatea tipăririi acestei lucrări. Oricum, ea face cinste autorului, putînd fi pusă în rîndul cunoscutelor opere similare ale lui Serghie (2 vol. 1875, ed. II 1901), H. Kellner (1911, ed. III), Nilles (2 vol. 1881, 1896), etc.

Dintre capitolele speciale, neîntîlnite la alți cercetători, amintim de pildă „numărul sărbătorilor obligatorii la sîrbi” (pp. 18—25), în care în afară de informațiile din manuscrise și cărți tipărite, autorul dă amănunte despre politica habsburgică, îndeosebi despre reformele împăratului Iosif II în fixarea sărbătorilor permise supușilor ortodocși din epoca feudalismului dezvoltat.

Două mici capitole sînt consacrate, cum era de așteptat, Sfîntului Sava Sîrbul (p. 130—134) și Sfinților Chiril și Metodie (pp. 241—243). Într-un capitol mai lung (pp. 201—222) autorul vorbește despre fixarea datei Paștilor.

Nu putem încheia această prezentare fără a pomeni cîteva din cele peste două sute de lucrări tipărite și vreo 12 lăsate în manuscris de prof. Mirkovici.

Încă înainte de a fi tradus Liturgica lui Mitrofanovici și Tarnavski, Mirkovici a publicat studii despre Simeon Tesaloni-

ceanul și lucrările lui liturgice (191), despre cunoscuta imnografă bizantină Kasia (1914), a tradus din grecește Acatistul Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu (1918), apoi studii despre Cuvioasa Paraschiva (1922), Sf. Naum de Ohrida (1924), Sf. Irineu de Sirmiu (1931), dar mai ales o mulțime de monografii despre mănăstiri și biserici, despre operele de artă, din ele, între care vreo patru se referă la valori de artă decorativă românească aflate în bisericile sârbești sau românești. Profesorul Mirkovici a fost unul din primii membri ai congreselor de bizantinologie ținute între cele două războaie mondiale prezentând acolo o serie de comunicări în limba germană. A publicat în același timp o serie de texte vechi de interes istoric, teologic și artistic în diferite publicații periodice sârbești, de pildă „Viețile crailor și arhiepiscopilor sârbi, de arhiepiscopul Danilo (1935), „Vechile biografii sârbe din secolul XV—XVII (1936), „Viețile Sf. Sava și Simion” de călugărul Domeljan (1938), „Scrierile Sf. Sava și Ștefan Primincoronatul” (1939) etc. Studiile despre broderiile bisericesti (1940) ca și despre mozaicurile din Sf. Sofia (1951) din Ravena (1958—59) sînt binecunoscute specialiștilor, mai ales că, spre deosebire de ei, Mirkovici a propus poate cea mai verosimilă interpretare teologică și artistică a minunilor de artă de la Ravena. Să nu uităm că înainte de 1941, cînd bombardamentele hitleriste au distrus biblioteca Națională din Belgrad (cea mai bogată în manuscrise slave din Balcani), L. Mirkovici a fotocopiat tipicul arhiepiscopului Nicodim din 1913, care păstrează cea mai veche mărturie despre formele de cult medievale din orientul ortodox. Opera e depusă la Academie și așteaptă editarea cum a arătat autorul ei la Congresul de studii bizantine de la Palermo din 1951 și în revista facultății de teologie „Bogoslovje” 1957—8. Tot așa a lăsat catalogul manuscriselor din mănăstirea Hilandar și mănăstirea Decani ca și inventare ale icoanelor bizantine din Dalmația, a icoanelor grecești din Iugoslavia etc. (Dr. T. Bodogae).

PROBLEMA ADERĂRII BISERICII CATOLICE LA MIȘCAREA ECUMENICĂ

Una dintre problemele cele mai frământate în cadrul Mișcării ecumenice este aceea a intrării Bisericii catolice în Consiliul Ecumenic al Bisericilor. În scopul clarificării acesteia a luat ființă în 1965 un grup mixt de lucru compus din șase teologi ai Bisericii catolice și șapte aparținînd Consiliului Ecumenic. Pe parcurs numărul reprezentanților a fost mărit la doisprezece de fiecare parte. Pînă în prezent grupul respectiv a ținut opt ședințe. Cea programată pentru anul în curs a avut loc la Gwatt (Elveția) între 12 și 17 mai.

Un comunicat de presă dat la sfârșitul lucrărilor indică faptul că s-a studiat problema în contextul general al relațiilor crescînde ce există la nivelul național și internațional. Ea va fi discutată în continuare din punct de vedere teologic pastoral și administrativ, de către o comisie restrînsă care va prezenta un raport la proxima întîlnire. Între punctele examinate mai cu deamănuntul s-a înscris cel al noii etape de studiu teologic asupra catolicității și apostolității, al proiectelor secretariatului Comisiei mixte de cercetare asupra Societății, Dezvoltării și Păcii, etc. . . . După cum precizează însă săptămînalul *Service Oecumenique de presse et d'information* (nr. 18 din 22 mai 1969 p. 2), n-a fost luată nici o hotărîre, problema rămînînd deschisă.

VIZITA PAPEI PAUL VI LA GENEVA

Adăugîndu-se vizitelor întreprinse în diferite părți ale lumii și la diferite foruri internaționale, călătoria papei la Geneva din 10 iunie a. c. prin însăși obiectivele ei ocupă un loc deosebit.

După cum au subliniat unii Geneva este cel de-al treilea oraș din Europa (după Fatima în Portugalia și Toronto în Italia) care a primit o astfel de vizită.

Primul obiectiv vizitat a fost acela al sediului Organizației Internaționale a Muncii. Reflexiile expuse și concretizate în mesajul lansat de la tribuna acestui for reia idei expuse deja în enciclicile „*Mater et magistra*”, „*Gaudium et spes*” și „*Populorum progressio*”.

În după amiaza zilei papa a descins la sediul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Aci a fost întîmpinat de președintele Confederației Helvetice Ludwig von Moos, de reprezentanții Republicii și cantonului Geneva, de personalul Consiliului Ecumenic în frunte cu M. Thomas, președintele Comitetului Central, cu pastorul Eugen C. Blake, secretar general și secretarii generali asociați, reprezentanții Bisericilor membre etc. În sala de conferințe oaspetele și însoțitorii au fost salutați de pastorul W. A. Visser't Hooft, președinte de onoare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor și fost secretar general al acestuia. Au fost rostite apoi cuvîntări de către pastorul Eugen C. Blake și de către papa Paul VI, după care a urmat în capela Centrului Ecumenic un serviciu religios adecvat momentului. Papa s-a întretînit în cursul acestei vizite cu membrii din conducerea înaltului for bisericesc internațional.

Privitor la raporturile Bisericii catolice cu Consiliul Ecumenic al Bisericilor papa a arătat că „Problema rămîne încă în domeniul ipotezei. Ea comportă grave implicații teologice și pastorale, cerînd prin urmare studii aprofundate și angajînd pe un drum a cărui cinste obligă a recunoaște că ar putea fi lung și greu”.

În seara aceleiași zile în parcul de la Grange papa a celebrat o slujbă în cinstea lui Nicolae de Flue, Sfântul național al Elveției.

O dată cu sfârșitul zilei papa Paul VI s-a întors la Roma. De menționat că vizita papei la Geneva a repus pe ordinea de zi problema relațiilor dintre Elveția și Vatican. Din 1920 un nunțiu apostolic reprezintă Sfântul Scaun la Berna, dar autoritățile federale nu au acreditat până acum un ambasador la Vatican. Papa și-a exprimat dorința de a întâlni autoritățile elvețiene, iar acestea l-au primit potrivit uzanței ca pe un șef de Stat în vizită oficială.

Prilejul acestei vizite însă a fost folosit de credincioșii protestanți din cetatea reformei, pentru a-și manifesta consecvența față de învățătura mărturisită. Cîteva fapte sînt ilustrative în acest sens și anume: în tot cursul zilei la presupusul mormînt a lui Jean Calvin, n-au încetat să se perinde credincioși, făcîndu-se chiar un serviciu religios; înainte de venirea papei apoi, în duminică dimineața 8 iunie, o reuniune a avut loc lângă monumentul Reformei, în cadrul căreia profesorul Mutzemberg a reafirmat sensul profund a ceea ce s-a petrecut în veacul al XVI-lea; slogane de contestare apăreau pe alocuri între care: „Vatican, detestăm!”, „Vatican capitalism!”, „Frațe Paul, susține pe Helder Camara contra imperialismului!”

O declarație particulară în acest context sugerează starea de spirit între confesiunile orașului. „Înțelegem că de venirea papei la Geneva se bucură catolicii. Noi ținem însă la această ocazie să reafirmăm credința noastră reformată”.

INCONVENIENTE ALE CONCORDATULUI

Nu de mult membri ai Confederației Bisericii Evanghelice din Columbia s-au adresat printr-o scrisoare secretarului general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, pastorul Eugen C. Blake, cu rugămintea de-a face demersurile necesare pe lângă Vatican, pentru anularea concordatului de la Bogota din 1887.

O scrisoare similară a fost adresată papei Paul VI, pentru retragerea tratatului din 1953 asupra misiunilor, încheiat cu același stat.

Motivul care a determinat această solicitare este acela al stînjinerii activității altor Biserici prin prevederea din concordat că Biserica catolică este religia oficială a Columbiei, ca și prin conferirea unei autorități speciale misiunilor catolice în tratatul misiunilor.

În favoarea cererii Confederației Bisericii Evanghelice este invocat art. 53 din Constituția Columbiei care garantează libertatea de conștiință și libertate religioasă, precum și fap-

tul că atât concordatul cât și tratatul misiunilor n-au fost ratificate de Congres.

REAȚII LA NUMIREA EPISCOPILOR ÎN BISERICA CATOLICĂ

Cererea preoților și credincioșilor romano-catolici de-a avea cuvânt de spus la alegerea episcopilor devine tot mai accentuată. Ea s-a manifestat într-un mod mai deosebit în Brazilia cu ocazia instalării la 12 aprilie 1969 a Monseniorului Vicente Marchetti Zioni ca arhiepiscop de Botucatu. Deși numirea sa a fost făcută în aprilie 1968, Vaticanul a întârziat confirmarea deciziei pentru că majoritatea clerului la care s-a adăugat și un număr considerabil de laici au declarat că refuză colaborarea cu un episcop considerat retrograd.

La ceremonia respectivă au luat parte oficialitățile alături de douăzeci episcopi, dar dintre cei treizeci preoți ai eparhiei, douăzecișisase au lipsit „plecând în alte eparhii”, lor adăugându-li-se și seminariștii.

Motivul care a determinat pe toți aceștia să-și părăsească episcopul l-au expus ei înșiși astfel: „între argumentul reînnoirii patorale după conciliul Vatican II și argumentul prestigiului unui arhiepiscop numit, a fost ales cel din urmă. Iubirea a fost călcată; pentru că s-a preferat sacrificarea aproape a totalității clerului, născut și format în această dieceză, pentru a nu lovi puterea episcopală a unui arhiepiscop numit...”.

Prin scrisori adresate nunțiului papal și însuși papei, circa o sută de preoți din Sao Paulo, Guanabara și Minas Geraes s-au arătat solidari cu confrății din Botucatu.

CRITERII PROPUSE PENTRU ALEGEREA EPISCOPILOR ÎN BISERICA CATOLICĂ

O dată cu retragerea din scaunul de Brentwood în vederea alegerii succesorului său, Episcopul Bernard Patrick, a permis consiliului clerical, efectuarea unei anchete în rândurile preoțimii care să permită designarea celui mai potrivit candidat.

Dorința generală s-a concretizat în jurul următoarelor calități: să aibă o bogată experiență pastorală, să fie capabil să-și cunoască preoții și credincioșii, să fie un adevărat păstor.

Pe lângă acestea este de menționat că dacă 5% dintre cei chestionați au optat pentru un episcop conservator 65% sau pronunțat pentru un episcop care să aibă o atitudine progresistă, să încurajeze reforma liturgică și să lucreze pentru apropierea creștinilor.

Ancheta este semnificativă într-un răstimp în care clerul catolic își revendică tot mai mult dreptul de elector.

POZIȚII CRITICE ALE UNOR CREDINCIOȘI CATOLICI FAȚA DE VATICAN

La 7 iunie un grup de catolici danezi a trimis papei o scrisoare în care înfierează „diplomația de lux a Vaticanului”. Textul ei este redat în revista *Témoignage Chrétien* (nr. 1302 din 19 iunie 1969, p. 20). Între altele precizând următoarele:

„În cursul celei de-a treia sesiuni a Conciliului, papa și-a donat tiara pentru ca banii strinși prin aceasta să fie donați săracilor. Acest gest n-a adus nici o reformă în Biserica catolică. Noi păstrăm totdeauna o structură ce scandalizează lumea...

Mulți episcopi înțeleg că Biserica trebuie acum să rupă cu puterea banului căruia destulă vreme i s-a aliat... Aci în Danemarca papa este reprezentat printr-un arhiepiscop care nu este arhiepiscopul nostru. Reședința sa este o casă luxoasă așezată pe unul dintre cele mai scumpe terenuri ale țării... Ori-care ar fi „biruințele” obținute de diplomația papei, noi credem că Biserica, inclusiv papa, ar fi mai bine reprezentată prin episcopul locului. Dacă apreciază totuși necesar să aibe un reprezentant în Țările Nordice, noi cerem: 1. ca acela să exercite slujba sa ca un vrednic reprezentant al Bisericii săracilor și în acord cu cerințele Evangheliei și 2. ca astfel de reprezentanți să fie numiți dintre laici...”.

INVESTIGAȚII ÎN RINDURILE CLERULUI OLANDEZ

Institutul pastoral al provinciei eclesiastice din Țările de Jos, a întreprins cu aprobarea episcopatului local și ajutorul unui institut științific independent, numărând experți și profesori, o anchetă constând din completarea unui formular de circa patruzeci de întrebări. Cele 7381 răspunsuri date cu acest prilej, reprezintă 83% din numărul persoanelor chestionate.

O preocupare centrală a anchetei a constituit-o obligativitatea celibatului preoților. Cifrele rezultate dau următoarea situație: 5% declară că principiul celibatului trebuie menținut totdeauna și pentru toți; 21% apreciază că ar trebui imediat suprimat pentru toți preoții; 22% preferă menținerea legii în vigoare fără a considera însă abrogarea ei ca inacceptabilă; 27% optează pentru principiul liberei alegeri în acest domeniu; 25% sînt partizanii abrogării legii celibatului dar admit excepții pentru oarecare categorii. În afară de aceasta; dintre cei ce au răspuns, 68% cred că se poate permite preoților căsătorii de a-și păstra slujirea; alte 85% ar vrea să fie dezvoltate posibilitățile date celor căsătoriți de a deveni preoți.

Între celelalte, cifrele menționate în anchetă sînt următoarele: 46% dintre preoții catolici acceptă o autoritate normativă în Biserică, în timp ce 11% ar vrea un dialog permanent,

instituțional și necontrolat. Cele mai interesante răspunsuri sînt acelea care privesc imaginea formată despre un preot și modul în care se înțelege sacerdoțiul. Astfel 38% din cei chestionați văd întîi de toate în preot un personaj cultic, 27% un martor avînd misiune profetică, 17% un păstor și 16% nu se recunosc în definițiile propuse de aneaa.

Rezultatele anchetei au fost însoțite de un comentariu teologic și pastoral, elaborat de un grup de teologi. Intemeindu-se pe eclesiologia conciliului Vatican II, comentariul socotește că este legitim ca o Biserică locală să pledeze pentru viziunea proprie asupra unei teme, chiar dacă aceasta este minoritară în sinul Bisericii catolice. În concluzie, după cum informează revista *Informations catholiques internationales* (nr. 338 din 15 iunie 1969, p. 11) comentariul formulează cîteva recomandări, între care următoarele: a) trebuie admis pluralismul în ce privește forma de viață preoțească. Aceasta implică aprobarea legii celibatului obligatoriu pentru preot; b) în ce privește preoții care cer a fi dezlegați de angajamentul luat pentru celibat, Biserica ar trebui să accepte deciziile luate de către episcopii Bisericii locale căreia aparțin aceștia; c) admiterea celor căsătorii la preoție într-o nouă ordine bisericească, nu ar trebui să fie interpretată ca posibilitate dată tuturor preoților celibatari de a se căsători și a-și păstra slujirea.

Concluziile anchetei au fost depuse apoi la Roma spre a fi luate în considerare.

ASPECTE ALE SITUAȚIEI DIN BRAZILIA

După cum s-a arătat încă din numerele anterioare ale revistei, clerul catolic brazilian a luat o atitudine hotărîtă cu privire la sprijinirea năzuințelor de libertate și progres ale popoului căruia aparține. Între personalitățile marcante se numără monseniorul Helder Canara, arhiepiscop de Recife, ținut în care există indicii că lupta între forțele progresiste și reacționare e mai acută.

Acte teroriste, datorate după cît se pare unei grupări clandestine, în de obște cunoscute sub numele „escadronul morții” zădărnicesc inițiativele arhiepiscopului.

O serie de clerici au primit amenințări prin scrisori sau telefon, intimidări au fost exercitate prin acoperirea cu inscripții a zidurilor reședinței arhiepiscopale și chiar miralieră a acesteia. Dar dintre cele mai condamnabile acțiuni a fost aceea a asasinării în noaptea de 26 spre 27 mai a preotului Antonio Henrique Pereira Neto unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai arhiepiscopului.

În urma acestei crime au fost adresate apeluri guvernului brazilian și opiniei publice. La ceremonia înmormintării victimei au luat parte mii de persoane. Printr-o telegramă însuși papa și-a exprimat „profunda emoție la dureroasă veste a acestei morți tragice”. De asemenea un comunicat al conferinței episcopale a țării a marcat solidaritatea acesteia cu arhiepiscopul și clerul din Recife.

NOUA PRACTICA LA ADMINISTRAREA SFINTEI EUHARISTII IN BISERICA CATOLICA

După cum s-a comunicat și în presă (Le Monde nr. 7595 din 15—16 iunie 1960 p. 12), Vaticanul a autorizat unele episcopii naționale — mai ales din Franța și Belgia — ca preoții să dea cuminecătura în mână și nu în gură, așa cum s-a practicat din secolul al IX-lea încoace.

Antecedentele pentru generalizarea acestei practici s-au înregistrat mai ales atunci, când aglomerarea credincioșilor la Sfânta Împărtășanie n-au permis preoților celebranți să o administreze după ritualul prescris.

De altfel, după cum se precizează, practica de pînă acum nu e nici igienică și nici conformă opiniei formate deja despre maturitatea laicilor.

INTILNIRE INTRE TEOLOGI ORTODOCȘI ȘI CATOLICI

În seria încercărilor de inițiere a unei confruntări teologice între Biserica Ortodoxă și cea Catolică, s-a înscris în ultima vreme congresul de la Bari. Acesta s-a desfășurat de la 28 aprilie la 3 mai sub patronajul Patriarhului Ecumenic Athanagoras și a papei Paul VI, care au și adresat mesaje participanților.

Tema stabilită: „Teologia bizantină în Italia de Sud din secolul al VIII-lea pînă în cel de-al XVI-lea” a fost dezbătută de 175 specialiști în istoria bisericească ortodocși și catolici. Au fost expuse aproximativ opt referate pe zi, urmate de discuții. Între acestea figurau titluri ca: Statutul canonic al episcopilor bizantini în Italia, Izvoarele iconografiei bizantine, Literatura ascetică în Calabria ș. a.

Toț în legătură cu congresul se menționează că în acest oraș s-a terminat și construcția unui centru ecumenic, care va servi ca loc de întîlnire și cercetare teologică.

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ A BISERICII VECHI CATOLICE

La Bonn s-a ținut între 29 aprilie și 1 mai Conferința internațională a episcopilor Bisericii Vechi Catolice sub preșe-

dinția monseniorului A. Rinkel, arhiepiscop de Utrecht. Conferința s-a ocupat de problemele privind dialogul ecumenic. Astfel, ea a redactat o „scrisoare doctrinală” pentru a folosi ca studiu comisiei panortodoxe, a dat o declarație privitoare la proiectul de unire dintre Biserica Anglicană și Metodistă, a analizat starea actuală a lucrărilor comisiei de dialog dintre Biserica Catolică și cea Veche Catolică.

Conferința episcopală internațională a mai hotărât să creze o comisie de legătură menită să se ocupe de problemele menționate. De asemenea a pregătit și programul celui de-al XX-lea Congres vechi catolic internațional, ce se va ține la Bonn în 1970 cu tema: Biserică, libertate și supunere”.

UNIREA A DOUA DENOMINAȚIUNI PROTESTANTE IN BELGIA

În duminica din 22 iunie, după doi ani de tratative, s-a realizat unirea a două denominațiuni naționale belgiene — Biserica Evanghelică și Biserica Metodistă, sub denumirea de „Biserica Protestantă a Belgiei”.

Sinodul Bisericii evanghelice a fost creat în 1839, comunități existând aci încă din vremea Reformei chiar. Comunitățile metodiste locale sînt de proveniență mai nouă, începînd mai ales cu 1919. În prezent Biserica evanghelică numără 45 comunități cu aproximativ 15 mii de membri iar cea metodistă 16 comunități cu 2300 membri.

Strînsele legături pe care cele două denominațiuni le-au cultivat de-a lungul anilor, concretizate și în acțiuni comune, au dus în chip firesc la această unire.

Președintele Sinodului noii Biserici a fost ales pastorul profesor dr. André J. Pieters.

ADUNARE MONDIALĂ PENTRU PACE

La 21 iunie s-a deschis la Berlin Adunarea mondială pentru pace la care au participat 1000 delegați și observatori din aproape 100 țări reprezentînd 50 organizații internaționale. Între aceștia s-au numărat multe personalități cunoscute din lume, de asemenea și reprezentanți ai diferitor religii. Din partea Bisericii Ortodoxe a luat parte P. C. Părinte Al. I. Ciurea, profesor la Institutul Teologic din București.

Mesajul adresat participanților la începutul Adunării de către Domnul Walter Ulbricht președintele Consiliului de Stat al R. D. Germane, a subliniat marea importanță pe care o are unitatea de acțiune a Mișcării mondiale pentru pace.

Lucrările s-au desfășurat în cinci comisii tratînd următoarele teme: Vietnamul, securitatea europeană, neocolonialismul și independența națională, Orientul Apropiat și dezarmarea.

Prof. Tudor Ionescu, președintele Comitetului Național pentru Apărarea Păcii, conducătorul delegației Republicii Socialiste România, a fost ales în prezidiul Adunării.

Lucrările s-au încheiat la 24 iunie adoptându-se o rezoluție de solidaritate cu Vietnamul și un apel în care se spune: „Chemăm de urgență toate popoarele, pe toți oamenii de bună credință, să lupte împotriva agresiunii și opresiunii sub toate formele. Pe noi ne unește convingerea că o pace durabilă poate deveni o realitate”.

CONFERINȚA PENTRU PACE A CULTELOR RELIGIOASE DIN UNIUNEA SOVIETICĂ

Între 1 și 4 iulie 1969 s-a ținut la Zagorsk o conferință ecumenică pentru pace organizată de Biserica Ortodoxă Rusă la inițiativa Sanctității Sale Patriarhul Alexei. La ea au participat 180 delegați ai cultelor religioase din U. R. S. S., creștini, musulmani și budiști, plus delegați invitați din peste patruzeci de țări. Din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat Înalt Prea Sfințitul Nicolae Mitropolitul Ardealului și Prea Sfințitul Episcop Antim Nica, vicar patriarhal.

Potrivit declarației făcute în cursul unei conferințe de presă de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Leningradului, s-au discutat aici toate problemele esențiale ale vremii noastre. Temele grupelor de studii au fost următoarele: 1. Vietnamul și sud-estul asiatic; 2. Securitatea europeană; 3. Conflictul din Orientul Mijlociu; 4. Colonialismul și rasismul; 5. Contribuția credincioșilor tuturor religiilor la statornicirea păcii și securității în Europa.

Participanții la conferință au primit de la foruri de Stat și bisericești mesaje pentru împlinirea unei munci fructuoase în favoarea păcii.

CONTRIBUȚII LA CAUZA PACII

La Institutul Ecumenic de la Bossey s-a organizat între 26 iunie și 1 iulie 1969 o consfătuire la care au participat un număr de 45 specialiști în dreptul internațional și cercetări asupra războiului și păcii.

Problematica generală privind reconcilierea a încercat găsirea soluțiilor pentru schimbarea conflictelor în căutarea păcii. Între mijloacele propuse au fost: interzicerea totală a forței, dezarmarea totală, înlăturarea inegalității economice și altele.

Una dintre concluziile esențiale ale referatelor prezentate printre alții de Ulrich Scheuner, profesor la Universitatea din Bonn și Samuel Parmar, economist indian, precizează că pacea definitivă va fi asigurată atunci când ordinea se va întemeia pe dreptate.

DIN ACTIVITATEA CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE

Între 29 aprilie și 2 mai 1969 a avut loc în Spania, la Escorial, lângă Madrid reuniunea comună a Președiuului și Comitetului consultativ al Conferinței Bisericilor Europene.

Au luat parte 31 reprezentanți din douăsprezece state europene. Din partea Bisericii Ortodoxe Române au fost prezenți înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și P. C. Părinte profesor Ioan Coman. Raportul anual a fost prezentat de pastorul Glen Garfield Williams, secretar general, între altele menționând că una din sarcinile specifice ale Conferinței constă în contribuția la simplificarea „structurilor ecumenice complicate” ale Europei. Pastorul Victor Hayward, secretar general adjunct al Consiliului Ecumenic al Bisericilor a arătat în continuare că sarcina esențială a conferințelor regionale este de a coordona eforturile ecumenice ale regiunilor examinând și apărând interesele lor.

Între problemele mai importante de pe ordine de zi a fost aceea a cooperării dintre Conferința Bisericilor Europene și Conferința Episcopală Catolică a Europei, în care scop s-a și hotărât trimiteră de observatori oficiali la sesiunea acestuia din urmă, La Coire (Elveția) în iulie a. c. La întâlnirea de la Escorial au luat de fapt parte și reprezentanți ai Bisericii Catolice și anume monseniorul Jean François Arrighi din Secretariatul Vaticanului pentru unitate creștină și Monseniorul Roger Echegaray, secretarul general al Conferinței Episcopale Catolice a Europei.

Cu acest prilej au fost primite în Conferința Bisericilor Europene încă trei membre și anume: Biserica anglicană a Țării Galilor, Biserica metodistă-evanghelică din R. D. Germania și Uniunea Baptistă elvețiană.

Astfel în prezent numărul total al Bisericilor ortodoxe, anglicane, vechi-catolice și protestante, membre în Conferința Bisericilor Europene este de 96.

O grupă de studii a Conferinței s-a întrunit în cursul lunii iunie la Geneva pentru a discuta asupra securității europene. Problema se va relua în cursul anului în reuniunea programată la Gwatt pe tema: „Slujirea Bisericilor în Europa, pentru pace și împăcare internațională”.

NOI DOCUMENTE ISTORICE

Direcția generală a Arhivelor Statului desfășoară o largă acțiune de cercetare a arhivelor de peste hotare pentru găsirea documentelor privitoare la istoria țării noastre și la relațiile poporului român cu alte popoare.

În ultima vreme în arhivele iugoslave de la Sremski Karlovci și Dubrovnik s-a identificat un număr de documente deosebit de interesante care completează și lămuresc anumite evenimente din istoria poporului român. Astfel s-au depistat o serie de scrisori ale Republicii Ragusa către domnitorii Țării Românești, date privind dezvoltarea comerțului, liste cu satele, bisericile și școlile din Transilvania și Banat, două scrisori inedite ale mitropolitului Andrei Șaguna, informații despre înființarea unor tipografii în Transilvania, toate urmînd să fie studiate de specialiști.

FRUMUSEŢEA PLANETEI NOASTRE

Termenul prin care îndeobşte se numeşte lumea este acela de cosmos. El e împrumutat de la vechii filozofi greci în concepţia cărora însemna universul guvernat armonios de legi precise. Născut din haos şi spre deosebire de acesta, cosmosul reprezintă ordinea, disciplina, statornicia, armonia. Cosmosul, se aprecia odinioară, era întruchiparea unităţii, consensului şi armoniei sublime (vezi Mircea Florian, *Cosmologia elenă*, în: *Revista de filozofie*, vol. XIV — seria nouă, nr. 2, aprilie—iunie 1929, pp. 145—6).

În fond cuvîntul grec de cosmos te duce cu gîndul la poadoabă. frumuseţe, verbul „kosmeo” însemnînd chiar a împodobi. De aceea cosmos ar fi lumea bine orînduită şi frumos întocmită.

Mai mult decît orice Pămîntul, planeta căreia aparţinem noi oamenii, a fost şi este considerat ca expresie a frumuseţii lumii. Numai că nu o dată admiraţia pămîntenilor s-a îndreptat insistent spre alte planete cîntîndu-le minunăţia, cum au făcut-o destui poeţi. Luna în chip special s-a împărtăşit de suficienţe imne de slavă: „Iat-o! piînă despre munte iese luna din brădet. Şi se-nalţă, încet-încet. Gînditoare ca o frunte de poet” (Coşbuc).

Cît este însă de frumoasă Luna comparată cu pămîntul şi-au dat seama mai bine decît oricine cosmonauţii care în ultima vreme s-au apropiat de ea în două rînduri, înainte de a aseleniza cu adevărat. Nava spaţială „Apollo-10” avînd la bord pe Thomas Stafford, Eugene Cernan şi John Young au zburat în mai a. c. de mai multe ori în jurul satelitului natural al Terrei. De spectacolul ce li s-a oferit lor n-au rămas străini pînă în cele din urmă milioane de inşi care, prin intermediul emisiunilor de televiziune transmise de la bordul navei, şi-au putut face o imagine destul de clară a ceea ce înseamnă atît Pămîntul cît şi Luna.

Astfel Luna a apărut tuturor ca fiind de un gri bătînd în brun, puţin atrăgătoare, de o culoare aproape uniformă. În schimb Pămîntul s-a dovedit a fi singurul obiect ceresc întîlnit, cu adevărat colorat, cel mai frumos astru.

„La începutul zborului lor, relațau ziarele, cosmonauții de pe Apollo-10 (și în același timp telespectatorii) au văzut Pământul de aproape. El închidea orizontul. Deja se distingeau culorile caracteristice: mările de un albastru tare, solul brunu, atmosfera plină de nori albi care ascundeau adesea solul. Pe măsura îndepărtării în direcția Lunii, porțiunea orizontului ocupată de planeta noastră se micșora. Mai departe, când Apollo s-a rotit împrejurul Lunii, Pământul se vedea încă relativ mare: diametrul său apărea de patru ori mai mare decât al Lunii văzută de pe Pământ. Se puteau distinge clar, când nu se interpuneau norii, trăsăturile reliefului, continentele și oceanele. Pe măsura îndepărtării, aspectul general s-a schimbat puțin; atmosfera care înconjură Pământul, îi dădea o culoare albastruie. Această tonalitate rezultă dintr-un proces asemănător celui care face ca, văzută de pe sol, cerul să apară albastru: difuzarea preferențială a radiațiilor albastre de către moleculele de aer” (Jean-Louis Lavalland, Pământul este cel mai frumos astru al cerului, în colidianul: *Le Monde*, nr. 7572 din 20 mai 1969, p. 9).

Cele văzute cu proprii ochi de cosmonauți ca și imaginile urmărite de telespectatori prin intermediul aparatelor au demonstrat, aadar, fără putință de îndoială frumusețea Pământului. Ele au oferit în același timp un argument în plus justificătei noastre mândrii de a fi locuitorii Terrei. Desigur însă că nu e potrivit lucru a ne opri doar aici, la simpla mândrie de a fi pămînteni. Noi știm că frumusețea Pământului ne impune și anumite datorii dintre care cea dintîi este aceea de a înlătura orice peze de nedreptate, vrăjmășie și asuprire. E de dori ca omul în stare să cucerească Luna, să se dovedească capabil a înlătura exploatarea, foametea și războaiele care mai bîntuie în altele zone ale lumii.

PROFILUL MORAL AL PREOTULUI CELIBĂTAR ȘI NECELIBĂTAR

În cadrul vieții creștine întîlnim două forme în care s-au întrupat figurile preoților, ale clericilor în genere: preoți căsătoriți, deci familisti și preoți necăsătoriți, celibatari. În Biserica Răsăritului s-a creat pentru ambele forme de preoți o realitate indiscutabilă, iar în Biserica apuseană s-a ajuns, treptat la o singură categorie de preoți: celibatarii.

Fără a intra în lunga dispută ivită, pe această temă, în primele veacuri în lumea creștină din Răsărit și Apus și fără a face, pentru moment, judecăți de valoare privitor la cele două orientări, devenite două tradiții, vom încerca să arătăm temeiurile de la care s-a plecat. Ele sînt atît de ordin rațional cît și de ordin biblic. De ordin prim, noi considerăm grija mare pe care conducerea Bisericii a avut-o și o are pentru sfințirii

slujitori. Aci rezidă mobilul sufletesc care a determinat și cele două categorii de preoți menționați. La mobilul sufletesc a concurat apoi și concepția despre lume și viață a celor două emisfere de care ne ocupăm. Una, cea a Răsăritului fiind mai obiectivă și mai realistă, cealaltă a Apusului fiind mai subiectivă și mai utilitaristă, au dus și în privința problemei preoțești la accepțiuni diferite.

Ca temeuri de ordin biblic ne vom opri la trei momente caracteristice. Una oferită de însuși Mintuitorul Iisus Hristos, alta de către Apostolul Pavel și a treia de sinoadele din Elvira și Niceea, toate constituind piatră de hotar a problemei ce o prezentăm.

Cu referire la temeiul pe care-l folosim ca pornind de la însuși Mintuitorul, ne referim mai întâi la postulatele biblice caracteristice: „Fiți rodnici și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l stăpiniți...” (Facere 1, 28). „Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru din ceruri desăvârșit este” (Matei 5, 48). Primul postulat este însoțit de Iisus în virtutea cuvintelor Sale: „N-am venit să stric legea, ci să o desăvârșesc (Matei 5, 17) iar al doilea este enunțat de El însuși.

Tot privitor la întiiul postulat, adică al înmulțirii oamenilor este deosebit de concludent acela pe care l-a folosit Iisus cu privire la copii, zicînd: „Lăsați copiii să vină la mine, că unora ca acestora le este dată împărăția cerurilor”. Iar ca o subliniere a postulatului doi, de mai sus, vom cita și cuvintele Sale deosebit de semnificative: „Cel ce iubește pe tată ori pe mamă mai mult decît pe Mine nu este vrednic de Mine; cel ce iubește pe fiu ori pe fiică mai mult decît pe Mine nu este vrednic de Mine” (Matei 10, 13).

Pasajul acesta din urmă are o formulare categorică, în sensul că mai presus de familie, de membrii ei, cel ce urmează pe Hristos Lui va trebui să-I acorde întreaga sa iubire, ca astfel să fie vrednic de El. Textul acesta este susceptibil de interpretări diferite, atunci cînd nu se ține seama de un adevăr notoriu: acela că expresiunile evanghelice nu toate sînt axiome, ca unele dogme de pildă, ci sînt bogate în sensuri și posibilități de interpretare. Or, tocmai aci constă valoarea imensă pe care o prezintă ele în dospirea „aluatului” spiritual al credinciosului. Tot acestui motiv se datorește și necesitatea de a scoate normele de conduită din contextul textelor biblice și nu din pasaje răslețe. Cine n-a ținut și nu ține seama de acest principiu riscă să alunece în eroare.

Iisus Hristos nu cere nimănui să urmeze orbește învățăturile Sale, ci îi lasă întreaga sa libertate de a o face sau nu, după cum nu constrînge conștiința cuiva spre a aproba sau

reproba o idee oricît de salvatoare ar fi ea. Acest mod de a concepe doctrina creștină n-a fost și nu este uniform înțeleasă și aplicată, alt motiv de a se aluneca în erori, așa cum au făcut-o și exclusiviștii susținerii celibatului bunăoară.

Adăugăm la principiile, la îndemnurile și la postulatele lui Iisus Hristos, din care nu se poate indica vreo preferință pentru o formă sau alta a preotului, adică a fi căsătorit sau necăsătorit, și faptul că unii dintre Apostoli au fost căsătoriți, ceea ce n-a constituit vreo piedică în delicata și subtila misiune a lor. În acest mod privește problema și Apostolul Pavel, neîntrecutul misionar, întemeietor de biserici și orinduitor de clerici, cum și de neobosit supraveghetor a lor. El nu vede vreun impediment nici la episcopi de a fi căsătoriți, stabilindu-le încă unele jaloane de urmat, ca: „E cuvînt prea adevărat: de poartă cineva episcopie, bun lucru dorește. Se cuvine însă episcopului să fie fără prihană, bărbat al unei femei, treaz, cuminte, cuviincios, primitor de străini, destoinic să învețe pe alții. Nebetiv, nedeprins să bată, neagonisitor de ciștig urît, ci blînd, pașnic, neîubitor de argint. Bun chivernisitor în casa lui, avînd copii ascultători, cu toată bunăcuviința. Căci, dacă nu știe cineva să-și rînduiască a sa casă, cum va purta grija de biserica lui Dumnezeu (I Tim. 3, 1—5).

Apostolul Pavel acordă, așadar, chiar episcopului care formează treapta superioară a clerului, îndreptățirea de a fi bărbat al unei femei, avînd copii ascultători și cuviincioși. Astfel, legea firii cum și postulatul: „creșteți și vă înmulțiți” sînt întru totul salvagardate. El nu va generaliza această orînduire a clerului superior, nedezicîndu-se pe el însuși, care se știe, a fost celibatar.

Din cele relatate pînă acum s-a putut vedea că nici la Întemeietorul religiei creștine, nici la Apostolul Pavel, nu se indică celibatul ca țel de urmat pentru a îmbrățișa misiunea preoțească. Deci nu principii de ordin teoretic sau ideologic au pledat pentru atare situație, ci mai de grabă o rațiune practică: aceea că pentru îndeplinirea sarcinei ce-i revine unui cleric în promovarea idealului binelui îi este mai ușor să nu aibe pe umerii săi și alte sarcini.

Acesta, a fost așadar, un motiv puternic pentru orientarea spre celibat, mai ales pentru elementele dinamice, entuziaste și minate de vocație. Sub acest raport, atît în Răsărit, cît și în Apus, s-a născut deopotrivă o necesitate de a se avea preoți închinați exclusiv predicării Evangheliei. De altminteri, astfel de necesități impun chiar și unele profesii laice, unde de asemenea se înfilnesc figuri de seamă care se încunună doar cu cariera lor. Pînă aici nimic de reproșat pentru orientarea spre celibat. Motive de reproș se ivesc doar atunci cînd, fără

a cîntări mobilul sufletească al celor ce îmbrățișează preoția, li se impune — cum o fac apusenii romano-catolici — ca o condiție sine qua non celibatul: episcopilor, preoților și diaconilor.

Măsura aceasta atinge ideile de libertate și de conștiință a insului și, ca atare, nu se încadrează întru totul în spiritul și litera Evangheliei. Ceva mai mult, însuși conceptul de bine, este văzut prin prisma utilului, ca urmare a unei concepții pragmatice și nu realiste cum o afirmă fără reticență creștinismul de răsărit.

Formă concretă și oficială în privința acestei probleme o avem în Occident la sinodul din Elvira Spaniei, prin decizia expresă „că clerul nu se cuvine a fi căsătorit, sinod ținut la anul 306. Teza aceasta a cîștigat teren. Ea a fost apoi alimentată cu spor de monahismul viguros din întreaga creștinătate. Deci și în Orient problema preoților celibatari cîștigă avînt, alături însă de preoți căsătoriți, așa cum sînt orînduite aci lucrurile pînă în zilele noastre.

Orînduirea aceasta sănătoasă din Biserica Răsăritului este consfințită la sinodul ecumenic din Niceia la anul 325. Între disputele ce s-au purtat la acest sinod a fost și aceea a celibatului. Ea a fost ridicată și pledată de reprezentanții și adepții sinodului din Elvira, în sensul că: „toți cei ce vor intra în cler să fie obligați a nu se mai căsători”. Împotriva acestei teze s-a ridicat Pafnutie, „un episcop bătrîn din Egipt, ascet din copilărie și foarte respectat pentru înfrînarea și viața sa virtuoasă. El rugă sinodul — zice istoricul Eusebie Popovici — a nu lua asemenea măsură, zicînd că, căsătoria nu este oprită și, că e tot atît de cinstită ca și viața celibatară. De aceea sinodul să nu pună asupra tuturor clericilor un jug, pe care nu toți l-ar putea purta. În urma acestei cuvîntări sinodul înlătură propunerea de a se face o lege pentru celibat și în Orient”. (Istoria Bisericii, vol. I, p. 415).

Concepția realistă a Răsăritului a triumfat. Nici nu se putea să fie altfel, știut fiind că la acest sinod ecumenic, au luat parte unii dintre cei mai reprezentativi clerici ai epocii, mari ierarhi și dascăli. Că unii dintre ei erau celibatari, asta nu i-au făcut să fie exclusiviști pentru întreg clerul, nu i-a împiedicat a „păstra și preoția prin căsătorie, pentru valoarea ei mîbra”. În orice caz în Răsărit Biserica a fost mai ferită de păcatul concubinajului și este și azi mai ferită de zguduiri adînci.

Măsura adoptată de sinodul ecumenic din Niceia în privința admiterii ambelor forme de clerici: celibatari și necelibatari s-a dovedit pe parcursul timpului deosebit de eficace. Nu numai că s-a înlăturat plaga concubinajului, dar s-au conturat și alte

stări de lucruri de valoare practică. Menționăm că preotul de mir, menit a sluji în mijlocul credincioșilor ca îndrumător sufleteș, este legat, prin firea lucrurilor mai mult de ei, prin viața familiară ce o duce și, așa cum este de dorit, printr-o viață model. În acest chip între preot și credincioși s-a făcut sudură tainică, el folosind în menirea sa atât chemarea sacerdotală, cât și pe aceea de bun cetățean. În această postură din urmă nu arareori a avut rol istoric, împletindu-și viața sa cu viața poporului însuși.

Problema preoților celibatari și necelibatari a devenit actuală prin mișcarea din sinul clerului romano-catolic care cere a se îngădui clerului căsătoria, deci din preoți celibatari a deveni necelibatari. Prin aceasta se rupe cu o tradiție proprie romano-catolică și se confirmă teza justă a venerabilului episcop Pafnutie susținută la sinodul ecumenic din Niceia, la 325, care a spus că căsătoria clericilor este tot atât de cinstită ca și viața celibatară și să nu se pună jug asupra tuturor clericilor, pe care unii nu l-ar putea purta. Este exact situația din Apus unde se cere ca „jugul” să fie înlăturat. Astfel, atât legea firii, cât și legea morală vor fi și aci salvardate.

Preoția de mir a fost apreciată de același episcop ca fiind tot atât de cinstită „ca și viața celibatară”, ceea ce s-a dovedit cu prisosință în decursul vremii. În privința meritelor dobândite de preoții căsătoriți, un loc deosebit de valoros îl deține soția preotului, care a dat societății multe valori, multe **exemplare rare**, multe energii creatoare în toate ramurile de activitate.

În ce privește preoțimea celibatară, ea a avut și are în afirmarea binelui un rol important, mai ales cînd ea este fructul unei acțiuni libere, dictată de o conștiință trează și de o vocație reală în îndeplinirea misiunii în viață. În lumea ortodoxă aceștia provin fie prin votul monahal, fie prin hirotonirea lor fără acest vot.

Profilul moral al preotului trebuie deci recunoscut deopotrivă și celui căsătorit și celui celibatar, cu singura condiție: să fie la înălțimea idealului pe care îl slujesc, așa cum au fost atâtea figuri ale înaintașilor.

Prect dr. Ioan Lancrănjan

AȘEZĂMINTUL PATRIARHAL DE STUDII PATRISTICE DE LA SALONIC

Încă din 7 aprilie 1965 Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Athenagora anunța printr-un tomos sinodal crearea unei Academii de studii patristice cu sediul în vechiul așezămînt stavropighial din suburbia Salonicului, mănăstirea Vlatadon. În cele zece articole ale sale, tomosul preciza că noul așezămînt

va funcționa „sub patronajul, dependența și supravegherea patriarhului ecumenic respectiv, avînd drept scop promovarea studiilor și cercetărilor de patologie a literaturii creștine, a teologiei patristice și a altor ramuri înrudite”. Realizarea acestui plan se va obține prin „înființarea unei biblioteci speciale în cadrul mănăstirii Vlatadon cuprinzînd reproduceri microfilmate de pe toate operele patristice și bizantine pînă în secolul XV aflate în bibliotecile grecești și streine, prin organizarea de lecțiuni în cicluri speciale, de comunicări științifice, prin încurajarea materială a cercetătorilor de patologie din orice Biserică ortodoxă, prin publicarea unei reviste periodice ca și prin editarea de texte și studii patristice, în fine, prin organizarea de întruniri și prin orice alt mijloc potrivit”. Consiliul de conducere al Academiei numără 6 membrii: mitropolitul Tesalonicului, egumenul mănăstirii Vlatadon, unul din patologii sau teologii mai renumiți (ca director activ) precum și alți trei membri la propunerea Patriarhului Ecumenic. La 30 ianuarie 1968 s-a inaugurat acest așezămînt sub conducerea directorului prim Panaiot Hristu, actualmente și rector al universității din Salonic. Drept organ de publicitate, așezămîntul de studii patristice publică începînd cu ianuarie 1969 revista „Klironomia” (Moștenirea), care va apare de două ori pe an, în ianuarie și iulie.

Primul număr al revistei (216 pagini) după ce publică fotocopia actelor de întemeiere a „Așezămîntului”, ne aduce 7 studii, 14 recenzii mai ample, cîteva indicații bibliografice noi și o cronică privind Patriarhia ecumenică și Biserica Eladei.

Spicuim din cuprins cîteva date:

Studiul cunoscutului patrolog Joseph Patzinger de la universitatea din Tübingen: *Die Bedeutung der Väter für die gegenwärtige Theologie* (pp. 15—38, cu rezumat în l. germană) pune problema dacă și în ce măsură Părinții Bisericii (și care anume?) au ceva de spus pentru influențarea teologiei actuale. Mai ales de cînd interpretarea istorico-critică a protestantismului a căutat să prezinte iluzorie „recurgerea la izvoarele patristice”, însăși recurgerea la izvoarele biblice fiind pusă în discuție. Astăzi, curentul „aggiornamento”-ului cere actualizare, apropiere și adevărul revelat și trăit duhovnicește, iar nu etichetarea scolastică seacă. Desigur, oricît s-au străduit patrologi emeriți, ca H. Rahner iar mai recent H. de Lubac și J. Daniélou să „întindă” puntea ocrotitoare a „Părinților” pînă în evul mediu, inclusiv prinzîndu-l și pe Toma de Aquino, fapt care a contribuit mult în a face pe protestanți să socotească și pe Luther și Calvin sau pe alți reformatori „Părinți” ai doctrinei lor „ortodoxe”, astăzi va trebui să restrîngem noțiunea de „Părinți” la epoca ecumenică a sinoadelor sau, cum se ex-

primă autorul, până la întoarcerea Romei spre imperialism. Numai în condițiile acestea „Părinții” sînt într-adevăr normativi pentru că pînă atunci Biserica a fost una, iar moștenirea ei e fundamentală și azi. Fără acești Părinți n-am înțelege uniformizarea canonului Scripturii, fixarea simboalelor de credință și, în fine, redactarea rînduielilor liturgice și canonice. Fără această moștenire lăsată de Biserica cea una, creștinul de azi nu se va putea apropia de Scriptură fără a cădea în greșeli.

Al doilea studiu semnat de Sava Aguridis discută „Hristologia apologetilor” (pp. 39—64, rezumat în 1. franceză). Contrar afirmațiilor lui Harnack, Seeberg, Loofs, etc., care susțineau că apologeții secolului II și III au alterat doctrina despre Sfînta Treime, subliniind în Hristos mai ales latura cosmologică a Logosului și contribuind oarecum la ivirea controverselor ariene, autorul arată că apologeții, oricît de simplu se exprimau (și ei se adresau unor necreștini) totdeauna vorbeau corect despre nașterea Fiului și despre purcederea Duhului, toți spun că era o persoană istorică, al cărei început vine de la Jahve din Vechiul Testament, fiind înțelepciunea lui Dumnezeu, dar în nici un caz el nu e înțeles ca un fiu al unui zeu oarecare din mitologia multicoloră a antichității. Desigur, în epoca în care ei se apărau, apologeții nu puteau călca dispozițiile disciplinei ariane, însă niciodată Hristos nu este confundat la ei cu un demon oarecare.

Al treilea studiu: Opera lui Meliton „despre Paști” și „Rînduiala Paștilor” e semnat de directorul revistei, Panaiot K. Hristu (pp. 65—78, rezumat în englezește). După cum se știe încă în 1943 s-au publicat, pe lângă textul ei, o sumedenie de studii în legătură cu opera „despre Paști” a lui Meliton de Sardes, fără ca din ea să reiese vreo siguranță în legătură cu controversa pashală din secolul II la care și Meliton a fost amestecat. În orice caz, opera cu același titlu atribuită lui Eusebiu, are alt text. Opera lui Meliton e un imn și cum imnele nu păstrează totdeauna numele autorului, ci se mai adaugă și de la alții, e explicabil de ce Eusebie n-o înșiră între cele cunoscute. În schimb papirusurile Bodmer (secolul 3—4) și Chester Beatty (secolul 4) ca și scrierea „Odigos” a lui Anastasie Sinaitul cuprind texte similare acestor antifoane și condace cu mult anterioare lui Roman Melodul (secolul 7), cum dovedește autorul prin punerea pe două coloane a acestor texte.

„Cerul e ca o carte pe care o faci sul” așa se numește studiul profesorului vienez Herbert Hunger (pp. 99—81) mîncînd de la imaginea învălurii papirusurilor sau a pergamentelor spre a ne ilustra sfîrșitul, parusia. Autorul ilustrează această imagine biblică (Is. 34, 4 și Apoc. 13—14) cu citații din Sfînții Părinți, din imnografi, din iconografi.

Egumenul mănăstirii Vlatadon, arhim. dr. Stilian Harkiakīs semnează studiul în limba germană despre doctrina trinitară a Sf. Grigorie de Nazianz (pp. 83—102, care a fost susținut și în Berlin la o întrunire a teologilor). Deși se știe că ceilalți doi capadochieni, frații Vasile cel Mare și Grigorie de Nissa au fost cei mai speculativi, totuși cele 5 cuvântări teologice ale Sf. Grigorie de Nazianz s-au dovedit cele mai răsunătoare în ce privește precizarea deosebirilor dintre persoanele treimice. Este tocmai ceea ce discută autorul aici, subliniind logica, dar mai ales combaterea plastică a rătăcirilor ariene.

„Noțiunea de „teologie”, studiul lui Gh. Mandzaridis (pp. 103—120, rezumat în l. franceză) explică de ce termenul nu apare în Scriptură. Teologia fiind efortul credinciosului de a cunoaște pe Dumnezeu și de a vorbi de El, cită vreme Scriptura este tocmai fenomenul invers: modul cum Dumnezeu se adresează credinciosului. Abia apologeții vor introduce accepțiunea actuală subliniind îndeosebi dialogul dintre creștinism și elenism. Se știe că la început teologia se referea numai la cuvântul lui Dumnezeu; cu timpul s-a avut în vedere doctrina trinitară sub toate aspectele, iar știința teologică ulterioară s-a lărgit cuprinzând toată doctrina despre Dumnezeu și făptură inclusiv soteriologia, ecclesiologia și eshatologia. Dar ispita alunecării spre scolasticism impune azi o revenire încă la caracterul harismatic și profetic al teologiei.

O problemă controversată discută și Evangelhos Hristu atunci când caută să dovedească în „noi cercetări despre Anastasie Sinaitul” (pp. 121—140, rezumat în l. germană) că opera Odigos (Indrumătorul) atribuită acestui scriitor este într-adevăr a lui întrucât — contrar cercetărilor de pînă acum — codicii cei mai compleți (de ex. Parisinus 1115, secolul 8) cuprind toate operele acestui mare apărător al Ortodoxiei din secolul 7.

Dintre recenzii ale revistei subliniem cîteva:

O. Culman: Heil als Geschichte, Tübingen 1965 semnată de I. Karavidupulos, caracterizînd-o pe drept cuvînt ca o contribuție ecumenică la apropierea dintre Biserici și teologi; apoi Ioan Ziziula: Unitatea Bisericii în euharistia și în episcopatul primelor trei veacuri creștine, Atena 1965; Endre v. Ivanka: Plato christianus, Einsiedeln 1964 combătîndu-se părerea acestui profesor de la Graz că unii Sfinți Părinți ar fi fost cu totul copleșiți de platonism.

La fel se recenzează primele două volume din ediția completă a operelor Sf. Grigorie Palama, ediția scoasă în 1962 și 1966 de Pan. Hristu.

Se prezintă și 2 volume de studii privind cîmenorarea lui Metodie și Ciril, cu multe studii scrise de români.

Ultima parte a revistei dă cronici, din Patriarhia Ecumenică și din Biserica Eladei.

Personalitatea activă a venerabilului patriarh ecumenic Athenagora (ales acum 20 de ani) reiese și din înșirarea citorva crimpeie de reînviere și reînnoire a spiritului misionar și duhovnicesc de pe cuprinsul Patriarhiei. Doi călugări de la Patmos au plecat în misiune în sudul Africii. La mănăstirea Stravronichita de la Athos reînvie vechiul stil călugăresc al „theoriei” contemplative. În Creta s-a înființat o „Academie de studii ortodoxe”. Arhiepiscopia greacă din America a ținut în iunie 1968 a 19-a întrunire de clerici și laici în Atena pentru stringerea legăturilor spirituale intergrecești. În iunie Patriarhia ecumenică a participat activ la organizarea în Elveția (la Chambésy) a ședințelor Comitetului general în vederea prosinodului ecumenic, a dialogurilor cu romano-catolicii, anglicanii, vechii catolici și luteranii.

După o scurtă trecere în revistă a sărbătoririi Prea Fericitului Patriarh Justinian (20 de ani de patriarhat) și a adunării generale a Bisericilor creștine de la Uppsala (4—9 iulie 1968) se amintește la alegerea noului patriarh al Alexandriei în persoana fostului mitropolit Nicolae de Irinupolis. În noul Patriarhat s-a hotărât a nu fi obligatorie purtarea rasei decât la slujbe. Privitor la serbările de cincizeci de ani de la reînființarea patriarhului rus (26 mai — 2 iunie 1968) se face o mică dare de seamă, după cum tot așa se raportează despre legăturile dintre papa Paul VI și patriarhul ecumenic Athenagora.

Din Biserica Eladei se subliniază 5 fapte deosebite: 1. inaugurarea Centrului de studii patristice din mănăstirea Vlatadon; 2. proclamarea ca doctori honoris causa ai Facultății teologice din Salonic a cunoscuților teologi Paul Evdokimov (Paris) și Liviu Stan (București); 3. diferite mișcări de personal didactic în cele două facultăți teologice de la Atena și Salonic; 4. editări de texte și 5. diferite întruniri teologice. Aflăm cu bucurie că P. Hristu tipărește operele complete ale Sf. Grigorie Palma în 5 volume (2 volume au apărut). În seria „Părinților și scriitorilor greci” tipărită de „Serviciul Apostolic din Atena”, a apărut recent volumul 37 cu ultimele opere ale Sf. Atanasie cel Mare. Acea editură a publicat și ultimul volum (XII) al Enciclopediei teologice ortodoxe precum și o ediție critică a Evangheliarului, cu tipar în 4 culori. Recent s-a constituit „Societatea ortodoxă pentru răspîndirea Sfintei Scripturi” sub redacția prof. Pan. Bratiotis și sub președinția onorifică a arhiepiscopului Atenei. Unii profesori de la Facultatea teologică din Atena au revăzut „Noul Testament” în limba neogreacă la cererea „Societății Biblice Britanice”, care l-a tipărit.

Toate aceste mărturii vorbesc despre o Biserică activă care și-ar putea spune cuvântul său tot mai hotărâtor în viața spirituală de azi, dacă toate aceste eforturi se vor adînci și generaliza.

Prof. dr. Teodor Bodogae

APUSUL SUB SPECTRUL SECULARIZARII

Urmînd unui proces normal de diversificare, justificat din punct de vedere istoric, creștinismul a îmbrăcat de-a lungul veacurilor felurite aspecte ce nu pot fi desprinse de însăși mentalitatea, tradițiile și condițiile de viață ale celor ce l-au îmbrățișat. Aproape dintru început chiar, creștinismul occidental bunăoară, acomodat structurilor imperiului roman de apus, a apucat pe un drum altul decît al imperiului roman de răsărit. Timpul a adîncit mereu caracteristici de abia schițate inițial.

Situația aceasta s-a complicat încă mai mult pe măsură ce Evanghelia a depășit granițele Europei răspîndindu-se și în alte continente. Cu toate acestea, o anumită optică de tip european a fost generalizată pretutindeni, nu fără serioase pagube aduse universului creștin.

În felul acesta occidentul, înglobînd în sfera sa zone ce n-au rămas exclusiv europene, s-au făcut vehicolul unor concepții diseminate pe toată ariea întinsă, chiar dacă asimilarea acestora n-a fost decît de suprafață. Un exemplu de asemenea concepție proprie creștinismului occidental, exportată peste tot unde a fost posibil, îl constituie tendința supunerii și dirijării de către Biserică a majorității domeniilor de preocupări umane. Evul mediu cu scolasticismul său reprezintă o culme în această direcție.

Evident, mergîndu-se pe această linie, era imposibil să nu apară anumite reacții. Ele s-au concretizat printre altele, încă mai demult, în ceea ce s-a numit *secularizare*, cuvînt derivînd din latinescul *saeculum* și *saecularis*, secol, lume, „aparținînd lumii” sau „secolului”. Altfel zis, în opoziție cu tendința de-a face dependente de religie, teologie și Biserică aproape totalitatea compartimentelor vieții spirituale, materiale și sociale, s-a ivit nevoia eliberării și emancipării de acestea.

O analiză multilaterală a istoricului și sensurilor termenului de *secularizare*, alternînd în vorbirea curentă cu cel de *secularism*, deși între ele există deosebiri esențiale, ne-ar duce la concluzii din cele mai interesante. Pentru că o asemenea întreprindere ar depăși însă intențiile rîndurilor de față, vom folosi deocamdată precizările de mai sus doar ca pretext pentru a atrage luarea aminte asupra repunerii în discuție, în vremea din urmă, mai ales în apus, a noțiunilor de *secularizare* și *se-*

cutarism. În cercurile creștine occidentale se vorbește astfel de insistență despre o așa-numită *secularizare a vieții credincioșilor*, înțelegându-se prin aceasta o înstrăinare de formele anterioare de manifestare. Pornindu-se de la ideea modificării unor structuri existente oarecând, se spune că astăzi lumea manifestă o mentalitate ce se îndepărtează tot mai mult de epoca când Biserica, prin instituțiile ei, controla și dirija majoritatea preocupărilor și indeletnicirilor.

Și întocmai ca altădată, optica aceasta se încearcă a se aplica întregului creștinism. E ceea ce s-a observat, spre pildă, cu ocazia celei de a IV-a Adunări generale a Consiliului Ecu-menic al Bisericilor (Uppsala, iulie 1968), căreia i-a fost prezentat spre dezbătere și adoptare un document intitulat „Cul-tul adus lui Dumnezeu într-o epocă secularizată”. Documentul acesta avea menirea să arate cum se poate exprima pietatea credincioșilor într-un timp când ei se integrează din ce în ce mai mult în viața de toate zilele, îndepărtându-se de maniera de altădată. „Secularizarea” era prezentată când un lucru pozitiv, Mîntuitorul cerînd participarea activă la viața lumii pe care El a venit s-o mîntuiască, când un lucru negativ de pe urma refuzului de a mai accepta ca exclusiv valabile principiile religioase. În cuvintele documentului la care ne referim, seculari-zarea în sens pozitiv ar fi „afirmarea autenticelor virtualități ale omului și lumii”, pe cînd secularizarea în sens negativ ar fi „ideologia unui univers închis care poate distruge adevărata libertate și adevărata demnitate a omului”.

Chiar dacă asemenea considerațiuni s-ar putea într-un fel generaliza, trebuie subliniat că însuși prezentatorul documentului în cauză, preotul ortodox J. Meyendorff, profesor la Seminarul teologic Sf. Vladimir din Crestwood (S.U.A.) a ținut să sublinieze, pornind de la semnificațiile termenilor „seculari-zare” și „secularism”, că nu tot ceea ce se potrivește occiden-tului este comun și restului lumii (we must constantly ask ourselves whether the solutions proposed in the West are applicable elsewhere — trebuie să ne întrebăm în mod constant dacă soluțiile propuse în apus sînt aplicabile oriunde. Vezi John Meyendorff, *Worship in a secular world*, în: Sf. Vla-dimir's Seminary quarterly, vol. 12, nr. 3—4, 1968, p. 122).

Dimensiunile secularizării la care ne referim, le-au eviden-țiat de altfel discuțiile de la Uppsala pe marginea documentu-lui amintit. Dintre acestea vom cita spre exemplificare, parte din afirmațiile profesorului elvețian J. J. von Allmen.

„Pentru Biserică, spunea el, procesul de secularizare se prezintă în două feluri complementare. Cel dintîi privește *secula-rizarea Bisericii însăși*. Se poate înțelege atunci secularizarea în lumina intrupării veșnicului Fiul al lui Dumnezeu în Iisus

din Nazaret. Secularizarea Bisericii ar fi atunci în chip esențial condiția sa misionară: pentru a putea intra în contact cu lumea în mijlocul căreia a trimis-o Dumnezeu, ea trebuie să se secularizeze. Misiunea ar impune deci Bisericii un constant proces de secularizare, acesta îmbrăcând aspecte felurite și variabile după „secolul” (veacul) cu care Biserica intră în contact. Astăzi problema ar fi deci următoarea: la ce schimbare, la ce mutație trebuie să se supună Biserica pentru a trece de la o „secularizare” de tip constantinian sau carolingian (care a marcat evul mediu) la o „secularizare pentru epoca atomică”?

„Procesul de secularizare se prezintă însă și sub o a doua formă, ca *secularizare, a lumii*, ca eliberare a lumii de sub tutela religioasă pe care a cunoscut-o, eliberarea pe care lumea o obține revoltându-se împotriva ei, sau pe care o dobândește, cu consimțământul mai mult sau mai puțin binevoitor al „religiei”, emancipându-se de ea. E vorba atunci mai de grabă de un fapt de civilizație care nu este particular raporturilor dintre lume și Biserică, ci particular raporturilor dintre lume și *religie*. Dacă într-aceasta e implicată și Biserica, faptul se datorește împrejurării că într-o bună parte a lumii, pentru civilizația umană ea a jucat, începând cu evul mediu, rolul pedagogic, cultural și moral pe care l-au jucat aiurea animismul, budismul, islamismul, etc. În acest caz, secularizarea constă în aceea că în urma unei crize de pubertate, lumea refuză de acum înainte o matrice religioasă, pentru a se exersa să fie ea însăși ceea ce este. Ea cere să se poată comporta ca un adult...” (Norman Goodall Rapport d'Upsal 1968, Genova, 1969, p. 84).

Și pentru că în urma celor de până aici înțelesurile secularizării s-au precizat într-un fel, e momentul poate să ne întrebăm ce semnificație ar avea ea pentru creștinul ortodox. Din capul locului va trebui spus că Ortodoxia nu și-a asumat niciodată sarcina de a monopoliza viața oamenilor în variatele ei aspecte provocând reacții de genul secularizării, fapt ce a stimulat progresul vieții sociale. În general vorbind însă, Ortodoxia a preconizat o concepție largă cu privire la lume, în stare să evite nu numai piedicile puse mersului înainte al omenirii, ci și reacțiile ce le aduce cu sine aservirea și asuprirea (cf. N. Afanassieff, „Le monde” dans l'Écriture Sainte, în rev. Irénikon, Chevetogne, t. XLII, nr. 1, 1969, pp. 6—32).

De aceea, fără a rămâne în afara unor frământări ce nu se pot circumscrie în granițe de altcum convenționale, am spune cu convingerea de a nu greși prea mult că, fenomenul secularizării caracterizează în special creștinismul apusean. Pentru că el l-a creat, tot el va trebui să găsească și căile pentru a-l depăși.

„AGGIORNAMENTO” CALENDARISTIC

Potrivit unui „motu proprio” intitulat „Paschalis Mysterii” al papei Paul al VI-lea, de la 1 ianuarie 1970 va intra în vigoare un nou calendar al Bisericii romano-catolice. Ideea care se pare că stă la baza acestui nou calendar este accentuarea importanței cinstirii datorate Mântuitorului Hristos în comparație cu cinstirea ce se acordă sfinților. Superioritatea praznicilor „împărătești” față de sărbătorile rezervate sfinților este subliniată de două momente majore: *Paștile* (pregătirea de Păsesimi, apoi sărbătorirea nopții Învierii și cele 50 de zile următoare încheiate cu Rusaliile) și *Crăciunul* (pregătit de postul Nașterii Domnului sărbătorirea Crăciunului și Boboteaza). Restul anului liturgic este format din duminici obișnuite.

La rindul ei lista sfinților sărbătorii este extrem de redusă în comparație cu vechiul calendar. Afară de praznicile Maicii Domnului, Sfântului Iosif, îngerilor și apostolilor, rămân 58 sărbători obligatorii și 92 facultative. Din calendar sînt eliminate 44 sfinți a căror viață și cinstire nu este susținută de documente istorice. Iată lista lor: Pavel Pustnicul și Maur (15 ianuarie), Martin (30 ianuarie), Domitilla (7 mai), Bonifaciu de Tars (14 mai), Venanțiu (18 mai), Pudentiana (19 mai), Modest (15 iunie), Ioan și Pavel (26 iunie), Alexie (10 iulie), Simforoza (18 iulie), Margherita de Antiohia (20 iulie), Hristof (25 iulie), Suzana (11 august), Ipolit (22 august), cei 12 sfinți frați (1 septembrie), Lucia (19 septembrie), Eustațiu (20 septembrie), Tecla (23 septembrie), Ciprian și Iustina (26 septembrie), Placida (5 octombrie), Trifon, Bachus și Apuleu (8 octombrie), Ursula (21 octombrie), Respiciu și Nimfa (10 noiembrie), Felix de Valois (20 noiembrie), Caterina de Alexandria (25 noiembrie), Bibiana sau Viviana (2 decembrie) și Barb (4 decembrie).

Sfînta Cecilia (22 noiembrie) figurează în această listă dar cinstirea îi este îngăduită pe motivul „pietății populare”. N-a fost lăsat de-o parte nici Sfîntul Gheorghe al cărui cult va fi facultativ deoarece în ciuda existenței sale certe, amănuntele vieții îi sînt amestecate cu multe evenimente legendare.

Mai trebuie precizat că data sărbătoririi altor sfinți a fost schimbată pentru a o lega de ziua morții lor. În fine noua listă vrea să fie mai reprezentativă incluzînd feluritele tipuri de viață creștină de-a lungul timpului, după continente și profesii. Dacă episcopii, preoții și monahii rămîn majoritari, mirenii își au și ei reprezentanții proprii (de la primii mărturisitori la Sfîntul Luđovic și Maria Garetti).

Reforma calendaristică întreprinsă este consecința unor serioase studii de hagiografie urmărind a pune oarecare rînduală în lista sfinților și a renunța la sărbători îndoielnice sau

legendare. Pe deasupra, așa cum preciza oficiosul Vaticanului „Osservatore Roman” la 10 mai într-un articol intitulat „Aboliti i santi?”, calendarul „nu mai putea rămâne doar european” (vezi André Vimeux, Des saints destitués, în rev. Témoignage chrétien, Paris, nr. 1297 din 15 mai 1969, p. 13).

Dar în ciuda bunelor intenții ce nu pot fi puse la-ndoială, hotărîrea conducerii romano-catolice a trezit vii reacții (Catherine Baker, Le nouveau calendrier de l'Eglise Universelle, în rev. Informations catholiques internationales, Paris, nr. 337, 1 iunie 1969, pp. 29—37). S-a vorbit chiar și de un „ciclou destructiv”, expresie menită să caracterizeze efectul produs (Libero Pierantozzi, I. Santi depennati, în: l'Unità, Roma, nr. 127 din 11 mai 1969 p. 3), iar comisiei însărcinate cu studierea problemei i s-a atribuit numele de „comisie a toporului” (H. Fesquet, Quarantequatre saints plus ou moins légendaires disparaissent du calendrier romain, în: Le Monde, Paris, nr. 7568 din 15 mai 1969, p. 12). Incercările menite a potoli spiritele n-au reușit decît să întretină o atmosferă de continuă neliniște (Fernando Vittorino Joannes, Che cosa c'è dietro il depennamento dei santi, în rev. Nuovi Tempi, Roma, nr. 20 din 18 mai 1969, p. 5).

Obiecții au venit atît din partea credincioșilor care n-au fost convinși de justetea și oportunitatea măsurilor adoptate, cît și din partea celor alinși direct de epurarea calendarului. Printre cei din urmă se numără mai ales cei care și-au luat de patron pe unul sau altul din sfinții vizați. Se știe astfel că în Biserica romano-catolică aproape fiecare îndeletnicire a fost pusă sub protecția unui sfînt. Să dăm cîteva exemple: Spiridon e considerat patronul fîntînarilor, Haralambie al cerealelor și morarilor, Cecilia a muzicienilor, Hristof al automobilistilor, Crispinus al aviatorilor, Iosif de Copertino al parașutiștilor, Bernardin din Siena al boxerilor, Barbara a artileriștilor, Hubertus al vînătorilor, Florian al pompierilor, Antonie al măcelarilor, Spiridon al cismarilor, etc.

Aceasta fiind situația, automobilisții — spre a ne referi doar la ei — văzîndu-și „radiat” patronul, Hristof, au reacționat prompt. Motivul nemulțumirii lor a pornit mai ales din faptul că nu mai știu cînd vor avea sărbătoarea tradițională, ocazie de... binecuvîntare a automobilelor. Trebuie spus însă că posesorii de mașini din apus nu s-au dovedit lipsiți de inventivitate. Cu ajutorul unor „buni cunoscători” în ale haghiografiei, au descoperit că pe lista sfinților a rămas alți trei Hristofi care au fost „martiri autentici” și au trăit în secolele IX, XV și XVI. În cazul totuși că și aceștia ar fi considerați îndoielnici, automobilisții au hotărît să-și includă patronul în grupul „tuturor sfinților” sărbătoriți la 30 iunie.

Asemenea maniere pot fi considerate hazlii. Ele exprimă însă încurcătura în care se găsesc destui romano-catolici de bună credință, obligați dintr-o dată să constate că obiectul pietății lor este lipsit de consistență.

Pentru moment e greu de apreciat care vor fi consecințele hotărîrii papei publicate la 9 mai a. c. Oricum putem fi siguri că multe din erorile săvîșite în trecut nu se vor mai putea repeta de-acum înainte, și aceasta spre folosul credincioșilor în primul rînd.

VIAȚA BISERICESCA ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

TUNDERE ÎN MONAHISM

Hotărîndu-se pentru viața monahală, Părintele iconom stavrofor Traian Sevcicu, vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, și-a început ucenicia călugărească la mănăstirea Hodoș-Bodrog. Apoi, la cererea sa, recomandată de conducerea eparhială, Sfîntul Sinod în sesiunea din 18 martie a. c. i-a aprobat tunderea în monahism. Ceremonia îndătinată a fost săvîrșită de Înalt Prea Sfîntul Mitropolit Nicolae al Banatului în biserica mănăstirii, marți 24 iunie a. c. praznicul Nașterii Sfîntului Ioan Botezătorul, în prezența obștii călugărești, a clericilor și credincioșilor participanți la dumnezeiasca slujbă.

Vechiul așezămînt de pe malul Mureșului, spre care veacuri de-a rîndul și-au întreprins pașii mulți ortodocși ardeleni și bănațeni dornici să-și închine întreaga viață slujirii lui Hristos, a devenit încă o dată locul unei emoționante ceremonii.

Îmbrăcat în cămașă albă, lungă, înconjurat de cîntece și făclii, acoperit de mantia „nașului” care de astă dată era Prea Cuviosul Stareț Timotei Eftimie, noul frate a străbătut biserica, după vohodul mic, din pridvor spre altar, cutremurat de gravitatea momentului. În fața ușilor împărătești unde îl aștepta Ierarhu] său, s-a așternut pe lespede în chipul crucii. Făgăduințele de a respecta voturile ascultării, fecioriei și sărăciei de bună voie le-a rostit cu limpezime și hotărîre, conștient de semnificația și importanța lor. Nimeni din cei de față nu și-a putut stăpîni emoția. După tundere i s-au dat rînd pe rînd „paramantul” și crucea, reverenda, centura și rasa, încălțămintea, mantia cernită, potcapul, camilafca și mătaniile, i s-au așezat în mîini Sfînta Scriptură, crucea și o luminare, toate însoțite de rugăciuni și cuvinte duhovnicești. Introdus astfel în cinul monahal, a primit și un nume nou, cel al nașului său de călugărie: Timotei. Apoi a fost condus să stea în mijlocul fraților. După rugăciunea amvonului s-au perindat dinainte-i toți cei prezenți mărturisindu-le încă o dată hotărîrea de a urma neabătut Domnului.

La sfârșitul sfinteii slujbe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a filcuit înțelesul celor ce s-au săvârșit, menite a avea urmări duhovnicești binefăcătoare nu numai pentru noul monah dar încă și pentru Biserică.

În trapeza mănăstirii s-a luat masa comună. Și aici Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a cuvîntat pe marginea evenimentului, exprimînd totodată propria satisfacție cum și a Prea Sfințitului Episcop Teoctist, pentru faptul de a fi adăugat obștii călugărești de la Hodoș-Bodrog încă un viețuitor cu sufletul arzînd de dragostea slujirii lui Hristos.

HIROTONIRE DE PREOT

Dintre noii absolvenți ai școlilor teologice, îndată după încheierea anului școlar, a cerut intrarea în rîndul clerului licențiatul în teologie Ștefan Fetyko.

După pregătirea cuvenită, acesta a fost hirotonit întru diacon la liturgia arhierescă din ziua de 13 iulie 1969 la biserica din Românești, iar întru preot în ziua praznicului Sfințului Proroc Ilie (20 iulie) la dumnezeiasca slujbă săvârșită de Chiriarch la sfînta mănăstire „Izvorul Miron” de lângă Românești. Hirotonia s-a făcut pe seama parohiei Cireșul-Măguri din protopopiatul Lugojului.

Înainte de a-și lua în primire parohia ce i s-a încredințat, noul preot a făcut practica liturgică îndătinată, dîndu-i-se toate îndrumările necesare misiunii sale de păstor sufletesc.

TIRNOSIRI ȘI BINECUVÎNTĂRI DE BISERICI

În mijlocul credincioșilor parohiei *Armădia* din *protopopiatul Lugoj*, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a venit în ziua de 8 iunie însoțit de P. Cuv. Părinte Timotei Sevcicu, vicar eparhial și de P. On. Părinte Simion Bîtea, protodiacon la catedrala mitropolitană. Soborul format din preoții Bujor Toma, protopop, Petru Ardelean parohul localnic, Nicolae Cărdaș și Constantin Ofițerescu împreună cu credincioșii, au așteptat sosirea Ierarhului înaintea Bisericii. La cuvîntul de bun sosit ce i-a fost adresat, a răspuns Înalt Prea Sfinția Sa, exprimînd bucuria descinderii în mijlocul credincioșilor de aci.

S-a trecut îndată la slujba tîrnosirii, prin așezarea sfintelor moaște, stropirea cu apă sfințită și ungere cu sfîntul mir, după care a fost oficiată sfînta liturgie.

La vremea predicii, Chiriarchul a filcuit pericopa evangheliei duminicale subliniind că în urmarea lui Iisus Hristos credinciosul trebuie să respecte o anumită ordine a lucrărilor de împlinit, înaintea tuturor punînd credința în Dumnezeu și practicarea virtuților menite a duce la o cît mai armonioasă conlucrare cu toți semenii.

Sfîrșindu-se sfînta liturghie, părintele Petru Ardelean, a prezentat un amplu raport asupra parohiei și vieții ei bisericești. La acesta a răspuns Înalt Prea Sfinția Sa cu lauda adusă tuturor pentru rîvnă și jertfelnicia lor pentru zidirea casei Domnului, îndemnîndu-i totodată ca să nu uite nicicînd de biserica cea dinlăuntru sufletului fiecăruia săvîșind fapte vrednice de un bun creștin și cetățean al Patriei.

Chiriarhul a luat parte apoi la agapa oferită de credincioși.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a revenit în același protopopiat, vizitînd parohia *Hisiaș*, duminică 22 iunie a. c. fiind însoțit de P. On. Părinte consilier dr. Ioan Petreuța și de P. On. Părinte Protodiacon Simion Bîtea. Aci a fost primit de P. On. Părinte Bujor Toma și de preoții Ioan Roșu, Arcadie Schîpor, Constantin Ofițerescu și Aurel Barbu. P. On. Părinte protopop Bujor Toma a rostit cuvîntul de bun venit, subliniind dragostea cu care credincioșii împărțiți odinioară în două străni, astăzi una în credința strămoșească, își primesc Arhipăstorul.

În cuvîntul de răspuns, Chiriarhul a subliniat faptul că unitatea credinței primește un nou impuls prin însuși actul sfințirii bisericii.

S-a împlinit apoi rînduiala tîrnosirii, credincioșii perindîndu-se cu evlavie și cuvenita închinăciune înaintea prestolului din altar după care s-a săvîrșit sfînta liturghie.

La priceasnă Înalt Prea Sfinția Sa a tilcuit evanghelia duminicală (Matei 6, 22—33) în sensul datoriei credincioșilor de a purta grija de cele trebuitoare vieții și propășirii materiale, căreia să-i asigure ca suport o continuă îmbunătățire lăuntrică.

La sfîrșitul slujbei, raportul asupra parohiei, mai ales a desfășurării lucrărilor executate la biserică, a fost prezentat de Pr. Ioan Roșu, parohul locului.

Răspunzînd Înalt Prea Sfinția Sa a apreciat strădaniile depuse și a urat tuturor deplin spor pe mai departe pentru lucruri folositoare Sîntei Biserici și Patriei dragi.

La casa parohială a avut loc apoi o agapă la care au participat soborul preoților, membrii corporațiunilor parohiale și credincioși.

În duminica din 6 iulie a. c. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae însoțit de P. C. Diacon Gruia Ignea secretar eparhial și de P. On. Protodiacon Simion Bîtea, a poposit în parohia *Gîrlîște*, fiind așteptat de credincioși și soborul slujitorilor format din P. On. Părinte Liviu Liuba protopop al Oraviței și P. C. Preoți Mihail Văcărescu, Lazăr Ștefan, Teodor Măruța,

Ion Tigris și Veronel Belcea. În cuvîntul rostit P. On. Părinte Liviu Liuba a exprimat bucuria celor prezenți de a primi pe Întîistătătorul Bisericii bănățene care n-a precupețit osteneala de a veni printre credincioșii eparhiei să bisecuvinteze rodul strădaniilor lor.

Înalt Prea Sfinția Sa a răspuns cu mulțumiri pentru sentimentele de atașament exprimate, împărtășind tuturor bune urări de viață și activitate spornică.

A urmat apoi ritualul obișnuit de binecuvîntare a bisericii, cu înconjurarea, stropire cu apă sfințită și ungere cu sfînt mir, în afară și înlăuntru, cu citirea rugăciunilor prescrise.

În cadrul sfintei liturghii ce a urmat Înalt Prea Sfinția Sa a explicat pericopa evangheliei duminicale, a demonizațiilor din ținutul Gherghesenilor, arătînd că atît binele cît și răul nu sînt în afara țintei noastre ci depind de voința noastră. Drept aceea fiecare trebuie să caute a urma prin strădanii susținute realizarea mai binelui atît pentru sine cît și pentru semenii.

La sfîrșitul sfintei liturghii, preotul paroh Mihai Văcărescu a făcut darea de seamă asupra parohiei. Cuvîntul de răspuns al Înalt Prea Sfinției Sale plecînd de la constatarea că după cum toate cele din jur se înnoiesc, așa și biserica din localitate, a îndemnat pe credincioși să împetească mereu dragostea lor față de Biserică, cu cea față de glia strămoșească.

După încheierea programului Ierarhul s-a întreținut cu membrii corporațiilor parohiale în privința diferitelor probleme ale parohiei.

În duminica imediat următoare, la 13 iulie, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae cu însoțitorii de la Centrul eparhial, a descins încă o dată în cuprinsul *protopopiatului Lugoj*, de această dată în frunțașa parohie *Românești*. Aci a fost primit cu o deosebită solemnitate de credincioși îmbrăcați în frumoase costume naționale ca și de soborul slujitorilor format din preoții Bujor Toma, Iulian Opreșoni, Nicolae Blajovan, Ghețazet Dumbravă, Ioan Bucur, Gheorghe Miloiu, Ioan Clavel și Porfir Dașchievici.

Binecuvîntarea în fața bisericii a făcut-o P. On. Părinte protopop Bujor Toma prezentînd pe credincioșii parohiei ca pe unii ce dau dovadă de o înaltă ținută creștinească și patriotică și exprimînd în numele lor cele mai ales sentimente de atașament. A răspuns Înalt Prea Sfinția Sa mulțumind pentru dragostea manifestată și lăudînd vrednicia credincioșilor care au ridicat o nouă biserică. Invitînd apoi pe toți la rugăciune s-a purces la tîrnosirea bisericii. După săvîrșirea acesteia s-a trecut la oficierea sfintei liturghii, la care s-a făcut și hirotonia întru diacon a candidatului de preot Ștefan Fetyko. A predicat Înalt

Prea Sfinția Sa arătînd, pe marginea pericopei evangheliei slăbănogului din Capernaum (Matei 19, 1—8), că între sănătatea trupească și sufletească există o strînsă legătură fapt ce îndatorează pe toți credincioșii să se purifice de orice întinăciune.

După raportul preotului Nicolae Blajovan privind situația parohiei, expus la sfîrșitul slujbei, Înalt Prea Sfinția Sa a lăudat hărnicia credincioșilor îndemnîndu-i ca mereu să fie la înălțimea strămoșilor și a numelui ce-l poartă.

Sfîrșindu-se și împărțirea anaforei, Chiriarhul a rămas încă mult timp printre credincioșii și membrii consiliului parohial interesîndu-se de preocupările și năzuințele lor.

VIZITAȚII CANONICE

Răspunzînd invitației preoților și credincioșilor, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae, a vizitat în vremea din urmă mai multe parohii, luînd parte la sfînta liturghie sau vecernie, consultîndu-se cu consiliile parohiale și stînd de vorbă cu credincioșii. Dintre parahiile cercetate amintim:

Timișoara-Plopi la 18 mai. După primirea în fața bisericii potrivit obiceiului, Înalt Prea Sfinția Sa a săvîrșit sfînta liturghie înconjurat de soborul slujitorilor alcătuit din P. On. Părinte consilier dr. Ioan Petreuța, P. On. Părinte protopop Victor Faur, P. C. Preoți Trăian Stan, Ioan Belei și Protodiaconul Simion Bîtea.

În predica rostită, Înalt Prea Sfinția Sa plecînd de la pericopa evanghelică a orbului din naștere (Ioan 9, 1—38), a subliniat paralelismul dintre vederea trupească și cea sufletească.

După raportul asupra parohiei prezentat de preotul Traian Stan la sfîrșitul dumnezeieștii slujbe, Înalt Prea Sfinția Sa a apreciat lucrările ce s-au executat la noul lăcaș de rugăciune, îndrumînd totodată pe credincioși să lucreze mereu cu rivnă pentru Biserică și pentru propășirea țării în care trăiesc. Vizita s-a încheiat cu o agapă frățească.

Timișoara Vii 2: la 21 mai, Însoțit de P. On. Părinte consilier dr. Ioan Petreuța, a asistat la sfînta liturghie din ziua hramului bisericii „Sfinții Impărați Constantin și Elena”.

La vremea potrivită, Înalt Prea Sfinția Sa a vorbit despre însemnătatea Bisericii în viața credincioșilor, îndemnîndu-i pe aceștia să cultive mereu asemenea patronilor sărbătoriți, conștiința îndatoririlor religioase și patriotice.

Sfîrșindu-se slujba credincioșii prin preotul lor Vichentie Cuzma, au mulțumit Chiriarhului pentru bucuria ce le-a făcut cercetîndu-i la sărbătoarea parohiei, împărtășindu-le arhierasca binecuvîntare.

Ciacova, din protopopiatul Deta, la 25 mai. Înaintea bisericii, împodobită de praznic, preoții și credincioșii își așteptau cu emoție Chiriarulhul. La sosire protopopul Ioan Olariu a exprimat în cuvinte alese sentimentele ce-i stăpinesc pe toți primind pe Întăistătorul Mitropoliei Banatului. A răspuns Înalt Prea Sfinția Sa cu mulțumiri pentru dragostea ce i s-a arătat.

Inconjurat de soborul format din P. C. Preoți: Timotei Seviciu, Ioan Olariu, Porfir Crișciu, Marius Crișciu, Gheorghe Rîmneanțu, Tiberiu Dan, Tiberiu Buru, Ioan Mureșan, Petru Turlici, Ioan Cibian precum și diaconii Simion Bîtea și Ioan Drăgoi, Chiriarulhul a săvîrșit sfînta liturghie.

La priceasnă Înalt Prea Sfinția Sa a tilcuit pericopa evanghelică (Ioan 17, 1—13) arătînd că a cunoaște pe Dumnezeu înseamnă a te apropia de El, iar aceasta amplifică toate puterile sufletești asigurînd credinciosului o continuă propășire în bine pentru sine și semenii.

În încheiere, s-a oficiat un parantas pentru ctitorii, preoții și enoriașii decedați. Apoi preotul Marius Crîșciu a făcut o dare de seamă asupra parohiei, pe marginea căreia Înalt Prea Sfinția Sa a subliniat datoria pe care orice creștin o are ca propășirii generale a societății să facă să-i corespundă cea sufletească, lăuntrică.

Sfîrșindu-se slujba, la casa parohială a avut loc o masă comună, cu participarea preoților slujitori, a membrilor corporațiunilor parohiale și reprezentanților altor culte din comună.

În după amiaza aceleași zile Înalt Prea Sfinția Sa a făcut o vizită parohiei învecinate *Obad*, din cuprinsul aceluiași protopiat.

În fața bisericii protopopul în fruntea preoților inconjurați de credincioși, a bineventat pe Chiriarh, care a răspuns cu mulțumiri și totodată cu laudă pentru chipul în care pe aceste meleaguri se păstrează vechile tradiții.

Întrîndu-se în biserică, Înalt Prea Sfinția Sa a săvîrșit slujba vecerniei, inconjurat de P. C. preoți: Timotei Seviciu, Ioan Olariu, Gheorghe Milovan, Cornel Lugojan, Tiberiu Dan, Ioan Stoicu și de diaconii Simion Bîtea și Ioan Drăgoi.

În predica rostită în cadrul slujbei Înalt Prea Sfinția Sa, plecînd de la textul „ca toți să fie una” din evanghelia duminicii, a arătat în raport urmările nefaste ale dezbinării, binefacerea trăirii împreună a membrilor aceleași comunități, fără deosebire de naționalitate sau confesiune, precizînd că pentru realizarea mai binelui, a progresului în lume e necesară conlucrarea tuturor.

După otpust P. C. Părinte Gheorghe Milovan a prezentat îndătinatul raport privind parohia. La rîndul său Chiriarulhul a

vorbit despre datoria pe care credincioșii o au de a păstra și duce mai departe moștenirea primită de la înaintași dându-i mereu viață printr-o activitate pusă în slujba dezvoltării societății.

Săvârșindu-se serviciul religios s-a oferit o masă la casa parohială, după care praznicul s-a încheiat prin vizitarea de către Chiriarh a unor biserici din loc.

Tapia, protopopiatul Lugoj, la 8 iunie. Venind în după amiaza zilei din filia Armădia unde anterior săvârșise sfânta liturghie, Înalt Prea Sfinția Sa a fost întâmpinat înaintea bisericii de soborul preoților în frunte cu protopopul. A urmat apoi slujba vecerniei la care Chiriarhul a adresat credincioșilor un cuvânt de învățătură. Pornind de la textul evangheliei zilei, din duminica Tuturor Sfinților, a arătat că, în felul său, fiecare membru al bisericii dă mărturie despre credința sa prin tot ceea ce făptuiește spre binele obștei.

Plinindu-se toate cele de cuviință P. On. Părinte protopop Bujor Toma a adus Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, în numele tuturor celor prezenți fiești mulțumiri, cerind încă o dată la vremea despărțirii, împărtășirea arhierestii binecuvântări.

Molava Nouă din protopopiatul Oravita la 15 iunie. În drum spre aceasta în preziua, Înalt Prea Sfinția Sa a poposit la parohiile Stamora-Moravița și Jamul Mare din protopopiatul Deta precum și la parohia Stinăpări din protopopiatul Oravita. La aceasta din urmă Chiriarhul a asistat la slujba vecerniei, îndemnând credincioșii să rămână statornici în credință și în atașamentul față de legea strămoșască.

În însăși ziua vizitației, soborul preoților și credincioșilor și-au așteptat după datină Ierarhul cu luminări aprinse, urări de bun venit și imne bisericești. Sfânta liturghie s-a săvârșit cu solemnitate deosebită de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae și soborul preoților format din: P. On. Părinți Patriciu Tufescu inspector eparhial și Liviu Liuba, protopop, P. C. Preoți: Ilie Crivacucea, Ioan Grigoriță, Gheorghe Sporea, Silviu Borocă și Protodiaconul Simion Bitea.

Pe marginea evangheliei duminicale a chemării la apostolat (Matei 4, 18—23), Înalt Prea Sfinția Sa a predicat despre legătura pe care trebuie neîncetat să o aibă credinciosul cu Dumnezeu prin rugăciune și despre râvna de care să dea dovadă spre a se socoti de folos Bisericii și Țării.

După otpust și cuvântările ocazionale rostite s-a trecut la casa parohială unde s-a servit o agapă.

Paniova, din protopopiatul Lugoj, la 22 iunie. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a săvârșit aci slujba vecerniei, în cadrul căreia preoții slujitori ca și credincioșii dornici a-și avea

Ierarhul între ei, au ascultat cuvîntul părintesc care, în contextul evangheliei zilei (Matei 6, 22—33) s-a referit la adevărata slujire a lui Dumnezeu prin tot binele săvîrșit ce se răsfrînge în viața comunității.

După raportul obișnuit asupra parohiei expus de Preotul Octavian Dihor, Înalt Prea Sfinția Sa și-a exprimat dorința ca frumoasa conlucrare dintre păstor și păstoriți, concretizată aici în terminarea construcției casei parohiale să fie mereu încununată de roade.

La casa parohială a avut loc apoi o agapă creștinească.

Anina din protopopiatul Reșița, la 29 iunie. La intrarea bisericii însoțit de P. C. Diacon Gruia Ignea secretar eparhial și P. On. Părinte Protodiacon Simion Bîtea, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a fost întâmpinat de preoți și credincioși, P. On. Părinte protopop Victor Cazacu exprimînd bucuria tuturor și care se adaugă la cea a praznicului Sfinților Apostoli Petru și Pavel.

Răspunzînd salutului, Înalt Prea Sfinția Sa a arătat că aceeași bucurie o are și personal poposînd între credincioșii parohiei spre a se ruga împreună pentru revărsarea binecuvîntării cerești asupra lor ca și a întregului popor. S-a săvîrșit apoi slujba dumnezeieștii liturghii de către Chiriarh înconjurat de P. C. preoți: Victor Cazacu, Vasile Petru, Ioan Lazăr, Ioan Tilcă, Romulus Novacovici, diaconii Simion Bîtea și Gruia Ignea.

La vremea rostirii predicii Înalt Prea Sfinția Sa a tîlmăcit pericopa evanghelică a vîndecării slugii sutașului (Matei 8, 18—23) în sensul săvîrșirii cîntinute și dezinteresate a binelui pentru îmbogățirea și mai mult a sufletului fiecăruia și a vieții semenilor.

După otpustul slujbei și ascultarea cuvîntului rostit de preotul locului Vasile Petru, Înalt Prea Sfinția Sa și-a exprimat satisfacția de-a fi cunoscut frumoasele realizări ale credincioșilor de aci, vrednice de cîntea înaintașilor care fără-preget și-au pus strădaniile în slujba Bisericii și Țării.

Prilejul vizitației canonice și anume aniversarea a trei decenii de la sfințirea bisericii a fost scos în evidență și în cuvîntările rostite la masa oficială ce a urmat slujbei.

Curtea din protopopiatul Lugoj, la 13 iulie. Aci Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a descins după încheierea praznicului parohiei Românești. P. On. Părinte protopop Bujor Toma împreună cu soborul preoților și cu credincioșii parohiei a întâmpinat pe Înalt Prea Sfinția Sa cu cuvintele Scripturii Sfinte: „Bine este cuvîntat cel ce vine întru numele Domnului” arătînd că într-adevăr cercetarea de către Chiriarh a păstoriților săi le dă spor de rîvnă în împlinirea mai binelui,

Înalt Prea Sfinția Sa a mulțumit pentru primirea făcută asigurând pe toți aci de față de grija părintească ce le-o va purta neconținut.

Înaltul Chiriarh a săvârșit apoi slujba vecerniei. Referindu-se la citatul din evanghelia zilei (Matei 9, 1—8) „Iisus... a venit în orașul său”, a predicat despre puterea pe care o dă oricui simțămîntul apartenenței la un neam și o țară.

După slujbă și ascultarea raportului despre situația parohiei, înfățișat de Preotul Ioan Clavel, Înalt Prea Sfinția Sa a exprimat bucuria de-a constata că urmînd vredniciei înaintașilor, credincioșii de aci sînt buni fii ai Bisericii și totodată ai Patriei, știind ca la valorile trecutului să adauge pe cele ale propriilor strădanii.

La despărțire Înalt Prea Sfinția Sa le-a împărțit din nou arhieriasca binecuvîntare.

În duminica imediat următoare, 20 iulie 1969, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae s-a reîntors pe aceleași meleaguri bănățene, de această dată pentru a săvârși sfînta liturghie la mănăstirea „Izvorul Miron” de lingă Rbmănești, protopopiatul Lugoj pusă sub ocrotirea duhovnicească a Sfințului Proroc Ilie.

Întîmpinat la intrarea sfîntei mănăstiri de soborul slujitorilor și mulțimea credincioșilor cu cuvinte de bun venit, Chiriarhul și-a exprimat mulțumirea de a-i fi găsit pe toți una în credință și stăruind în rugăciune pentru propășire personală și obștească.

La sfînta liturghie ce s-a săvârșit apoi a fost hirotonit întru preot, diaconul Ștefan Fetyko. În cuvîntul adresat celor prezenți, Înalt Prea Sfinția Sa a insistat asupra importanței sărbătoririi hramului și asupra modului în care credincioșii trebuie să participe la el.

După împărțirea anaforei, în cimitirul mănăstirii s-a făcut parastasul pentru cîitorii și osîrduitorii acesteia, decedați. S-a luat apoi masa de obște în trapeza așezămîntului.

În după masa zilei, Înalt Prea Sfinția Sa a vizitat la invitația lor pe credincioșii parohiei din Sîntești, protopopiatul Lugoj. Aci s-a săvârșit slujba vecerniei la care Înalt Prea Sfinția Sa a vorbit, plecînd de la însemnătatea sărbătoririi Sfințului Proroc Ilie, despre rolul pe care îl are în viața obștească valorificarea moștenirii trecutului, a tot ce au lăsat bun înaintașii.

Apoi, la raportul prezentat de Preotul Ioan Bucur asupra parohiei în care a menționat că numele comunei vine de la cel de „sfînt” Înalt Prea Sfinția Sa a arătat că prin credința, prin

viața lor curată și fapte bune puse în slujba semenilor, toți creștinii sînt „sfinți”. A îndemnat deci pe credincioși să fie ca și pînă acuma una în credința strămoșilor, una în împlinirea îndatoririlor cetățenești, totdeauna vrednici de numele ce-l poartă, de creștini și români.

La casa parohială s-a servit apoi o agapă.

Atît la sosirea cit și la despărțire, au fost exprimate Înalt Prea Sfinției Sale, prin rostul protopopului și preotului, sentimentele de sincer și fiesc atașament, la care Ierarhul a răspuns cu mulțumiri și bune urări pentru munca depusă spre propășirea Sfintei Biserici și a Patriei.

CONSFATUIRE DE LUCRU A CONDUCATORILOR OFICIILOR PROTOPOREȘTI

În vederea rezolvării multiplelor probleme eparhiale a fost convocată o nouă consfătuire trimestrială a cadrelor de conducere eparhiale și a protopopilor, ținută în ziua de 8 iulie sub președinția Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae. Pe ordinea de zi s-au înscris probleme ca: prelucrarea dispozițiilor privind pensionările, retribuirea personalului bisericesc ce efectuează ore suplimentare de serviciu, analiza modului în care se fac inspecțiile la parohii, îndrumări pentru îmbunătățirea activității pastorale etc.

Referatele prezentate și discuțiile purtate au oglindit dorința statornică de-a elimina orice deficiențe pentru o continuă propășire a eparhiei.

După încheierea lucrărilor, Înalt Prea Sfinția Sa a invitat pe participanți la o masă comună.

SFÎRȘIT DE AN ȘCOLAR LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN CARANSEBEȘ

Sfîrșitul unui an școlar constituie un moment sărbătoresc aparte, nu numai prin verificarea cunoștințelor și deprinderilor dobîndite, ci și prin răsplătirea strădaniilor depuse.

După examenele de fine de an ca și cele de diplomă, la care a participat Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae, Seminarul s-a pregătit la 29 iunie pentru momentul festiv culminant.

Festivitatea a început cu participarea la sfînta liturghie săvîrșită de un sobor format din profesorii școlii și preoții parohi din Caransebeș, avînd în frunte pe delegații chiriarhali: P. On. Părinte consilier Ion B. Mureșianu din partea Înalt Prea Sfințitului Nicolae și P. C. Părinte inspector eparhial Emil Roman, din partea Prea Sfințitului Episcop Teoctist al Aradului.

În sala festivă a urmat apoi programul propriu-zis. P. C. Diacon Dumitru Abrudan directorul școlii, a prezentat o dare de seamă despre activitatea depusă în cursul anului școlar 1968, 1969, pe latura didactică, religios-morală și gospodărească, subliniind faptul că atât profesorii cit și elevii au înțeles rolul lor achitându-se cu toată conștiinciozitatea de îndatoririle ce le reveneau. A adus de asemenea mulțumiri pentru grija arătată conducerii bisericești și On. Departament al Cultelor.

În continuare au fost prezentate cintece religioase și patriotice, recitări de poezii. După împărțirea premiilor cuvenite elevilor merituoși, P. On. Părinte consilier Ion B. Mureșianu a evidențiat importanța pe care acest moment sărbătorește o are pentru întreaga activitate a școlii, transmițând tuturor binecuvântările Ierarhilor sub oblăduirea cărora se află.

Oaspeții, profesorii, elevii și ostenitorii școlii au luat apoi masa împreună.

Ca o aplicare a celor învățate și a cultivării dragostei față de frumusețile țării noastre, în zilele următoare parte din elevi sub conducerea P. On. Părinte profesor Cornel Olariu, au făcut-o excursie pe meleagurile Patriei, vizitând deosebi vestigiile trecutului glorios al poporului, centre bisericești și culturale.

REVEDERE LA AL PATRULEA DECENIU DE LA TERMINAREA STUDIILOR TEOLOGICE

După o valorificare timp de patruzeci de ani a zestrei intelectuale și spirituale din vremea studenției, absolvenții seriei 1929 a Institutului Teologic din Caransebeș s-au reîntâlnit la vechiul așezământ în ziua de 3 iulie 1969.

Momentul a fost cinstit de prezența Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae. A fost de asemenea reprezentat și Seminarul Teologic și protopopiatul local.

Întîlnirea s-a desfășurat într-un cadru intim.

Întii, în Biserica Sfințului Ioan Botezătorul s-a săvîrșit un parastas pentru episcopii, profesorii și colegii trecuți la cele veșnice, în cea mai mare parte înmormîtați în cimitirul parohial alăturat.

După aceasta în capela Seminarului Teologic s-a săvîrșit îndatinatul Te-Deum. Într-una din sălile de curs fostul profesor Preotul Dimitrie Popescu a ținut o lecție obișnuită pentru asemenea întîlniri a studenților de odinioară. La apelul nominal din 22 absolvenți s-a constatat că șase au decedat, ceilalți fiind aproape toți prezenți. Din partea promoției a luat cuvîntul Preotul Ștefan Bololoi, exprimînd sentimentele de recunoștină ce-i stăpînește față de toți aceia care i-au ajutat să urmeze drumul bogat în satisfacții, acela al datoriei împlinite.

La sfârșit a vorbit Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae mulțumind tuturor atât pentru înviația făcută de-a participa la o astfel de întâlnire cât și pentru modul în care fiecare a căutat să slujească altarelor bisericii strămoșești cu credință în Dumnezeu și dragoste față de oameni. A făcut de asemenea elogiul acelora, ierarhi, funcționari ai centrelor eparhiale, profesori și preoți, care s-au ostenit a da Bisericii slujitori plini de vrednicie. A urât apoi tuturor celor de față spor bogat și pe mai departe în tot lucrul bun.

TRECUTUL LA CELE VEȘNICE

La data de 20 mai, în urma unei suferințe îndelungate, și-a dobândit veșnica odihnă preotul pensionar *Ioan Fărcășescu*.

S-a născut în comuna Docnecea în anul 1905. După terminarea cursurilor primare și secundare, atras spre cele sfinte, îmbrățișează misiunea preotească. Astfel după absolvirea Academiei Teologice din Caransebeș, este hirotonit preot în 1929 pentru parohia Unip, protopopiatul Timișoara, pe care o va păstori până la retragerea din cauza de boală, în anul 1963.

Prohodirea s-a făcut de un sobor de preoți în biserica din comuna natală, în ziua de 1 iunie, necrologul rostindu-l preotul Patriciu Lugojan, parohul locului.

Decedatul preot s-a distins printr-o activitate ce i-a adus prețuirea tuturor celor care l-au cunoscut.

În ziua de 17 iunie, răpus de o boală necruțătoare, s-a stins din viață preotul pensionar *Pavel Bentură*.

Născut în comuna Macoviște, în anul 1907, după cursurile școlii primare și ale liceului din Oravița, s-a înscris la Academia Teologică din Caransebeș, pe care a isprăvit-o în 1929. În anul imediat următor este hirotonit preot, păstorind pe rând până la pensionarea sa, în 1969, parohiile Giurgiova, Cupțoare-Secu și Văliug, toate în protopopiatul Reșița. Între timp a funcționat și ca secretar al oficiului protopopesc, desfășurând totdeauna o activitate apreciată de conducerea eparhială prin distincțiile acordate.

Slujba înmormintării s-a săvârșit în ziua de 19 iunie la biserica parohială din Cupțoare-Secu de către un sobor de preoți în frunte cu P. On. Părinte Vicar Cazacu, care a relevat caracterul ales și meritele celui dispărut. Rămășițele pămîntești au fost apoi depuse în cimitirul parohial, însoțite de ultimul omagiu al întregii asistențe.

La 25 iunie, în plină activitate pastorală, a încetat din viață preotul *Tiberiu Buru* de la parohia Cebza, protopopiatul Deta.

S-a născut în anul 1905 în comuna Cladova din părțile Făgetului dintr-o distinsă familie de dascăli. Atât liceul cât și Institutul Teologic l-a făcut la Caransebeș, unde a rămas în continuare ca funcționar la Episcopie până în 1929, cînd a fost hirotonit pe seama parohiei Cebza pe care n-a părăsit-o pînă la moarte.

În cei patruzeci de ani de activitate s-a distins prin calitățile sale și numeroasele realizări în parohie.

Slujba prohodului s-a săvîrșit în biserica parohială Timișoara III, în cimitirul căreia a și fost apoi înmormîntat. Cuvîntul îndătinat l-a rostit P. On. Părinte Ioan Olariu arătînd că munca depusă de regretatul defunct și prețuirea de care s-a bucurat în sinul familiei, între credincioși și toți cei ce l-au cunoscut stau cheazășie a răsplătirii cerești.

EPISCOPIA ARADULUI

SFİNTE ALTARE TIRNOSITE

Vrednicia și atașamentul credincioșilor față de Biserică și dorința lor de a contribui la înfrumusețarea orașelor și comune-lor dînd și bisericilor o înfățișare cit mai frumoasă, au oferit Ierarhului eparhiei Aradului prilejul de a sluji în mijlocul credincioșilor mai multor parohii care l-au invitat să le tîrnosească sfintele lor altare de rugăciune. Îndeplinind una dintre cele mai frumoase îndatoriri arhieresti, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a răspuns cu părintească dragoste acestor chemări.

În *jilia Zăicani* aparținînd de parohia Sarmisegetuza, protopopiatul Hațegului, credincioșii au făcut bisericii lor reparații în interior și exterior, au împodobit-o și înzestrat-o după cuviință, fiind tîrnosită după rînduială de Prea Sfințitul Episcop Teoctist în ziua de duminică 8 iunie, asistat de un sobor de preoți și diaconi din care au făcut parte: Ioan Popa consilier administrativ eparhial, Alexandru Gherghel protopop, Avram Glidan, Leon Iubaș, Alexandru Nistor, Ioan Miuț, Trandafir Silvășan și Roman Medrea parohul locului, Teodor Băbuția și Gheorghe Bej diaconi la catedrala din Arad. Primirea pe care credincioșii și preoții în frunte cu protopopul, au făcut-o iubitului lor Ierarh a fost mișcătoare. Sfînta liturghie a fost săvîrșită de Prea Sfințitul Arhiepiscop Pavel de la Mănăstirea Curtea de Argeș, care a împărtășit credincioșilor binecuvîntări și înțelepte povețe duhovnicești.

După raportul preotului paroh Prea Sfințitul Episcop Teoctist a vorbit credincioșilor despre vechimea și vredniciile poporului nostru plămădit pe aceste plaiuri fără asemănare de frumoase, care i-au păstrat ființa prin vremuri grele și despre îndatoririle creștinești și patriotice de astăzi ale credincioșilor și preoților. Cu toată dragostea și recunoștința credincioșii au înconjurat pe Ierarhul care le-a rămas în suflet prin slujirea impresionantă și prin învățăturile întăritoare și pline de lumină pe care le-a împărtășit tuturor.

Zilele de 28 și 29 iunie 1969, au fost prilej de înălțare sufletească pentru credincioșii de la *Porțile Zărandului*, cu ocazia sfințirii a două biserici: una în satul *Peștera*, iar alta în satul *Căinelul de Sus*, aparținătoare de parohia Ormindea din protopopiatul Brad și păstorite de preotul Longhin Ion Borza.

Credincioșii micului sat *Peștera*, așezat între dealuri, au pus mult suflet la repararea sfîntului lor lăcaș de închinăciune și au avut dorința de a-l vedea sfințit. Isprăvindu-se toate

lucrările de restaurare. Prea Sfinția Sa Episcopul Teoctist în ziua de 28 iunie înconjurat de preoți localnici a așezat sfintele moaște în sfântul prestol după rânduiala prevăzută. A urmat apoi sfânta liturghie urmărită cu vie atenție de credincioși. La terminarea ei Prea Sfinția Sa a rostit o frumoasă predică în care a apreciat vrednicia credincioșilor în frunte cu preotul lor, atât în latura păstrării legii străbune, cât și în cea a dragostei și atașamentului față de orînduirea scumpei noastre țări. Prea Sfințitul Episcop i-a felicitat pentru efortul pe care l-au făcut dovedindu-și astfel dragostea față de Biserică, îndemnîndu-i să fie buni creștini și harnici cetățeni ai înfloritoarei noastre patrii.

Prea Sfinția Sa a lăsat în sufletele celor care au luat parte la acest praznic, cuvinte pline de învățătură și înălțare sufletească, împodobite cu imagini care nu vor fi uitate niciodată.

Întors din filia Peștera, Prea Sfinția Sa a oficiat în *Ormindea*, vecernia vorbind credincioșilor despre frumusețile vieții și despre darurile ei nemuritoare hărăzite omului.

Duminică 29 iunie, Ierarhul a plecat din Ormindea la parohia Căinelul de Sus, unde era așteptat de credincioși îmbrăcați în pitoreștile lor costume tradiționale.

Bineventarea a făcut-o P. C. Protopop Liviu Boldura la care a răspuns Inaltul Chiriarh.

Prea Sfinția Sa a împlinit ritualul tirnosirii acestei deosebit de frumoase biserici, adînc impresionat, atât de solemnitatea momentului în care un număr mic de credincioși sub îndrumarea unui zelos și priceput preot, și-au văzut încununată de nimbul sfinților, ostenele și jertfelnicia lor pilduitoare, cât și de piozitatea participanților la acest act de sfințire săvîrșit de Arhiepiscop și de un impunător sobor de preoți și diaconi, după frumoasa rînduială a Bisericii noastre dreptmăritoare. După sfințirea bisericii, credincioșii s-au închinat la noul altar sărutînd cu recunoștință și mîna Arhiepiscopului sfinților prin care a lucrat Duhul Sfînt.

La sfîrșitul sfintei liturghii preotul Longhin Borza a prezentat un amplu raport asupra lucrărilor și a exprimat mulțumiri Prea Sfinției Sale pentru repetatele îndemnuri și ajutoare acordate, apoi autorităților de Stat precum și participanților la acest mare praznic.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist le-a vorbit despre înălțarea sufletească prilejuită de credința și ostenele vrednicilor credincioși care „ridicînd această biserică frumoasă, pe un loc înalt care oferă o incîntătoare priveliște și împodobește împrejurimile, s-au înălțat în ochii noștri, în prețuirea noastră și a lui Dumnezeu”. Și-a exprimat apoi bucuria de părinte duhovnicesc care constată, că are fii atât de buni și vrednici de toată dragostea și prețuirea. Trudind zilnic cu entuziasm și avînt pen-

tru înălțarea scumpei noastre patrii, ei păstrează credința lor străbună căreia i-au dat viață prin monumentala biserică sfințită.

Prea Sfinția Sa a îndrumat pe credincioși să rămână statornici în ortodoxia lor strămoșească, precum și mereu harnici muncitori, cetățeni ai patriei noastre dragi.

Prea Sfințitul Episcop a răsplătit vrednicia credincioșilor și a preotului lor Longhin Borza, acordându-i acestuia rangul de iconom stavrofor.

Venirea în mijlocul credincioșilor de aci a Prea Sfințitului Episcop Teoctist a fost un dar de mare preț. Predicile Prea Sfinției Sale și toate cuvintele rostite peste tot s-au pus la inimile credincioșilor care nu le vor uita niciodată, precum nu vor uita nici luminosul praznic de care s-au bucurat cu toții atât de mult.

În parohia Bărbăteni din Valea Jiului există, pe lângă bisericuța de lemn care, de câteva zeci de ani, a rămas neîncăpătoare, o frumoasă biserică ridicată sub conducerea vrednicului preot Ioan Butnaru astăzi pensionar. La îndemnul actualului paroh Viorel Oțel credincioșii au hotărît să picteze această biserică. Pictura a fost executată de pictorul C. Nițulescu din București în tehnica fresco. Neavînd sfinte moaște, în ziua de 22 iunie, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a răspuns invitației preotului și credincioșilor de a tirnoși biserica după rînduială.

Din soborul care a înconjurat pe Arhiepiscopul la sfintele și înălțătoarele slujbe din acea zi au făcut parte: Prea Cuviosul Arhimandrit Ghermano Dineată, vicarul Sfintei Episcopii a Rîmnicului și Argeșului, P. C. Pr. Gheorghe Căvășdan vicar eparhial, Prof. Adam Lăzărescu din Petroșani, A. Gherghel protopop de Hațeg și preoții: Avram Glidan, Ioniță Pop, Ioan Butnaru, Victor Corpadea, Vasile Butnaru și Vibrel Oțel, apoi Teodor Băbuția și Gheorghe Bej diaconi la catedrala din Arad. Slujba deosebit de solemnă a fost urmărită de credincioși cu toată piozitatea, iar cuvîntul de învățătură pe care Ierarhul li l-a adresat după ce preotul paroh și-a făcut raportul, a fost ascultat cu însetare.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist a arătat că frumusețea bisericii care a fost sfințită prin rugăciuni și prin ritualul ortodox, este oglinda frumuseții sufletești a fiilor parohiei. „La această sărbătoare a spus Prea Sfinția Sa, la care au slujit alături de noi, preotul care a zidit biserica, parohul ei de astăzi, oaspeți din alte eparhii, au fost de față, cu bucurie, toți moșii și strămoșii noștri care au ridicat acest lăcaș de închinare și care apoi s-au rugat în el, precum și aceia care au zidit și s-au rugat în modesta bisericuță de lemn de pe vremuri care mai dăinuie și astăzi și pe care i-am pomenit la sfînta liturghie”.

Prea Sfințitul Episcop a vorbit apoi despre frămîntata istorie a Bisericii din Transilvania și despre luptătorii și mar-

tirii ei din trecut care de asemenea se bucură în cer de unitatea frățească de credință a întregii Biserici Ortodoxe Române care-și desfășoară lucrarea într-o țară înfloritoare pe măsura vișelor lor de aur. Referindu-se apoi la frumusețea pericopei evanghelice a zilei despre grija Providenței divine față de toate făpturile, Prea Sfinția Sa a făcut pe credincioși să înțeleagă cum Dumnezeu ne împodobește mai ales pe noi fiii Lui cu virtuți care zămislesc, între altele, și lucrări ca cele făcute de ei.

În încheiere Ierarhul a felicitat pe toți cei care au contribuit la aceste lucrări, începând cu preotul pensionar Ion Butnaru cărui a binevoit a-i acorda distincția de iconom stavrofor și cu preotul paroh Vorel Oțel care a primit rangul de iconom. Părintele Oțel a adresat Prea Sfinției Sale un emoționant cuvânt de mulțumire pentru această cinstită.

Pomenind în cuvîntul rostit de Părintele vicar Ghermano Dineată, venit ca invitat să slujească la acest praznic, acesta a dat glas recunoștinței sale față de Prea Sfințitul Episcop Teoctist și marii bucurii de a fi luat parte la asemenea înălțătoare slujbe.

După încheierea sfintelor slujbe s-a servit agapa într-o atmosferă de caldă frățietate duhovnicească.

Credincioșii din parohia Hățăgel au avut bucuria de a-și vedea Ierarhul cu ocazia unei vizite canonice pe care a făcut-o la biserica parohială ca și de alte multe ori în drumurile la biserica important monument istoric din Dărmăuș. Cu atât mai mare a fost praznicul slujirii Prea Sfinției Sale în biserica din Hățăgel pe care sub conducerea preotului paroh Sigismund Blentea au reparat-o și au înzestrat-o cu pictură.

Răspunzînd poftirii lor stăruitoare Prea Sfințitul Episcop Teoctist a binevoit în ziua de 8 iulie 1969, a sluji în sobor înnoșirea bisericii după lucrările ce s-au făcut aici.

Veniți nu numai din parohie, ci de pe mai multe văi ale acestei părți a Țării Hațegului, credincioșii au trăit din toată inima praznicul de la Hățăgel cu sfinte slujbe atât de înălțătoare și auzind ziditoare de suflet învățăminte ale Ierarhului lor. Au participat preoții: Ioan Popa consilier eparhial, Cornel Oros de la catedrala din Arad, Alexandru Gherghel protopop, Avram Glidan, Ioan Mihuț, Alexandru Nistor și diaconii Gheorghe Bej și Alexandru Hotăran din Arad.

Intr-adevăr, după raportul parohului care a înfățișat ostenele și bunăvoința credincioșilor, la care s-a adăugat ajutorul prețios din partea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și al Sfintei Episcopii și a subliniat că lucrarea este închinată consolidării reintegrării Bisericii Ortodoxe Române pentru care s-a depus o vie și rodnică stăruință, Prea Sfinția Sa a răscolit inimile acestor urmași ai celor mai autentici părinți ai poporului nostru, vorbindu-le despre dîră dragoste de neam a ace-

lora, despre credința lor exprimată în monumente ca cel de la Demsuș apoi în așezăminte ca cel de la Prislop și în atâtea biserici care împodobesc istoricele văi ale Munților Hațegului.

„Credincioșii, în frunte cu preoții: din Hobița sau din Clopova, din Zăicani sau din Păucinești, a spus Prea Sfinția Sa ca și cei de aici, sînteți vrednici urmași ai acelor și v-ați arătat atașamentul față de Biserică prin lucrările pe care le-ați făcut pentru întreținerea lăcașurilor de închinare tirnosite după rînduiala Sfintei noastre Biserici Ortodoxe”.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist vorbindu-le despre virtuțile strămoșilor lor, a îndemnat pe credincioși să le fie și pe mai departe următori în credință și în hărnicie, muncind toți împreună pentru înflorirea gospodăriilor lor, a comunei și a patriei noastre întregi, pentru o viață din ce în ce mai bună a tuturor, împlinind astfel visurile celor ce au trăit, au muncit și s-au jertfit pentru legea strămoșească și pentru păstrarea acestui pămînt scump.

Pentru strădania depusă P. C. Pr. Sigismund Blentea a fost înălțat la rangul de iconom, ca prețuire pentru bunii săi enoriași cu care a dus la bun sfîrșit lucrările de la biserică.

Inchizînd aceste învățăminte în inimile lor ca pe niște odoare de preț, credincioșii vor păstra pentru totdeauna amintirea acestei frumoase zile creștinești.

PAROHII ÎN SARBATOARE

În *parohia Lupeni* slujită de preoții Aurel Grozescu și Petru Berinde a fost reparată biserica și s-a refăcut pictura.

La vecernia duminicii din 22 iunie, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a binecuvîntat aceste lucrări, cu participarea credincioșilor de aci.

Răspunzînd, după ascultarea raportului făcut de parohul Aurel Grozescu, Prea Sfinția Sa a felicitat pe credincioși și pe preoți pentru conlucrarea manifestată și cu ocazia lucrărilor făcute, în care se reflectă marea act al reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania.

Hramul bisericii fiind acela al „Femeilor mironosițe”, Prea Sfințitul Episcop a făcut un mișcător elogiu trudei neadormite a mamelor noastre care în trecutul zbuciumat al poporului nostru din aceste părți, au păstrat ca adevărate vestale, pe vatra simțirilor, nestînsă făclia unității credinței și a conștiinței noastre naționale. După ce a exemplificat cele spuse cu pagini și figuri din istorie, în încheiere Prea Sfințitul Episcop a dat credincioșilor îndemnuri pentru păstrarea unității în credință, în trăire și în lucrare. „Aici unde se știe foarte bine în ce condițiuni se muncea și cum era răsplătită munca înainte cu un sfert de veac, avem toate motivele ca astăzi, în condițiunile pe care Statul nostru le oferă, să muncim cu toată tragerea de

inimă spre a contribui la înfăptuirea unei vieți din ce în ce mai bune pentru toți fiii patriei", a spus Prea Sfinția Sa.

A urmat o întâlnire la casa parohială unde au mai luat cuvântul pastorul reformat Pongracz Gavril, Protopopul pensionar Ioan Traian din Petroșani, Prot. Adam Lăzărescu, Pr. Avram Glidan, Pr. Ioan Mihuț precum și P. C. Arhim. Ghermano Dineață vicarul eparhiei Rîmnicului și Argeșului, vorbind toți despre frumusețea colaborării și unității între oameni subliniind atât de pregnant în cuvîntul de la biserică al Prea Sfinției Sale.

În răspunsul pe care l-a dat tuturor, Prea Sfințitul Episcop Teoctist, a arătat raporturile ecumeniste pe care le promovează spre a sprijini împreună cu toți reprezentanții cultelor din aceste părți munca rodnică a credincioșilor și lupta pentru pace.

Felicitînd încă o dată pe cei ce prin munca lor frățească au prilejuit această întâlnire duhovnicească, Prea Sfințitul Episcop i-a binecuvîntat luîndu-și rămas bun în acordurile imnului arhierului.

În biserica din parohia *Totești*, Prea Sfinția Sa a făcut un popas la invitația preotului paroh Cornel Mihuț și a credincioșilor care așteptau în fața bisericii trecerea Ierarhului dinspre Zăicani în după amiaza duminicii din 8 iunie.

Slujindu-se vecernia de un sobor de preoți, la sfîrșitul ei parohul a făcut Ierarhului său un raport în care a accentuat unitatea de totdeauna a neamului nostru, a graiului și a credinței ortodoxe a strămoșilor noștri și a dat glas bucuriei sincere a tuturor credincioșilor de a se găsi din nou încălziți de dragostea Bisericii Ortodoxe după ce o parte au fost amăgiți și dezminați de ea timp îndelungat.

În cuvîntul adresat credincioșilor Prea Sfințitul Episcop Teoctist a remarcat, la început, constatarea de bunăstare și progres a credincioșilor, care se vede după aspectul gospodăriilor lor care denotă și vrednicie și totodată mărturisesc despre posibilitățile ce li se oferă în patria noastră de astăzi, despre progresul realizat de harnicul nostru popor care peste tot crează bunuri spirituale și materiale asigurîndu-i o înflorire fără precedent și un nume bun între popoarele lumii. De aceea Prea Sfinția Sa arată credincioșilor că și Biserica merge în pas cu avîntatele vremuri de astăzi.

Dîndu-le și alte prețioase învățăminte, Prea Sfințitul Episcop Teoctist s-a despărțit de credincioșii care i-au făcut invitația de a le sfinți biserica atunci cînd vor fi terminat lucrările de reparație și zugrăvire.

În după amiaza duminicii din 6 iulie, Prea Sfințitul Episcop Teoctist, însoțit de preotul Cornel Oros, de la catedrala din Arad, a cercetat parohia *Răchitova* păstorită de preotul Cornel Opîrlescu, unde a fost așteptat de protopop, de paroh, de alți preoți din parohiile învecinate și de credincioși avînd luminări în mîini,

În cadrul vecerniei preotul a raportat asupra parohiei și a stării ei duhovnicești.

Într-o cuvîntare întemeiată pe argumente scripturistice, împodobită cu exemplificări din istorie și din viață, dintre cele mai convingătoare, Prea Sfințitul Episcop a înfățișat credincioșilor temeiurile credinței ortodoxe și frumusețea acesteia.

Cuvîntarea a avut un ecou profund în inimile credincioșilor care au rămas cu arzătoarea dorință de a mai vedea pe Chiriarii în mijlocul lor, asigurîndu-l că vor rămîne fii iubitori ai Bisericii Ortodoxe Române și cetățeni însuflețiți ai patriei noastre dragi.

CONFERINȚA CU PROTOPOPII

La Centrul Eparhial sînt programate conferințe trimestriale pentru punerea la curent a protopopilor și salariaților protopopiatelor cu dispozițiunile de natură financiară, economică, gospodărească pentru ca munca în acest sector să se desfășoare cu respectarea acestora. Cu acest prilej se iau în discuție și alte probleme care interesează munca de la protopopiate în toate domeniile de activitate. Lucrările conferințelor sînt conduse de Prea Sfințitul Episcop Teoctist.

Ultima conferință a avut loc la data de 10 iunie. Programul conferinței a început cu expunerea făcută de contabilul șef dl. Teodor Ilea despre respectarea disciplinei financiare în realizarea drepturilor și îndeplinirea obligațiilor bănești.

Coreferent la această temă, P. C. Prot. Vitalie Pereteatcu din Lipova, s-a ocupat de implicațiile practice pe teren ale aplicării celor de mai sus.

La discuții s-au făcut precizări, s-au dat lămuriri și îndrumări în legătură și cu alte probleme ale sectorului economic ridicate de protopopi.

Sintetizînd, Prea Sfințitul Episcop a subliniat utilitatea discuțiilor purtate și a îndrumat pe protopopi să vegheze la respectarea deciziilor luate.

În a doua parte a programului s-au discutat probleme privind sectorul administrativ bisericesc și cultural, în legătură cu remunerarea muncii suplimentare, cu întocmirea dosarelor de pensionare, cu drepturile preoților îmbisericiți, cu normele de completare a parohiilor vacante. S-a făcut programarea participanților la seria a 55-a a cursurilor de îndrumare; s-au luat hotărîri în privința catalogării valorilor istorice, documentare și artistice existente la parohii, etc.

În încheiere, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a adresat celor prezenți îndemnul de a fi permanent angrenați în respectarea legilor și recomandărilor primite de la Centrul eparhial spre a se asigura buna desfășurare a întregii lor munci.

BIBLIA sau **SFINTA SCRIPTURA** tipărită sub îndrumarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfintului Sinod, București 1968, pag. 1392, plus 6 hărți.

În anul 1688 cînd s-a tipărit la București pentru întâia dată Biblia, Mitropolitul Teodosie s-a gîndit la credincioșii ortodocși români de pretutindeni știind bine cît de mult lucirează Sf. Scriptură la unitatea poporului și a limbii românești. Prin Biblia de la Blaj, din 1795, Samuil Micu mergînd mină în mină cu Biblia bucureșteană, duce mai departe gîndurile cele imediat roditoare. Drumul deschis de Biblia de la București din 1688 e bătătorit mai departe de mitropolitul Saguna, de episcopul Filotei al Buzăului, de Biblia Sf. Sinod din 1914, care ca un rîu de apă dulce a străbătut toate regiunile locuite de români, lucrînd la unitatea lor sufletească.

Între multe servicii pe care le-a adus Biblia poporului românesc a fost nu numai: „acela de a fi făcut să circule limba română în toate provinciile românești, contribuînd astfel la formarea literară a limbii române și la unitatea ei”, cum se exprimă P. F. Patriarh Justinian, ci ea a fost factor de unitate sufletească, căci prin Biblie poporul nostru a trăit o viață religioasă neîntinată de tulburările ivite în veacurile care au trecut. Dacă învățăturile divine ale Bibliei au lucrat ca „toți să fie una”, Biblia anului 1968, a Patriarhului Justinian ne găsește una în cugete și simțiri. Preamilostivul Dumnezeu a ajutat Prea Fericitul Sale Patriarhului Bisericii noastre ca la împlinirea celor 25 de ani de neobosite strădăni în conducerea Bisericii să pună la îndemîna credincioșilor o nouă ediție a Sfintei Scripturi,

Biblia apare în 100.000 de exemplare. Vechiu' Testament, (cărțile canonice și necanonice) după Biblia Sfintului Sinod, tipărită în anul 1936, cu trimiterile revizuite ale Bibliei din 1944, afară de textul psalmilor, care se reproduce după Psaltirea tipărită în 1937, Noul Testament, după ediția aprobată de Sfintul Sinod și tipărită în anul 1951.

Textul Bibliei a fost revizuit, din punct de vedere ortografic și s-au adus unele îmbunătățiri de limbă de o comisie compusă din P. C. Pr. Ioan Găgiu, redactorul responsabil al revistelor patriarhale și director al Administrației Patriarhale, de prof. univ. onorar T.-M. Popescu, de D. Radu, profesor de l. română la Seminarul Teologic din București, care au lucrat sub directa îndrumare și supraveghere a Prea Fericitului Patriarh Justinian. Din încredințarea Prea Fericitului Patriarh Justinian textul întreg a fost controlat și corectat, după cel revizuit de Comisia arătată, de către: Pr. I. Găgiu, Diaconii P. I. David și Șt. Miclea de la Redacția Institutului Biblic al Patriarhiei Române.

Biblia nu poate fi criticată; căci materialul propriu zis, ideile, doctrina credinței și a moralei nu pot fi supuse corecturii omenești. Biblia e cartea Duhului Sfînt, ea nu poate fi greșită, căci Dumnezeu e autorul ei. Dar și din punct de vedere al hainei ei această Biblie reprezintă cel mai progresat text pe care-l avem la cărțile sfînte. Limba Bibliei e frumoasă, textul destul de bine redat. Revizuitorii și corectorii ei au ținut seamă de sensul inițial al textului. Totuși Biblia aceasta „rămîne mai departe, o ediție de probă pînă la definitivarea în limba română a textului Bibliei”. Această afirmație, din Cuvîntul către cititori, al Prea Fericitului Patriarh Justinian, exprimă

convingerea că prin întrebuintarea Bibliei noi vor ieși la iveală eventuale nepotriviri și se va desăvârși încetul cu încetul, tot mai deplin textul sfânt în graiul nostru.

Poate că ar fi consultat și se populariza numirea Cartea Cronicilor și nu Paralipomena, și astfel să treacă în viitor în paranteză nu Cronicile ci Paralipomena și să se purceadă cu atenție la redarea unor texte de doctrină, cum este de exemplu Facere 3, 15, ca să ne referim numai la un singur text. E vorba despre dușmănia dintre femeie și șarpe. Ne interesează numai partea a 2-a a frazei care este astfel redată „aceasta își va zdrobi capul, iar tu îi vei înțepa călcâiul”. Pronumele „aceasta” nu redă nici înțelesul deplin nici textele istorice fidel. În originalul ebraic textul este așa: „hu iesufeka roso...”, „hu” este un pronume personal la 3 m. singular, care corespunde cu românescul *el*, acela, și vizează o persoană, un individ, un bărbat al viitorului (aici). Septuaginta are „avtos”, adică: *el*, acela și tot așa și textul latin de dinaintea lui Ieronim: „ipse conteret caput”, deci *el*, acela va zdrobi capul. Abia de la Ieronim și în veacurile următoare lui apare în text „Ipsa conteret”, pentru că Biserica Romano-Catolică referă pe „Ipsa” la Fecioara Maria, corect din punct de vedere dogmatic, nu însă din punct de vedere textual. Verbul „iesufeka” este o formă masculină, ca și „hu”. Dacă autorul inspirat ar fi considerat pe acest „hu” de gen feminin, cum apare uneori în ebraica arhaică, ar fi trebuit să stea în textul original „hutesufeka”. Traducerea cu „aceasta” e împotriva gramaticii și a limbii. Traducându-se însă cu „acela” sau „el” s-ar reda corect textul și s-ar exprima deplin înțelesul mesianic al locului, căci e vorba despre nimicirea uneltirilor Diavolului de către Mesia. Exemple asemănătoare s-ar mai putea oferi.

Prin Biblia cea nouă viața drept credincioșilor, primește sens și frumusețe. Pe pământul sfântit de poveștile ei va pilii flacăra unei vieți noi, am zice dictate de Cartea care va fi cu noi ca să ne învețe cum

să trăim ca „să ne ridicăm de la ceea ce sintem la ceea ce am putea să fim” și să ne ducem astfel la îndeplinire patriarheasca poruncă: „mai multă dragoste, pace și înfrățire între toate popoarele pământului”.

Pr. prof. N. Neaga

IOAN N. FLOCA, „Originile Drep-
tului scris în Biserica Ortodoxă Ro-
mână”, teză de doctorat în Teologie,
Extras din revista „Mitropolia Ar-
dealului” nr. 1—3/1969, Sibiu, 1969,
218 pp.

Teză de doctorat în Teologie, lu-
crarea de față reprezintă o valoroasă
contribuție la istoria Dreptului bi-
sericesc românesc. După mărturisirea
autorului, subiectul tratat este rezul-
tatul unor serioase preocupări de
prezentare a monumentelor vechiului
drept pravilnic al Bisericii Ortodoxe
Române pentru care s-au folosit nu-
meroase documente. La acestea s-au
adăugat cercetări personale, bine în-
chegate.

Studiul pune în lumină caracterul
unitar al vechilor legi românești,
unitatea de formă și conținut care
constituie adevăratul cheag al uni-
tății culturale și politice a poporu-
lui român.

Alcătuirea din patru mari capitole
și mai multe subîmpărțiri, lucrarea
își extinde cercetările asupra eta-
pelor principale de dezvoltare ale
dreptului scris și factorii care au
determinat apariția lui în viața so-
cial-politică și religioasă a poporu-
lui român.

Cap. I. Autorul cercetează mai în-
ții cadrul istoric, social-politic și re-
ligios de formare a limbii și a po-
porului român, dovedind existența
continuă pe teritoriul Țării Româ-
nești a unei populații românești nu-
meroase, formarea poporului român
de-o parte și de alta a Carpaților,
desfășurarea unei vieți bisericesti
organizate cu mult înainte de 1359,
data atestării documentare, fapt con-
firmat și de Diploma Ioanților, de
la 1247.

Scotînd în evidență importanța
dreptului pentru viața bisericască,
vine cu noi precizări și lămuriri în
legătură cu originile dreptului scris
al Bisericii noastre.

Autorul situează problema într-un cadru larg de cultură și are în vedere modul cum a apărut dreptul scris în istoria poporului român.

Cap. II. este intitulat „Importanța dreptului pentru viața bisericească”. În prima parte arată că Biserica a folosit în organizarea și conducerea sa pe lângă normele religioase și morale, primite pe calea revelației, și o sumă de norme cu caracter juridic împrumutate din mediul social-politic în care s-a dezvoltat și pe care le-a adaptat nevoilor specifice. Normele de care s-a folosit Biserica n-au avut numai caracter de lege scrisă, ci și de lege nescrisă sau de obicei. În partea a doua se subliniază importanța deosebită a legii scrise, a „pravilelor”, în viața bisericească. Legile apărute sub formă de învățături orale transmise de la Sfinții Apostoli și s-au cristalizat cu timpul în scris, în codici — colecții de legi și canoane — cunoscute și sub numele de nomocanoane, traduse în românește sub denumirea de pravile.

Cap. III se ocupă de principalele probleme ale dreptului Bisericii Ortodoxe Române, ca și ale Dreptului roman de Stat, scris și nescris, între altele de următoarele: 1. raportul istoric dintre „*ius valachicum*” și „*ius ecclesiasticum*” în viața poporului român; obiceiul pământului, adică un drept agrar funciar, care a ținut locul și de constituție politică și de condică civilă și criminală. Arată că la români existau două feluri de scaune de judecată: judecata bisericească și judecata obștească-domnească. În competența judecătii bisericesti intrau cauze ca: divorțul, căsătoria, răpirea miresei, căsătoria între rude apropiate, furtul din biserică etc., în general acțiunile de drept civil matrimonial și mostenirile, iar în competența judecătii obștești rămineau cauzele dreptului de proprietate asupra pământului.

2. Analizând documentele și mențiunile istorice despre existența unui drept scris în Biserica Ortodoxă Română, autorul constată că mulți cercetători sînt de părere că românii au cunoscut un cod de legi cu mult înainte de legile păstrate și cunoscute de noi azi,

3. Colecțiile grecești, slave și românești manuscrise sau tipărite folosite de români. Intre Pravilele românești care au avut o circulație mare sînt amintite: a) Pravila de ispravă oamenilor și de toate păcatele și greșalele — aparținind lui Ioan Boșdan; b) Pravila lui Lucaci (sau de la Putna 1581); c) Pravila numită „*Codex neagoianus*” sau „Pravila sfinților părinți 318 și după învățătura marelui Vasile” scrisă de popa Ioan din Sinpetru 1620—1621; d) Pravila aleasă, întocmită înainte de 1632 în Moldova, autor fiind loșofătul Eustratie. Colecții juridice (Pravilele tipărite); e) Pravila lui Coresi, 1563 sau 1570—1580 la Brașov; f) Pravila Mică, Govora 1640—1641, tipărită pe timpul lui Matei Basarab; g) Șapte taine — Iași, 1644; h) Carte românească de învățătură, Iași 164v; i) Pravila cea Mare, Tirgoviște, 1652.

Aceste legi se numesc în limba noastră veche „pravile” și reprezintă un sistem unitar de drept specific Bisericii și Statului feudal român.

Cap. IV pune în lumină raportul dintre legile bisericești și de Stat în trecutul nostru, menționind că nevoile bisericești au determinat cu mult înaintea celor de stat, apariția unei legi scrise. Se subliniază caracterul unitar de conținut al pravilelor în toate provinciile românești. De asemenea aceea că pravilele prin răspîndirea și circulația lor, ca și aplicarea lor pe întreg teritoriul locuit de români, au constituit principalul document viu al unității culturale întruodod o eapniod is aqum

Concluzia lucrării, firească, pe lângă o recapitulare a elementelor de bază, enunță că există o deosebire între condițiile care fac să apară dreptul scris într-o societate laică și apariția lui în comunitățile bisericesti organizate.

Autorul arată că n-a existat o așa zisă „receptare” a dreptului bizantin bisericesc și de Stat, ci s-a produs un proces firesc de împrumutare, asimilare și adaptare a acestuia.

Lucrarea de doctorat a lui Ioan N. Floca este o prezentare științifică, echilibrată, îmbogățită cu elemente informative noi, deosebit de grăitoare.

Diacon Victor Vasile

GRIGORE N. CRIVEANU: 1. *Cugetări și maxime*, Editura Tineretului, București 1968; 2. *Culmi de viață*, Editura Tineretului, București 1969.

În Editura Tineretului, au apărut — cu un scop bine determinat — în doi ani succesiv, aceste două culegeri de maxime și de exemple, pentru cei tineri îndeosebi, ca și pentru cei ce au fost tineri, deopotrivă de instructive și folositoare. Pentru că problema educației tineretului — „schimbul de miine”, căruia îi vom preda, la vremea sa toate răspunsurile în toate domeniile — e o problemă majoră a generației noastre. Așa cum a fost și va fi problema celor de altădată în legătură cu noi și de totdeauna pentru viitorime. Și sînt gânduri, au fost fapte și vor exista mereu așa-numitele „principia de bonum vivere”, pe care și noi le-am gustat, le-am trăit, săvîrșim le-am transmis înaintașii, cu pavyza cărora și noi simțim dăruirea să intrăm în noua generație. Bineînțeles, e vorba de ceea ce este într-adevăr valabil peste veac.

În acest sens, de transmitere a unei moșteniri morale, către generația viitoare, ambele lucrări ar putea să poarte pe frontispiciu cugetarea filozofului Jules François Simon (1814—1896), cuprinsă în volumul de maxime și cugetări: „Adevărul e un depozit că și boacăția. Noi nu sîntem — ca să spunem așa — decît casierii: îl strîngem pentru a-l răspîndi”.

1. Într-adevăr, culesul acestui material e „rodul unei îndelungate, munci de cercetare a literaturii filozofice, pedagogice, etice, beletristice și sociale”, precum mărturiseste autorul în prefața primei lucrări: „Cugetări și maxime”. Cuprinsul acestei culegeri este grupat pe parcursul a 390 de pagini, în capitole mari: Omul, Viața, Educația, Cultura, Munca, Fericirea, Legea, Patria, etc. Cugetările și maximele sînt dispuse după autorii lor cronologic; s-a urmărit astfel, în cadrul fiecărei noțiuni evoluția gîndirii umane, peste veacuri”, ilustrînd cît se poate de elocvent „circulația peste milenii și secolă de marilor idei”. La sfîrșit,

cartea e completată cu un indice de nume, avînd cronologia de rîcoare, precum și o bibliografie selectivă.

În conținutul ei, fără nici o exagerare spus, aceasta e pe bună cale o carte de înțelepciune și îndrumare în viață, în calitatea sa de „cristalizare a unor concluzii ale experienței generale umane”. Ei bine, tocmai „cristalizarea” aceasta presupune concentrarea, în puține cuvinte, lapidar și concludent, a marilor adevăruri gîndite și trăite de cele mai scinteițetoare minți ale omenimei. Iată ea strălucе în conciziune, nu în verbalism. Așa cum ne previne o cugetare din volum: „faci fraze, fiindcă n-ai idei” (Condorcet, 1743—1794). Pentru un gram de uraniu — vagoane întregi de steril; dar — tocmai de aceea — ce forță uriașă e concentrată în această chintesență a materiei: forța acestor cugetări stă desigur în cuprinsul lor. Dar și în lapidarietatea, pînă la zgîrcenie, a cuvintului mult cuprinzător, a expresiei parcimonioase, parcă săpată cu dalta, în marmoră, scîndrind scintei. Se știe cîtă trecere are azi genul scurt și în literatură. Lumea și îndeosebi tineretul, e grăbită. Or, sentențele și maximele și cugetările sînt la rîndul lor o repetată distilare chiar și a genului scurt prin excelență. Cunoaștem, de pildă, atractivitatea celor cite 10 aforisme pe săptămînă din revista Contemporanul. Oare nu au totuși avantajul selectivității finale din opera aceluiași autor și nici avantajul varietății mai multor autori.

Așa că tocmai această atractivitate servește și ajută scopului, desigur instructiv dar mai cu seamă educativ al culegerii de față: „o mai cuprinzătoare înțelegere a înaltei mîdiri a ființei omenești, să inspire mai multă încredere, voioșie și optimism în viață, să-l facă pe om mai bun, mai conștiincios, mai drept, mai demn, mai entuziast, mai nobil” (Cuvînt înainte). Deci intenția autorului este tocmai aceea ca cititorul să poată găsi în această culegere un elan în aspirații și străduințe, un îndemn la lucru, o chemare la îndeplinirea datoriei, o reconfortare sufletească, o rază de lumină în nedumeriri.

2. Dar — vorba lui Seneca, tot din culegerea pe care o prezentarăm, „lung e drumul prin învățături; scurt și priincios prin pilde”. Cuvintele sau vorbele învăță, exemplele atrag. Iată o cale de-o și mai strîngentă concluzie pentru educație: prin exemplul oamenilor mari de-o mare forță atractivă, pe care același autor ni-i prezintă într-un nou volum, apărut după un an de la primul și intitulat: *Culmi de viață*. Adică figurile oamenilor de seamă — filozofi, gînditori, bărbați de stat, literați, ostași — cu o viață luminoasă și pilduitoare. Fiindcă — așa cum constată Carlyle (1795—1881) — „nu putem privi, cituși de puțin, la un om mare, fără să nu cîștigăm ceva de la ei”.

Acest al doilea volum reunește într-o singură carte de 256 pagini, scurte povestiri pline de înțelepciune, izvorite din nobila strădanie a unora dintre slujitorii de frunte ai artei cuvîntului, clasici ai literaturii române și străine: Ion Neculce, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, George Coșbuc, Nicolae Iorga, Octavian Goța, Mihail Sadoveanu, Victor Hugo, Leon Tolstoi, Turgheniev, Förster, Edmondo de Amicis, Th. Barrau și alții.

„Culmi de viață”, spre care e chemat cititorul, vizează dragostea de patrie, evocînd fapte vitejiste și figuri de eroi ce s-au jertfit pentru pămîntul natal, afecțiunea, respectul și devotamentul în familie, patosul dreptății și al adevărului, elogiul înțelepciunii, curajului, cinstei, prieteniei, muncii și omeniei — precum recunoaște și o recomandă prezentarea editorială a cărții de care ne ocupăm de astă dată.

Scopul răspîndirii acestui material de culegeri îl mărturisește autorul, în obîsnuitul Cuvînt înainte: „Din iubire mare către copiii și tinerii noștri, am adunat, în curgerea anilor, multe pagini frumoase, instructive și educative, din literatura noastră ca și din cea străină. O mică parte din aceste culegeri s-au și tipărit în 1927 (ediția I-a) și în 1942 (ediția a II-a) sub titlul: „Puterea unui copil”.

În conformitate cu îndrumările privind educația tinerei generații, acest volum, imprimat în condiții optime, oferă exemple care să înfățișeze tinerilor cititori figuri de oameni de seamă — de predilecție, personalități reale, istorice — cu o viață luminoasă, puternic pilduitoare și de admirabil umanism, chipuri de străluciți eroi și mari patrioți ce-au întruchipat iubirea de țară și națiune, iubirea de popor și echitate socială, curajul și eroismul sublim, pînă la jertfirea de sine. Chipuri de mame, noblețe sufletească și dăruire de sine, precum și chipuri de copii și tineri de-o rară distincție spirituală și de-o înaltă ținută morală.

Materialul este împărțit pe obiecte: Patria, Inima noastră, Înălțimi spirituale, Răspunsuri înțelepte și Vorbe de duh — fiecare din aceste capitole avînd o multime de variate exemple, utile atît pentru educatori, cît și pentru cei educabili. „Cu un cuvînt — scrie autorul — am adunat în acest volum tot ceea ce am socotit a fi luminos, care să ajute la dezvoltarea armonioasă a firii omenești, să îmbogățească mintea, să inobileze sufletul, să făurească bunele caractere, să aprindă entuziasmul, să înaripeze gîndirea și imaginația, să sporească dorința de muncă și simțul de omenie. Am ales într-adins pagini care înfățișează oameni ce-au trăit aieveau, cunoscuți de istoria națională și cea universală de urmat”. Pe scurt, exemplele sînt culese din viața reală și nu-s ficțiuni cu aspect artificios de simplă dascăleală. În general, aci e vorba de istoria națională și cea unifersală, precum și de oameni care au existat aieveau, cunoscuți de istorie sau făuritori de istorie. Ceea ce le conferă acestor exemple și un spor de autoritate, de plauzibilitate și accesibilitate, pentru cei ce ar avea să le urmeze.

Madame de Sévigné (1626—1696), scria în vasta sa corespondență cu fiica ei, la apariția fabulelor lui La Fontaine, că acestea sînt aidoma unui coș cu cîreșe de mai: tot alegei din ele pînă ce nu mai rămîne nici una! Fără exces de bunăvoință, cam tot așa se poate spune și despre Măximele și cugetările și despre Cul-

mile de viață culese din suflete și din viață de autor. Fapt care le recomandă prin ele însele. Fiindcă acestea cuprind în parte experiența și gândirea omenească, în ce are mai scinteietor și durabil — din pățanii și durere. Care nu se uită. Și nu-i bine să fie uitate. Adică, etern valabile. Ambele lucrări vizează idealuri și performanțe de înaltă moralitate general-umană, care se cer scrise cu majuscule.

De-o mare utilitate pentru toți cei ce au răspunderi în educație, precum și pentru preoțimea nevoită să concretizeze atâtea idei în complexul vieții, activând mereu în magisteriul amvonului indeosebi. De aceea, așteptăm, cu legitimă nerăbdare, și plinirea promisiunii autorului, pentru încă o altă și nouă prezentare cu chipuri și caractere mai aproape de noi, în timp. Pentru ca astfel oste-neala vnerabilului autor să-și îndeplinească și a doua sa premiză: nu numai cules, dar și semănat.

Prot. Petru Bogdan

RADU TEMPEA, Istoria sfintei biserici a Scheilor Brașovului, Editie îngrijită de Octavian Șchiau și Livia Bot, București, 1969, 234 pp.

În prefață se arată rolul culturii din Transilvania la sfârșitul secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în condițiile de destrămare a feudalismului, când apare opera învățatului protopop al bisericii Sfântului Nicolae din Scheii Brașovului a lui Radu Tempea.

Istoria sfintei biserici a Scheii Brașovului este importantă prin prezentarea național-socială și religioasă a faptelor selecționate și tălmăcite de autor în spiritul vremii de atunci.

Octavian Șchiau și Livia Bot expun biografia lui Radu Tempea, ca și lucrarea celor care s-au ocupat de istorie: Candid Mușlea, Sterie Stinghe, Ilarion Ciobanu, I. Colan, I. Roman, I. Crăciun, I. Lupaș, N. Iorga, S. Pușcariu, Iosif Pervain. Expunerea este critică și problemele sunt bine lămurite: astfel este cea privitoare la versiunile din cronica rimată „Plîngerea sfintei mănăstiri a

Silvașului” care sînt aproape identice cu versurile din cronica lui Radu Tempea. Versurile sînt luate foarte probabil din Cronica lui R. Tempea, iar cronica rimată a fost scrisă tot în Scheii Brașovului de un călugăr refugiat de la Prislop.

În istoria literară din zilele noastre Cronica lui Radu Tempea este actualizată de Ioachim Crăciun într-o prezentare bibliografică și de prof. univ. I. Pervain, care insistă asupra calităților documentare și literare ale Istoriei brașovene.

Istoria lui Radu Tempea cuprinde evenimentele legate de biserica Scheii pentru o perioadă de 250 ani. Partea de început a lucrării este o reproducere puțin concentrată a vechii Cronici a protopopului Vasile de la aceeași biserică.

Brașovul la sfârșitul secolului al XV-lea era o piață comună pentru cele trei țări române, fiind un ade-vărat furnizor al civilizației materiale orașenești, iar în stabilirea și menținerea legăturilor cu Tara Românească, Moldova, cărturarii români din Scheii au avut un deosebit rol. Biserica din Scheii nu stătea izolată în fața propagandei religioase, ci se bizaia pe sprijinul bisericii din Principate, care deseori avea și aspecte politice.

În secolul al XVI-lea se constată din Cronică că preoții învățați din Scheii erau folosiți de Cetatea Brașovului în relațiile lor cu domnii români. Amintim ajutoarele domnilor Țării Românești a lui Neașoe Basarab pentru ridicarea bisericii de pia-tră în 1495, a lui Vlad Călușarul, care a pribegit prin Brașov, iar între anii 1583 și 1591 se menționează ajutorul material dat de domnii Moldovei. Tot astfel sînt amintiți și domnii Petru Cercel, Aron Vodă, Mihail Viteazul.

Legăturile spirituale sînt menținute de cei de la Scheii cu episcopul Buzăului prin sfîntiri de preoți și adăpostiri de călugări în schiturile și mănăstirile din Tara Românească.

Cu privire la „Unirea bisericească” Radu Tempea povestește cu indignare manevrele episcopului Atanasie Anghel, împotriva scheienilor, pîrindu-i în Tara Românească, că s-ar fi unit. Delegația brașovenilor pentru

dezvinovățire, dezmente „mestecăturile” (intrigile) celui „necuvios vladică Atanasie”.

„Scheienii sînt sprijiniți în lupta lor pentru păstrarea ortodoxiei de stolnicul C. Cantacuzino, Șerban Cantacuzino, C.Brincoveanu și de patriarhul Constantinopolului.

Independența națională trăiește în conștiința oamenilor de atunci strîns legată de cea religioasă, apărîndu-și religia, preoții bisericii își apărău și interesele economice, fiindcă ei înșiși făceau parte din pătura înstărită a Scheilor. Și la acuza sașilor că românii stau pe moșie străină, ei răspund: „că moșii și strămoșii au plătit grădinile”.

Octavian Șchiu și Livia Bot analizînd istoria lui Radu Tempea cu drept cuvînt afirmă că i se pot găsi autentice valori documentare, lingvistice și pe alocuri chiar literare”. „Istoria lui Radu Tempea este un document valoros. Însemnările de fapte și atitudinea cronicarului față de ele ne pot ajuta la reconstituirea atmosferei vremii sub diferite aspecte”.

„Cronica lui Radu Tempea poate sta alături de cronicile marilor crocari moldoveni și munteni a lui Grigorie Ureche, Miron Costin, Radu Popescu, Constantin Cantacuzino, Ion Neculce și în același timp o mărturie a unității limbii române vechi.

Nota asupra ediției arată cum s-a făcut transcrierea eu litere latine a cronicii, ortografierea ei. Urmează publicarea integrală a cronicii. Anexele cuprind: Izvod, Paria, Predoslavia către cititori din tilcul Evanghelilor. Cronica popii Vasile (1392—1633) în limba germană și aceeași cronică în limba română, Plîngerea Sfintei mănăstiri a Silvașului din eparhia Hategului din Prislop (fragment) indică nume și localități, glossar și lista planșelor.

Lucrarea lui Octavian Șchiu și Livia Bot este bine documentată. Ea e o contribuție valoroasă a continuității culturii și literaturii românești, în același timp și un capitol zburcumat de luptă dirză a românilor ortodocși din Scheii Brașovului pentru păstrarea ființei naționale și religioase.

Prof. Constantin Rudnenu

MIRCEA TOMESCU, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*, București, 1968, 216 pp.

Autorul publică prima sinteză a istoriei cărții românești. Cele mai vechi cuvinte scrise s-au descoperit la Tărtaria (Mureș), o scrisoare protoliterară asemănătoare scrisului sumerian din timpul lui Ururk al IV-lea (3500—3200) (i. Hr.) și Djender Nast (3200—300 i. Hr.). Ovidiu a scris la Tomis versuri latinești și mărturisește că „am scris în graiul getic” deci este primul poet al getilor. Dio Cassius spune că Domitian a primit o scrisoare de la Decebal. Se amintește de inscripția „Decebalus per Scorilo”. Pe teritoriul patriei noastre au fost descoperite peste 3000 de inscripții, cea mai veche este de la anul 110, anul înființării coloniei Ulpia Traiana. La schitul Basarabi (județul Constanța) a fost descoperită o inscripție, chirilică din anul 943, a jupinului Dimitrie; la Mircea Vodă, s-a descoperit o inscripție din sec. al X-lea.

Unii slavisti sînt de părerea că Savina kniga și Codex Suprasliensis au fost scrise pe teritoriul României. Manuscrisul numărul 628 de la Academie este un codice slavon din secolele XI—XII. Mai există un Apostol din secolul XIII-lea, un Octoih din secolele XIII—XIV, ajuns din Moldova în Caransebeș, un fragment de Evanghelier din secolele XIII—XIV găsit la Rîșnov. În secolul al XV-lea s-a tradus în Moldova din limba greacă, în limba slavonă, un Sbornic, ce cuprinde o culegere bizantină de scrieri polemice împotriva ereziilor. Călușarul Filotei (fostul logofăt din timpul lui Mircea cel Mare), a compus un polileu în limba slavonă, tipărit în Molitvodo-vețul slav apărut la Veneția în anul 1547 și retipărit în Psaltiri și Catavasiere slavonești. Simeon Dedulovici, fost vistiernic al Țării Românești a scris în secolul al XV-lea un imn de laudă Sfintului Mihail al Sinadelor. Grigore Tamblac a scris Viața Sfintului Ioan cel Nou de la Suceava. În 1451 grămăticul Drago-mir scrie un Zaconic, iar Damian grămăticul copiază în anul 1495 la Iași Sintaagma lui Matei Vlăstaris din porunca lui Ștefan cel Mare. Pri-

ma cronică redactată în Moldova a fost intercalată în Letopisețul anonim al Moldovei, Letopisețul de la Putna, Letopisețul lui Azarie. După cum se știe Macarie, Eftimie și Azarie au compus cronici. Povestea despre Dracula Vodă a fost scrisă în 1486. Cea mai originală operă slavonă scrisă în țara noastră este cunoscuta scriere a lui Neașoe Basarab „Invățături” ce formează „problema homerică” a istoriei literaturii române. Manuscrisele slavone din țara noastră erau apreciate în toate țările cu cultură slavonă. Țarul Ioan Vasilievici al Moscovei cere de la Alexandru Lăpușneanu o copie a Sintagmei lui Vlastara, iar Ivan Fedorov, primul tipograf rus, a căutat în Țara Românească manuscrise pentru stabilirea textului Bibliei, ce a apărut în 1581 la Ostrog. La mănăstirea Feleacului din Ardeal a fost copiat în 1481 un Liturghier, iar în anul 1488 un Tetraevanghel. Se cunosc 40 de manuscrise din timpul lui Ștefan cel Mare. Se cunosc 27 de caligrafi și miniaturisti din epoca lui Ștefan cel Mare. Evanghelia de la Humor a fost scrisă în 1473 de ieromonahul Nicodim. Petru Rareș duce această Evangheliă la Constantinopol. În 1653 ajunge de la Timus Hmelnițki la ostașii lui Kemény, de la care o cumpără voievodul Moldovei Gheorghe Ștefan în anul 1656.

Autorul face istoricul manuscriselor slavone din Țările Române, analizează frontispiciile, arta cu care au fost scrise. Cea mai veche ferecătură de argint este a Evangheliarului lui Nicodim, care are o deosebită importanță pentru cunoașterea începutului artei feudale. Evangheliarul dăruit în 1555 mănăstirii Sf. Dionisie de la Atos are pe copertă chipul lui Mircea Ciobanul, al Doamnei Chiajna și al celor doi copii: Stana și Petru. Pe prima copertă a Tetraevangheliarului ferecat cu cheltuiala Doamnei Elena, soția lui Petru Rareș, se văd figuri de domni și domnițe. Pe coperta evangheliarului scris în 1550 din porunca mitropolitului Grigore al Moldovei, pentru mănăstirea Voroneț, se vede figura lui Daniil Sihastrul. O carte bisericească se vindea cu 1000 de aspri, sau 17—

25 galbeni, ceea ce echivala cu prețul unei moșii. În 1583 eșuează mănăstirii Tismana a cumpărat o răsie a popii Stoica din Groșani cu două cărți. Teofan, mitropolitul Sucevei a cumpărat cu 100 de galbeni ungurești și 100 de taleri Evangheliar scris și ferecat în aur cu cheltuiala lui Ion Golăi. Primul tipograf este călugărul Macarie care a tipărit în Țara Românească trei cărți: 1. Liturghier (1508), 2. Octoih (150), 3. Evangheliar (1512). Mircea Tomescu presupune că litera pentru tipografia lui Macarie a fost lucată de meșteri din Sibiu sau Brașov. Primele tipărituri din țara noastră sînt de format mijlociu (în 40 mic) cu cîte 15—22 de rînduri pe pagină. Nu au foaie de titlu, ci încep direct cu textul, ca și manuscrisele, nu au paginatie, ci numai caietele însemnate cu litere chirilice cu valoare de cifre. Din Evangheliar, Macarie a imprimat și un număr de exemplare pe pergament. Autorul tece în revistă tipăriturile slavone din Principate. Discută apoi problema tipăriturilor din Transilvania. Tipografia din Sibiu înființată în anul 1528 are și o secție românească, supravegheată de Filip Moldovanu identificat cu „Philippus Pictor” sau Maler), care în 1546 a tipărit un Tetraevangheliar slavon, cu 292 de pagini, împodobit cu trei frontispicii.

Capitolul al doilea se întitulează: Scrisul și cartea manuscris în limba română. Cronicarul bizantin M. Dukas scrie că printre prizonierii de la curtea lui Baiazid erau și „valahi” care cîntau sultanului în limba lor. În 1420 Constantin Kostentchi anințește o regulă de scriere în limba română. În 1475 la Constantinopol un german a văzut o scrisoare „în valahă”. Textul tratatului din 1485 dintre Ștefan cel Mare și regele Cazimir a fost tradus din limba română (Haec inscriptio ex Valachica in latinum versus est, sed ex Ruthenica lingua scriptum acceptus). Cel mai vechi text românesc este scrisoarea lui Neacșu de la Cîmpulung din 1521 către „Haneș Begner” judele Brașovului. Prima carte pomnă tradusă în românește este „Flora darurilor”. Pe manuscrisul slavon citim „Cartea darurilor sau vir-

tuților și păcatelor" tradusă din limba italiană în valahă sau boğdănească de către Gherman Valahu, iar din valahă tradusă în slavonă de Veniamin, ieromonahul Rusin la anul 1592". Cele mai vechi texte religioase în limba română sînt: Codicele Voronoțean, Psaltirea Voronoțeană, Psaltirea Scheiană și Psaltirea Hurmuzachi. Codex Sturdzanus, Codex Negoianus, Codicele Teodorescu, Codicele de la Cohalm, sînt o adevărată bibliotecă.

Trecînd la cartea tipărită, discutăm problema Catehismului luteran din 1544. Coreși este amintit în 1557 ca ajutor al lui Oprea Logofătul în epilogul Octoihului slavon tipărit la Brașov. În 1558 sau în 1559 Coreși se stabilește definitiv la Brașov, chemat de judele Brașovului. În 30 de ani Coreși a tipărit 36 de cărți, din care 9 în limba română, 3 bilingve (româno-slavone) și 24 slavone.

Capitolul al III-lea se intitulă „Cartea în anii 1600—1716. Autorul precizează că „În secolul al XVII-lea a existat, ca și în secolele anterioare, o permanentă legătură culturală între cele trei țări. Cărțile tipărite, sau chiar manuscrise, circulau dintr-o țară în alta. Tiparul în Transilvania s-a reintrodus cu ajutorul material și cu meșterii trimiși din Țara Românească, iar cărturarii treceau dintr-un principat în altul, punîndu-și activitatea culturală în slujba întregului popor român". În secolul al XVII-lea „cartea românească se dezvoltă în condițiile confruntării pe un plan amplu dintre cultura feudală și cea orășenească, ale cărei începuturi datează din veacurile precedente". Dintre caligrafi amintim pe mitropolitul Atanasie Crimca și Teofan de la Voroneț. Evangheliarul grecesc din 1616 scris de mitropolitul Luca, Liturghiarul grecesc scris în 1631 de Nectarie, Liturghiarul grecesc scris în 1633 de Porfirie, sînt bogate în frontispicii ornate. Slujbenicul slavo-român scris din porunca mitropolitului Ștefan al Ungro-Vlahiei, este unul din cele mai frumoase manuscrise cu inițiale. În câteva manuscrise sînt și portretele lui Matei Basarab și * al Doamnei Elera. În secolul al XVII-lea crește

numărul manuscriselor românești și sînt și multe manuscrise laice. Un fapt deosebit îl constituie apariția cronicilor (Grigore Ureche, Miron Costin). În Transilvania amintim Cronica bisericii Sfîntul Nicolae din Șcheii Brașovului de popa Vasile și Cronica lui Gheorghe Brancovici. Letopisețul Cantacuzinesc se păstrează în 43 de copii, iar al lui Radu Popescu în 22 de copii.

Activitatea tipografică în prima jumătate a secolului al XVII-lea este rodnică. Din 1635 pînă în 1656 au apărut 43 de cărți. Cazanlia lui Varlaam din 1646 s-a impus „și ca o carte de lectură". Prima lucrare polemică este Cartea ce se cheamă „Răspunsul împotriva catehismului calvinesc, Iași 1643. Catehismul calvinesc a apărut la Prisaca lîngă Alba Iulia. Noul Testament de la Alba Iulia din 1648 este o operă deosebit de importantă. În domeniul juridic amintim: 1. Pravila de la Govora din 1640, 2. Pravila lui Vasile Lupu din 1646, 3. Indreptarea legii din 1652. În tipăriturile din secolul al XVIII-lea găsim foaie de titlu. Prima carte cu pagini numerotate este Evanghelia învățătoare de la Govora din anul 1642. În Liturghiarul slavonesc din anul 1646 întîlnim o gravură ce reprezintă pe Matei Basarab, pe Doamna Elena și pe arhimandritul Ioan de la mănăstirea Dealului. Dintre tipăriturile din a doua jumătate a secolului al XVII-lea amintim Biblia din 1688, o operă monumentală. Psaltirea din 1673 tradusă în versuri de Dosoftei. „Arta tiparului românesc se ridică la o treaptă superioară în vremea lui Antim Ivireanu". Dintre leqătorii de cărți amintim pe Gligorie Moesiu, care pe ferecătura Tetraevangheliarului de la Sucevița și-a imprimat numele în 1609. În ferecătura Tetraevangheliarului de la Dragomirna din 1609 apare portretul mitropolitului Atanasie Crimca.

Urmează capitolul: Cartea în anii 1716—1780. Între anii 1716 și 1780 au apărut 24 de cărți în limba greacă, față de 42 cărți grecești apărute în perioada 1682—1716. Din secolul al XVIII-lea se păstrează 4000 de manuscrise. Devine foarte răspîndită ocupația de caligraf-copist. Au

fost identificați 189 de copiiști, pe cînd din secolul al XVII-lea se cunosc doar 43 de copiiști. Crește prestigiul cărții tipărite. Producția grafică crește cu aproximativ 42%. Din 1717 pînă în 1750 au apărut 102 cărți în Țara Românească, 29 în Moldova, 6 în Transilvania și 15 peste hotare. În 1743 apare Apostolul la București, dar în același an se tipărește și la Buzău. În 1747 apare Molitvelnicul și la București și la Buzău și la Rîmnic, iar Liturgiile se tipăresc la București, Iași și Rîmnic. Cărțile erau legate în scoarte de lemn, îmbrăcate în piele colorată și ornamente prin presare la rece.

Cu capitolul al V-lea intitulat: Cartea în anii 1780—1830 începe cartea românească modernă. Mitropolitul Iacov Stamati al Moldovei, prin anafora din 1792 obligă negustorii să dea bibliotecii din Iași un exemplar din fiecare carte adusă în țară spre vinzare, iar dacă exemplarul este prea scump să o vîndă cu jumătate din preț. În această perioadă se editează primele cărți populare (Istoria Alexandrului celui Mare, Sibiu, 1796, reeditată în 1796 de Strilbițchi).

Primul atelier tipografico-editorial manufacturier este organizat la Iași de Mihail Strilbițchi. În 1756 tipărește la Iași „Mreaja apostolică” în limba greacă. În 1778 își începe activitatea editorială. Prima carte editată de Strilbițchi este Psaltirea apărută la Iași în anul 1782.

Capitolul al VI-lea se intitulează: Cartea în anii 1830—1878. Din 1830 pînă în 1878 au apărut 7200 de tipăriți (din care 283 sînt tehnicoștiințifice). În 1806 a apărut la Rîmnic prima tipăritură în limba bulgară. Din 1806 pînă în 1877 au apărut în țara noastră 280 de cărți în limba bulgară. Autorul constată că această perioadă „Cărțile editate într-o provincie circulă în toate provinciile românești, atît prin intermediul librariilor, cît și al cărturarilor”. O carte apare în 500—1000 de exemplare. Unele cărți populare și manualele școlare apar în 3000 de exemplare. În secolul al XIX-lea apar primele tipografii private. În 1863 existau în România 27 de tipografii.

Capitolul al VII-lea se intitulează: Cartea în anii 1878—1918. Este o epocă în care se „cunoaște o ascensiune continuă și rapidă”. În 1912 au apărut 3500 de lucrări imprimate. Industria grafică ocupă locul al optulea în ansamblul industriei naționale. În 1901 erau în România 172 de tipografi și litografii în 31 de localități. În 1912 erau 211 tipografii în 52 de localități. În Transilvania erau aproximativ 33 de tipografii românești în 17 centre (la Lucoi 5, la Gherla 4, la Brașov 3, la Sibiu 2, etc.). La expozițiile de artă grafică de la Liege (1894) și Paris (1900) obțin medaliile de aur cîteva cărți românești.

Lucrarea lui Mircea Tomescu este o contribuție științifică importantă.

Iosif E. Naghiu

EUGEN GLÜCK Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țărănilor din părțile arădene în anii 1849—1853, (Extras din culegerea „Studii și articole de istorie”, vol. IV, București 1962). ANDREI CACIORA și EUGEN GLÜCK, Noi date privitoare la lupta românilor din Cimpia Aradului pentru drepturi și libertate națională, (Extras din „Revista Arhivelor”, vol. 2, an. XI, București 1968).

Istoria românilor din cimpia Aradului și din părțile crișene, cu toate studiile apărute pînă acum — datorită unor cercetători pasionați, este relativ puțin cunoscută. În deosebi revoluția din 1848—49, cu anii premergători și cei imediat următori, în părțile arădene, foarte boagii în evenimente, nu este în de ajuns de cunoscută. Pentru acest motiv în sintezele de istoria României, în deosebi în cele mai vechi, trecutul acestei margini de vest a României ocupă prea puțin loc. Mai mult, unii istorici, mai vechi și mai noi, înclină a crede că în aceste părți n-a ajuns decît în mică măsură suflul revoluționar al anilor 1848—49; că românii arădeni au contribuit prea puțin la lupta pentru afirmarea națională și bisericească ce caracterizează aceste vremi. Explicația o vedem în lipsa unor cercetări mai aprofundate în arhivele locale care, precum s-a putut vedea, aduc știri

concludente și foarte prețioase în această privință.

Arhimandritul Ilarion Pușcariu, de pildă, scrie despre episcopul Aradului Gherasim Rațiu că acesta „în starea debilă a lui, visa de o mitropolie în Arad și altă mitropolie în Sibiu, de unde se vede că el privea mitropolia de o distincție personală a episcopilor...” (în „Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania”, Sibiu 1900, p. 77). Aceeși eroare o face și istoricul, mai nou, de mare prestigiu și merit în istoriografia ardeleană, Silviu Dragomir care, vorbind despre vlădicii români din părțile crișene în anii revoluției, afirmă: „nici episcopul Gherasim Rațiu de la Arad nu constituie un factor al redeschiderii naționale. Bătrîn și veșnic bolnăvicios dar și lipsit de curaj, el trăiește departe de nizuțele epocii sale”, (în „Studii și documente privitoare la revoluția Românilor din Transilvania în anii 1848—49”, vol. V, Cluj 1946, p. 39).

Am arătat în studiul nostru: „Românii arădeni în frământările anilor 1849—50” (Arad 1947), contribuția arădenilor la luptele naționale și bisericești din timpul revoluției și din anii următori.

Avem acum bucuria de a prezenta două lucrări de istorie locală, rezultate a unor serioase și rodnice cercetări în arhivele arădene, prima a profesorului Eugen Gluck din Arad înfățișînd aspecte din luptele arădenilor împotriva exponenților feudalismului și ai habsburgilor, al doilea al aceluiași, în colaborare cu Andrei Caciora, directorul filialei Arad a Arhivelor Statului. Acest studiu din urmă înfățișează date noi și foarte interesante privitoare la lupta arădenilor pentru drepturi și libertate națională.

În studiul despre lupta antifeudală a țăranilor români, maghiari și germani din părțile arădene se arată că mișcările puternice din unele sate constrîng nobilimea maghiară să desființeze iobăgia chiar înainte de publicarea oficială a legii respective, care în Arad s-a publicat la 1 mai 1848.

Una din formele de luptă antifeudală a țăranilor era alungarea nota-

rilor antipopulari, ca la Semlac, unde, pe lângă aceasta, ei reocupă 1200 jugăre de pămînt răpite în 1840 de moșierul conte Hadik. De asemenea în satele din podgoria Aradului, Sîria și Păuliș, țăranii refuză dijma de struguri.

După înăbușirea singeroasă a revoluției, regimul absolutist, sprijinit de nobilimea maghiară, conservatoare, inaugurează o epocă de cruntă exploatare a naționalităților din imperiu, împiedecînd orice tendință de afirmare națională de orice natură.

O parte însemnată din studiu înfățișază re izbucnirea luptei țăranimii în toamna anului 1849 sub influența luptei maselor române din comitatul Zarandului conduse de prefectul Buteanu. Cetele moșilor proveniți din tabăra lui Avram Iancu, la 10 august 1849 pătrund în părțile estice ale comitatului pînă la Hontisor. În 16 august mai multe coloane de moși coboară pe valea Crișului Alb pînă la Sebis și Cuied, iar pe Mureș pînă la Petriș și Vărădia, antrenînd în mișcare vreo 70—80 sate. „De la răscoala țăranilor din 1784 condusă de Horia, Closca și Crișan, pe teritoriul comitatului Arad n-a mai avut loc o mișcare de asemenea proporții”. Valul de luptă al țăranimii a surprins pe comandantii armatei imperiale care tocmai pregăteau dezarmarea moșilor. Trupele imperiale, superioare și ca număr și ca arme, au făcut ca țăranimea să se retragă spre regiunea Munților Apuseni unde lăncierii lui Iancu refuzau să depună armele. A urmat campania de represii, de procese în masă, confiscări de bunuri și mai ales arderea bancnotelor lui Kossuth care a mărît sărăcia și suferințele populației.

Un alt capitol arată fazele întăririi regimului absolutist în comitatul Arad, prin întărirea jandarmeriei, introducerea unor grele impozite directe și indirecte, monopolul tutunului și altele, măsuri care duceau la întărirea proprietății nemeșesti și la pauperizarea țăranilor.

În studiu se subliniază cu multă dreptate că „masele din comitatul Arad se ridică nu numai în apărarea cuceririlor revoluționare amenințate ci și împotriva asupririi națio-

nale practică de regimul absolutist", cu toată „egalitatea naționalităților” proclamată prin constituția imperială din martie 1849. Un rol deosebit de nefast l-a jucat, în această privință, comisarul guvernial Ioan Atzel care se opunea introducerii limbii române în administrația comitatului și chiar în administrația comunelor acuzând pe intelectualii români de tendințe „daco-române” și de legături cu generalul Magheru spre a-i putea înlătura astfel de la oficiile publice. Cu toate acestea „mai multe comune din părțile Aradului au dat un ajutor material eficient delegaților români ce urmau să plece la Viena”, spre a se alătura sibienilor, în frunte cu mitropolitul Șaguna, în solicitarea drepturilor cuvenite neamului românesc. Au avut loc chiar adunări sâtești în cadrul cărora s-a cerut înlăturarea revendicărilor naționale românești.

Populația română manifestă o simpatie puternică pentru Avram Iancu, „craiu munților”, care în toamna anului 1849 și în primăvara anului 1850 a trecut prin comitatul Arad. În aprilie 1850 se proiecta „o adunare a fruntașilor români în Cuvin”, unde se afla episcopul Aradului Gherasim Rațiu, oprită însă de autoritățile județene, care se temeau de o mișcare organizată, cu un program social bine definit, care până atunci era susținut doar de o parte a intelectualității arădene” (p. 15).

Ultima parte a studiului aduce știri noi și importante despre rezistența țărănilor față de măsurile luate de regimul absolutist în anul 1850 și următorii, cu formele de luptă cunoscute, pribegia sătenilor și mai ales haiducia, foarte răspândită în județul Arad, „cea mai eficace formă de luptă a maselor împotriva jugului habsburgic și nemeșesc”.

Concluzia studiului este că „mișcările țărănești din comitatul Aradului, din anii 1849—53, au fost lupte cu caracter spontan, îndreptate împotriva jugului habsburgic și al nobilimii, în esență împotriva asupririi sociale și naționale”. Ele se încadrează în mișcarea generală a maselor din Transilvania, de toate

naționalitățile, interesate de o potivă în lichidarea acestei asupriri.

Al doilea studiu reia problematica frământărilor sociale și naționale din județul Arad între anii 1849—1867 aducând știri noi și foarte interesante pentru lămurirea atitudinii Românilor arădeni în această vreme. Cu deosebire, acest studiu, prin datele noi pe care le aduce, vine să întărească adevărul că activitatea românilor arădeni pentru drepturi și libertate națională mergea mină în mină cu aceea a ardelenilor conduși de Șaguna. Această luptă e sprijinită de masele populare care contribuie, cu toată sărăcia lor, pentru ca delegații lor, în frunte cu Vicențiu Babeș, Ioan Arcoși și Teodor Șerb, să poată merge la Viena.

În această luptă a arădenilor se distinge și o față bisericească puțin cunoscută până acum istoriografiei noastre, protopopul Ioan Rațiu, nepotul episcopului Gherasim. Iată ce ne dezvăluie în această privință studiul amintit: „Legătura cu Transilvania și în special cu Avram Iancu se ținea prin Ioan Rațiu (protopopul român al Aradului) iar cu revoluționarii din Țara Românească prin avocatul Ioan Popovici (membru marcant al comunității bisericii catedrale din Arad, din care făceau parte de astfel atit Vicențiu Babeș cit și Ioan Arcoși)”.

În 7 august 1850 Avram Iancu sosește la Arad „întilnindu-se în aceeași zi cu protopopul Ioan Rațiu, urmărit de poliția imperială. E regretabil că nu cunoaștem cele discutate de cei doi fruntași români.

În 14 mai 1851 comandantul militar din Oradea refuză pașaportul pentru Ioan Rațiu, în Ardeal, „ca unul care este în discuții cu Iancu și cu mai multe persoane ardeleni suspecte și nu de mult l-a vizitat pe primul” (p. 86).

Într-un document din 31 mai 1850 notarul Suciu din Cuvin (unde se afla episcopul Gherasim petrecind la fiul său protopopul Terentie Rațiu) raportează comisarului guvernial că la 30 mai 1850 a sosit în Cuvin generalul Gheorghe Magheru însoțit de fruntași arădeni Ioan Popovici, Griгоре Popovici și Atanasie Sandor,

La raport comisarul adaugă că Maghera este „un membru uriaș al partidei revoluționare din Tara Românească”.

Scopul acestor contacte e dezvăluit în rapoartele comitatului Arad la Viena: „... cine urmărește cu atenție vigilență mișcările Românilor de aici... vede că cei de aici cu Avram Iancu și cu cei din Tara Românească și din Moldova sînt în contact pentru crearea din nou a unei țări daco-române”. În alt raport se precizează că „Vicențiu Babes stă în contact cu partidul lui Magheru, al cărui țel este înființarea unui imperiu Daco-Român”.

Aceste rapoarte sînt întărite de circulara comitelui suprem cercual din Oradea în care sînt menționate numele celor zece fruntași români din Transilvania și Ungaria care primesc materiale editate de revoluționarii români din Tara Românească și Moldova, printre care avocatul Ioan Popovici din Arad”.

În sfîrșit studiul aduce știri și în legătură cu sinodul eparhial din Arad din 23 iulie 1850 care a luat hotărîri aproape identice cu cel din martie 1850 de la Sibiu, ținut din inițiativa și sub conducerea mitropolitului Andrei Șaguna.

Nu se puteau aduce dovezi mai bune, credem, despre colaborarea arădenilor, între ei a protopopului Ioan Rătiu și a unchiului său episcopul Gherasim, la luptele pentru a fi marea națională și emanciparea bisericească, decît faptele enumerate pe scurt mai sus care atestă legăturile acestora cu căpeteniile mișcării naționale din Ardeal și de peste munți. Prezența lui Avram Iancu și a generalului Magheru în Arad și la Cuvîn atestă legăturile strînse cu fruntașii arădeni ale acestora, legături pe care nu le puteam cunoaște din arhiva Episcopiei Aradului, din motive lesne de înțeles. Ele ne au fost dezvăluite de actele rămase de la agenții regimului absolutist puși să-i urmărească. Aceste acte răstoarnă astfel aserțiunile istoricilor Ilarion Pușcariu și Silviu Dragomir menționate mai sus. Sîntem incredințați că viitoarele cercetări istorice ce se întreprind acum vor aduce și mai multă lumină în acest domeniu.

Studiile dlor E. Gluck și A. Căciora merită toată lauda. Datorită lor cunoaștem mai bine colaborarea românilor din părțile Aradului la lupta națională și bisericească din anii 1849—53.

Pr. dr. Gheorghe Lițiu

LIVIA BACARU, *Livres d'heures*, tipărite pe pergament în colecțiile Academiei R. S. România, în Studii și cercetări de documentare în bibliologie, anul 10, (serie nouă) nr. 1, 1968, p. 41—47.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România are un fond foarte bogat de carte veche, de mare valoare, apărute în țară și în străinătate. Autoarea se ocupă de cîteva „Livres d'heures” adică ceasloave, tipărite cu caractere gotice pe pergament și împodobite cu miniaturi artistice, apărute la Paris la începutul secolului al XVI-lea, în tipografiile lui Gilles și Germain Hardouyn. Ceasloavele acestea se numesc de obicei în latinește „Horae”. Bunnet a publicat o listă a ceasloavelor tipărite la Paris, dar nu aminteste cele pe care le prezintă acum revista noastră. Ceaslovul apărut în 1520 (înregistrat la Biblioteca Academiei la cota II 380761) are 80 de foi și este împodobit cu figuri din istoria distrugerii Ierusalimului de cunoscutul bibliofil și bibliograf Constantin Karadja.

A doua carte pe care o descrie autoarea se găsește la cota I 104248 din Biblioteca Academiei și este un ceaslov ce mai cuprinde și un fel de almanah pe 14 ani, începe cu 1537 și se termină cu anul 1545. Deși este în limba latină, mai are în limba franceză stihuri pe versul foii de titlu și catrene pe gravura cu omul anatomic. Ioan Bianu a cerut părerea lui Mario Roques, fost profesor de limbă română la Paris, care i-a răspuns că mai există un exemplar la Biblioteca Institutului Franței (cota D—63).

Se presupune că aceste tipărituri au fost ornate de Germain Hardouyn despre care se spune că era „în arte litterarie picture peritissimus”. Celebra Istorie a cărții de

Swend Dahl apărută în limba germană, dar și în traducere franceză, acordă o importanță deosebită acestor „Livres d'heures” sau „Horae” apărute la Paris în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în care se reflectă arta școlii de pictură franceză din acel timp, artă ce va cuceri occidentul european.

Cele 5 reproduceri din cuprinsul acestui articol prezintă aspecte din arta primei jumătăți a secolului al XVI-lea în Franța. Artă grafică franceză din acel timp era considerată foarte avansată.

Cele două tipărituri pariziene de la începutul secolului al XVI-lea nu sînt unicele rarități europene din bibliotecile noastre. De exemplu la Iași, în Biblioteca Mihai Eminescu există o ediție latină a lui Piccolomini, pe care n-o găsim în bibliografiile apusene.

Iosif E. Naghia

KEITH HITCHINS, Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania during the Decade of Absolutism, 1849—1859 (Andrej Șaguna și Românii din Transilvania în timpul decadelor absolutismului, 1849—1859) în „Südost-Forschungen”, München, vol. XXV, 1966, pp. 120—149.

Profesorul Keith Hitchins de la Universitatea din Houston-Texas, cunoscut de altfel cititorilor noștri (a se vedea „Mitropolia Banatului”, an XVII, 1968, nr. 1—3, pp. 166—169) prezintă în studiul pe care îl recenzăm activitatea desfășurată de Andrei Șaguna, Episcopul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în perioada istorică 1849—1859 cunoscută sub numele de „Decada Absolutismului”.

După ce cu sprijinul armatelor tariste a zdrobit revoluția din Transilvania (13 august 1849), Curtea de la Viena a urmărit restabilirea ordinii interne în imperiu pe baza principiilor absolutismului, centralizării, și germanizării. Acestea, în ciuda existenței în constituția imperială din 4 martie 1849, a unor prevederi care garantau autodeterminarea limitată a unor „provincii istorice” și egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților. Constituția a-

ceasta a fost înlocuită la 31 decembrie 1851 cu așa numitele „prepuneri Kübeck” prin care împăratul era declarat autoritatea supremă legislativă și executivă din Stat, avînd doar a se „sfătui” cu Consiliul imperial (Reichsrat) format din vechi funcționari de stat.

Acestor schimbări constituționale le-a urmat în mod firesc reorganizarea administrativă a imperiului în provincii, districte și „kreis”-uri (judee, ținut). Provincia Transilvania a fost împărțită în zece districte rare la rîndul lor se subîmpărțeau în 79 „Kreis”-uri și 6 departamente urbane. Inima acestui sistem administrativ era „Kreis”-ul, avînd în fruntea sa un prefect cu largi împuterniciri și a cărui competență se întindea asupra întregii vieți publice a județului. Paralel cu această centralizare, au sporit atribuțiile și puterile poliției și armatei, orice activitate considerată „a tulbura” ordinea internă fiind interzisă.

Autorul arată tratamentul vitreg la care erau supuși românii în comparație cu celelalte naționalități cu noua împărțire administrativă și-a cîntat să nu existe „kreise” românești ci populația românească a fost artificial alipită la alte formațiuni naționale pentru a fi lipsită de drepturi.

De asemenea, foarte puțini români au fost promovați în posturi înalte administrative, deși populația românească furniza armatei imperiale cei mai mulți soldați. Cu toată acțiunea revendicativă a românilor, concretizată prin o serie de delegații trimise la Curte sau prin scrisul și cuvîntul unor figuri cunoscute din această perioadă ca: A. Tieboniu-Laurian, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, A. Sterca-Suluțiu, etc., cererile lor au fost respinse. Acest lucru i-a determinat pe românii din unele părți ale Transilvaniei să recurgă la adunări de protest. Poliția guvernatorului Transilvaniei General Ludwig Wohlgemuth a arestat un mare număr de preoți acuzați a fi organizatorii acestor „adunări secrete” sau „conspirații politice”: toți intelectualii care au participat la mișcarea de eliberare națională au

140st puși sub supraveghere, unii dintre ei fiind și intermițati. Autorul studiuului își îndreaptă atenția spre dezvoltarea culturii. Unul dintre cei care a promovat acțiunea de cultură a poporului a fost Andrei Șaguna.

După ce arată sumar viața lui Andrei Șaguna până la anul 1848 când este ales episcop, precum și lupta lui din vremea revoluției din 1848—1849, autorul evidențiază clarviziunea tânărului episcop care și-a închinat în aceste condiții vitrege toate energiile sale întăririi acelor instituții care pot apăra națiunea română de pericolele ce o amenințau. În primul rând Andrei Șaguna a urmărit autonomia Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Eforturile episcopului Andrei Șaguna în această direcție au fost însă zădărnice de politica dușmănoasă a lui Bach (prim ministru) și Leo Thun (ministru al cultelor și educației), care promovau catolicismul și uniunea în dauna ortodoxiei „schismatice” și protestantismului, ajungând până acolo că au propus lui Șaguna acceptarea unirii cu Roma a Bisericii Românești „neunite”.

În ciuda ostilităților oficialilor și a greutăților din eparhie, Andrei Șaguna a pornit cu hotărâre la realizarea proiectelor sale de întărire a Bisericii Ortodoxe. Prima lui grijă a fost formarea unui cler la parohii cit mai luminat și instruit prin înființarea Seminarului teologic de la Sibiu, și creându-se o bază materială a existenței preoților, pentru că Ministerul Cultelor cu toate intervențiile episcopului, nu le-a asigurat nici un fel de salariu din partea Statului. Șaguna a avut fericiți inspirație de a-i pregăti pe acești preoți să fie capabili să fie și învățători în școlile confesionale românești. La cererea sa, i s-a permis a lansa o listă publică de subscripție pentru mărirea seminarului față de care a manifestat o grijă deosebită, introducând o serie de materii noi folositoare viitorilor preoți și învățători. Cu toată strictețea impusă de regimul absolutist al anilor 1849—1859, a reușit în această perioadă să înființeze

peste 500 de școli primare confesionale românești la sate; datorită însă politicii oficiale, Șaguna nu a reușit să înființeze școli medii și superioare decât Gimnaziul ortodox de la Brașov.

Pentru nevoile eparhiei sale — deși catolicii și uniții au protestat cu vehemență, Șaguna a obținut aprobarea și în 27 august 1850 a pus bazele „Tipografiei diecezane”, unde a tipărit toate cărțile necesare Bisericii și școlilor confesionale românești. De sub teascurile ei la 1 ianuarie 1853 și-a început apariția „Telegraful român” (care apare și astăzi, neîntrerupt), publicația mult îndrăgită de Șaguna, uneori verificând personal toate articolele înainte de apariție. „Telegraful român” a fost o tribună înaintată de răspindire a culturii în mijlocul poporului român, în paginile sale publicându-se articole folositoare, pe cele mai variate teme.

Autorul se oprește și încearcă să explice cauzele care l-au determinat pe episcopul Andrei Șaguna să fie loial dinastiei de la Viena, deși pentru acest lucru episcopul s-a expus criticilor contemporanilor săi.

În concluzie, în această perioadă de absolutism, episcopul Andrei Șaguna a realizat lucruri mari în ceea ce privește educația și învățămîntul în general, înființînd școli confesionale românești la sate și însușind o nouă viață clerului de la parohii.

Prin studiile sale de înaltă tinută științifică și folosind drept informație cele mai autorizate surse din țară și străinătate (Arhivele din București, Budapesta, Viena), prof. K. Hitchins face cunoscute potențele și realizările poporului român dintr-o perioadă cînd gema sub asuprirea nedreaptă a unui imperiu străin ca neam și lege, dar cu nădejdea nestrămutată într-un viitor luminos.

Pr. Emil Roman

P. PLACID J. Podipara C. M. I., *Die Thomas-Christen*, traducere din engleză de C. Patsch, Würzburg, 1966, 201 pp.

Creștinii lui Toma (*Die Thomas-Christen*) sînt acei creștini a căror credință își are obârșia în propovă-

duirea Sfântului Apostol Toma. Dintru început, creștinii lui Toma, existau în diferite părți ale Indiei, probabil — presupune autorul lucrării pe care o prezentăm — și în Persia. Totuși numai aceia din ținutul de pe coastă sud-vestic al Indiei au supraviețuit diverselor vitregii ale vremurilor trecute.

Primele cinci capitole ale cărții tratează despre istoria creștinismului primar și până la sosirea portughezilor în India, la sfârșitul secolului al XV-lea. Celelalte șase capitole continuă cu secolul XVI și până în zilele noastre.

Ceea ce subliniază autorul cu deosebire este perioada critică în istoria creștinilor lui Toma, și anume: veacul al XVI-lea. E timpul când tendința de latinizare a iezuiților portughezi va determina o scindare, care parțial va duce, până la finea secolului al XIX-lea, la o împărțire.

Majoritatea creștinilor lui Toma trăiesc în ținutul Kerala, cunoscut sub numele de Malabar și mai mult de 95% dintre ei aparțin rasei dravidiene.

Până la mijlocul secolului al XVII-lea, când s-a produs amănțița sciziune, creștinii lui Toma au avut aceeași credință și același rit. Urmarea rupturii în unitatea credinței a iscat și o diversitate de rituri. Creștinii necatolici sînt denumiți, deseori, sirieni sau creștinii sirieni, fapt oarecum înșelător, de vreme ce limba folosită în liturghia pe care o oficiază este cea siriană (aramaică) cu sau fără un amestec al limbii Malavalam, limbă dravidică dominantă în ținutul indic pe care creștinii lui Toma îl ocupă. Multe cuvinte și expresii ale acestei limbi sînt din sanscrită.

Afît între creștinii catolici cit și între cei necatolici se află diverse grupări populare, asemănătoare casteleor hinduse, în preajma cărora trăiesc.

În aspectele de fond ale lucrării sale autorul încearcă să arătăm că tezele continuu ortodoxia credinței creștinilor lui Toma, deși multitudinea problemelor puse ar necesita o rezolvare în contextul unor studii aparte.

Claritatea stilului, bogăția documentației și în primul rînd calitatea informativă a cărții, îi conferă o apreciată și deosebită valoare.

Diacon Gavril Cernăuțanu

NAVAKATESH J. THOMAS, *Die Syrisch-Orthodoxe Kirche der Süd-indischen Thomas-Christen.; Geschichte — Kirchenverfassung — Lehre*, Würzburg, 1967, 239 pp.

Disertația pentru titlul de doctor a lui Navakatesh J. Thomas, ieromonah al bisericii iacobite are ca scop să umple un gol în cunoașterea reală a Bisericii din sudul Indiei a creștinilor lui Toma.

Scrisă cu multă dragoste de un aparținător și cunoscător al doctrinei și vieții Bisericii din Malabar (ținutul Kerala), lucrarea vrea să fie și o înfirmare a datelor neconcludente ale unor autori europeni, necunoscători ai realităților Bisericii întemeiate oarecînd de un Apostol al Domnului nostru Iisus Hristos, de Sfîntul Toma.

Cartea cuprinde istoria, învățătura, riturile, ceremoniile, organizația și viața Bisericii creștine din sudul Indiei.

Autorul stăruie în a releva cit mai mult ideea că această Biserică „nu este altceva decît un mădular al trupului Bisericii Ortodoxe Universale”. Atenția ne-a fost reținută, pe lîngă alte probleme pe care le înfățișează autorul, mai ales, asupra hristologiei Bisericii Sfîntului Toma.

Creștinii indieni, care aparțin acestei Biserici, în primele veacuri creștine, în materie teologică — spune autorul — n-au avut o cunoaștere temeinică și o experiență pentru a putea răspunde cu minuziozitate la întrebarea privind asemănările și deosebirile ce subsistă în persoana și natura lui Hristos, pentru care nestorienii iacobiti și melchiti au controversat.

În ce privește învățătura de credință despre întrupare, se spune: „Domnul nostru Iisus Hristos este Cuvîntul întrupat; în El este o natură, o voință, o săvîrsire: El este Dumnezeu desăvîrsit în dumnezeirea Sa și om deplin în omenimea Sa, din Dumnezeire și Omenime Unul”.

Biserica Indiei, care aparține grupului monofizit, are acest nume din vremea celui de-al IV-lea sinod de la Calcedon, care a înălțurat această învățătură că Hristos are numai o singură natură (mia fisis).

Această Biserică este într-un acord total cu sinodul din Efes (431): evită erezia lui Eutihie, privitoare la absorbirea naturii umane de către cea divină, în acest sens. Biserica Sfintului Toma învață că Hristos are o natură compusă sau una dublată, după expresia: mia fisis sintetos, sau mia fisis ditiit.

Natura umană a lui Hristos o consideră doar un accident al dumnezeieștii și neschimbătoarei sale substanțe. Argumentul lor de căpetenie împotriva hristologiei de la Calcedon este că învățătura despre două naturi duce cu necesitate la o doctrină despre două persoane și prin aceasta Hristos cel Unul se desparte (se descompune, se desface) în doi fii ai lui Dumnezeu. După vederile lor (a creștinilor lui Toma) natura este ceva ce aparține tuturor indivizilor unei specii (koinon), dar ceva care niciodată nu subsistă în sine sau pentru sine, ci numai în indivizi.

Biserica din Malabar folosește expresia omousios a Sfintului Atanasie cel Mare pentru a condamna arianismul. Împreună cu iacobiții această Biserică mărturisește credința în natura cea una a Sfintei Treimi. Ea a înălțurat sinodul de la Calcedon pentru a nu glorifica pe om în Hristos, căci cuprinderea naturii umane ar duce la o pătrime, iar închinarea s-ar aduce Fiului Omului.

După concepția pe care o mărturisește această Biserică, lărgirea Trinității este cu neputință, dar nici a Persoanei prin ceva și pentru ceva ce nu îi este propriu. Tot ce nu aparține Trinității este ceva creat și în consecință nevrednic pentru a fi venerat.

În faptele și acțiunile lui Hristos s-a văzut când omenitatea Sa, când dumnezeirea Sa, care sînt într-o unitate deplină. De aceea, această Biserică condamnă pe Eutihie pentru că a amestecat aceste două naturi, dar îl condamnă și pe Nestorie pentru că le-a despărțit. Biserica Indiei,

arată autorul, se bazează pe scrierile lui Chiril al Alexandriei, cu deosebire pe acelea care sînt împotriva lui Nestorie, scrieri ce conțin o învățătură lămurită a Ortodoxiei.

Monofizitismul sirian vrea să ajungă la o expresie ortodoxă prin cele spuse de Sfintul Apostol Pavel: „ca să fie Dumnezeu totul în toate” (I Corinteni 15, 28). Astfel că autorul trage o concluzie, precizînd, că „taina întrupării este așa de adîncă, încît mintea omului n-o poate pătrunde. Practic vorbind, spune autorul, greutatea stă în faptul simplu al cuvîntului „una” sau „două”. Frămîntările Părinților celor de demult pentru învățătura privind una sau două naturi, au dus la lupte inutile. Dacă s-ar fi cercetat în pace sensul ambelor concepte sau formulări, s-ar fi constatat că unul și același adevăr este exprimat în mod diferit”.

În Credeu Biserica creștină din India folosește expresia „Care de la Tatăl porcede și de către Fiul se primește”, iar în loc de transsubstanțiatie folosește de preferință expresia care sugerează prezența reală a lui Hristos.

Această Biserică se menține cu evlavie în limitele neschimbătelor rînduiei (dogmatice, morale și canonice) ale primelor trei sinoade ecumenice și în învățătura Părinților Bisericii Răsăritului.

Caracterul evanghelic al acestei Biserici se arată în definitiv în „Venerația plină de o dumnezeiască cutremura față de cuvîntul lui Dumnezeu, în dragostea către Sfinta Scriptură, ceea ce se dovedește prin citirea plină de evlavie în timpul liturghisirii a slujbelor divine”. Considerația finală pe care o subliniază autorul este că Biserica Sfintului Toma din Malabar (India), are conștiința că este parte integrantă a Ortodoxiei.

Autorul mai arată în considerațiile sale că Biserica creștinilor lui Toma a dat martiri și sfinți. Deși n-a contribuit la dezvoltarea domeniului teologic, a artei creștine sau a rînduierilor bisericești, a păstrat totuși, învățătura Apostolului ca pe o negrăită și inegalabilă comoară sfință.

Obiecțiunea că această Biserică s-a anchilozat într-un ritualism este una ce se îndreaptă asupra întregii creștinătăți ortodoxe. În practică, însă, alături de Biserica coptă, nici o altă Biserică răsăriteană, spune autorul, nu are așa simple forme rituale, moșteniri ale erei primare creștine și păstrate nealterate. Aceste forme ritualistice nu sînt fără semnificație: ele sînt împlinite din motivele unei adînci trăiri.

Toți aceia care au participat odată la o slujbă a Bisericii creștinilor lui Toma au fost pătrunși de simplitatea și frumusețea formelor și a slujirii. Ele sînt mult mai atrăgătoare decît oricare alte forme ale altor Biserici creștine din India, a căror ritualuri au suferit modificări datorită unor influențe străine.

Însușirea evanghelică a acestei Biserici rezultă din ascultarea și suirea cuvîntului dumnezeiesc în timpul ofierii slujbelor sfinte. În Sfînta Sfîntelor cartea Evangheliei își are locul ei pe tronul al doilea, alături de primul tron, unde se află Sfînta Euharistie.

În primul tron se află Cuvîntul întrupat, iar în cel de-al doilea Cuvîntul viu, care ne vorbește de-a pururi. Evanghelia se citește cu lumina aprinsă și avînd alături fumul tămii, simbol al rugăciunii smerite. Sfînta Euharistie este centrul vieții creștinilor lui Toma.

Ecumenismul Bisericii din India este mărturisit prin participarea ei la toate mișcările și adunările creștine, care au ca scop pacea și unitatea. Dorința Bisericii Sfîntului Toma este de a se uni în primul rînd cu Biserica Ortodoxă. De asemenea, dorește să se apropie din ce în ce mai mult de toate Bisericile a căror credință se întemeiază pe învățătura lui Hristos Cel întrupat pentru a noastră mîntuire.

Biserica creștinilor lui Toma este tolerantă și nu caută să-și impună punctul ei de vedere: este gata de a recunoaște și contribui la o unitate în diversitate. Ea este convinsă că monofizitismul ei există mai mult ca un termen și pune în discuție mai mult o învățătură filozofică decît una teologică-bisericească.

Diacon Gavril Cernăuțeanu

VLADIMIR LOSSKY: A l'image et a la ressemblance de Dieu, Paris, 1967, 225 pp

Cartea reprezintă o culegere de studii revăzute și puse-ntr-o mai strînsă legătură unele cu altele de către Lossky însuși, cu puțin timp înainte de moartea sa prematură (1958).

Studiile, de o impunătoare tinută intelectuală, exprimă cu nuanță acerbă, poziția ortodoxă asupra unei serii de probleme importante ca de exemplu: Apofaza și teologia trinitară; „Întuneric” și „lumină” în cunoașterea lui Dumnezeu; Teologia luminii la Sf. Grigorie Palama. Furcederea Duhului Sfînt în doctrina trinitară ortodoxă; Răscumpărare și îndumnezeire etc.

Deși densitatea studiilor nu îmbie la o rezumare a lor, vom încerca totuși ca, în cele ce urmează, să redăm măcar ceva din substanța lor.

În primul studiu, Apofaza și teologia trinitară se arată că intrucît Dumnezeu e dincolo de tot ce e conceput, toate noțiunile și afirmațiile pe care le facem în legătură cu El nu sînt adecvate și în consecință trebuie neceșitate. Călează aceasta a negațiunilor determinate de radicala inadecvare între gîndirea noastră și ființa lui Dumnezeu constituie calea teologiei negative sau apofatice.

Momentul apofatic e prezentat sub diferite forme. la cea mai mare parte dintre teologii creștini. El întîlnim și-n arta sacră, în iconografie, ca sentiment al insuficienței mijloacelor de expresie a realităților duhovnicești. Dar după cum apofatismul iconografic nu înseamnă iconoclastism, la fel călează negativă în teologie nu înseamnă qnosimăhie. Întruparea Logosului face posibilă atît iconografia cît și teologia, gîndirea teologică.

Pentru a putea vorbi despre trinitatea consubstanțială a lui Dumnezeu e necesar să se urmeze călează apofatică a negării tuturor apropiatiunilor (bunătate, înțelepciune, viață, iubire etc.), care pot fi atribuite ipostazelor în planul economiei. Ceea ce rămîne dincolo de ori ce negație și afirmație este „noțiunea diferenței ipostatice absolute și a iden-

tității ființiale de asemenea absolute a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh".

Pentru a răspunde la întrebarea dacă ori ce gândire apofatică duce necesar la o teologie trinitară, autorul cercetează pe scurt teologia lui Clement Alexandrinul și cea a lui Pseudo Dionisie Areopagitul.

În legătură cu Clement se relatează că doctrina lui trinitară e formulată în perspectiva iconomică, adică în funcție de activitatea ad extra a lui Dumnezeu Pantocratorul. Fără activitatea Fiului și a Duhului Sfânt care transmit Harul cunoașterii, credinciosul nu poate spune ceva despre Dumnezeu viu al Scripșturilor.

Clement vorbește despre trei persoane dar afară de persoana Tatălui, pe celelalte două nu le privește în transcendența lor consubstanțială, deși eforturile în această direcție nu lipsesc cu totul nici la el.

Ceea ce n-a realizat dascălul alexandrin a făcut „abilul necunoscut” cum a fost numit Pseudo-Dionisie, care privește pe cele trei persoane în transcendența lor consubstanțială în Untrinitatea lor.

În studiul: „Tenebre” și „lumină” în cunoașterea lui Dumnezeu, se arată înțelesul în care cei doi termeni au fost raportați la Dumnezeu.

Cuvântul „tenebre” e folosit într-o dublă accepțiune: peiorativă și pozitivă. În accepțiune peiorativă termenul exprimă ignoranța în ce privește realitățile divine: ostilitatea față de tot ce vine de la Dumnezeu; condiția ființelor separate definitiv de El.

În sens pozitiv cuvântul exprimă prezența lui Dumnezeu. De exemplu, Moise întâlnește pe Dumnezeu în tenebre (Ex. XIX—XX). La Sf. Grigorie Nisanul expresia tenebre semnifică incognoscibilitatea radicală a ființii divine și pare să stimuleze mișcarea către o uniune în care ființa creată caută să se denăscască continuu în direcția lui Dumnezeu.

Pentru Pseudo-Dionisie Dumnezeu este și lumină și „întunec”. Este lumină când își trimite spre noi lucrările, energiile Sale ncreate, și este „întunec” întrucât rămâne inaccesibil în ființa Sa.

În al treilea studiu: Teologia luminii la Sf. Grigore Palama, cercetarea pornește de la antinomia: Dumnezeu este cognoscibil, Dumnezeu este incognoscibil. Faptul îndrumă spre distincția între ființa și energiile lui Dumnezeu.

Palama a demonstrat contra lui Varlaam și Achindin că energiile divine sînt distincte dar nu separate de ființa lui Dumnezeu. Ele nu sînt rezultat al voinții Sale, nu sînt create, ci intră în modul de a fi al lui Dumnezeu.

Întrucît termenul energie i se pare prea abstract, Sf. Grigore Palama îl înlocuiește cu expresia „lumina divină”, des folosită în Scriptură, slujbe dumnezeiești, literatura patristică.

Deși depășește sfera umană, lumina divină poate fi percepută de subiectul uman cu întreaga sa ființă, trup și suflet, așa cum au văzut-o, de pildă, Sf. Apostol pe muntele Tabor. Dar zice Sf. Palama, perceperea luminii divine cu ochii trupești nu poate avea loc fără o participare a subiectului la această lumină, la acest Har. Căci lumina divină e Har. Har care ni se dăruiește în vederea îndumnezeirii noastre.

Învățătura despre lumina divină e constitutivă spiritului ortodox și marchează o trăsătură specifică a ei.

Vorbind despre Purcederea Duhului Sfânt în doctrina trinitară ortodoxă, autorul arată că triadologia apuseană se caracterizează prin tendința de a pune ființa înaintea persoanelor.

Astfel cînd se afirmă purcederea Duhului Sfânt ab utraque, Tatăl și Fiul sînt socotiți ca un unic principiu, deci ca o unitate impersonală, ființială. Cînd Tatăl și Fiul sînt arătați ca două persoane distincte, ipostazul Duhului Sfânt se estompează, Acesta fiind cugetat ca unitatea primelor două persoane în aceeași natură. Dar respingînd primul ontologic al ființii asupra persoanelor, gîndirea ortodoxă nu admite nici teza ca identitatea ființială a celor trei ar fi ontologic posterioară diversității lor ipostatice. Pentru gîndirea ortodoxă atît ființa cea una a lui Dumnezeu, cît și ipo-

stazurile sînt date deodată, ele se prezintă concomitent în spiritul nostru. Învățătura ortodoxă că Tatăl e singurul principiu în Treime păstrează echilibrul perfect între ființă și persoane fără să lase ca balanța să se incline spre una sau spre alta.

În studierea temei: Răscumpărare și îndumnezeire, se arată că opera mîntuitoare are un dublu aspect: negativ și pozitiv. Aspectul negativ constă în înlăturarea păcatului; aspectul pozitiv se referă la îndumnezeirea credincioșilor. Gîndirea patristică nu separă cele două aspecte ci le privește ca fiind în cea mai strînsă legătură. Hristos înlătură păcatul dar asigură și îndumnezeirea noastră. În realizarea ei finală, răscumpărarea presupune activitatea Duhului trimis în lume de Fiul.

Dacă opera răscumpărătoare a Fiului se referă la natura umană, activitatea Duhului are în vedere persoanele. Dar ambele activități a Fiului și a Duhului sînt inseparabile și de negîndit una fără alta.

Această dublă economie a Logosului și a Duhului Sfînt au ca scop uniunea ființelor create cu Dumnezeu.

Considerată din punct de vedere al căderii noastre iconomia acum amintită se cheamă mîntuire, și orîvită sub aspectul chemării ultime a ființelor create, ea se cheamă îndumnezeire.

Studiul: Noțiunea teologică a persoanei relevă că la Calcedon s-a subliniat cu vigoare deosebirea dintre ipostazul unic al lui Hristos și cele două naturi ale Sale.

Învățătura ne îndreptățește să spunem că în ori ce om trebuie să facem distincție între persoană și natură. Persoana este ireductibilitatea omului la natura sa. Este un quis care își depășește natura, conținînd-o în același timp și care prin această depășire face să existe ca natură umană. Este un quis care nu există în sine, în afară naturii pe care o enipostaziază și pe care o depășește continuu.

În gîndirea ortodoxă creatura fizică și ipostatică e chemată să realizeze atît unitatea de natură cît și adevărata diversitate personală,

depășind prin Har limitele individuale care împart natura și tind să reducă persoanele la existența închisă a substanțelor particulare.

În studiul: Teologia chipului se arată că dacă în cadrul teognoziei necreștine chipul și arhetipul sînt de natură și nivel diferit, în gîndirea creștină intervine un element nou și care constă în distincția dintre natură și persoană. Neidentici ca persoane, Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt sînt identici după ființă.

Pentru că Logosul creștinilor e chipul consubstanțial al Tatălui, raportul dintre chip și arhetip nu mai poate fi înțeles de la inferior la superior ci numai de la egal la egal. Expresia: „Fiul e chipul Tatălui” implică o relație personală, dar ceea ce e exprimat prin termenul chip, nu e persoana Tatălui ci natura Lui, care e identică în Fiul ca chip.

În funcția trinitară, noțiunea chip designează o persoană intrucit arată în ei natura divină în raport cu altă persoană: Duhul față de Fiul, Fiul față de Tatăl.

În cel-l privește pe om — chipul creat — acesta n-ar putea exprima pe Dumnezeu, decît realizînd asemănarea cu El prin Harul dumnezeiesc. În direcția asemănării ca de altfel și în aceea a neasemănării, omul poate merge pînă la ultima limită: aceea a îndumnezeirii, cînd poate arăta prin Har ceea ce Dumnezeu e prin natură, sau ceea a năvririi definitive în tenebrele îndepărtării de Dumnezeu.

În tratarea temei: Tradiția și tradițiile sînt formulate interesante delimitări ale celor două concepte. Tradițiile sînt modalități de transmitere a uneia și aceleasi Revelații. Aici intră propovăduirea orală, prin scris, prin limba nerostit dar care se adresează înțelegerii (iconografia, gesturile rituale).

Tradiția este altceva. Ea nu e conținutul Revelației ci modul unic de a o primi și recunoaște în formulările sale scripturistice, dogmatice, iconografice etc. Tradiția este o împărtășire de lumină din lumina Duhului Adevărului. Este Viața Duhului în Biserică, împărtășind fiecărui membru al Trupului lui Hristos fe-

cultatea de a înțelege, cunoaște și primi Adevărul în lumina care-i e proprie, nu după cea naturală a rațiunii.

Dar Tradiția nu duce la cunoașterea Adevărului în mod independent de efortul personal al credincioșilor. Împotriva ea obligă la străduințe susținute, mereu reînnoite. Tradiția e împotriva mobilismului, a comodității conservatoare, a inerției. Ea e dinamică și se poate spune că reprezintă spiritul critic al Bisericii, dar un spirit critic luminat de Duhul Sfânt. Tradiția nu admite nici un fel de incremenire, nici în formele pietății, nici în expresiile dogmatice. Tradiția păstrează, dar păstrează înnoind fără încetare. Și anume înnoiește nu prin înlocuirea formelor dogmatice vechi cu altele noi, ci prin precizări noi cerute de împrejurări, de situații noi, însă cu permanența păstrare a vechilor poziții dogmatice. Care de fapt nu sînt niciodată vechi. Dogmele nu se învechesc niciodată. Ele au caracterul unui prezent de permanent actualitate în lumina vie a Tradiției. În cadrul Ortodoxiei nu se poate vorbi despre o dezvoltare dogmatică decît în înțelesul strict de formulare a unei dogme noi, în vederea delimitării Adevărului față de eretzie.

Capitolul: Al treilea atribut al Bisericii dezbate tema catolicității.

În limbaj bisericesc, catolicitate înseamnă altceva decît universalitatea. Nu ori ce adevăr este catolic, dar ori ce adevăr poate fi universal. Catolicitatea nu poate fi confundată nici cu ecumenicitatea. Biserica este ecumenică atunci cînd e privită în ansamblu, în totalitatea, nu în părțile ei; atributul catolic însă, poate fi aplicat oricărei părți și chiar unui singur credincios al Bisericii.

Catolicitate înseamnă un mod de cunoaștere în virtutea căruia Adevărul revelat devine evident pentru Biserica privită atît în totalitatea ei cît și în părțile ei.

Cunoașterea și apărarea Adevărului nu revin numai unei categorii de membri ai Bisericii, numai ie-

rarhiei, de exemplu; ci revin tuturor credincioșilor. Prin urmare catolicitatea nu poate fi confundată cu apostolicitatea. Dar nu poate fi confundată nici cu sfințenia. A-i considera numai pe sfinți ca martori ai adevărului înseamnă a aluneca în montanism, sau a transforma Biserica într-o sectă mistică.

De asemenea catolicitatea nu e tot una cu unitatea membrilor în unicul Trup al lui Hristos. Biserica nu e opera exclusiv a Fiului, ci a Fiului și a Duhului trimiși de Tatăl. Biserica e unitate și diversitate. E unitatea naturii umane purificate prin Hristos, e Trupul unic al lui Hristos, dar în același timp e multiplicitatea persoanelor care primesc fiecare în parte, Harul Duhului Sfânt. Hristos unifică, Duhul Sfânt diversifică. O acțiune nu exclude pe cealaltă. Catolicitatea constă tocmai în acordul desăvîrșit dintre unitate și diversitate.

Catolicitatea nu cunoaște opinie particulară, adevăr local sau individual. E catolic acela care depășește individualul, identificîndu-se tainic cu întregul și făcîndu-se martor al Adevărului în numele Bisericii.

În continuare se tratează despre: Conștiința catolică.

S-au spus că intrucît e cap al Bisericii, Hristos este și conștiința Bisericii. Dar teza e inadmisibilă pentru că duce la dizolvarea conștiinței personale a credincioșilor.

Pentru aceleași motive trebuie respinsă și opinia că Duhul Sfânt ar fi conștiința Bisericii. Și în cazul acesta persoanele credincioșilor ar fi absorbite într-o suprapersoană: în aceea a Duhului Sfânt.

Se relevă, însă, că fiecare din cele două teze comportă o anumită valoare. Prima ne înfățișează Biserica drept organism hristologic. Cea de a doua pune în lumină rolul Duhului Sfânt care mărturisește despre Adevăr în Biserica, Duhul Sfânt e cel ce deschide conștiințele credincioșilor asupra evidenței interioare a Adevărului. Și anume le deschide ținînd seama de capacitatea personală a fiecăruia.

Conținutul Adevărului e unul și același pentru toți, dar de aici nu

urmează că ar exista o conștiință unică a Bisericii, care s-ar impune uniform tuturor ca o supraconștiință proprie unei persoane colective.

Dacă în Biserică trebuie admise nu numai unitatea naturii umane dar și multiplicitatea persoanelor trebuie să se conteze necesar cu existența mai multor conștiințe, unele mai actualizate altele mai puțin, după cum sint mai ancorate sau mai puțin ancorate în Biserică, după cum au izbutit să se elibereze de limitările individuale. Adică după măsura în care au izbutit să se deschidă Adevărului.

Conștiințele care au făcut să triumfe Adevărul în întreaga Biserică sînt acelea care și-au depășit subiectivitatea și au vorbit nu în numele lor, ci în numele Bisericii, punindu-o pe aceasta drept unic subiect al conștiinței personale multiple.

În acest înțeles Sf. Părinți și cei ce merg pe urmele lor sînt aceia care au exprimat și exprimă conștiința Bisericii.

În legătură cu Prea Sfînta lucrarea relevă că ea reprezintă punctul de culminație a contribuției umane la Întruparea Domnului.

Dar deși în persoana Maicii Domnului s-a ajuns la o culminație a sfințeniei posibile în Testamentul Vechi, totuși nu se poate spune că sfințenia Fecioarei s-a limitat la atît, căci ea a înaintat și către o culme a sfințeniei neotestamentare. Într-adevăr în momentul Pogoririi Duhului Sfînt Fecioara primește ultima condiție ce-i lipsea pentru a putea ajunge „la starea omului desăvîrșit” (Ef. 4, 13). Dacă la Buna-vestire Fecioara Maria primește misiunea obiectivă a maternității divine, la Cincizecime primește condiția sanctificării personale pînă la limita dintre creat și necreat.

Starea aceasta de maximă sfințenie a așezat-o dincolo de moarte, de înviere și de judecată. După convingerea intimă a Bisericii, Adormirea Maicii Domnului nu putea să nu fie urmată de înviere și de o înălțare cu trupul la cer. Dar, zice autorul, să respectăm sfințenia tainei, păzind tăcerea.

În ultimul studiu se arată că Iisus Hristos e recunoscut de către credincioși ca Stăpînitor altfel decît ca autor al unor acte de dominare impuse prin constrîngere. Hristos moare pe Cruce pentru ai Săi, înviază și se înalță la cer. Desăvîrșirea ultimă a credincioșilor, Domnul voiește să se realizeze nu prin constrîngere, ci prin concursul lor liber.

Adevărata eshatologie începe în momentul cînd omul devine capabil să colaboreze cu planul divin și anume după Mărtia, Învierea și Înălțarea la cer a Domnului.

Desăvîrșirea umană urmează desăvîrșirii în umanității Lui Hristos. Mai precis, era eshatologică a început la Cincizecime. Care înseamnă un început mereu înnoit al unei căi infinite de uniune îndumnezeitoare în care se îmbină desăvîrșite stăpînirea lui Dumnezeu și vocația creaturii. Acest mister al vocației ultime: îndumnezeirea s-a și realizat într-o persoană umană și anume în persoana Maicii Domnului. Cu ceilalți membrii ai Bisericii eshatologia este în desfășurare. La sfîrșit va veni Hristos ca Judecător. Dar să nu uităm că prerogativa supremă a Împăratului Hristos este mila, este îndurarea.

*

Ne exprimăm, la începutul acestor rînduri, intenția de a reda măcar în parte substanța lucrării lui Lossky: *A l'image et a la ressemblance de Dieu*. Acum, la sfîrșit, avem sentimentul că nici pe departe nu ne-am realizat intenția. Conținutul cel mai de valoare a rămas acela în carte, așteptîndu-și un tilcui-tor care să-l introducă în circuitul vieții de gîndire, credință și evlavie al Bisericii noastre.

În împrejurările actuale cînd Ortodoxia este chemată — și obligată — să prezinte în fața Bisericilor epusene Adevărul creștin în toată puritatea și adîncimea lui, lucrarea la care ne-am referit se înscrie ca o contribuție de o atît de mare importanță încît n-ar putea fi ignorată fără pagubă de către cei chemați a pregăti și iniția un dialog teologic cu reprezentanții celorlalte confesiuni.

Pr. prof. Dumitru Belu

ROGER SCHUTZ: *Vivre l'aujourd'hui de Dieu*. Taizé, 1968.

Autorul cărții este superiorul unei mănăstiri protestante.

Vorbind despre ecumenicitate și unitate, Roger Schutz observă că „mulți creștini sînt de acord asupra necesității de a ne ruga neîncetat, cu toată ardoarea, ca să ni se dăruiască unitatea. Și aceasta pe bună dreptate, căci rugăciunea este prima cale care ni se oferă tuturor. Dar în acest caz rugăciunea nu poate decît să trezească faptele. Iar în caz contrar, nu va fi ea oare un refugiu pentru a scăpa de o realitate dureroasă și de a renunța, în consecință, la o depășire care ne costă?”

„Orice legătură adevărată cu Hristos, scrie autorul în continuare, ne duce spre aproapele”.

„Se poate spune că aici dragostea este piatra de încercare: în raport intim cu dragostea de Dumnezeu, contemplarea ne duce la dragostea de aproapele”.

„O certitudine: orice comunicare cu Dumnezeu conduce spre aproapele. Semnul autenticității oricărei vieți interioare, adică a oricărei relații cu Iisus Hristos este descoperirea apropielului. Și dacă aproapele dispăre din dialogul nostru cu Hristos, atunci dragostea noastră de Dumnezeu se referă la o divinitate mitică fără nici o legătură cu umanitatea noastră, cu altul mai puțin cu Hristosul Evangheliei. La omul fără Dumnezeu, sufletul este devorat de iubire, la omul creștin sufletul este asfixiat dacă iubirea de Dumnezeu exclude iubirea de aproapele.

Autorul face următoarea încheiere: „Noi putem împlini opere admirabile, ci singurele care vor conta sînt cele ce rezultă din dragostea plină de milă a lui Hristos în noi. La apusul vieții noastre, noi vom fi judecați dacă am lasat să crească și să se dezvolte dragostea, iubirea noastră în mila ei pentru orice om viu în Biserică și în lume”.

Ieromonah Paulin Lecca

W. A. VISSERT HOOFT: *Ökumenischer Aufbruch*, Hauptschriften, Band 2., Berlin, Kreuz-Verlag Stuttgart, 1967, 341 pp.

Prin renumele autorului său și prin ponderea tematicii abordate, volumul impune o atenție deosebită în jurul său. Titlul atît de pregnant: „Desfăcenire ecumenică” (Cf. p. 307 și 313 sq.) al volumului, îi subliniază și circumscrie conținutul.

În prefață autorul arată ce cuprinde volumul și face cîteva considerațiuni asupra evoluției recente a Mișcării ecumenice.

Cuprinsul propriu zis al volumului se structurează pe următoarele 3 părți: I. Temelii; II. Pași; III. Sarcini.

Partea I. Temelii (p. 11—96) începe cu un studiu despre istoria și sensul (diferitele însemnări) cuvîntului „ecumenic” în cadrul istoriei universale și al Creștinismului. Concluzia: „nu există... nici un alt cuvînt, care poate da expresie etosului specific al Mișcării pentru unitatea și colaborarea Bisericilor și creștinilor” (p. 27). Reținem și următoarea subliniere justă: „În Bisericile răsăritene s-a impus semnificația bisericească a cuvîntului, în cadrul căreia accentul cade mai mult pe corectitudinea credinței și pe autenticitate decît pe universalitate” (p. 19).

În încheiere, previne asupra întrebîntării greșite a acestui cuvînt.

În contribuția intitulată: „Biserica” în „Biserici”?, arată că punctele asupra cărora există consens în ce privește concepția despre Biserică sînt interpretate confesional. De aceea, problema esenței și misiunii Bisericii a devenit o problemă de însemnătate fundamentală în cadrul Mișcării Ecumenice.

În continuare, înfățișează teoria ramurilor, pe care o supune unei critici juste. Se impune atenției constatarea justă: „în problemele despre esența Bisericii sîntem așa de divergenți, precum sîntem de acord în problema despre realitatea Bisericii” (p. 33), urmată de aprecierea tot atît de justă: „Perplexitatea noastră prezentă este un semn pentru aceea că unitatea nu poate fi făcută

de oameni, ci poate fi numai recunoscută și acceptată, dacă Dumnezeu o dăruiește realmente. Cu unitatea este la fel ca și cu toate darurile lui Dumnezeu: Noi putem să ne pregătim pentru ele, să ne rugăm pentru ele, să le așteptăm; însă noi nu putem să le aducem la viață. Unitatea nu se obține prin strădanie proprie; însă ea se întâmplă dacă oamenii au împreună pe Dumnezeu și dacă El e gata să le-o dea" (p. 33).

"Numai o Biserică unificată ar fi în stare să reprezinte deplin potrivit esența Bisericii; căci în ea ar fi dată o frăție nelimitată în mărturie și sacrament" (p. 37).

Cu toate acestea, nu trebuie să ne pierdem în teorii, ci înainte de toate să depunem mărturie pentru realitatea Împărăției lui Dumnezeu, care a venit în lume cu Iisus Hristos (p. 36).

Conferința de la p. 38—44 subliniază că mărturisirea unei singure Biserici este o necesitate vitală pentru Biserică. Trebuie să redescoperim sensul adevărului că există numai un singur Trup al lui Hristos.

După ce menționează unele vederi greșite cu privire la unitatea Bisericească, arată cum se prezintă unitatea Bisericii în Biblie. Unitatea Bisericii este înfățișată aici ca un fapt dat; de aceea, autorul subliniază: „Există numai o singură Biserică și tot ceea ce reține această Biserică de la exprimarea unității sale esențiale este de aceea operă umană și păcat" (p. 41).

Asupra întrebării despre apartenența la Biserica lui Hristos poate decide numai Dumnezeu (p. 42).

Sîntem chemați la acțiune ecumenică, dar „locul în care întâlnirea Bisericii devine de fapt rodnică, nu este un loc al puterii și măreției, ci locul crucii" (p. 44).

Temeiul unității creștine este voința lui Dumnezeu, care ne-a chemat pe toți să fim popor al Său (p. 45—50).

În Biserica înnoirea și unitatea sînt interdependente și daruri ale Sf. Duh. Mișcarea Ecumenică trebuie să promoveze atât înnoirea cât și unitatea Bisericii (p. 51—56).

Considerînd relația dintre Una Sancta și comunitatea locală în lumina esenței Bisericii, manifestă optimism: Unitatea Bisericii e mai reală decît dezbinările ei, pentru că ea este una în planul și voința lui Dumnezeu" (p. 60).

„Nu se pot uni Biserici, care nu s-au pregătit pentru unitate. ... Greutatea noastră propriu-zisă stă în aceasta că Bisericile noastre nu sînt actualmente încă cu adevărat mature pentru unitate ... Prin urmare, sarcina deceniilor viitoare constă în a face Bisericile noastre „apte pentru unire" (p. 65).

Mișcarea Ecumenică trebuie să fie fără echivoc **hristocentrică**. Încă în încheierea soliei lansată de Conferința de la Stockholm ((1925), se subliniază: „Cu cît ne apropiem mai mult de Cel răstignit, cu atît ne apropiem mai mult unii de alții" (p. 71). De aceea, autorul adaugă sublinierea: „Consiliul Ecumenic al Bisericilor este ori o mișcare hristocentrică, or el nu este nimic" (p. 133).

Din predica „Pacea este deja aici", desprindem deosebit de prețioasă subliniere: „O pace teologică, care s-ar realiza cu prețul adevărului, n-ar fi pacea lui Hristos. Pacea Sa este biruința adevărului lui Dumnezeu" (p. 80).

Partea primă a cărții se încheie cu conferința despre acomodare (p. 82—96), foarte substanțială și adîncă. Ea cuprinde multe elemente care ne ajută să deslușim ce înseamnă o propovăduire de actualitate sau în spiritul vremii respective. Surprinde oarecum sugestia: „În orice caz, eu cred că în special în Africa dansul religios trebuie să devină un element esențial al cultului divin" (p. 91).

Partea a II-a a cărții (p. 99—215) începe cu raportul făcut de Hooft în cadrul primei Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Amsterdam, 1948). El cuprinde prețioase elemente privind stadiul de atunci al Mișcării Ecumenice, subliniază chemarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor înființat atunci, precum și îndatoririle uriașe ale Bisericii în condițiile date.

Raportul prezentat în cadrul celei de-a doua Adunări Generale (Evans-ton, 1954) cuprinde o încercare de înțelegere a celor mai recente dezvoltări ale vieții Consiliului Ecumenic al Bisericilor, plus câteva probleme ale sarcinilor prezente și viitoare. Se subliniază între altele: „Mișcarea Ecumenică poate să trăiască numai dacă viază din intervenția, convingerea tare și faptele de jertfă ale membrilor de comunitate” (p. 116).

Din raportul prezentat la New Delhi (1961), desprindem aprecierea: „Este adevărat că Bisericile Ortodoxe au jucat de la început un rol însemnat în Mișcarea Ecumenică” (p. 131).

Referatul de la p. 136-148 exprimă punctul de vedere personal cu privire la poziția pe care Consiliul Ecumenic al Bisericilor trebuie să-și asigure față de problema refacerii unității creștine. Răspunsul său este acesta: să ajute Bisericile să devină una în ce privește esența și forma unității bisericești (p. 137). Teologia este chemată să găsească o terminologie care să facă posibilă aducerea la expresie a elementului dinamic al situației ecumenice (p. 143).

În referatul „Însemnătatea membrilor în Consiliul Ecumenic” (p. 1148-156) se scoate în evidență că Consiliul Ecumenic al Bisericilor este un instrument al comuniunii, solidarității dintre Biserici în vederea maturizării lor pentru refacerea unității creștine.

Prelegerea „Biserică sau Supra-Biserică” (p. 157-172) arată că Mișcarea Ecumenică nu vrea să fie o Supra-Biserică. Premisele, spiritul și structura ei se deosebesc fundamental de acelea ale unei Supra-Biserică (p. 163).

În raportul „Concentrare în loc de expansiune” (p. 176-184), aduce idei și sugestii programatice: „Am atins sfârșitul unei perioade — spune el — în 1966 — și începutul unei noi perioade, fiindcă acum practic toate familiile confesionale mari au acceptat principal că ele au de îndeplinit o sarcină ecumenică și pentru că Bisericile din toate părțile lumii participă la această sarcină. Această însemnăză desigur că aspi-

rația noastră principală de acum înainte trebuie să conste în a adânci Mișcarea Ecumenică, în loc s-o extindă. Sarcina principală constă acum în concentrarea de integrare și expansiune” (p. 178).

De asemenea, autorul apreciază: „N-am elaborat încă o suficient de clară teologie și metodologie în problema mărturiei noastre în problemele mari ale vremii. „Trebuie să mai cugetăm asupra problemelor principale ale prezenței Bisericii în lume. Avem nevoile de criterii și mai clare pentru alegerea problemelor în care trebuie să vorbim” (p. 181).

Totodată, trebuie reținute aceste două sublinieri: „Ecumenismul este indivizibil”. (p. 183); tăria Mișcării Ecumenice depinde de locul pe care-l dă Sf. Scripturi în viața ei (p. 178).

În contribuția pentru pregătirea primei Adunări Generale de la Amsterdam (1948), apreciază just că în cele ale Mișcării Ecumenice sînt încă departe de timpul recoltei (p. 190). Se impune însemnătatea pe care o acordă mărturisirii comune „mărturisirea credinței comune este îndatorirea noastră primă și cea mai înaltă față de lume și... unitatea noastră în „Creștinismul practic” este neputinciasă fără această mărturie. Dacă Bisericile se adună atunci ele nu pot lăsa la o parte problema mărturisirii comune a apartenenței lor la Domnul comun” (p. 191).

La întrebarea: Ce înseamnă pentru o Biserică a fi membră a Consiliului Ecumenic? răspunde astfel: „Participarea la Consiliu trebuie să odihnească pe voința de colaborare cu celelalte Biserici și pe dispoziția de preluare a unei participări la studiul comun al problemelor care privesc mărturia Bisericii față de lume și unitatea Bisericii. Însă aceasta nu e totul. Intrarea în Consiliul Ecumenic presupune intenția de a mărturisii public măsura de unitate, care s-a împărtășit Bisericilor în Consiliu și a lupta împreună cu ele pentru reprezentarea unității pline a Bisericii lui Hristos” (p. 197).

Din predica „Misiunea, pe care am primit-o” desprindem: „Fiecare creștin are o sarcină, aceasta înseamnă că el este un slujitor și are un serviciu special, dat lui”. De aceea, Dumnezeu ne adresează mereu întrebarea: „ce faci tu din viața pe care ți-am dat-o, din planul pe care-l am pentru tine?” (p. 201). De asemenea: „trebuie să mai învățăm încă mult în domeniul smereniei, solidarității și al carității” (p. 203).

Referatul intitulat „Bilanț” (p. 204-215) constată: „Mișcarea Ecumenică n-a influențat încă fundamental situația din comunitățile locale” (206); totodată, subliniază importanța înnoirii în materie de unitate creștină: „Unitate relevantă există numai unde Bisericele se lasă schimbate, convertite, înnoite de Sfântul Duh, nu acolo unde Bisericele tratează unele cu altele din al lor status quo” (p. 214).

Ultima parte a cărții, „Sarcini” (p. 217—326), începe cu conferința „Învățăături ale istoriei” (p. 219—233), din care desprindem: „Biserica trebuie să-și spună mereu că ea trăiește pentru a sluji, că drumul ei este drumul crucii, drumul dăruirii de sine nu al autoconfirmării” (p. 227).

În alocuția de la radio „Geneva între Constantinopol și Roma?” (p. 259—264), subliniază participarea masivă a Ortodoxiei la Mișcarea Ecumenică, noua înțelegere a Bisericii Romano-Catolice pentru Mișcarea Ecumenică și dinamica ecumenică activă a ei. Apoi adaugă: „E ascuns în sfatul lui Dumnezeu când va veni ziua adunării întregii turme sub un singur pastor. Noi trebuie să știm numai în ce direcție merge drumul” (p. 264).

Alocuția din cadrul Săptămânii de rugăciune pentru Unitatea creștină (1966) îi dă prilejul să aprecieze că „Mișcarea Ecumenică a intrat într-o nouă epocă a istoriei sale. Se poate numi eventual această epocă perioada universalității ei... De acum înainte Bisericele sînt îndatorate să învețe a se cunoaște unele pe altele... Ele trebuie să chibzuiescă din nou, să formuleze din nou sau

să revizuiască multe poziții, care nu mai corespund noii situații” (p. 265).

În problema refacerii unității creștine, „totul, sau aproape totul, este... încă de făcut. Nici una dintre marile probleme ce există între Biserici, n-a fost rezolvată pînă acum” (p. 265).

Din scurtă istorie a ecumenismului se desprind următoarele 4 principii: 1. Orice ecumenism adevărat prezintă o mișcare de concentrare, de întoarcere la izvoare sau de întoarcere la centru, la Hristos. Mișcarea Ecumenică trebuie să fie hristocentrică (p. 266 sq.).

2. Relațiile frățești și pline de încredere pot fi restabilite numai între Bisericele care întrebuintează mijloace exclusiv spirituale în acțiunea și relațiile lor cu celelalte Biserici (p. 267).

3. Bisericele au în această lume o sarcină dublă: de slujitoare și de vegheatoare (p. 268).

4. Are viitor numai un ecumenism care ia Bisericele în serios (p. 269).

În noua situație ecumenică, sarcina Bisericilor este adîncă solidaritate cu toți oamenii și în mod cu totul special cu toți săracii, este acțiunea pentru dreptate și împăcare (p. 270).

Considerăm deosebit de importantă prelegerea: „întreîta chemare a creștinilor” (p. 280—291). Chemarea creștină întreită a Bisericii este: a fi, a merge, a acționa. 1. A fi cu Hristos, a împărtăși noua viață pe care a descoperit-o El. 2. A merge, a fi Biserică misionară. 3. A acționa, a sluji semenilor: a se purta cu omul așa cum s-a purtat Dumnezeu în Iisus Hristos.

Mișcarea Ecumenică trebuie să se înțeleagă pe sine ca mișcare care descoperă și face vizibilă esența fundamentală și sarcina Bisericii, deci și libertatea Bisericii (p. 293). Ea este chemată să ofere climatul prielnic în care creștinii își clădesc viața comună (p. 304—316).

Reține în mod deosebit atenția ultima expunere: „Încotro duce drumul?” (p. 317—326). Călătoria în cadrul Mișcării Ecumenice este la

fel cu călătoria lui Avraam, o călătorie a credinței: „Sintem chemați să plecăm în țara pe care trebuie s-o moștenim. Și cu privire la noi valorează ca și despre Avraam: plecăm și nu știm încotro ajungem” (p. 318). Cu toate acestea, nu trebuie să deviem de la drumul cel drept. În acest scop, avem următoarele indicații:

1 Mișcarea Ecumenică are șanse numai dacă ține tare la aceea că comunitate și unitate în sens adevărat se realizează numai dacă sint înțelese ca răspuns la chemarea Domnului Cel Unul, care adună neîncetat pe ucenicii Săi.

2. Unitatea trebuie să devină vizibilă.

3. Unitatea, pe care o căutăm, trebuie să fie rodul unei înnoiri comune.

4. Unitatea nu este niciodată scop în sine pentru Biserică. Ea este numai atunci plină de sens, dacă face Biserica capabilă a-și împlini mai bine sarcina sa misionară și profetică în lume.

5. O unitate extrabisericească sau nebisericască a creștinilor nu poate avea durată istorică și de aceea nu este o rezolvare a tragediei necesității noastre (p. 319—321).

Directia călătoriei din cadrul Mișcării Ecumenice este aceasta: adunare spre comunitate. „Este vorba numai despre acea unitate care face cu puțință comunitatea „În acest sens, este nevoie de: dialog deschis, cunoaștere reciprocă și îmbogățire reciprocă (p. 324 sq.).

Pagina următoare cuprinde câteva date însemnate din cadrul istoriei Mișcării Ecumenice.

Cartea se încheie cu un registru al locurilor biblice și cu un registru de persoane și chestiuni.

Privit în ansamblu, volumul acesta oferă elemente prețioase de istoria Mișcării Ecumenice, ca și elemente privind Consiliul Ecumenic al Bisericilor în sine (de ex. p. 184—200). El oglindește stadiul la care a ajuns Mișcarea Ecumenică. Ca atare,

nu se va putea alcătui istoria Mișcării Ecumenice fără a se recurge la prețioasele servicii ale acestei cărți.

Pe de altă parte, volumul subliniază exigențele și sarcinile Bisericilor în cadrul Mișcării Ecumenice. Biserica trebuie să rămână deschisă față de lume, s-o înțeleagă și să vrea s-o slujească. Sarcina ei este să spună lumii un cuvânt clar despre ceea ce este cu adevărat uman, despre ceea ce este neuman sau nevrednic de om (p. 324).

De interes major pentru toate Bisericile creștine, volumul le invită să mediteze adinc asupra următoarelor două sublinieri ale lui: 1. „Prăbușirea alianțelor dintre Biserică și societate îi aduce Bisericii aminte de caracterul ei de pelerin” (p. 285); 2. „Noi tot nu vedem încă întreaga adâncime și amploare a sarcinii Bisericii” (p. 326).

Pr. prof. Corneliu Sirbu

LUTHERISCHE RUNDSCHAU, numărul festiv al oficiosului Uniunii Mondiale Lutherane apărut cu prilejul împlinirii a 450 ani de la Reformațiune, Stuttgart, 1967.

O problemă ce se vrea clarificată este cea a adevăratului tezaur al Bisericii. Ea este prelucrată de profesorul de teologie sistematică din Lund Per Erik Persson, sub titlul: Tezaurul adevărat al Bisericii și de profesorul de dogmatică al Universității din Nijmegen, Olanda, Eduard Schillebeeckx, sub titlul: „Sensul iertării păcatelor în Biserica catolică”.

Profesorul Persson referindu-se la cele 95 teze ale lui Luther, mai ales la teza 62, subliniază că Reformatoarea a spus aici că: „verus Theaurus ecclesiae est sacrosanctum evangelium gloriae et gratiae Dei”. Tema discuției dată de Luther a făcut din necunoscuta universitate din Wittenberg un centru teologic, cu toate că el n-a vorbit despre Biserică la plural, ci numai la singular. Vocea lui a răsunat în Biserică și nu în biserici. În Augustana actul confesiunii luterane, art. VII este vorba despre o singură Biserică. Azi se

vorbește iarăși mai mult despre o Biserică și acest fapt îmbucurător trebuie să fie coordonat tezei asupra adevărului tezaur al Bisericii.

Înainte și în timpul Reformațiunii s-a vorbit și s-a codificat în Biserica apuseană prin decrete papale, un tezaur bisericesc care constă în meritele prisositoare ale sfinților. Profesorul Persson subliniază că această învățătură este un fenomen pur apusean și că Biserica ortodoxă nici până azi nu cunoaște un astfel de „tezaur”. Bulele papale din 1343 (Clement VI, „Unigenitus Dei Filius”) și din 1518 (Leo X, „Cum postquam”) vorbesc numai despre acest „tezaur” care a provocat atâtea abuzuri în viața Bisericii papale, tocmai în timpul lui Luther. Teza papalității se referă la indulgența păcatelor ca un drept al locuitorului Domnului pe pământ. Cei păcătoși afară de posturile și rugăciunile prescrise lor de neot au posibilitatea de a ajunge la iertarea păcatelor prin meritele prisositoare ale sfinților Bisericii. Asupra acestui tezaur are puterea Biserica papală. Acest tezaur este asemenea unei bogății familiare, moștenite de predecesori bogați și care este administrat de capul familiei, adică de papa. Prin acest tezaur, capul familiei bisericești poate ușura soarta celui care au căzut într-un conflict cu dreptatea. Luther s-a opus acestei învățături și a învățat în tezele și prin reformațiunea lui, că „sfinții Bisericii nu sînt ființe desăvîrșite, ei înșiși trebuind să se roage: Iartă-ne greșalele noastre”. El a arătat că numai învățătura despre Domnul este adevăratul tezaur al Bisericii, adică Evanghelia. Acest tezaur al Bisericii constă în cinci părți: Meritul Domnului nostru Iisus Hristos, Evanghelia, Persoana lui Hristos, puterea cheilor, crucea și moartea lui Hristos. Însă „merita Christi” nu poate fi „administrat” de Biserică și nici meritele sfinților care sînt date în puterea papei, ci „sine Papa operantur”. Fiecare creștin are parte din aceste merite ale Domnului, fără nici o administrare a Bisericii sau a papalității. Creștinii și Hristos sînt într-o unitate nedespărțită. Această

unitate nu reprezintă ceva static, ci un dinamism al vieții credincioșilor. „Merita Christi” este prezența Lui activă în viața creștinilor prin care moare omul cel păcătos și se naște omul cel mintuit. Întreaga viață a creștinului constă din aceste aspecte în analogia cu Hristos crucificat și Hristos înălțat. Pocăința lăuntrică nu are nici un sens dacă viața exterioară a creștinului, ținută față de oameni, de semenii lui nu se conformează acestei pocăințe lăuntrice.

Eduard Schillebeeckx prezentînd sensul practicii iertării păcatelor în Biserica catolică spune că Luther în cele 95 teze n-a condamnat această practică, ci pe „șarlatanii” care făceau abuz din ea. Încă în anul 500 în Biserica apuseană spovedania secretă a devenit generală și primește și întărirea dogmatică în Conciliul IV lateran din 1215. După secolul al VI-lea sub influența misiunilor din Irlanda se stinge în Biserica apuseană „Colegiul penitențelor” adică spovedania comună în biserică și apare „spovedania tarifară” prescrisă în „libri poenitentiales”. În timpul Reformei carolingiene episcopii s-au împotrivit acestor „cărți” și „tarifelor” spovedaniei. Însă „Ius Galionis” obține o importanță tot mai hotărîtoare în Biserică. Fiecare păcat își are pedeapsa sa prescrisă. „Puterea cheilor” a devenit tot mai accentuată în Biserica apuseană și în locul spovedaniei a intrat pedeapsa bisericească. S-a făcut abuz din diferențierea între păcatele eterne și cele temporare, între „reatus culpae”, „reatus poenae aeternae” și s-au codificat în Biserică în practica iertării păcatelor „redemptiones” și „absolutiones”. Dacă cineva a participat la vreo cruciadă, sau dacă a făcut o donație pentru construirea unei biserici, pedeapsa lui a fost micșorată sau chiar anulată. Teologii scolastici au luptat pentru învățătura „nullum peccatum impunitum”. Biserica nu poate să lase nepedepsit nici un păcat, dar în practica reală a Bisericii apusene a dominat concepția că papa este în drept să acorde penitență dacă, credinciosul păcătos preschimbă pedeapsa printr-un fapt în favoarea Bise-

ricii. Teologii secolului XII s-au confruntat pe tema predicării penitenței „tarifare”. Thoma de Aquino învață că există „debitum poenae”, adică obligația pentru pedeapsă. Dar pe baza corpului mistic al lui Hristos și a meritelor sfinților Bisericii, adică membrilor acestui corp mistic, pedeapsa este transportabilă și suportabilă de altcineva, adică de sfinții Bisericii. Meritele lui Hristos și ale sfinților este „tezaurul Bisericii” din care ea poate ierta păcatele și preschimba penitență și pedeapsa în acțiuni de binefacere de interes bisericesc. Așa se poate ocoli învățătura „debitum poenae” și păcatele unui credincios se pot transporta pe umerii altora, ale sfinților, care prin meritele lor prisositoare au capacitatea de a suporta pedeapsa altora. Această activitate a Bisericii este numită: *necessitas Ecclesiae*, o activitate de nevoie, o situație de nevoie. Ea este un scandalon în practica ecumenică. Credinciosul trebuie să conlucreze cu metanoia pentru convertirea sa. Acesta este harul lui Dumnezeu, iar „oikonomos” este pe pământ Biserica. În jurul acestei opinii trebuie să fie duse dialogurile între Bisericile lui Hristos.

Dr. Robert Mc Afee Brown (profesor de studii comparat al religiilor în Stanford, Kalifornia USA), scrie sub titlul „Reformațiunea de ieri și de azi, văzută de un creștin reformat” câteva constatări interesante. În actul Reformei este vorba despre catolicitatea Bisericii, însă ea s-a sfârșit cu dezbinarea Bisericii. Nu-i de uitat însă, că Reformațiunea n-a avut nici decum scopul de a dezbină Biserica! (Nu reformatorii Luther și Calvin, ci epigonii lor și contrareformațiunea a dus Biserica lui Hristos la prăpastia dezbinării). Reformatorii au subliniat tocmai comunio sanctorum în primul rând. Doctrina „Preoției universale”, cu a avut niciodată sensul pentru reformatori, că fiecare creștin este preotul însuși, ci preotul, păstorul altuia. Comunitatea nu poate să fie spiritualizată și nu poate fi apreciată cu ceva invizibil, fără structură. Cu-

vântul lui Dumnezeu și tainele subliniază caracterul văzut al Bisericii și dacă Calvin a adăugat la acestea și orînduirea bisericească, atunci vedem și mai clar atitudinea față de caracterul văzut al comuniunii sfinților. Reformatorii au subliniat catolicitatea Bisericii, adică unitatea sa și au vrut ca de la dezbinările bisericești la care a ajuns Biserica din evul mediu, să se ajungă la o catolicitate lăuntrică. Ei au încercat să redea catolicitatea Bisericii dezbinată înaintea Reformei. Reformatorii au adus de asemenea cu sine ideea sinodală împotriva haosului individualist care a dominat în Biserica în timpul Reformei. Ei au cerut convocarea consiliului întregii Biserici. Când conciliul din Trident s-a întrunit, prăpastia a fost deja prea mare.

Azi din partea catolicismului vine o chemare pentru unitatea Bisericii. O unire cu Biserica catolică nu înseamnă niciodată pentru Bisericile protestante o reincadrare în sinul ei, o „înapoiere” în sinul acestei Biserici. Însăși expresia „înapoiere” este o expresie greșită fiindcă Bisericile protestante nu sînt „fiul pierdut” (Luca 15) care dorește să revină acasă iar Biserica romano-catolică, tatăl ce așteaptă. Aceasta ar însemna că Biserica catolică nu recunoaște faptul netăgăduit că și ea are vina dezbinării, dacă nu în mai mare parte decît reformatorii și Reformațiunea. Faptul acesta l-a recunoscut însuși papa Ioan al XXIII. Aproximarea trebuie deci să înceapă din partea ambelor Biserici.

Care sînt consecințele celor expuse pînă acum?

De la începutul secolului al XX-lea este limpede că lumea ortodoxă și protestantă nu recunoaște ca o situație normală a Bisericii dezbinarea sa. Consiliul Ecumenic al Bisericilor e semn al acestei situații. Însă unitatea este numai un mijloc de a ajuta Bisericile la o activitate mai autentică. Biserica nu există pentru ea însăși, ea este în lume și pentru lume. Dialogul ecumenic poate să fie dus numai atunci la un bun sfârșit

dacă el nu este numai un dialog între două sau mai multe ideologii, ci un dialog și cu lumea modernă. Și aceasta cere mult mai mult decât un dialog între două dominațiuni creștine.

Diferențierea confesională între evanghelici și reformați în mișcarea ecumenică nu e o diferență între dușmani, ci între frați, între frați care trăiesc de mult într-o unire a Cinei Domnului! În multe țări din Europa există deja o intercomuniune.

Nu trebuie însă uitată și diferențele reale și existente între aceste două Biserici. Tezele dogmatice nu sînt încă așa prelucrate de ambele părți cum cere activitatea comună ecumenică! Aceasta se vede foarte clar și în dialogurile interevangelice reformate. Aceste diferențieri se pot vedea însă altfel decât în secolele trecute. De exemplu în cea mai mare problemă de divergență între luterani și reformați în problema prezenței reale a Domnului în Cîna Să, azi nu trebuie să fie formulată întrebarea: cum este Domnul prezent în Cîna Domnului. Aici este o problemă hristologică. Întrebarea „Cine?” a fost și pentru Luther și pentru Calvin esențială căci au văzut că Domnul nostru, care este prezent în Cîna nu este „Nudus Christus”, ci Hristos în haina Evangheliei. În Cîna Domnului acțiunea iertării și acțiunea salvării insului este o acțiune de la început pînă la sfîrșit a bunului Dumnezeu. Totodată în Cîna Domnului este o acțiune a lui Dumnezeu Hristos ca Om, care jertfește viața pentru păcatele noastre în deplina sa ascultare față de Dumnezeu Tatăl. Ca birhieu Hristos încorporează pe Dumnezeu față de cel ce vede și pe acela față de Dumnezeu într-o acțiune de grație.

În partea Literatur-Umschau, găsim recenzii foarte interesante despre cărțile teologice grupate: teologia sistematică, istorică, misionară și sociologică.

Prof. dr. Nagy József

IGNACIO RUIDOR, S. J., *Unitatea dinamică a Bisericii lui Hristos*, în „*Unidad Cristiana*”, Madrid, nr. 4/1968 pp. 92—96.

Autorul articolului redă în extras pasagi din discursul ținut de Pr. R. Tucci, la Adunarea generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Adunarea generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Uppsala în 1968. Pr. R. Tucci a vorbit acolo în nume personal, dar fiind directorul revistei „*Civiltà Cattolica*” (revistă oficială a Vaticanului), cuvîntul său a fost considerat a exprima conținutul gândirii și deciziunilor Bisericii Romano-Catolice. Ruidor subliniază că vorbitorul s-a referit mereu la Conciliul II Vatican și mai ales în problema unirii-desunirii Bisericilor surori. „Documentele Conciliului II Vatican nu întrebunțază niciodată termenul de „reditus” sau „reîntoarcere” a fraților separați, la Biserica Romano-Catolică ci de o „restabilire”, „restaurare” a unității. În ecumenismul său, Biserica Romano-Catolică nu are dreptul să aștepte imobilă întoarcerea celorlalți. Concepția actuală eclesiologică a catolicismului este una dinamică, de căutare, de îndreptare comună pe drumul unității fraților despărțiți.

Autorul subliniază că Biserica Romano-Catolică mai are încă mult de parcurs pe drumul ecumenismului, dar că direcția sa trebuie să fie (cîtînd cuvintele oratorului catolic) „a ceea ce a purificării și reînnoirii: o singură Biserică, adîncind misterul pe care îl trăiește și mărturisindu-și cu umilință greșalele și nevrednicia... O Biserică numită în același timp sfîntă și care totuși trebuie să se purifice mereu — *semper purificanda* — continuînd efortul său de penitență și reînnoire”. Această recunoaștere a greșalelor proprii este necesară Bisericii Romano-Catolice, căci numai după aceea ea va putea să meargă în continuare cu adevărat pe drumul unității — continuă autorul — „sacrificînd orice orgoliu și autosuficiență (nu este oare marea curd de care frații noștri despărțiți acuză Biserica Romano-Catolică și de care trebuie să ne măr-

turism adesea vinovați?). Un dialog pe picior de egalitate — „par cum pari” — înseamnă din partea Bisericii Romano-Catolice — spun ambii teologi catolici — „renunțarea la poziția de acum 20 de ani de la Karl Barth să afirme cu amară ironie că dacă Biserica Romano-Catolică ar fi participat la Adunare, ar fi Amsterdam, care a dat ocazia lui trebuit să se așeze pe un tron deasupra celorlalte capete”.

Odată stabilit acest lucru, autorul articolului merge la o nouă precizare și mai pozitivă: nu numai recunoașterea de „par cum pari”, ci și aceea că însuși Vaticanul a consimțit că frații de care a stat despărțiți atâtea vreme pot oferi soluții utile și binevenite teologiei și Bisericii Romano-Catolice; căci, spune el, „toți avem de învățat, unii de la alții, dat fiind că acțiunea Duhului Sfânt nu cunoaște bariere de netrecut... „Nici unul dintre noi, indivizi, sau comunități (și nici Biserica romană) nu are înțelegerea totală și definitivă a adevărului și a vieții creștine”,... iar „principala reînnoire realizată în cadrul Conciliului Vatican II stă tocmai în efortul de a considera Biserica în variatele aspecte și profunzimi ale tainei, mai mult decît în acela de societate vizibilă, condusă de un unic șef”... „Și se mai poate întîmpla ca un creștin necatolic să nu cunoască, sau recunoască, spune autorul, unele dogme, „ca de pildă primatul papei, înălțarea Mariei și totuși să posede o cunoaștere mai adîncă a altora care în „ierarhia valorilor” despre care ne vorbește decretul despre Ecumenism, să aibă mai mare importanță, ca de pildă misterul cuprinderii noastre în Hristos”. Subscriind la afirmațiile lui Tucci, Ruidor consimte că există adevăruri „esențiale” și altele „accidentale”, între cele din urmă, considerînd dogma primatului papal. „Să ne gîndim — spune el — cîte elemente accidentale ale primatului, centralizării, manifestărilor de putere, etc... desfigurează această dogmă și sînt un serios obstacol în calea unirii”. Pentru a evita arbitrarul — autorul aduce aici sprijinul afirmațiilor lui

Tucci și Thils — este necesar un anume înțeles al istoriei și „mai ales a contingentului, care pune limite veșniciei”, fără de care înțeles nu am putea distinge ceea ce este esențial, de ceea ce este accidental, fiind ispitiți să considerăm tot, ce privește latura noastră, ca esențial. Dar cu timpul, ne dăm seama că ceea ce am considerat esențial, devine uneori, accidental și putem renunța la conținutul unei asemenea afirmații, adăugă el întărind cu o frază a lui Tucci: „Trebuie să evităm a lăsa impresia că acești importanți termeni — esențial, accidental — s-ar transforma în miinile noastre într-un mijloc de a avea totdeauna dreptate”. Și mai departe, alături de vorbitor, autorul articolului conturează mai bine intenția și atitudinea romano-catolicilor ecumeniști, afirmînd că „Biserica lui Hristos, în desăvîrșita sa realizare, nu se identifică cu Biserica Romano-Catolică de azi” și că ea însăși „s-ar afla într-un dinamism care tinde la desăvîrșita realizare a Bisericii lui Hristos în plinătatea darurilor și harurilor sale, în împlinirea unei catoliciități plenare”, în care se vor afla unite toate comunițiile bisericesti conduse de Duhul Sfânt, toate care „aspiră la o Biserică a lui Dumnezeu unică și văzută, cu adevărat universală”; pînă atunci, însă, în orice ipoteză, această unitate ar trebui să respecte autonomia bisericilor surori”.

Ignacio Ruidor subliniază că recunoașterea părintelui Tucci este sinceră și că ea privește în special „limitele Bisericii păcătoșilor, în care trăim, limitări pe care în fiecare zi le constatăm mai mult. Oare, să fie aceasta o nefericire, ca un semn al păcatelor, pe care le comitem... sau un dar al Domnului, pentru ca să întreținem în Biserica Romano-Catolică mai cu adevărat acea esențială viață care este umilința?”

În încheiere, autorul adăugă că importanța discursului părintelui Tucci constă nu numai în conținutul lui, ci și în aceea că acest conținut, „reprezintă un program și un angajament pentru viitorul ecumenism al Bisericii catolice”. Și... „în mă-

sura în care vom lucra în mod consecvent acestui program, vom putea merge toți împreună cu umilință și încredere, sub impulsul Duhului, către unitatea dorită de Hristos. Căci am intrat într-o perioadă ecumenică — scrie fostul Secretar General al Consiliului Bisericii, W. A. Visser't Hooft, ... în care Bisericile au o enormă influență una asupra alteia".

Anca Manolache

CREDINȚA — Organul Asociației Clerului Ortodox Român A. P. V.

La data de 1 aprilie 1969 a apărut cel dintâi număr al foii puse la dispoziția preoților și credincioșilor ortodocși români din Jugoslavia. Publicația vine să satisfacă unele trebuințe fiind un sprijin la dreptarul vieții bisericești de acolo. Prin cuprinsul ei revista promite să răspundă acestei meniri ca și gustului cititorilor ei. Deși în puține pagini ea îmbrățișează într-un mod unitar probleme variate, de preferință cu o orientare practică. Se prezintă astfel fapte comune ale parohiilor ca de exemplu cea designată sub titlul „Înființarea Asociației Clerului Ortodox Român din P. A. Voivodina”. Tot așa legăturile pe care acestea le țin cu lumea ortodoxă, ilustrate prin titlul „Călătoria la Pă-

mintul Sfânt”. Preocupările pastorale se reflectă în articolul „De vorbă cu sâtenii”; iar cele legate de trecutul bisericii în studiul despre „Cărțile bisericești”. Atenția acordată predicii se poate observa în titluri ca „Rinduri pentru Săptămâna Paștilor”. Nu lipsește de asemenea nici spațiul rezervat pentru diverse: știri din viața bisericească, donații ale credincioșilor, etc.

În comitetul de redacție ca și între colaboratori se înscriu numele protopopilor și a unor vrednici preoți de acolo, care și prin scrisul lor caută să redea adevărata slujbă de la altar trăirea în adevărata dragoste față de Biserică și față de popor.

Am socoti potrivit, ca frumoasa lucrare începută să o caracterizăm cu însuși cuvintele scrise de către un preot ostenitor: „Apariția foii Credința e dovada grijii Bisericii noastre față de credincioși. Începutul va fi încet și greu, dar totul va fi în funcție de timp și de răbdare. Cred că sămânța aruncată de această foaie nu va fi de prisos. Mai târziu sau mai de vreme, sub o formă sau alta ea tot va răsări.”

Împărtășind aceeași nădejde, înscriem apariția ei cu multă bucurie în paginile revistei noastre mitropolitane.

Prof. Ion B. Mureșianu

	Pag.
rului olandez. Aspecte ale situației din Brazilia. Nouă practică la administrarea Sfintei Euharistii în Biserica catolică. Întâlnire între teologi ortodocși și catolici. Conferința internațională a Bisericii Vechi Catolice. Unirea a două denominațiuni protestante în Belgia. Adunare mondială pentru pace. Conferința pentru pace a cultelor religioase din Uniunea Sovietică. Contribuții la cauza păcii. Din activitatea Conferinței Bisericilor Europene. Noi documente istorice	524

NOTE ȘI COMENTARII

Frumusețea planetei noastre. Profilul moral al preotului celibatar și necel betar. (Pr. dr. Ioan Lăncrănjan). A ezămintul patriarhal de studii patristice de la Salonic. (Prof. dr. Teodor Bodoșagae). Apusul sub spectrul secularizării. „Aggiornamento” calendaristic — — —	511
---	-----

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

Tundere în monahism. Hirotonire de preot. Tirnosiri și binecuvântări de biserică. Vizitații canonice. Consfătuire de lucru a conducătorilor oficiilor protopopești. Sârșit de an școlar la Seminarul Teologic din Caransebeș. Revedere la al patrulea deceniu de la terminarea studiilor teologice. Trecuți la cele veșnice. — — —	557
--	-----

EPISCOPIA ARADULUI

Sfinte altare tirnosite. Parohii în sărbătoare. Conferința cu protopopii. — — — — —	570
---	-----

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

Biblia sau Sfânta Scriptură (Pr. prof. N. Neaga); Ioan N. Floca: Originea Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română (Diacon Victor Vasiliu); Grigore N. Criveanu: Cugetări și maxime — Culmi de viață. (Prof. Petru Bogdan); Raou Tempea: Istoria sfintei biserici a Școlilor Brașovului (Prof. Constantin Rudneanu); Mircea Tomescu: Istoria cîrții românești de la începuturi pînă la 1918 (Iosif E. Naghiu); Eugen Glück: Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țărânilor din părțile aradene în anii 1848—1853; Andrei Caciora și Eugen Glück: Noi date privitoare la lupta românilor din cîmpia Aradului, pentru drepturi și libertate națională (Prof. dr. Gheorghe Liță); Liviu Băcaru: Livres d'heures (Iosif E. Naghiu); Keith Hitchins: Andreia Saguna and the Rumanians of Transylvania during the Decade of Absolutism, 1849—1859 (Pr. Emil Roman); P. Placid J. Podipera C. M. I.: Die Thomas—Christen (Diacon Gavril Cernăuțanu); Novakatesh J. Thomas: Die Sylich—Othodoxe Kirche des Süindischen Tomas—Christen. (Diacon Gavril Cernăuțanu); Vladimir Lossky: A l' image et a la ressemblance de Dieu (Prof. Dumitru Belu); Roger Schutz: Vive l'aujourd'hui de Dieu (Jerom. Paulin Lecca); W. A. Visser't Hooft: Ökumenischer aufbruch. (Pr. Prof. Corneliu Sirbu); Lutherische Rundschau: (Prof. dr. Nagy József); Ignacio Ruiz: Uniatea din alianța bisericilor în Hristos (Anca Manolache); Credința—organul Asociației Clerului Ortodox Român A. P. V. (Prof. Ion B. Mureșanu). — — — — —	577
--	-----

23268